B I B L I O T H E C A
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
T E V B N E R I A N A

MICHAEL PSELLVS

THEOLOGICA

VOL. II

EDIDERVNT

L. G. WESTERINK † ET J. M. DUFFY

MONACHII ET LIPSIAE
IN AEDIBVS K. G. SAUR MMII

Gedruckt mit Unterstützung der Förderungs-
und Beihilfefonds Wissenschaft der VG WORT GmbH,
Goethestraße 49, 80336 München

Die Deutsche Bibliothek – CIP-Einheitsaufnahme

Michael <Psellus>:
Theologica / Michael Psellus. Ed. L. G. Westerink et J. M. Duffy. –
Monachii ; Lipsiae : Saur (Bibliotheca Teubneriana)
Vol. 1 u.d.T.: Michael <Psellus>: [Theologica]
Vol. 2. – (2002)
ISBN 3-598-71664-8

Satz: Satzpunkt Leipzig
Druck und Bindung: Druckhaus „Thomas Müntzer“ GmbH, Bad Langensalza

HOC VOLVMINE CONTINENTVR

MICHAELIS PSELLI THEOLOGICA II

INDICES

PRAEFATIO

Ut in primo Pselli tractatuum theologicorum volumine a P. Gautier edito,[1] item in hoc secundo comprehenduntur docti Byzantini scripta genuina exegetica rerum variarum in quibus agitur non solum de locis Sacrae Scripturae et Gregorii Nazianzeni sed etiam de quaestionibus singularibus, sicut de incarnatione Domini (op. 3), de haeresi Eunomiana (op. 14), et de angelis (op. 38). distingui tamen unum ab altero possumus dicere volumina duo his modis: 114 opusculorum, quae liber prior continet, fere dimidia pars de orationibus Nazianzeni agit et in 79 Psellus discipulos adloquitur; in secundo autem et minore volumine 45 opuscula praebente locos Nazianzeni tractant tantum 5 opuscula nec plus quam 6 Psellum cum discipulis suis agentem ostendunt; praeterea, quod ad libros manuscriptos attinet, editio Gautierii magna ex parte duobus locupletissimis Pselli scriptorum codicibus (qui sunt Paris. gr. 1182 et Laurentianus gr. 57, 40) usa est, nostra e contrario in numeris 10–45 nisa est multis testibus quorum alii recentiores, alii male servati sunt.

Licet nunc codicum et editionum notitiam brevem subiungere.

DE TRADITIONE SINGVLORVM TRACTATVVM

1. Dissertatio de Psalmis

P Testis unicus est notissimus codex Pselli scriptorum Parisinus gr. 1182 (Omont I 247–251; Revue des Etudes Byzantines 44, 1986, 45–110), chart., saec. XIII, ff. 45ᵛ–49ᵛ.

1 P. Gautier, Michaelis Pselli Theologica I, Lipsiae 1989.

Hoc opusculum primus edidit Ruelle,[2] pp. 603–608, deinde Kurtz–Drexl I,[3] pp. 372–385. monendum est litteras Σ.Σ.Ε. in apparatu critico coniecturas correctoris anonymi (an Sathas?) in editione Ruelliana (pp. 623–624) monstrare.

2. In inscriptiones Psalmorum

P Codices principales sunt isti tres qui multa Pselliana habent:
L Par. gr. 1182 (v. supra ad op. 1), ff. 49^v–50^r; Laurentianus gr. 57, 40 (Bandini II 398–418; Revue des Etudes Byzantines 44,
O 1986, 45–110), chart., saec. XV ineuntis, ff. 101^r–102^r; Bodleianus Baroccianus 131 (Coxe 211–230; Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 27, 1978, 157–179), chart., saec. XIII, f. 438^v. praeter hos in duobus aliis minimi momenti testi-
v[1] bus extat tractatus: Vat. gr. 435 (Devreesse 165–170), chart.,
m[1] saec. XIII, f. 14^{r-v} et Mutin. gr. 42 [II B 5 = α.T.9.3] (Samberger 407–410), membr., saec. XIII (?), ff. 122^r–123^r.[4]

In edendo textu tres priores (**PLO**) secuti sumus; quia cognationes inter eos determinari non possunt (v. Littlewood, Pselli Oratoria minora, pp. VIII–IX), nisi quod nullus ex alio pendet, paucis exceptis lectiones duorum congruentium praetulimus.

Ediderunt iam Ruelle,[5] pp. 608–609 (ex **P**), et Kurtz–Drexl I,[6] pp. 386–388 (ex **L**).

2 C. E. Ruelle, Ψελλὸς ἀνέκδοτος, in Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, Παράρτημα τοῦ ιη' τόμου, Constantinop. 1888.

3 E. Kurtz–F. Drexl, Michaelis Pselli Scripta minora, I, Milano 1936.

4 Titulum praebet Mutinensis τοῦ πάπα ῥώμ(ης) εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν.

5 Vide supra adn. 2.

6 Supra adn. 3.

3. Argumenta incarnationis Domini, ad sultanum

P Textum nunc mutilum servat solus Parisinus gr. 1182 (v. supra ad op. 1), ff. 317^r–319^v, id est in ultimo atque decurtato quaternione ubi damna multa et gravia passus est codex.

Primam editionem fecit Gautier,[7] pp. 80–97.

4. Quid significant illa „secundum imaginem“ et „secundum similitudinem“ (Gen. 1, 26)?

Codices principales sunt tres:
L Laurentianus gr. 57, 40 (v. supra ad op. 2), ff. 102^r–103^v; col-
V lectio Pselliana amplissima quae est Vaticanus gr. 672 (Devreesse III 122–126; Littlewood, Oratoria minora, p. VII),
O chart., saec. XIII, ff. 36^r–37^v; Baroccianus gr. 131 (v. supra ad op. 2), f. 440^{r-v}.

Hoc opusculum ex **V** descriptum exhibent duo testes in apparatum criticum non admissi: Vat. Urb. gr. 134, saec. XV, ff. 198^r–199^r et Vat. gr. 1900, saec. XVII, ff. 49^r–52^r.

Ad textum constituendum consensum duorum inter tres **LVO** plerumque accepimus.

Editionem principem (ex **L**) invenies in Kurtz–Drexl II,[8] pp. 411–414.

5. In locum hymni incerti auctoris

L Tractatum integrum solus praebet Laurentianus gr. 57, 40 (v. supra ad op. 2), ff. 106^r–108^r. truncum habent testes saeculi
m XVIII tres quorum princeps est Sinaiticus gr. 1819 (Beneševič 221; Pselli Theologica I, pp. IX–XI), ff. 318^v–320^r; ex Sinaitico originem ducunt, ut videtur, Mitylenaeus Gymnasii 23 [olim 25] (Papadopoulos–Kerameus, Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη,

7 Lettre au sultan Malik-shah rédigé par Michel Psellos, Rev. Et. Byz. 35, 1977, 73–97.

8 E. Kurtz–F. Drexl, Michaelis Pselli Scripta minora, II, Milano 1941.

140), ff. 370^{r}–371^{v}, et Odessensis Bibl. Publ. Scientiarum 47 [olim Scholae Graecae 1] (Vizantijskij Vremennik 40, 1979, 174–175), pp. 273–276, cuius ultimi imagines adipisci non potuimus.

Ineditum.

6. Explicationes in locum Gregorii Theologi (Or. 2, 13)

L Testis unicus est Laurentianus gr. 57, 40 (v. supra ad op. **2**), ff. 121^{v}–124^{r}.

Ineditum.

7. In locum Novi Testamenti (1 Cor. 3, 13)

Hanc exegesin tradunt duo codices:

L Laurentianus gr. 57, 40 (v. supra ad op. **2**), ff. 160^{r}–162^{v} et

s Sinaiticus gr. 517 [2089] (Beneševič 356–364), chart., saec. XVI, ff. 253^{r}–255^{r}. ad textum opusculi conficiendum subveniunt ambo, L autem multo melior testis iudicandus est.

Antehac ineditum.

8. In locum Gregorii Theologi, contra Eunomium (Or. 39, 12)

L Traditur solo Laurentiano gr. 57, 40 (v. supra ad op. **2**), ff. 165^{r}–167^{r}.

Tractatus nunc primum editur.

9. Quid volunt dicere illa „paradisus", „lignum vitae", et „lignum scientiae" (Gen. 2, 9)?

Textum integrum servant testes quinque:

L 1. Laurentianus gr. 57, 40 (v. supra ad op. **2**), f. 246^{r-v}

O 2. Baroccianus gr. 131 (v. supra ad op. **2**), f. 438^{r-v}

Q 3. Parisinus gr. 1630 (Omont II 109–112), chart., saec. XIV, ff. 244^{v}–245^{r}

a 4. Atheniensis 478 (Sakkelion 95), chart., saec. XV/XVI, pp. 292–294

n 5. Neapolitanus Bibl. Nat. III. B. 22 (Cyrillus II 322–323), chart., saec. XIV(?), ff. 122^{v}–123^{r}.

Excerpta minimae ad hunc saltem tractatum utilitatis habet Parisinus gr. 571 (Omont 92; v. Pselli Theologica I, p. XV), f. 21^{r}, quorum versio Latina (ab I. Billio) in PG 127, 1336D–1337B impressa est.

Quod ad editionem attinet lectiones **L** plerumque praeferendae sunt.

Editiones priores: Kurtz–Drexl I 415–416 (ex **L**) et Gautier,[9] pp. 55–56 (ex **a**).

10–13. Explicationes quorundam locorum LXX

V Horum quattuor opusculorum testis princeps est Vaticanus gr. 672 (v. supra ad op. **4**), ff. 268^{v}–270^{v}. ad textum constituendum nihil conferunt descripti duo: codex e principe pendens Vat. gr. 1900, saec. XVII, (ff. 393^{r}–397^{r}) et huius apographon Vallicell. gr. 166 (partes 15 et 20.8–10).

Singula opuscula his foliis invenientur:

10. De ariete expulso (Lev. 16, 3–34) [V, ff. 268^{v}–269^{r}].

11. De funiculo peccatorum (Is. 5, 18) et aliis [V, f. 269^{r-v}].

12. De quibusdam locis Isaiae et Proverbiorum [V, ff. 269^{v}–270^{r}].

13. In locos Psalmorum (Ps. 25, 8; 18, 5) [V, f. 270^{r-v}].

Prius edita sunt in Kurtz–Drexl I 417–424 (cum **V**).

14. De haeresi Eunomiana

O Servatur teste unico Barocciano gr. 131 (v. supra ad op. **2**), ff. 440^{v}–441^{r}.

Edidit Pontikos,[10] pp. 105–108.

9 Collections inconnues ou peu connues de textes pselliens, Riv. di studi biz. e slavi 1, 1981, 39–69.

10 I. N. Pontikos, Ἀνωνύμου Φιλοσοφικὰ Σύμμεικτα [Anonymi Miscellanea Philosophica], Athens 1992.

15. De quaestione temporis apud Gregorium Theologum (Or. 29, 9)

O Iterum testis unicus est Baroccianus gr. 131, f. 441^r.
Ed. Pontikos (v. adn. 10), pp. 108–109.

16. In locum Matthaei (10, 16)

Tractatum servant testes duo:
c Parisinus Coisl. gr. 195 (Devreesse 173–174; Pselli Theologica I, p. XIII), membr., saec. X, codex quattuor evangeliorum in marginibus manu s. XIII addita continens nonnulla Pselli theologica minora (op. **16**, f. 3^{r-v}) quae in multis foliis propter
s atramentum damnatum lectu sane difficilia sunt; et Sinaiticus gr. 517 [2089] (v. supra ad op. 7), ff. 250^v–252^v. codices ambo ad textum constituendum utiles sunt, sed multo melior est **c**.
Ineditum.

17. In locum Matthaei (24, 20)

c In marginibus habet Par. Coisl. gr. 195 (v. ad op. **16**), ff. 129^r–131^r.
Ineditum.

18. In locum Lucae (10, 18)

c Ut duo priora extat et hoc opusculum in solo Par. Coisl. gr. 195 (v. ad op. **16**), ff. 286^v–288^v.
Ineditum.

19. In locum Matthaei, de Sadducaeis (22, 23–30)

c Textum integrum praebet Par. Coisl. gr. 195 (v. ad op. **16**),
m ff. 326^v–328^v, partem (ll. 100–141) tradunt Sinaiticus gr. 1819 (v. supra ad op. 5), f. 317^{r-v} et codex ex eo transcriptus Mitylenaeus Gymnasii 23 (v. ad op. 5), f. 368^{r-v}.
Ineditum.

Tractatus **20–27**

Series explicationum brevium quae aut tota aut partim servatur in familia quinque codicum saec. XVIII cuius fontem et origi-
m nem probabilem Sinaiticum gr. 1819 nominavit Westerink (Pselli Theologica I, pp. IX–X). ceteri sunt hi: Mitylenaeus Gymn. 23 (v. ad op. 5) necnon ex eo ut videtur derivatus Dimitsanicus Scholae Graecae 40 (Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. 22, 1952, 214); et restant duo quos non vidimus Odessensis Bibl. Publ. Sc. 47 (v. ad op. 5) atque Andrius Τῆς Ἁγίας 69 (Lambros 197).

Singula haec opuscula, nunc primum ope codicis Sinaitici edita, his servantur foliis:

20. De ligno vitae et ligno scientiae (cf. supra op. **9**). servant Sinait. 1819, f. 308^r; Mityl. Gymn. 23, f. 358^{r-v}; Dimit. 40, f. 383^{r-v}.

21. In locum LXX (Gen. 2, 23). extat in Sinait. 1819, f. 308^{r-v}; Mityl. Gymn. 23, ff. 358^v–359^r; Dimit. 40, ff. 383^v–384^v.

22. In locum LXX (Gen. 3, 9). habent Sinait. 1819, f. 311^r; Mityl. Gymn. 23, f. 361^v; Dimit. 40, f. 388^r.

23. In locum LXX (Gen. 1, 26–27). hunc tractatum praebent Sinait. 1819, f. 311^{r-v}; Mityl. Gymn. 23, ff. 361^v–362^r; Dimit. 40, ff. 388^r–389^r; addas Odess. Bibl. Publ. Sc. 47, pp. 286–287, quem non vidimus.

24. In locum LXX (Gen. 2, 6). habent Sinait. 1819, ff. 311^v–312^r; Mityl. Gymn. 23, f. 362^{r-v}; Dimit. 40, ff. 389^{r-v}; (atque Odess. Bibl. Publ. Sc. 47, p. 287).

25. In locum Matthaei (24, 20) [cf. supra op. **17**]. invenitur solum in Sinait. 1819, f. 315^{r-v} et Mityl. Gymn. 23, f. 366^{r-v}.

26. In Psalmum 50, 20. iterum testes soli sunt Sinait. 1819, f. 315^v et Mityl. Gymn. 23, ff. 366^v–367^r.

27. In locum Gregorii Theologi (Or. 29, 21). praebent quattuor testes Sinait. 1819, ff. 320^r–321^r; Mityl. Gymn. 23, ff. 371^v–372^v; Dimit. 40, ff. 394^r–395^v (et Odess. Bibl. Publ. Sc. 47, p. 276).

Tractatus 28–31

Horum tractatuum, qui ad nos per unicum testem pervenerunt, tres priores breves interpretationes locorum LXX praebent, quartus aliquibus locis Sacrae Scripturae fretus quomodo seipsum manifestavit Christus exponit. codex est Vaticanus gr. 483 (Devreesse 290–293), chart., saec. XIII/XIV, ff. 60ᵛ–63ʳ. [v²]

28. In Canticum 8, 1–2; ff. 60ᵛ–61ʳ.
29. In Psalmum 71, 15; ff. 61ʳ–62ʳ.
30. In Iudices 1, 15; f. 62ʳ⁻ᵛ.
31. De Christo; ff. 62ᵛ–63ʳ.

Primam editionem praestitit Gautier,[11] pp. 62–64.

32. De aeternitate

Huius tractatus, qui sicut et Pselli Philosophica minora I op. 41 (Περὶ αἰῶνος καὶ χρόνου) nonnihil ex Plotino haurit, codices habemus tres principales et tres minoris momenti. (a) meliores sunt hi:

R Parisinus gr. 2087 (Omont II 191–192), chart., saec. XIV, ff. 118ʳ–119ᵛ.

N Monacensis gr. 384 (Hardt IV 188–197), chart., saec. XIV, ff. 43ᵛ–44ʳ.

C Parisinus gr. 2231 (Omont II 218), membr., saec. XIII, ff. 92ʳ–94ʳ.

(b) deteriores, quorum lectiones multas singulares ab apparatu plerumque exclusimus, sunt hi:

a¹ v³ Londinensis Arundel. 528, chart., saec. XV exeunt., ff. 27ʳ–31ᵛ; deinde codex textum mutilum folio amisso continens Vaticanus gr. 1390, chart., saec. XIII/XIV, ff. 53ᵛ–55ʳ; et ultimus Bruxell. Bibl. Reg. 14249, saec. XVII, pp. 103–105, qui per apographum medium de teste N ortus est (v. Westerink, De omnifaria doctrina, p. 6).

11 Collections (vide adn. 9).

Ad textum conficiendum testes **RNC**, unusquisque suo modo, usui sunt.

Textus bis antea publici iuris factus est, primum a Westerink,[12] pp. 102–104 (cum **RNC**), postea a Benakis,[13] pp. 416–419 (sec. ed. Westerink).

33. In locum Novi Testamenti (Rom. 1, 20), de vocabulis „aeterno" et „immortali"

Testes extant quattuor quorum duo tractatum integrum servant, tertius partem tradit, et quartus eliminandus est. principales sunt codices **R** (ff. 119ᵛ–120ᵛ) et **N** (f. 44ʳ⁻ᵛ) quos in priore op. **32** tractavimus. excerpta duo (8–18 et 33–44) tantum habet Vaticanus gr. 712 (Devreesse III 200–205), chart., saec. XIII, f. 60ᵛ, dum Bruxell. Bibl. Reg. 14249 (pp. 105–108) e codice **N** (ut supra ad op. **32** vidimus) originem ducit. [RN] [v⁴]

In textu constituendo **RNv⁴**, nunc unus nunc alius, prosunt. Editio princeps apud Westerink,[14] pp. 104–106 (cum **RN**).

34. Quaestio et solutio de doctrina incarnationis

Ut in duobus antecedentibus opusculis hic quoque primum locum obtinent codices **R** (ff. 120ᵛ–122ʳ) et **N** (f. 44ᵛ). praeter eos tertium testum non omnino spernendum habemus Vaticanum gr. 1949 (Canart 759), chart., saec. XIV, ff. 391ᵛ, 391aʳ⁻ᵛ, 390ʳ, necnon duos ex primariis pendentes Par. Suppl. gr. 124, ff. 16ʳ–19ᵛ (ex **R**) et Bruxell. Bibl. Reg. 14249, p. 108 (partim, ex **N**). illis addendus est et Vat. Pal. gr. 361, ff. 214ʳ–215ᵛ qui, sive apographon sive geminus codicis **R** sit, nullam varietatem alicuius momenti praebet. [RN] [v]

12 Michael Psellus De omnifaria doctrina, Nijmegen 1948.
13 L. G. Benakis, Χρόνος καὶ αἰών ... στὸ ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Φιλοσοφία 10–11, 1980–1981, 398–421.
14 Omnif. doctr. (v. adn. 12).

Ad textum edendum testibus **RN** plerumque, **v** rarius, usi sumus.

Primum editum est hoc opusculum in Westerink,[15] pp. 106–108 (cum **RN**).

35. Expositio fidei

Testes quos novimus in duas classes disponendi sunt quae al- **D** tera et altera artius inter se cohaerent. in prima est Matritensis gr. 51 [4681] (Iriarte I 169–176), chart., saec. XIV med., **i** ff. 69^r–71^r una cum geminis Athoo Iberorum 190 (Lambros **u** 53–54), chart., saec. XIII, ff. 10^v–11^v et Vaticano gr. 1276 (Rivista di Studi biz. e neoell. N.S. 17–19 [xxvii–xxix], 1980–1982, 149–228), saec. XIV, ff. 144^r–146^r. secundam classem efficiunt codices tres qui textum paene nihil differentem **p** praebent: Parisinus gr. 1107 (Omont 221), chart., saec. XIII, **v^5** ff. 130^v–132^r; Vaticanus gr. 840 (Devreesse 388–395), chart., **b^1** saec. XIV, f. 7^{r-v}; Bodleianus Auct. T. 1.1 [Misc. 179] (Coxe 724–733), chart., saec. XVII, p. 413. praeterea notanda tantum sunt duo apographa, codex Laur. gr. 59, 28, ff. 1^r–7^r, ex **D** ortus, et Vat. Barb. gr. 497, ff. 330^r–331^r, ex **p** per manum L. Holstenii originem trahens.

Inter classes testium ad textum conficiendum primam praetulimus.

Editionem principem fecit Garzya[16] (Laur. gr. 59, 28 nisus).

36. In locum Gregorii Theologi (Or. 29, 5)

D Unicus codex est Matritensis gr. 51 (v. ad op. 35), ff. 119^r–120^r. Ed. Gautier,[17] pp. 66–67.

15 Omnif. doctr. (v. adn. 12).

16 A. Garzya, On Michael Psellus' Admission of Faith, Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. 35, 1966–1967, 41–46.

17 Collections (v. supra adn. 9).

37. De saga ventriloqua

k Solus servat codex Constantinopolitanus Kamariotissa 61 (Tsakopoulos 110–114; JÖB 40 [1990] 225–226), chart., saec. XIII, ff. 162^v–164^r.

Primum edidit Littlewood,[18] pp. 228–231.

38. De angelis

S Tractatum tradunt codices principales tres: Sinaiticus gr. 1117 **v^6** [482] (Beneševič 266–293), chart., saec. XIV, f. 342^{r-v}; Vaticanus Pal. gr. 209 (Stevenson 105–108), chart., saec. XIV, **b** ff. 199^r–200^r; Bodleianus Auct. F. 6. 26 [Misc. 120] (Coxe 688–692), chart., saec. XIV, ff. 244^v–246^v. restat Vat. gr. 1744, ff. 158^r–159^r, qui ex **v^6** descriptus est. habuit olim et Kalabryt. Meg. Spel. 185, ff. 46^r–(?)47^v, incendio a. 1934 consumptus.

In textu edendo tres principales, unusquisque suo modo, usui sunt.

Primum edidit Snipes,[19] pp. 199–204.

Opuscula 39–45

Explicationes breves variorum Sacrae Scripturae locorum quae solo codice Athoo in marginibus satis male servantur. testis est **l** Athous Laurae K 82 (Spyridon–Eustratiades 231–232), chart., saec. XIV, ff. 17^r–21^v cum 155^r. opuscula, singillatim tractata, sunt quae sequuntur:

39. In Psalmum 59 [f. 17^{r-v}].
40. In locum Isaiae (Is. 37, 26–38, 5) [ff. 17^v–18^r].
41. In locum Psalmi 34 (34, 3) [ff. 18^v–19^r].
42. In locum aliquem LXX [ff. 19^v–20^r].

18 A. R. Littlewood, Michael Psellos and the Witch of Endor, Jahrb. Östr. Byz. 40, 1990, 225–231.

19 K. Snipes, An Unedited Treatise of Michael Psellos, in Gonimos: Neoplatonic and Byzantine Studies Presented to Leendert G. Westerink, edited by J. Duffy and J. Peradotto, Buffalo 1988.

43. In locum Ioannis (21, 25) [f. 20v].

44. In locum Novi Testamenti (Marc. 14, 12–16; Luc. 22, 7–13) [ff. 20v–21v].

45. In locum Ioannis (3, 9) [f. 155r].

Septem tractatus in hoc libro primum imprimuntur.

In ultimis diebus, priusquam eum mors inopinata abripuit, L. G. Westerink inter multa alia operam Pselli theologicis dabat et magnam partem huius editionis iam prope ad finem perduxerat. postea minorem laborem amplexus omnes testes relegi novosque paucos addidi; apparatum criticum complevi, apparatum fontium et similium, praefationem atque indices composui.

Restat tantum ut gratiae sincerae eis agantur, qui in hac editione absolvenda benigne adfuerunt: in primis bibliothecarum praefectis, qui aut imagines suppeditaverunt aut codices ipsos examinare nobis permiserunt; deinde viris rerum Psellianarum valde peritis Paul Moore, qui nos de codicibus nobis ignotis semel atque iterum docuit, et Eustratios Papaioannou, qui inter alia in fontium et similium apparatu plura supplevit; denique viro docto H.-G. Nesselrath, qui praefationis Latinitatem emendavit.

In Universitate Harvardiana m. Augusto a. 1999 John M. Duffy

CONSPECTVS EDITIONVM

L. G. Benakis, Χρόνος καὶ αἰών … στὸ ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Φιλοσοφία 10–11, 1980–1981, 398–421 (op. **32**)

A. Garzya, On Michael Psellus' Admission of Faith, Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. 35, 1966–1967, 41–46 (**35**)

P. Gautier, Lettre au sultan Malik-shah rédigé par Michel Psellos, Rev. Et. Byz. 35, 1977, 73–97 (**3**)

–, Collections inconnues ou peu connues de textes pselliens, Riv. di studi biz. e slavi 1, 1981, 39–69 (**9, 28–31, 36**)

E. Kurtz–F. Drexl, Michaelis Pselli Scripta minora, I, Milano 1936 (**1, 2, 9–13**)

–, item II, Milano 1941 (**4**)

A. R. Littlewood, Michael Psellos and the Witch of Endor, Jahrb. Östr. Byz. 40, 1990, 225–231 (**37**)

I. N. Pontikos, Ἀνωνύμου Φιλοσοφικὰ Σύμμεικτα [Anonymi Miscellanea Philosophica]: A Miscellany in the Tradition of Michael Psellos, Athens 1992 (**14, 15**)

C. E. Ruelle, Ψελλὸς ἀνέκδοτος, in Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, Παράρτημα τοῦ ιη' τόμου, Constantinop. 1888 (**1, 2**)

K. Snipes, An Unedited Treatise of Michael Psellos, in Gonimos: Neoplatonic and Byzantine Studies Presented to Leendert G. Westerink at 75, edited by John Duffy and John Peradotto, Buffalo 1988 (**38**)

L. G. Westerink, Michael Psellus De omnifaria doctrina, Nijmegen 1948 (**32–34**)

SIGLA

C Parisinus gr. 2231, s. XIII (op. **32**)
D Matritensis gr. 51 [4681], s. XIV med. (**35, 36**)
L Laurentianus gr. 57, 40, s. XV in. (**2, 4–9**)
N Monacensis gr. 384, s. XIV (**32–34**)
O Baroccianus gr. 131, s. XIII (**2, 4, 9, 14, 15**)
P Parisinus gr. 1182, s. XIII (**1–3**)
Q Parisinus gr. 1630, s. XIV (**9**)
R Parisinus gr. 2087, s. XIV (**32–34**)
S Sinaiticus gr. 1117 [482], s. XIV (**38**)
V Vaticanus gr. 672, s. XIII (**4, 10–13**)
a Atheniensis 478, s. XV/XVI (**9**)
a[1] Londinensis (Bibl. Brit.) Arundel. 528, s. XV ex. (**32**)
b Bodleianus Auct. F.6.26 [Misc. 120], s. XIV (**38**)
b[1] Bodleianus Auct. T.1.1 [Misc. 179], s. XVII (**35**)
c Parisinus Coisl. gr. 195, s. XIII (**16–19**)
i Athous Iberorum 190, s. XIII (**35**)
k Constantinopolitanus Kamariot. 61, s. XIII (**37**)
l Athous Laurae K 82, s. XIV (**39–45**)
m Sinaiticus gr. 1819, s. XVIII (**5, 19–27**)
m[1] Mutinensis gr. 42 [α.T.9.3], s. XIII [?] (**2**)
n Neopolitanus Bibl. Nat. III.B.22, s. XIV [?] (**9**)
p Parisinus gr. 1107, s. XIII (**35**)
s Sinaiticus gr. 517 [2089], s. XVI (**7, 16**)
u Vaticanus gr. 1276, s. XIV (**35**)
v Vaticanus gr. 1949, s. XIV (**34**)
v[1] Vaticanus gr. 435, s. XIII (**2**)
v[2] Vaticanus gr. 483, s. XIII/XIV (**28–31**)
v[3] Vaticanus gr. 1390, s. XIII/XIV (**32**)
v[4] Vaticanus gr. 712, s. XIII (**33**)
v[5] Vaticanus gr. 840, s. XIV (**35**)
v[6] Vaticanus Pal. gr. 209, s. XIV (**38**)

⟨ ⟩ addenda
{ } delenda
[ ] supplenda in codice damnum passo

[....] desunt litterae quattuor
[...²⁰...] desunt litterae viginti
CAG = Commentaria in Aristotelem Graeca, Berolini 1882–1909
CPG = Corpus Paroemiographorum Graecorum, Gottingae 1839–1850 [Hildesheim 1958]
Du. = Duffy
K.–D. = E. Kurtz–F. Drexl
LXX = Septuaginta
PG = J. P. Migne, Patrologia Graeca
Wk. = Westerink

1

Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῶν ψαλμῶν πρὸς τὸν βασιλέα κῦριν Μιχαὴλ
τὸν Δούκαν καὶ περὶ τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν καὶ λοιπῶν

Τῷ ἐμῷ βασιλεῖ καὶ θεῷ, τῇ κρείττονι ὄντως καὶ ψυχῇ καὶ
φύσει, καὶ τοῖς οἷος σὺ ἡ ἐπιστολή, ἱλαράν σοι παρασκευά-
5 ζουσα τὴν ψυχὴν ἐν καιρῷ οὕτω δὴ σκυθρωπῷ, ὡς παντάπα-
σιν ἡμᾶς ἀπειπεῖν καὶ τοῖς κρυμοῖς, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτοῖς τοῖς
ψαλμοῖς. πλὴν εἴ γέ τις τὰς ἁρμονίας αὐτῶν γνοίη καὶ τὰς
χάριτας καὶ τὴν ὀργανικὴν μοῦσαν, δι' ἧς τὰ στιχηρὰ ταῦτα
συγκεκρότηται ᾄσματα, τούς τε ἐνθουσιασμοὺς τῶν ψαλλόν-
10 των καὶ τὰς μεταβολὰς τῶν μελῶν, ἥν τε διαφορὰν πρὸς ἄλ-
ληλα ἔχει τὰ ἐπιγράμματα, καὶ πρῶτόν γε πάντων, τί ποτέ
ἐστι τὸ ψαλτήριον καὶ ὅσαις μὲν χορδαῖς ἥρμοστο, οἵῳ δὲ
σχήματι κατεσκεύαστο, καὶ εἰ Ἑλληνικὸν τῷ ὀργάνῳ τὸ
ὄνομα ἢ τῆς Ἑβραΐδος γλώττης ἐστί, καὶ τἄλλα ὅσα περὶ
15 αὐτό, οὐκ ἂν οὕτω βαρέως ἐνέγκοι οὔτε τὸ συνεχὲς ἀλλη-
λούια οὔτε τὴν τούτων ᾠδήν.

Ἔγωγ' οὖν ἀναπτύσσων ἤδη τὰ τέως ἐγκείμενα τοῖς πολ-
λοῖς καὶ ἀναπεταννὺς τὰ καταπετάσματα οὐ νυμφόληπτος,
ὡς ὁ παρὰ Πλάτωνι Σωκράτης, ἀλλὰ θεόληπτος ἤδη γεγεν-
20 ῆσθαι δοκῶ· πάθοις δέ μοι καὶ σὺ ταὐτὸν πάθος, ὅτι μοι καὶ
τῆς ὁμοίας τυγχάνεις φύσεώς τε καὶ ἕξεως. εἰδεῖεν δ' ἂν ἐν-
τεῦθεν καὶ οἱ τὴν Ἑλλήνων σοφίαν ὑπερθειάζοντες, ὅτι μᾶλ-
λον τὰ ἡμεδαπὰ βιβλία τῆς κρείττονος μούσης τετύχηκε· καὶ
εἴ τις αὐτὰ γινώσκει καὶ ἀναγινώσκει μετὰ νεωτέρας ἐπιβο-

3 cf. Ps. 5,3; 83,4 || **19** Pl. Phaedr. 238 d

1 **P** 47ᵛ–49ᵛ || edd. Ruelle 603–608; K.-D. I 372–385 || **24** νοερωτέ-
ρας Kurtz

λῆς καὶ ἑκάστην βασανίζει τῶν λέξεων, ἀναλέγει δὲ καὶ τὸν 25
ἐγκείμενον νοῦν βαθύνων τοῖς θεωρήμασιν, οὐδὲν τῶν ἄλλων
τούτοις παρεξετάσειεν, ἀλλὰ πάντα κατόπιν εὑρήσειε τῆς ἐν
ἀπορρήτοις ἐγμειμένης σοφίας τούτοις καὶ γνώσεως.

Πολλῶν δὲ ὄντων, περὶ ὧν εἰπεῖν σοι προῄρημαι, περὶ αὐ-
τοῦ σοι τοῦ ψαλτηρίου διαλέξομαι πρότερον, τοσοῦτον ὑπει- 30
πών, ὡς τῶν μουσικῶν ὀργάνων τὰ μὲν ἄρρενα, τὰ δὲ θήλεα
λέγεται, τὰ δὲ οὐδετέρου γένους ἢ συναμφοτέρου ἐστίν. ὅσα
μὲν γὰρ σύντονα καὶ οἷον εἰπεῖν κρουστικώτερα, ἠρρενωμένα
πώς εἰσι καὶ τῆς σταθηροτέρας μερίδος· ὅσα δὲ ἐξ ἐλαχί-
στων ἐστὶ τῶν διαστημάτων, ἃ διέσεις τοῖς μουσικοῖς φίλον 35
καλεῖν, ταῦτα χαρίεντα μὲν καὶ ἁρμονιώτατα, θηλύτερα δὲ
καὶ τὸ ἦθος μαλθάσσοντα· ὁπόσα δ' ἡμιτονίοις κεκρότηται
(εἰσὶ δὲ ταῦτα μέσα τόνων καὶ διέσεων καὶ ἀνάλογα πρὸς
ἑκάτερον τῶν ἄκρων μετὰ τοῦ προλόγου καὶ ὑπολόγου),
ταῦτα τοῦ χρωματικοῦ τε γένους ἐστὶ καὶ ἢ ἀμφότερα τὰ 40
ἄκρα συνέχει ἢ ἀμφοτέρων κεχώρισται.

Τὸ γοῦν ψαλτήριον ἦν ὅτε θηλύτερον ἦν καὶ γοερωτέραν
ἠφίει φωνήν, καί τις αὐτῷ καὶ ξυγκορδακίζων περὶ τὰ ἀσελ-
γέστερα τῶν ᾠδαρίων ἐδείκνυτο. εἶθ' ὕστερον οὕτως ἐγεγόνει
ἀρρενωπὸν καὶ σεμνότερον, ὡς εἰς μόνους τοὺς θείους ὕμνους 45
παραλαμβάνεσθαι. ἦν δὲ καὶ πολυσχήματα· καὶ τὰ μὲν ἀρ-
χαῖα ἐκέκαμπτο καὶ φοίνιξι παραπλησίως ἀγκῶνας ἐκέκτητο
καὶ πολύχορδα ἦν, ὕστερον δὲ ὄρθιον ἐγεγόνει τὸ εἶδος καὶ
κάτωθεν μὲν ἀμελῴδητον ἦν, ἄνωθεν δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ μέ-
λους ἐλάμβανε καὶ ὠνόμαστο ψαλτήριον ἐπιγόνειον. ἐν δέ γε 50
τούτῳ καὶ δέκα χορδαὶ διετείνοντο καὶ οὐ πάνυ πολύχορδον

31–37 cf. Aristid. De mus. II 14 (p. 81,27 sqq.); II 16 (84,20–85,15) || **38–39** cf. Nicom. Arith. I 19 || **50** ἐπιγόνειον] Athen. IV 183c

32 οὐδετ(΄)ρ( ) **P** | συναμφοτ(΄)ρ( ) **P** || **37** μαλθάσσοντ( ) **P** | ἡμιτο-νίοις coni. Ruelle: ἡμιτόνοις **P** || **39** ὑπολ.] ἐπιλόγου Kurtz || **50** ἐπιγό-νιον **P** || **51** πολύχορδ( ) **P**

ἦν. καὶ ναύλαν μὲν ὁ Ἑβραῖος ὠνόμαζε, τῇ λύρᾳ ἰσότονον,
ὕστερον δὲ ψαλτήριον ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἡρμήνευσεν, ἀπὸ
τοῦ ψάλλειν τοὔνομα θεῖσα τῷ ὀργάνῳ. τὸ δὲ ψάλλειν οὔτε
55 πρὸς ψαλμὸν οὔτε ἀπὸ τῶν ψαλμῶν τῷ Ἕλληνι εὕρηται,
ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ⟨τῶν⟩ ᾠδῶν συντονίας· τὸ μὲν γὰρ παραψάλ-
λειν ἢ ὑποψάλλειν ἐπὶ τῆς ἐκλελυμένης φαμὲν κρούσεως, τὸ
δὲ ψάλλειν ἐπὶ τῆς ἀγωνιστικωτέρας καὶ συντονωτέρας. ὁ
μὲν οὖν Ἕλλην οὕτως, ὁ δέ γε Ἑβραῖος ἢ ἀπὸ τοῦ ψάλλειν
60 ὀνοματοθετεῖ τὸ ψαλτήριον ἢ ἀπὸ τοῦδε τὸ ψάλλειν προσ-
ονομάζει.

Ὄρθιον μὲν οὖν τὸ ψαλτήριον οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος
οὐδὲ ἀλογίστως, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ κατ' εὐθεῖαν ⟨ἐπι⟩βάλλειν
τοῖς νοητοῖς καὶ μὴ ποιεῖν κεκάμφθαι τὸν ἡμέτερον νοῦν, ἢ
65 τοῖς πλαγίοις παρεγκλινόμενον ἢ πρὸς τὰ τῇδε καμπτόμενον·
εἰσὶ δὲ καὶ τὰ σχήματα τῶν μυστικωτέρων πραγμάτων συν-
θήματα. δεκάχορδον δὲ οὐ μόνον διὰ τὴν τοῦ ἀριθμοῦ τε-
λειότητα καὶ τὴν δευτέραν μονάδα καὶ τὸν καμπτῆρα, ἀλλὰ
καὶ διὰ τὴν συμφωνίαν τῆς τε πενταδικῆς ἐν ἡμῖν αἰσθήσεως
70 καὶ τῆς ἰσαρίθμου τῆς ψυχικῆς οὐσίας δυνάμεως. δεῖ γὰρ
ἑκάστῃ μερίδι τῆς χείρονος ἢ τῆς κρείττονος φύσεως ἑκάστην
συμφωνίαν καταλλήλως καὶ ⟨κατὰ⟩ τὴν διὰ πασῶν ἁρμονίαν
γίνεσθαι, περιεκτικωτέραν οὖσαν τῆς τε διὰ τῶν πέντε χορ-
δῶν καὶ τῆς διὰ τῶν τεσσάρων· ἡ μὲν γὰρ ὑπὸ τὸν πολυπλά-
75 σιον τελεῖ λόγον, τῶν δὲ ἡ μὲν ὑπὸ τὸν ἡμιόλιον, ἡ δ' ὑπὸ τὸν
ἐπίτριτον. ὁμοφωνίας δὲ καὶ συμφωνίας λεπτή τίς ἐστιν ἡ
διαφορά. ὁμοφωνεῖ γὰρ τὰ ἰσότονα μὲν καὶ τὴν αὐτὴν διά-
στασιν ἔχοντα, ἀλλοιότερον δὲ τὸ μέλος ἀπὸ τῆς συγκρού-
σεως ἠχοῦντα· συμφωνία δέ ἐστιν, ὅταν ἐν τοῖς ἀνισοτόνοις
80 τὸ μέλος οὐδὲν μᾶλλον τῷ βαρυτέρῳ ἢ τῷ ὀξυτέρῳ ἐμπρέπῃ·

52 cf. Psell. Poem. 53,395 || **66–70** cf. Psell. Poem. 54,136–146

54 θεῖσα coni. Ruelle: θεὶς **P** || **56** τῶν Wk. || **58** ἐπὶ Wk.: ἀπὸ **P** || **63** ἐπιβάλλειν Wk.: βάλλειν **P** || **66** δὲ] scr. γὰρ? || **72** κατὰ Wk. || **73** διὰ τῶν trsp. Wk.: τῶν διὰ **P** || **74** διπλάσιον coni. Σ.Σ.Ε. (vide Praef. supra VIII) || **77** ἰσότονα Wk.: ἰσότιμα **P**

διαφωνία δέ ἐστιν, ὅταν τὸ μέλος τῆς ἑτέρας μᾶλλον γίνηται
τάσεως.
Ἐχρῆν μὲν οὖν καὶ πλείω περὶ ψαλτηρίου ἐρεῖν, ἀλλ' ἔστω
σοι ταῦτα περὶ ὀργάνου οἷον εἰπεῖν προεισόδια· καὶ τέως μὲν
τὴν δᾳδουχίαν τελέσθητι, ἵν' ὕστερον μαθήσῃ καὶ τὴν ἱερο- 85
φαντίαν. ἐπεὶ δὲ ἔστιν ὅπου τῶν ψαλμῶν καὶ ὄνομα εὑρίσκε-
ται διαψάλματος, ῥητέον ἡμῖν καὶ περὶ τούτου, τί ποτέ ἐστι
καὶ τίνα ἔχει τὴν δύναμιν καὶ διὰ τί μὴ ἐν πᾶσι ψαλμοῖς,
ἀλλ' ἔν τισιν ἔγκειται. ἐρῶ δέ σοι οὐ τὰ ἀλλότρια μόνον ἐπ-
εξηγούμενος, ἀλλὰ προστιθείς σοι καὶ ἐμὸν νόημα. οἱ μὲν γὰρ 90
ἀπεριμερίμνως τὸ διάψαλμα ἡρμηνεύκασιν, οἱ δὲ εἰσάγαν
τοῦτο τεθεωρήκασιν, ἐμοὶ δὲ τὴν ἀληθεστέραν βαδιστέον καὶ
μέσην.
Ὠιήθησαν γοῦν τινες τὸ διάψαλμα ᾠδήν τινα ⟨δια⟩δόσιμον
τοῖς περὶ τὸν προφήτην χοροῖς· τέσσαρες δὲ οὗτοι, ὧν 95
ἕκαστος ἴδιον μέλος ἀνεκρούετο τῷ θεῷ. τὸ δέ γε θατέρῳ ἢ
τοῖς ἑτέροις κινούμενον διάψαλμά φασιν ὀνομάζεσθαι, οἷον
ψαλμοῦ διαδοχήν. οἱ δὲ τοῦτον τὸν λόγον ὡς ηὐτοματισμένον
ἀποπεμψάμενοι καὶ ἀναπόδεκτον, διάψαλμα τὴν τῶν ψαλ-
λόντων σιωπὴν ὠνομάκασι, διαίρεσιν ψαλμοῦ ὑποτοπάσαντες 100
τοὔνομα. τοῦτο δὲ τοιοῦτο ᾤοντο, ἐνθουσιασμὸν τῶν ψαλλόν-
των μεταξὺ τοῦ ψαλμοῦ θεοληψίας ἄνωθεν ἐπιγινομένης αὐ-
τοῖς, εἶτ' αὖθις κατὰ τὴν ἐπίπνοιαν ἑτέραν τοῦ ψάλλειν ἐπι-
βολήν· ὑπὸ θειοτέρῳ γὰρ πνεύματι τὰς ἐκείνων κεῖσθαι φω-
νάς. καὶ εἴ γέ τις τοῖς Ἑβραϊκοῖς προσσχῇ βιβλίοις, ἐν ᾧ τὸ 105
διάψαλμα εὕρηται, εὑρίσκει προκείμενον σὲλ σέλ, ἢ ἅπαξ ἢ
δὶς ἐκφωνούμενον· δύναται δὲ ἡ λέξις καθ' Ἕλληνας τὸ ἀεί,

85–86 cf. Lucian. Alex. 38 || **87** Ps. 2,2 || **89–135** cf. Psell. Poem. 2,269–291; 53,412–420; 54,53–56 || **95–96** cf. Psell. Poem. 53,475 || **98–99** cf. Greg. Nyss. In inscr. Ps. 109,5–13 McDonough || **107** cf. Chrysost. Expos. in Ps., PG 55,422

91 ἀπεριμερίμνως Wk. (cf. Psell. Theol. I, index s.v.): ἀπομερίμνως **P** || **94** διαδόσιμον Wk.: δόσιμον **P** (δόκιμον Kurtz) || **105** προσχῇ **P**

ὡς τῆς σιωπῆς δηλονότι γινομένης ἀεί, ἤτοι τοῦ διαψάλμα-
τος, ὁπηνίκα ἐπίπνοια τοῖς ψάλλουσιν ἐπεγίγνετο.
110 Ἐμοὶ δὲ ἡ μὲν προτέρα τῶν ἐπιβολῶν ἀνιστόρητος ἔδοξεν,
ἡ δὲ δευτέρα σεμνοτέρα μέν, οὐ πάνυ δὲ κατάλληλον τὴν
ἐξήγησιν πρὸς τὸ ὄνομα ἔχουσα. διὰ ταῦτα ἐφ' ἑτέραν ἐτρα-
πόμην ἔννοιαν ἐνθυμηθεῖσαν ἐμοί· προῆγμαι δὲ πρὸς ταύτην
ἀπὸ τῶν μουσικῶν λόγων ὑποκινηθείς. τῆς μὲν μουσικῆς τὸ
115 μέν τι μέρος ἐστὶ φθόγγος, τὸ δὲ διάστημα, τὸ δὲ σύστημα,
τὸ δὲ γένος, τὸ δὲ μελοποιία, τὸ δὲ μεταβολή. ἔστι δὲ μετα-
βολὴ ὁμοίου τινὸς εἰς ἀνόμοιον μέλος μετάθεσις· ἐπειδὴ γὰρ
τὰ μονοειδῆ, κἂν ἐπιτερπῆ ᾖ, λυπεῖ τὴν ἀκοὴν πλεονάσαντα,
διὰ ταῦτα μεταβολὴν τοῖς μέλεσιν οἱ μουσικοὶ ἐφευρήκασι.
120 γένη δὲ μελῳδιῶν τρία· σύντονον, χρωματικόν, ἐναρμόνιον.
εἴδη δὲ μελῶν ἕξ, περὶ ὧν λόγος πολύς.
Ἡρμόζετο γοῦν τὸ ψαλτήριον ποτὲ μὲν δι' ὅλου τοῦ ψαλ-
μοῦ ἢ κατὰ τὸ σύντονον μέλος ἢ κατὰ τὸ χρῶμα ἢ κατὰ τὴν
ἁρμονίαν· ἔστι δὲ ᾧ τῶν ψαλμῶν διηλλάττοντο οἱ κατὰ τῶν
125 χορδῶν λόγοι ἀπὸ τοῦ Δωρίου ὅ φασιν ἐπὶ τὸ Φρύγιον ἢ ἀπὸ
τούτου ἐπὶ τὸ Λύδιον ἢ ἐπ' ἄλλο τι, καὶ ἀπὸ τοῦ συντόνου
ἐπὶ τὸ χαλαστότερον. δοκεῖ γοῦν μοι τὴν τοιαύτην μεταβολὴν
διάψαλμα τοῖς τότε μελῳδοῦσιν εἰρῆσθαι, οἷον εἰπεῖν διαφω-
νίαν τοῦ μελῳδουμένου ψαλμοῦ. τοῦτο δὲ κἀπὶ τῶν ἡμετέρων
130 μελῶν εὕρηται, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῖς λεγομένοις ἰδιομέλοις,
κἂν μεταπίπτωσιν οἱ τῶν ἤχων τόνοι ἀπὸ τοῦ συντονωτέρου,
τοῦ τρίτου φημί, ἐπὶ τὸν δεύτερον ἢ τὸν παράμεσον δεύτερον
ἢ ἐντεῦθεν {ἢ} ἐκεῖσε ἢ ἀπὸ τοῦ βαρυτέρου ἐπὶ τὸν ὀξύτονον
ἢ ἐναλλάξ. τὴν γοῦν μεταβολὴν τοῦ χαρακτῆρος τῶν μελῶν
135 διάψαλμα αὐτὸς ἀποφαίνομαι.
Τό γε μὴν ἀλληλούια Ἑβραϊκὸν μὲν οἷου ὄνομα, σύνθετον
δέ, ἀλλ' οὐχ ἁπλοῦν, ὁποῖα δὴ καὶ παρ' ἡμῖν ἐστιν, ἢ συμπε-
πλεγμένα ἢ ἀσύμπλοκα, καὶ ἢ μονομερῆ ἢ διμερῆ. τὸ μὲν γὰρ

112–113 ἐτράπομεν ἔνθοιαν **P**: corr. Sathas (ap. Ruelle) || **115** τι Ruelle: τοι **P** | δὲ[2] Wk.: μὲν **P** || **120** γένη Ruelle: μέλη **P** || **125** τὸ (in mg. int.) dub. **P** || **127** χαλαρώτερον, στ supra -ρ-, **P** || **133** ἢ[2] delevit Σ.Σ.Ε.

ἀλληλοὺ αἴνεσίς ἐστι καθ' ἡμᾶς, τὸ δὲ ἴα ταὐτὸν τῷ κύριος
δύναται, τὸ δὲ ὅλον τοῦ συνθέτου ὀνόματος 'αἰνεῖτε' φησὶ 140
'τὸν κύριον', 'ἡ αἴνεσις τῷ κυρίῳ'. πολλοῖς γὰρ ὀνόμασι τὸ
θεὸς τῷ Ἑβραίῳ ὠνόμασται, τούτῳ δὴ τῷ ἴα, τῷ σαδδαΐ, τῷ
ἀδδωναΐ, τῷ ἀλωΐ, τῷ σαβαώθ, τῷ ἀρρήτῳ, τῷ τετραστοίχῳ.
ἔχει δὲ ἕκαστον τῶν ὀνομάτων σημασίαν ἰδίαν· τὸ μέντοι ἴα
ταὐτὸν δύναται τῷ δυνατῷ. οὐκ ἀκριβῶς δὲ πρὸς τὴν Ἑλ- 145
λάδα γλῶσσαν τὸ ὄνομα μετενήνεκται, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἡμῖν
τὸ πανσθενές, τοῦτο τῇ Ἑβραΐδι γλώσσῃ τὸ ἱκανόν, οὐχ ὡς
ἂν ὑπολάβῃ τις τὸ αὔταρκες, ἀλλὰ τὸ πλῆρες καὶ ἐκχεόμενον
καὶ πᾶσαν ἀνεζωσμένον δύναμιν τοῦ πάντα δύνασθαι καὶ
πάντα πληροῦν ἀγαθότητος, τοσαῦτα δή σοι καὶ περὶ τῆς 150
τοῦ ἀλληλούια λέξεως.

Τοσοῦτον γοῦν ἴσθι, ὡς αὐτὰ τὰ Ἑβραίων ἠκρίβωκα, ὅτι
τὰ ὀνόματα τούτοις πολύσημα γίνεται ἀπό τινων σημείων
καὶ κορωνίδων τούτοις ἐπικειμένων ἢ ὀβελῶν ἀστίκτων ἢ λιμ-
νίσκων ἢ ὑπολιμνίσκων, ἢ δασυνόμενα ἢ ψιλούμενα ἢ συντι- 155
θέμενα ἢ διαιρούμενα. αὐτίκα τὸ Δαυὶδ ὄνομα πολυσήμαντον
αὐτοῖς γίνεται παρὰ τὴν ὧν εἴρηκα διαφοράν· δύναται γὰρ
καὶ τὸν ἱκανὸν καὶ τὸν πεποθημένον καὶ τὸν ἠγαπημένον καὶ
τὸν ἠλεημένον καὶ τὸν ἐξουδενωμένον. τὸ Ἰωνᾶς ὄνομα καὶ
ψιλούμενον καὶ δασυνόμενον καὶ στιζόμενον νῦν μὲν περιστε- 160
ρᾶς ἔχει σημασίαν, νῦν δὲ 'διαπόνησις αὐτῶν' ἐξαγγέλλεται,
νῦν δ' ἄλλο τι. τὸ δὲ Ἱερουσαλὴμ συντεθειμένον μὲν τὴν εἰ-
ρήνην δηλοῖ, διαιρούμενον δέ, οἷον ἱεροὺ καὶ αὖθις σαλήμ,
βαθύτερόν τι ὑπεμφαίνει καὶ ἀπόρρητον· τὸ γοῦν ἁπλῶς
νοούμενον 'ἱλάσθητι' ἀποδέδωκεν. οὕτω γοῦν καὶ αἱ θεωνυμι- 165
καὶ προσηγορίαι ποικίλην ἔχουσι τὴν ἐξαγγελίαν πρὸς τὸ στί-
ζειν ἢ δασύνειν καὶ ψιλοῦν καὶ τὴν ἄλλην διαφοράν.

Ἐπεὶ γοῦν σοι καὶ περὶ τούτου διείλεκται ἱκανῶς, διιτέον

139–140 e.g. Euseb. Comm. in Ps., PG 24,29A ‖ **154–155** Epiph. Mens. 8

140 ὀνόματος Ruelle: ὄνομ(α) **P** ‖ **141** ἢ Ruelle ‖ **148** ἀλλὰ Σ.Σ.Ε.: οὐδὲ **P** ‖ **150** ἀγαθότ( )τ( ) **P** ‖ **160** περιστερρᾶς **P**

ἡμῖν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν. εἰ μὲν οὖν ἢ σύμπαντες
170 οἱ ψαλμοί, οὕς τε ἔγραψεν Ἰεζεκίας καὶ οὓς διέγραψε, τῶν
ψυχικῶν ὠδίνων τοῦ Δαυίδ εἰσι τόκοι, ἢ ἔνιοι τούτων, οἱ δέ γε
λοιποὶ ⟨ὑπὸ⟩ Αἰμὰν καὶ Αἰθὰν καὶ Ἰδιθοὺμ καὶ Ἀσὰφ ἐγρά-
φησάν τε καὶ ἐμελῳδήθησαν, οὐκ ἔχω ἀσφαλῶς ἀποφήνασ-
θαι. ὥσπερ γὰρ ἠναντιῶσθαι δοκοῦσιν ἔνιοι τῷ Δαυίδ, εἰ μὴ
175 πάντας αὐτῷ ὠδινήσουσι· κἂν εἴ τις ἄλλο τι λέγοι, ἐπαρῶν-
ται τῷ ἀνδρί, οὐκ οἶδ' ὅπως αὐτοῖς νοεῖται ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ
οβ' ψαλμοῦ, 'ἐξέλιπον οἱ ὕμνοι Δαυὶδ υἱοῦ Ἰεσσαί· ψαλμὸς τῷ
Ἀσάφ'. εἰ γὰρ οἱ ἐφεξῆς τοῦ Δαυίδ, ψεύδεται τὸ ἐπίγραμμα.
τί δέ, εἰ τοὺς μὲν τῶν ψαλμῶν ὁ Δαυίδ, τοὺς δὲ Μωυσῆς ὁ
180 τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος, τοὺς δὲ Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας, τοὺς δὲ
οἱ παῖδες Ἀμιναδάμ, τοὺς δὲ Ἀσάφ, τοὺς δὲ ἄλλος τις συγγε-
γράφασί τε καὶ ἐμελῴδησαν, κοινῆς οὔσης τοῖς βουλομένοις
τῆς Ἑβραϊκῆς λογιότητος καὶ τοῦ ποιεῖν ψαλμὸν μὴ ἀπηγο-
ρευμένου τοῖς κρείττοσι;

185 Τῶν μὲν οὖν πολλῶν ἕνεκεν ἔστωσαν τοῦ Δαυὶδ ἅπαντες οἱ
ψαλμοί· τοῖς δὲ ὀλίγοις καὶ κρείττοσι καὶ τοῦτο εἰς ξύνεσιν
δίδομεν, ὡς ἡ διάφορος ἐπιγραφὴ τῶν ψαλμῶν περί γε αὐτοῦ
τοῦ Δαυὶδ διάφορον ὑποβάλλει τοῖς φιλομαθεστάτοις τὴν ἔν-
νοιαν. ταῖς μὲν γὰρ τῶν ψαλμῳδιῶν ἐπιγέγραπται 'ψαλμὸς
190 τοῦ Δαυίδ', ταῖς δὲ 'ψαλμὸς τῷ Δαυίδ'. οἶμαι γὰρ μὴ ἀτημε-
λήτως ἐρρῖφθαι τοῖς ἐπιγράμμασι τὴν τῶν νοημάτων διαφο-
ράν, ἀλλ' εἶναι τὸ ἑτερόπτωτον καὶ ἑτερορρεπὲς πρὸς ἔν-
νοιαν. μήποτε οὖν ὁ ἐπιγεγραμμένος 'τοῦ Δαυὶδ' παρ' αὐτοῦ
τοῦ Δαυὶδ γέγραπται, ὁ δὲ 'ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ' πρὸς Αἰμὰν ἢ
195 Ἰδιθοὺμ ἢ ἑτέρου τῶν ἱεροψαλτῶν, εἰς δὲ τὸν Δαυὶδ τὴν ἀνα-
φορὰν ἔσχηκεν· ἢ εἰ μὴ τοῦτο ἠλήθευται, ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν ἐν-

185–196 cf. Psell. Poem. 1,262–268 ‖ **190** τοῦ Δαυίδ] e.g. Ps. 25–27 | τῷ Δ.] e.g. Ps. 3; 5–14

172 ὑπὸ add. Σ.Σ.Ε. ‖ **175** ὠδινήσουσι] scr. δώσουσι (Wk.) vel ἀποδώσουσι (Papaioannou)? ‖ **183** ἀπηγορευμένου Kurtz: -ον **P** ‖ **193** οὖν Wk.: μὲν **P** ‖ **195** ἰδοὺθ **P** (corr. Ruelle) | ἑτέρου Kurtz: -ους **P**

σταίην πρὸς τὰς ἀντιρρήσεις (οὐδὲ γὰρ διάφορον ἐντεῦθεν
πρὸς τὴν εὐσέβειαν), ζητῶ δὲ τίς ἡ ἐπίκρισις τῆς διαφόρου
συντάξεως. καὶ τοῦτο μὲν μὴ περαιτέρω.
Τίνα δὲ τὰ διάφορα τῶν λοιπῶν ἐπιγραμμάτων; 'ψαλμὸς' 200
γὰρ 'ᾠδῆς' καὶ αὖθις ἀντιστρόφως 'ᾠδὴ ψαλμοῦ'. εἰ γοῦν
βουλοίμεθα τὴν τῶν ἐπιγραμμάτων διαφοράν, πρότερόν γε
διερμηνευτέον ἡμῖν τὰ ὀνόματα, τί μὲν ψαλμὸς καὶ τί ᾠδή, ἵν'
ἐντεῦθεν γνοίημεν τὰ συγκείμενα ἰσοστρόφως ἢ ἀντιστρόφως.
ὁ μὲν ψαλμὸς ποτὲ μὲν αὐτὸ δηλοῖ τὸ τῆς ὑποθέσεως σύγ- 205
γραμμα, οἷον τὸ τῆς φυγῆς τοῦ Δαυὶδ ἢ τὸ τῆς ἁλώσεως,
ἄνευ μέλους τοῖς ψαλμῳδοῖς ἐκφωνούμενον, ποτὲ δὲ τὴν
μετὰ τῆς μελουργίας ὑποσημαίνει ἐκφώνησιν· καὶ ἢ ὡς πρὸς
εἱρμόν τινα τὸν συνήθη ἦχον ἐμουσουργεῖτο ἢ ὁ ἦχος πρὸς
τὸν ψαλμὸν μετεβάλλετο. εἰ μὲν οὖν ἀμελὴς ὁ ψαλμὸς ἦν, 210
ἐπεγέγραπτο ὁ ψαλμὸς οὑτωσί, 'ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ' ἢ 'ψαλ-
μὸς τῷ Δαυὶδ'· εἰ δὲ πρὸς ᾠδήν τινα προϋποκειμένην ἐμελῳ-
δεῖτο, 'ψαλμὸς ᾠδῆς'· εἰ δὲ ἡ ᾠδὴ πρὸς τὸν ψαλμὸν μετεβάλ-
λετο, 'ᾠδὴ ψαλμοῦ'· εἰ δὲ πρὸς τὸν θεὸν τὴν ἀναφορὰν εἶχε,
'ψαλμὸς ἐν ὕμνοις' ἐλέγετο· εἰ δὲ ἄμετρος ἦν καὶ ἀμελῴδη- 215
τος, 'προσευχὴ τοῦ Δαυίδ'.
Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Δαυὶδ ἡ πτῶσις τοῦ ὀνόματος διεφέρετο
(ἢ γὰρ κατὰ γενικὴν ἢ δοτικὴν ἐπεγέγραπτο σύνταξιν), ἐπὶ
δέ γε τοῦ Ἀσὰφ μονόπτωτος ἡ προφορά ἐστιν ἀεί ('ψαλμὸς'
γάρ φησι 'τῷ Ἀσὰφ' μόνως). οἶμαι δὲ καὶ περὶ ἑτέρων οὕτως, 220
'ψαλμὸς Ἰδιθοὺμ' καὶ 'ψαλμὸς Αἰμὰν' καὶ 'ψαλμὸς τοῖς υἱοῖς
Κορέ'. ἐπὶ μέντοι τοῦ Μωσέως ἅπαξ καὶ κατὰ γενικήν, ὥς δὲ
καὶ ἐπὶ Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου. τί ποτ' οὖν τὸ ἀνόμοιον; οἶμαι

200–201 ψαλμὸς ᾠδῆς] e.g. Ps. 29 || **201** ᾠδὴ ψαλμοῦ] e.g. Ps. 65 || **215** Ps. 6; 75 et cett. || **216** Ps. 16; 85 || **219–220** Ps. 72 sqq. || **221** Ἰδιθοὺμ] Ps. 38 | Αἰμὰν] Ps. 87 || **221–222** τοῖς υἱοῖς Κ.] Ps. 41; 43 sqq. || **222** Μωσέως] Ps. 89 || **223** Ἀγγαίου καὶ Ζ.] Ps. 145–147

197 οὐδὲν Σ.Σ.Ε. || **202** infin. deest | πότερόν **P**: corr. Ruelle || **222** ὡς **P** || **223** ζαχαρ(') **P**

τὸν μὲν Μωσέα καὶ τὸν Ἀγγαῖον καὶ τὸν Ζαχαρίαν προφητι-
225 κῆς τινος ἠξιῶσθαι κατὰ τοὺς τοῦ Δαυὶδ χρόνους χάριτος, ὡς
μὴ ἀπαξιοῦσθαι τούτους τοῦ καὶ ψαλμοὺς γεννᾶν δύνασθαι·
διὰ ταῦτα 'ψαλμὸς Μωσῆ ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ' καὶ 'ψαλμὸς
Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου'· οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀσὰφ ἐξ ἀρχῆς μὲν
τῶν χορευόντων ἑστήκασι καὶ μελουργοὶ τῶν ψαλμῶν, οὐ
230 μέντοι γε ἰσομεγέθεις ἐκείνοις καὶ ἰσοστάσιοι. διὰ ταῦτα ὡς
μελῳδοῖς τούτοις ἀναγεγράφαται οἱ ψαλμοί, οὐ μέντοι γε ὡς
αὐτῶν γεννησάντων κατονομάζονται.
Ἵνα δέ σοι καὶ κεφαλαιώδεις ἐπιτομὰς τῶν λοιπῶν ἐπι-
γραμμάτων ποιήσωμαι, τὸ μὲν 'περὶ τῶν ληνῶν' τὸ περὶ τῶν
235 ἐκκλησιῶν δηλούτω σοι, ἐν αἷς ὁ εὐαγγελικὸς βότρυς ληνοβα-
τεῖται. τὸ δὲ 'περὶ τῆς ὀγδόης' τὴν μέλλουσαν ὑποσημαι-
νέσθω σοι κατάστασιν μετὰ τὸν ἑβδοματικὸν καθ' ἡμᾶς
αἰῶνα. τὰ δὲ 'κρύφια τοῦ ἀγαπητοῦ' τὸ ἀπόρρητον τοῦ θεοῦ
λόγου μυστήριον. ἡ δὲ 'δευτέρα καὶ τρίτη τοῦ σαββάτου' τὰς
240 διαφόρους διαβάσεις καὶ καταπαύσεις τῶν ἀρετῶν. τὸ δὲ
'προσάββατον' τὸν ἐφεστηκότα τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνον, ὃς
προηγεῖται τῆς μυστικῆς ἀναπαύσεως. τὸ δὲ 'ἐξόδιον τῆς
σκηνῆς' τὴν ἐντεῦθεν ἡμῶν πρὸς τὴν κρείττω ζωὴν μετάστα-
σιν. τὸ δὲ 'ὑπὲρ μαελέθ', ἐν δυσὶ ψαλμοῖς ἀναγεγραμμένον,
245 τὸν ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων ὑποδηλούτω σοι ῥυθμὸν
εὔτακτον· μαελὲθ γὰρ κατὰ τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν χορὸς ἢ

234–235 Ps. 8 et cett.; Psell. Poem. 1,50–51 = Poem. 54,232–233; 923–924; infra 2,4–5 || **236** Ps. 6 || **236–238** Psell. Poem. 1,32–34 || **238–239** Ps. 44; cf. Psell. Poem. 1,52–54; infra 2,13–15 || **239–240** Ps. 47; Psell. Poem. 1,121–127; Poem. 54,583–587; infra 2,38–39 || **241** Ps. 92 || **241–242** cf. Psell. Poem. 1,229–232 || **242–243** Ps. 28; cf. Psell. Poem. 1,87–88; infra 2,25–26 || **244** Ps. 52; 87 || **245–247** cf. Psell. Poem. 1,143–144; infra 2,41–43

228 ζαχαρ(') **P** | ἐξ] ἐπ' Kurtz || **231** οὐ Σ.Σ.Ε.: οἱ **P** || **234** περὶ[1]] ὑπὲρ LXX || **235** δηλούντων **P**, corr. Ruelle | αἷς Wk.: οἷς **P**

χορείας ἐστί. τὸ δέ γε 'εἰς τὸ τέλος', ἐν πολλοῖς ψαλμοῖς κείμενον ἢ πρὸς τὸν μέλλοντα αἰῶνα τὴν ἀναφορὰν ἔχει ἢ τὴν τοῦ παρόντος βίου ὑποσημαίνει κατάστασιν. ἡ δὲ 'στηλογραφία' ἀναρρήσεώς ἐστιν ὄνομα. τὸ δὲ 'μὴ διαφθείρῃς εἰς τὸ τέλος' παράγγελμά ἐστι τοῦ ἀδιάφθορον ἡμῖν τηρεῖν μέχρι παντὸς τὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς. ἐντεῦθεν δέ σοι καὶ τὰ πολλὰ τῶν ἐπιγραμμάτων σαφεστάτην ἕξει τὴν δήλωσιν.

Τῷ δέ γε πεντηκοστῷ ἐνάτῳ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ δυσδιάγνωστος τοῖς πολλοῖς καὶ ἡ ἐξήγησις ἄφατον ἔχει τὴν δύναμιν. ἐπιγέγραπται γὰρ οὕτως, 'εἰς τὸ τέλος τοῖς ἀλλοιωθησομένοις εἰς στηλογραφίαν τῷ Δαυίδ, εἰς διδαχήν, ὁπότε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας καὶ τὴν Συρίαν Σωβάλ, καὶ ἐπέστρεψεν Ἰωὰβ καὶ ἐπάταξε τὴν φάραγγα τῶν ἁλῶν, δώδεκα χιλιάδας'. εἰ μὲν οὖν μὴ ἐπέστελλόν σοι, ἀλλὰ συγγραφὴν ἐποιούμην τὴν ἐπιγραφήν, πολλὰ ἂν σοι εἰς τὸν τόπον συνελεξάμην καὶ οὐκ ἄκομψον τὸν λόγον ἐποιησάμην· νῦν δὲ τὸ τῆς ἐπιστολῆς εἶδος συντέμνειν ἡμᾶς ἀναγκάζει τὰς ἐξηγήσεις καὶ πολλὰ τῶν δεόντων εἰρῆσθαι ἐπέχει, ὡς ἐγκεκόφθαι ἐντεῦθεν τὰς κρείττους τῶν ἐννοιῶν. ἀλλ' εἰρήσεταί σοι τὰ δυνατὰ ὁπόσον εἰκὸς συντεμοῦσιν ἡμῖν.

Ἐπιγέγραπται οὖν ὁ ψαλμός, 'εἰς τὸ τέλος τοῖς ἀλλοιωθησομένοις'. ἔστι δὲ προαναφώνησις τοῦτο τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ θεοῦ λόγου ἐπιδημίας, ἥτις ἐν τῷ τέλει τῶν αἰώνων ἐγεγόνει τοῖς ἀλλοιωθησομένοις ἤδη ἡμῖν καὶ πρὸς τὴν κρείττω μεταβαλοῦσι ζωὴν ἀπὸ τῆς χείρονος, ὅσον ἐπὶ τῷ θείῳ σκοπῷ. τί γάρ, εἰ κλαδίσκοι τινὲς τοῦ θεοφύτου δένδρου ἀποπεπτώκαμεν καὶ τῆς ἐκεῖθεν πιότητος ἐστερήθημεν; ἀλλ' ἥ γε δεξιὰ τοῦ ὑψίστου πᾶσιν εὐηγγελίσατο τὴν ἀλλοίωσιν εἰς στηλογραφίαν τῷ Δαυίδ, φημὶ δὴ τῷ θεῷ, τῷ πεποθημένῳ μὲν τῷ

247 Ps. 5 et cett. || 248 cf. infra 2,8–9 || 249–250 Ps. 15; 55; 59; cf. Psell. Poem. 1,61–62; infra 2,5–7 || 250–251 e.g. Ps. 57; 58 || 268–271 cf. infra 2,45–47

247 χορεία Ruelle || 257 et 280 διδαχήν Kurtz (LXX): διαδοχὴν P

πατρί, ἐξουδενωμένῳ δὲ τοῖς πρὸς οὓς ἐλήλυθεν Ἰουδαίοις· 'οἱ ὀνειδισμοὶ' γάρ φησι 'τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ.' γέγονεν οὖν ἡ τοιαύτη ἀλλοίωσις τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ εἰς στηλογραφίαν, ὅπερ ἐστὶν εἰς στέφανον, εἰς ἀνάρρησιν, εἰς ἱερὰν ἀναστήλωσιν καὶ εἰς διδαχήν· πρῶτος γὰρ αὐτὸς τύπος τοῦ εὐαγγελικοῦ βίου γενόμενος διδάσκαλος καὶ καθηγητὴς ἐγεγόνει τῆς ὁμοίας ἐκείνῳ πολιτείας τε καὶ ζωῆς.

'Ὁπότε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν τῆς Συρίας.' μέση τῶν ποταμῶν ἐστιν ἡ κατ' αἴσθησιν ζωή, τοῖς τῶν παθῶν ποταμοῖς κύκλῳ περικλυζομένη, ἣν ἐμπυρίζει ὁ κύριος· 'πῦρ' γάρ φησιν 'ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν.' ἐμπυρίζει δὲ καὶ τὴν Συρίαν Σωβάλ, Σωβὰλ δὲ ἑπτὰ ἑρμηνεύεται· εἰ δ' ὁ μέλλων αἰὼν ὄγδοος, δῆλον ὡς ἕβδομος ὁ ἐφεστηκὼς κατὰ τὴν ἑβδοματικὴν τῶν ἡμερῶν ἀνακύκλησιν. κατὰ ταὐτὸν οὖν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν ἐμπυρίζει ὁ θεὸς καὶ τὴν ἑβδοματικὴν καὶ ἔγχρονον ἡμῖν διαγωγήν· βούλεται γὰρ ἡμᾶς αἰωνίους γεγενῆσθαι καὶ ἐπὶ τὴν θείαν ἀκινησίαν μετατεθεῖσθαι, μὴ μέντοι γε περιδινεῖσθαι τῷ παντὶ μηδὲ τῷ αἰῶνι τούτῳ συμμεταμορφοῦσθαι.

'Καὶ ἐπέστρεψε' φησὶν 'Ἰωὰβ καὶ ἐπάταξε τὴν φάραγγα τῶν ἁλῶν, τὰς δώδεκα χιλιάδας.' ὁ Ἰωὰβ ἀνεψιὸς ἦν τῷ Δαυίδ, ὑπασπιστὴς αὐτῷ καὶ ὑποστράτηγος. πᾶς οὖν στρατευόμενος θεῷ καὶ τοῖς πονηροῖς ἀντικείμενος δαίμοσιν Ἰωάβ ἐστιν ἄντικρυς, ὥσπερ Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ Ἰωάννης καὶ οἱ περὶ τὸν ἱερὸν τῶν ἀποστόλων χορόν, οἳ ἐπιστρέψαντες ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν σκιώδη νόμον ζωῆς ἐπὶ τὴν θειοτέραν διαγωγὴν ἑαυτοὺς μετεβίβασαν καὶ ἐπάταξαν τὴν φάραγγα τῶν ἁλῶν, δώδεκα χιλιάδας. ἡ φάραγξ κοιλάς ἐστί τις ὀρέων ἑκατέρωθεν διειλημμένη καὶ δυσχωρία τις ἀκριβῶς, ἥτις ἐστὶν ἡ τοῦ φθαρτοῦ βίου κατάστασις ἡ τῆς γλυκείας μὲν

277–278 Ps. 68,10 || 284–285 Psell. Poem. 1,183–185 || 285–286 Luc. 12,49 || 287 Psell. Poem. 1,187

300 οἳ Σ.Σ.Ε.: οἱ P

ἐστερημένη μεθέξεως, πικρίας δὲ ξυμπάσης ἀναπεπληρωμένη
ἐπιστυφούσης καὶ διαπικραινούσης ἡμᾶς. πατάσσει δὲ οὐ
πάντας τοὺς ἐν αὐτῇ ἐπιχωριάζοντας ὁ Ἰωάβ, ἀλλὰ δώδεκα
χιλιάδας, ἤτοι τοὺς ὑπὸ χρόνον πολιτευομένους καὶ αἴσθησιν.
ἔστι δὲ ὁ μὲν χρόνος ἑπταδικός, πενταδικὴ δὲ ἡ αἴσθησις, ἐξ 310
ὧν ὁ δωδέκατος ἀριθμός· εἰ δέ τις τὸν δώδεκα καὶ εἰς τρία
καὶ τέσσαρα διαιρήσει καὶ τρία μὲν νοήσει τὴν τριμέρειαν
τῆς ψυχῆς, τὸν λόγον, τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν θυμόν, τέσσαρα
δὲ τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα, ἔπειτα πολλαπλασιάσειε ταῦτα
πρὸς ἄλληλα, τὸν δώδεκα πάντως συμψηφίσει ἀριθμόν. διὰ 315
ταῦτα οἱ σωζόμενοι Νινευῖται ἄνδρες ἦσαν πλείους ἢ δώδεκα
χιλιάδες. οἱ γοῦν ὑπερβεβηκότες καὶ χρόνον καὶ αἴσθησιν καὶ
τὴν συνάλληλον τοῦ τε κόσμου καὶ τῶν τριῶν μερῶν τῆς ψυ-
χῆς ἕνωσιν τὸν δώδεκα ὑπερβεβήκασιν ἀριθμὸν καὶ διὰ
ταῦτα τὴν τοῦ Ἰωνᾶ διέδρασαν πρόρρησιν. τοιαύτη μὲν καὶ ἡ 320
τοῦ ψαλμοῦ τούτου ἐπιγραφή, ὡς ἐν κεφαλαίῳ ἐρεῖν.

Τὰ μέντοι γε Σίκιμα καὶ τὴν τῶν σκηνῶν κοιλάδα καὶ τὴν
διαμέτρησιν τούτων τόν τε Γαλαὰδ καὶ τὸν Μανασσῆ καὶ
τὸν Ἐφραίμ, πῶς οἱ μὲν θεοῦ εἰσιν, ὁ δὲ κραταίωσις τῆς κε-
φαλῆς αὐτοῦ, τόν τε Ἰούδαν τὸν βασιλέα τοῦ λέ⟨γ⟩οντος καὶ 325
τὸν Μωὰβ τὸν λέβη⟨τα⟩ τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ τήν τε Ἰδου-
μαίαν καὶ τὸ ὑπόδημα καὶ τὴν τῶν ἀλλοφύλων ὑποταγὴν καὶ
τὴν τῆς πόλεως περιοχὴν καὶ τὴν ἐκεῖσε ἀπλανῆ ὁδηγίαν τόν
τε ἅγιον, ἐν ᾧ λαλεῖ ὁ θεός, καὶ τὴν ἄρρητον τοῦ θεοῦ ἀγαλ-
λίασιν ἑτέρα σοι ἐπιστολὴ ἀκριβώσεται. 330

Εἶτά με οὐκ οἰκτείρεις (ἵνα μὴ λέγω θαυμάζεις), ὅτι νὴ τὴν
ἱεράν σου ψυχὴν ἀρξάμενος κατέτεινα, συντείνων πάντα καὶ
ἐπιπλέκων εὐθύς, μὴ συναθροίζων μνήμην, μὴ διλογῶν, μὴ

308–311 ibid. 190–192 || **322** sqq. Ps. 59,8–11 || **330** cf. Psell. Theol. I, opusc. 35

325 ἰούδ( ) **P** | λέγοντος Wk.: λέοντος **P** (τὸν βασιλέα αὐτοῦ, τὸν σκυμνὸν λέοντος Kurtz ex Gen. 49,9, qui locus huc non pertinet) || **326** λέβητα Kurtz: λεβι **P**

ἐπαναλαμβάνων τῶν προρρηθέντων οὐδέν, ἀλλὰ καὶ τῷ ὑπο-
335 γραφεῖ παλιλλογῶν τὸν αὐτὸν λόγον καὶ πολλάκις πυνθανο-
μένῳ δισσολογούμενος; καὶ σὺ μὲν τρυγήσεις τὸν ἐντεῦθεν
καρπὸν ἀπονητὶ καὶ μόχθων χωρίς, μὴ φυτεύσας μήτε μὴν
ἀρδεύσας τὰ πεφυτευμένα μήτε πονήσας περὶ τὴν ἀναδρο-
μὴν καὶ τὴν αὔξησιν· ἐμοὶ δὲ καὶ ὁ λειμὼν πολλάκις τετείχι-
340 σται καὶ τῶν δένδρων τὰ μὲν ἀπὸ ῥίζης πεφύτευται, τὰ δὲ ἐξ
ἀποσπάδος, τὰ δὲ μεμόσχευται πρότερον, τὰ δ' ἐπὶ τοῖς
φλοιοῖς ἐντέθειται· ἁμάρας τε τούτοις καὶ ὀχετηγίας ἐποιη-
σάμην πολλὰς καὶ αἱμασιαῖς πανταχόθεν περιέφραξα, καὶ
ὑδάτια, τὰ μὲν αὐτόρρυτα, τὰ δὲ ἐπίρρυτα, ἐποιησάμην. καὶ
345 ἐμοὶ μὲν στρυφνὰ πάντα καὶ δύσλυτα ἐγεγόνει καὶ ἀκατά-
ποτα (ἵνα βραχύ τι τῶν τοῦ Ἰὼβ παραξέσαιμι), κοινοῦμαι δὲ
τὸν καρπὸν ἑτέροις καὶ εἰς ἑστίασιν ἀπραγμάτευτον προτίθε-
μαι, ὃν περὶ σὲ πολλάκις ἐπραγματευσάμην αὐτός.

Εἰ μὲν οὖν αὐτάρκης δόξει σοι, βασιλεῦ, ἡ ἐπιστολή, αὐτός
350 τε ἑστιαθήσῃ καὶ ἑτέροις μεταδοίης τῆς ἀμβροσίας, καθὰ ἂν
αὐτὸς φαίης, ἢ τοῦ νέκταρος. εἰ δέ σοι, τῷ ἐμῷ ἀδεκάστῳ δι-
καστῇ καὶ βασιλεῖ, οὐκ ἐγκρίνοιτο τοῖς γνησιωτέροις ἡμῶν
συγγράμμασιν, ἀλλὰ σύ μοι ὡς τέρας τὸν τόκον συγκάλυψον,
ἵνα μὴ τοῖς πολλοῖς αἰσχυναίμην ἀκαλλεῖς λόγους γεννῶν.

345–346 Iob 20,18

335 παλλιλογῶν **P** || **345** ἀκαταπόνητα Ruelle (male legens **P**?) || **350** ἀβροσίας **P** (corr. Ruelle)

2

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν

Τῶν ἐν τοῖς ψαλμοῖς ἐπιγραμμάτων τὸ μὲν 'ὑπὲρ τῆς κλη-
ρονομούσης' ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἐστί, τὸ δὲ 'ὑπὲρ τῆς ὀγ-
δόης' ὑπὲρ τῆς μελλούσης καταστάσεως· καὶ τὸ μὲν 'ὑπὲρ
τῶν ληνῶν' ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν, ἡ δὲ 'στηλογραφία' ἡ ἀνά- 5
γραφος προφητεία καὶ μνήμης ἀξία ἢ τὸ τῶν μεγίστων ἀγώ-
νων ἔπαθλον. οἱ δὲ 'εἰς τὸ τέλος' τὴν ἐπιγραφὴν ἔχοντες
ψαλμοὶ σύμπαντες τὸ ἐν τῷ τέλει τῶν αἰώνων παραδηλοῦσι
τῆς θείας οἰκονομίας μυστήριον. καὶ τὸ μὲν 'ὑπὲρ τῆς ἀντιλή-
ψεως τῆς ἑωθινῆς' ἐπίγραμμα τὴν ἐλευθερίαν σημαίνει τῆς 10
ἀχλύος καὶ τῆς νυκτός, ὑφ' ὧν κατειχόμεθα, ἐπιλαμψάσης
ἡμῖν ἄνωθεν τῆς θείας ἀκτῖνος ὥσπερ ἑωθινῆς ἀντιλήψεως.
καὶ τὸ μὲν 'ὑπὲρ τῶν κρυφίων' ἢ 'τοῦ ἀγαπητοῦ' ἢ 'τῆς νεα-
νιότητος τοῦ υἱοῦ' τὸ περὶ τῶν ἀπορρήτων τῆς οἰκονομίας μυ-
στηρίων δηλοῖ καὶ τοῦ ἀγαπητοῦ υἱοῦ τῷ πατρὶ καὶ τῆς νεα- 15
νιότητος τούτου ἤτοι τῶν μετὰ τὴν τριακονταετίαν θαυμάτων
αὐτοῦ καὶ κατορθωμάτων. τὸ δὲ 'διδασκαλία πρὸς νέου λαοῦ
εἰσαγωγὴν' τὴν τῶν ἐθνῶν κλῆσιν σημαίνει. τὸ δὲ 'μιᾶς σαβ-
βάτων' τὴν δεσποτικὴν ἀνάστασιν προαναφωνεῖ· μιᾶς γὰρ

2–3 Ps. 5 ‖ **3–4** Ps. 6; cf. supra 1,236–237 ‖ **4–5** Ps. 8; cf. supra 1,234–235 ‖ **5** στηλογραφία] Ps. 15; 55–59 ‖ **6–7** cf. supra 1,249–250; Psell. Poem. 1,62 ‖ **7** Ps. 4 et cett. ‖ **8–9** cf. supra 1,247–248, infra 3,535–537 ‖ **9–10** Ps. 21 ‖ **10–12** cf. Psell. Poem. 1,72–73 ‖ **13** κρυφίων] Ps. 9; 45 | ἀγαπητοῦ] Ps. 44 ‖ **14–15** cf. supra 1,238–239; Psell. Poem. 1,52–55 ‖ **18–19** Ps. 23 | cf. Psell. Poem. 54,394

2 **P** 49^{v}–50^{r} **L** 101^{r}–102^{r} **O** 438^{v} (**v**^{1} 14^{r-v} **m**^{1} 122^{r}–123^{r}) ‖ edd. Ruelle 608–609; K.-D. I 386–388 ‖ **1** τοῦ αὐτοῦ om. **O** | ρμε' ante ψαλμῶν add. **P** ‖ **6** ἢ] καὶ **P** ‖ **8** σύμπαντες om. **P** ‖ **9** θείας om. **O** ‖ **13** μὲν om. **O** | τῆς ἀγαπητῆς **L** ‖ **16–17** θαυμάτων αὐτοῦ καὶ] **L**: αὐτοῦ θαυμάτων καὶ **O**: τῶν θαυμασίων αὐτοῦ **P** ‖ **18** σαββάτων **P**: -του **LO** (var. lect. LXX) ‖ **19** μία **O**

20 σαββάτων ἠγέρθη τοῦ τάφου ὁ κύριος. τὸ δὲ 'πρὸ τοῦ χρισθῆ-
ναι' πρὸ δευτέρας ἢ καὶ τρίτης ἀναγορεύσεως εἰς βασιλείαν
τοῦ Δαυίδ· οὐ γὰρ πάντας τοὺς ψαλμοὺς μετὰ τὴν τρίτην
χρῖσιν πεποίηται, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πρώτην καὶ μετὰ τὴν
δευτέραν. ἡ δὲ 'ἔξοδος τῆς σκηνῆς' ἢ ἡ πρόοδός ἐστι τῆς
25 κατὰ Μωσέα προόδου τῆς θείας σκηνῆς ἢ τῆς ἡμετέρας ψυ-
χῆς ὥσπερ ἀπὸ σκηνῆς τοῦ σώματος ἔξοδος. ἡ δὲ 'ἔκστασις'
τὸ ἐπίγραμμα ἢ ἀλλοίωσιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τῶν πραγμάτων
σημαίνει ἢ ἔκπληξίν τινα τοῦ προφήτου ἢ μετασχηματισμὸν
αὐτοῦ ἐν καιρῷ περιστάσεως.

30 Ἡ δὲ 'σύνεσις' γνῶσίν τινα τοῦ Δαυὶδ σημαίνει κρείττονα.
ἡ δὲ 'ἀνάμνησις τοῦ σαββάτου' τὸ δεῖν ἡμᾶς ἀνεπιλήστους
εἶναι τῆς τοῦ σαββάτου ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ κύριος ἀνέστη ἐκ
τῶν νεκρῶν. τὸ δὲ 'εἰς σύνεσιν τοῖς υἱοῖς Κορὲ' οὐ συναπτῶς
ἀναγνωστέον, ἀλλ' ὅτι ὁ ψαλμὸς ἐδόθη τοῖς υἱοῖς Κορὲ ὡς
35 ἱεροψάλταις, ἀπορρήτων πραγμάτων ἔχων σύνεσιν. ὀκτὼ δέ
εἰσιν οὗτοι οἱ ψαλμοὶ οἱ μελῳδούμενοι τοῖς υἱοῖς Κορέ, εἷς δὲ
τοῦ Ἀσὰφ καὶ τοῦ Σολομῶντος· οἱ γὰρ σύμπαντες δύο καὶ
τριάκοντα. ἡ δὲ 'δευτέρα τῶν σαββάτων' ἐπιγραφὴ κατά-
παυσίν τινα δηλοῖ τῆς θεωρητικῆς ἀρετῆς· πρώτη γάρ ἐστιν
40 ἡ πρακτική. τὸ δὲ 'ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ', ὅτι τῷ Ἀσὰφ δέδοται
εἰς μελῳδίαν. τὸ δὲ 'ὑπὲρ μαλὲθ' ἐπίγραμμα τὴν διὰ χορείας

18–20 Matth. 28,1; Marc. 16,2; Luc. 24,1; Ioann. 20,1 ‖ **20–21** Ps. 26 ‖ **21–24** cf. Psell. Poem. 1,80–85; Poem. 54,415 sqq. ‖ **24** Ps. 28 ‖ **25–26** cf. supra 1,243; Psell. Poem. 1,87–88 ‖ **26** Ps. 30 ‖ **30** Ps. 31 | cf. Psell. Poem. 1,96–97 ‖ **31** Ps. 37 ‖ **31–33** cf. Psell. Poem. 1,107–108 ‖ **33** Ps. 41; 43 ‖ **34–35** cf. Psell. Poem. 1,113–114 ‖ **38** Ps. 47 ‖ **38–39** cf. supra 1,240; Psell. Poem. 1,121–127; 54,583–587 ‖ **40** Ps. 72 sqq. ‖ **40–41** supra 1,228 sqq. ‖ **41** Ps. 52; 87 ‖ **41–43** supra 1,244–247

20 τοῦ τάφου ἠγέρθη trp. **O** ‖ **21** τῆς δευτέρας **O** | βασιλείαν] **O** **v**^{1} **m**^{1}: βασιλ(') **PL**: βασιλέα edd. ‖ **22** τρίτην] πρώτην **P** ‖ **23** χρῖσιν] χρίσιν **L**: χρῆσιν **O**: σχέσιν **P** ‖ **23** μετὰ^{2} om. **P** ‖ **36** οὗτοι om. **P** ‖ **41** μελῳδίαν] ψαλμωδίαν **P** | μαελὲθ **O**

σημαίνει ᾠδὴν τοῦ ψαλμοῦ· χορείαν γὰρ δηλοῖ τὸ τοῦ μαλὲθ ὄνομα. καὶ τὸ 'ὑπὲρ Ἰδιθοὺμ' τὸ αὐτό ἐστι τῷ 'ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ'· εἷς γὰρ καὶ ὁ Ἰδιθοὺμ τῶν ἱεροψαλτῶν. τὸ δὲ 'ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων' περὶ παντός ἐστι τοῦ ἀνθρωπείου γέ- 45 νους τοῦ δεξαμένου τὴν κρείττω ἀλλοίωσιν ἐν τῷ τῆς οἰκονομίας καιρῷ.

Τῶν δὲ λοιπῶν ἐπιγραμμάτων τὰ μὲν τὰ ὀνόματα ἔχει τῶν ποιουμένων τὰς ᾠδὰς τῶν ψαλμῶν, τὰ δὲ τὰς κατὰ καιροὺς ἱστορίας δηλοῖ, ὁπόσα ἢ αὐτὸς πέπονθεν ὁ Δαυὶδ ἢ δι' αὐτὸν 50 γεγένηνται ἢ περὶ αὐτόν. αἱ δὲ περὶ τῶν 'ἀναβαθμῶν' ἐπιγραφαὶ τὴν ἀπὸ τῶν αἰχμαλωσιῶν ἐπάνοδον δηλοῦσι τοῦ Ἰσραήλ, ἢ τὰς διαφόρους ἀνόδους καὶ καταστάσεις τῶν ἀρετῶν ἢ τῶν θεωριῶν. οἱ δὲ ὕμνοι καὶ αἱ ᾠδαὶ καὶ αἱ προσευχαὶ τὴν διάφορον ἀπαγγελίαν τῶν ψαλμῶν διασημαίνουσιν· οἱ 55 μὲν γὰρ ἐμεμελῴδηντο, οἱ δὲ εἰς εὐχὰς διεσχηματίζοντο, οἱ δὲ ἁπλῶς ἐξυμνοῦντο θεῷ.

Ἔνιοι δὲ τῶν ψαλμῶν ἀνεπίγραφοί εἰσιν· οὗτοι δέ εἰσιν οἱ καθαρῶς προαναφωνοῦντες τοῦ κυρίου τὴν σάρκωσιν, ὧν τὰς ἐπιγραφὰς ὡς σαφῶς δηλούσας τὸν σαρκωθησόμενον λόγον 60 ἐξεῖλον οἱ τῶν Ἰουδαίων δευτερωταὶ ἤτοι ἐξηγηταί, βασκάνως διαθεσμοθετήσαντες τοὺς ψαλμούς.

42–43 Psell. Poem.1,143 ‖ **43** Ἰδιθοὺμ] Ps. 38 ‖ **43–44** cf. Psell. Poem. 1,109–111; supra 1,194–195 ‖ **44–45** Ps. 59 ‖ **45–47** cf. supra 1,268–271 ‖ **51–54** cf. Psell. Poem. 1,247–248; 252; 254–256

43 καὶ] ὡς καὶ **P** | τῷ **P**: τὸ **L**: τὸ ὑπὲρ γῆν τὸ **O** ‖ **44** καὶ om. **P** ‖ **51** περὶ[2] om. **P** ‖ **52** τὴν] τοῦ **O** | τοῦ] τῷ **O** ‖ **55** ἐπαγγελίαν **P** ‖ **56** ἐμελῴδηντο **P** ‖ **60** λόγον] fol. particula amissa non leg. **P** ‖ **61** δευτερωτικοὶ **P** | ἐξηγητικοὶ **P**

3

Τοῦ ὑπερτίμου καὶ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ ἀπόδειξις ἀπὸ διαφόρων λόγων τῆς τοῦ κυρίου ἐνσωματώσεως. ἐστάλη πρὸς τὸν σουλτᾶνον ἀπὸ τοῦ βασιλέως

Ἐν πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, μεγαλοδοξότατε φίλε, κατανε- 5 νόηκά σου τῆς ψυχῆς τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν μεγαλουργίαν αὐτῆς καὶ ὅτι πρὸ πάντων φιλίαν τιμᾷς, τὴν πρωτίστην τῶν ἀρετῶν καὶ δι' ἧς θεῷ συναπτόμεθα. ἓν δέ σου τῶν πάντων ἐξαί[ρετον], καὶ οὐκ ἔχω θαυμάζειν ἀξίως, ὅτι καίτοι διῃρημένος ἡμῶν κατὰ τὸν τῆς πίστεως λόγον καὶ ἕτερον σέβας 10 προβιβ[άζων] οὐ τὸ τῶν πολλῶν πέπονθας, οὐδὲ τὴν οἰκείαν δόξαν ἀποσεμνύνων τῆς ἡμετέρας καταπεφρόνηκας, ἀ[λλὰ] καὶ ἀκριβῶς τὸν καθηγεμόνα τοῦ καθ' ὑμᾶς μιμησάμενος λόγου, ὥσπερ δὴ ἐκεῖνος πολλαχοῦ ἐξαίρει ἐν τοῖς α[ὐτοῦ] συγγράμμασι τὸν ἡμέτερον Ἰησοῦν καὶ θεὸν καὶ πνεῦμα θεῖον 15 τοῦτον ἀποκαλεῖ καὶ φύσιν ἐξῃρημένην καὶ κρείττονα, ο[ὕτω] καὶ αὐτὸς μέγα τι καὶ ἀπόρρητον ἐν ἐκείνῳ κατανοήσας ἀρίστην καὶ συνετωτάτην ἐβουλεύσω βουλὴν καὶ πρᾶγμά τι [πε]ποίηκας, ὥσπερ δὴ παρὰ τοῦ ἡμετέρου πρέσβεως ἐδιδάχθημεν, τῶν πάντων ὀνομαστότατον καὶ ὅπερ δὴ καὶ μόνον 20 ἀκουσθὲν ἀνὰ πᾶσαν γῆν τε καὶ θάλασσαν καὶ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, εἰπεῖν δὲ καὶ ἀοικήτου, τὴν σὴν μεγαλοφροσύνην κηρύξει λαμπρότατα.

Οὐ γὰρ ἀπορριζῶσαι δεῖν ᾠήθης τὴν ἡμετέραν πρὸς τὸ θεῖον εὐσέβειαν καὶ ἀλλοτριῶσαι τῆς σῆς μεγίστης ἡγεμο- 25 νίας· μᾶλλον μὲν οὖν καταφυτεῦσαι ταύτην προείλου καὶ περικαθᾶραι κύκλωθεν καὶ περιχαρακῶσαι, ἵν' ὁμοῦ πίων καὶ εὐθαλὴς γένοιτο καὶ 'εὐκληματοῦσα' ἀκριβῶς 'ἄμπελος'. μὴ

27 Osee 10,1

3 P 317[r]–319[v] ‖ ed. Gautier 80–97 (cui, nisi secus indicatur, debentur supplementa) ‖ **8** suppl. Wk. ‖ **10** suppl. Du.

οὖν ἀθεεὶ τοῦτό σοι πεπρᾶχθαι ἡγήσῃ μηδ' ἄνευ τῆς κρείττο-
νος μοίρας τε καὶ δυνάμεως. φιλόθεον γάρ, ὡς εἰκός, ἔχων
ψυχὴν καὶ πάντοθεν ἀναζητῶν τὰς ἀκριβεῖς ὑπολήψεις τοῦ 30
κρείττονος ἐπεσπάσω τινὰ δύναμιν ἄνωθεν, ἥτις σε πρὸς τὸ
καλὸν τοῦτο διήγειρε δυναμώσασα. λέγει γάρ τις τῶν καθ'
ἡμᾶς θεολόγων, ὅτι τὸ θεῖον καὶ ἅγιον πνεῦμα ἐν πᾶσίν ἐστι
καὶ ὁπηνίκα ἴδῃ γενναίαν ψυχὴν καὶ ἄνω βλέπειν δεδυνημέ-
νην, ἐφαπλοῖ ταύτῃ τὰς νοητὰς ἀκτῖνας καὶ τῆς λαμπροτά- 35
της ἐμπίπλησι γνώσεως, δι' ἧς τὰ κρείττω φαντάζεσθαι δεδυ-
νήμεθα.

Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ τῶν ἀλλοτρίων τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως,
ἅτε μὴ δυνηθέντες κατανοεῖν τὸ ἀπόρρητον τῆς τοῦ θεοῦ οἰ-
κονομίας μυστήριον μηδ' ἀτρεμέσιν ὄμμασιν ἀτενίζειν τῷ με- 40
γάλῳ φωτί, ἐπειδὰν ἀκούσωσιν ὅτι 'ὁ ἐπιβεβηκὼς θεὸς ἐπὶ
τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολάς', κατὰ τὰς ἡμετέ-
ρας φάναι γραφάς, οὗ τὸ κράτος ἀσύγκριτον καὶ ἡ δύναμις
ἀπαράμιλλος, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τὴν ἡμετέραν προσε-
λάβετο φύσιν καὶ ἄνθρωπος γέγονε, μείνας ὅπερ ἦν καὶ γε- 45
νόμενος ὅπερ οὐκ ἦν δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, {ἢ} δι' ἀσθέ-
νειαν φύσεως καὶ δι' ἀμαθίαν τῆς κρείττονος γνώσεως "πλα-
τὺν" ⟨τὸ⟩ τοῦ λόγου "καταχέουσι γέλωτα", ὃ γνῶναι οὐκ ἠδυ-
νήθησαν, τοῦτο ἀμαθῶς διαπαίξαντες. ἀλλ' οὐ σὺ τοιοῦτος
(πολλοῦ γε καὶ δεῖ), ἀλλ' ὥσπερ ἐκείνων διαφέρεις τῷ τε τῶν 50
χειρῶν δραστηρίῳ καὶ τοῖς γενναίοις βουλεύμασι καὶ τοῖς
κατὰ πόλεμον ἀγωνίσμασιν, οὕτω δὴ πολλῷ προέχεις καὶ τοῖς
πρὸς τὰ κρείττω σεβάσμασι. καὶ καθάπερ αὐτὸς εἰκάζω, τὴν
μὲν πάτριον δόξαν καὶ τὰ τοῦ σεβάσματος νόμιμα ἄνωθεν καὶ
ἐκ πατέρων παραλαβὼν ὥσπερ τινὰ κλῆρον διαφυλάττεις 55
ἀκέραιον, θαυμάζειν δὲ ἔοικας καὶ τὸ ἀπόρρητον τῆς ἡμετέ-
ρας δόξης μυστήριον καὶ ἀναβεβηκὼς τὴν διάνοιαν ἀμυδρῶς

32–33 quis? ‖ 41–42 Ps. 67,34 ‖ 47–48 e.g. Basil. Hexaem. hom. 1,4; cf. Comic. Attic. Frag. (ed. Kock), fr. 266

46 del. Wk. ‖ 48 τὸ add. Gautier

πως περιαυγάζῃ τὴν τοῦ θεοῦ πρὸς ἡμᾶς συγκατάβασιν. καὶ
οὐ θαυμαστόν, εἰ μὴ τὸ ὅλον δι' ὅλου τὴν ἐπιστήμην τῆς ἡμε-
60 τέρας διέγνωκας πίστεως, οὐδὲ τοῦτο καινόν, ὅτι μὴ τὸ πά-
τριον καταλιπὼν σέβας ἐπὶ τὴν ἡμετέραν δόξαν ἐλήλυθας·
ἀλλ' ἐκεῖνο ἐκπλήξεως ἄξιον, ὅτι τῶν ἄλλων, φημὶ δὴ τῶν τοῦ
καθ' ἡμᾶς δόγματος ἀλλοτρίων, ἀμεταστρόφων ὄντων πάντῃ
πρὸς τὰ ἡμέτερα, αὐτὸς ὀξύτερόν τι εἶδες ἐκείνων καὶ ζῆλόν
65 τινα θεῖον ἐν τῇ ψυχῇ ἔσχηκας καί, εἰ μὴ ἀκριβῶς τὸν ἡμέτε-
ρον λόγον τετίμηκας, ἀλλά γε οὐκ ἠτίμησας οὐδὲ καταπεφρό-
νηκας, ἀλλὰ καὶ τοὺς λογάδας τῆς ἡμετέρας πίστεως αἰνέ-
σεως καὶ παρρησίας ἠξίωσας καὶ τοῖς αὐτόθι ἱδρυμένοις ναοῖς
οὐκ ἔσεισας τοὺς θεμελίους, ἀλλ' ὑπεστήριξας.

70 Εἶτα δὴ καὶ ἅμιλλαν θαυμασίαν πεποίησαι τὸν ἡμέτερον
πρέσβιν τοῖς σοῖς ἀντιστατήσας σοφοῖς καὶ στήσας λογικὸν
θέατρον καὶ λόγῳ μὲν λόγον, διανοίᾳ δὲ παρεξετάσας διά-
νοιαν καὶ δόγμα δόγματι καὶ σέβας σεβάσματι, κἀντεῦθεν
τὴν ἡμετέραν πίστιν καταιδεσθεὶς καὶ παρρησιάζεσθαι ταύ-
75 την ἐπὶ τοῖς ὁρίοις τῆς σῆς ἡγεμονίας πεποιηκώς. τοῦτο γάρ,
μεγαλοδοξότατε φίλε, εἰ καὶ μὴ τελεία ἐστὶ πρὸς τὸν ἀληθι-
νὸν λόγον προσχώρησις, ἀλλ' ἀρχή τις εὐπρεπεστάτη καὶ
ἀπολογία καλλίστη πρὸς τὸν θεόν, ὅτι ὃν οὔπω διὰ τῶν καθ'
ἡμᾶς ἱερῶν λογίων μεμύησαι, Μωσαϊκῶν φημι καὶ προφητι-
80 κῶν, τοῦτον οἴκοθεν καὶ παρὰ τῆς οἰκείας συνέσεως, εἰ καὶ
μὴ τελείως, ἀλλά γε ὅσον εἰκὸς ἔγνωκας καὶ αἰδοῦς τι προσ-
ένειμας, τοῦ μὲν πατρῴου μὴ ὑπαναχωρήσας σεβάσματος,
ἐκεῖνον δὲ ἐν ἀπορρήτοις τεθαυμακώς.

Ἔγωγ' οὖν ὁ πρὸς τὴν σὴν ψυχὴν ἀνακεκραμένος διὰ φι-
85 λίας καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σοι κρατῆρος τῶν τῆς ὁμονοίας σπον-
δῶν πεπωκὼς καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὡσανεὶ ⟨τραπέζης⟩ σιτισά-
μενος, θείῳ πρὸς σὲ ἀνήφθην πυρὶ καὶ διαπέφλεγμαι ἐπὶ σοὶ
τὴν καρδίαν. εἴ πως ἐνῆν, αὐτὰς ἄν σοι τὰς οὐρανίους δέλ-
τους ἀνέῳξα καὶ ἀπεκάλυψά σοι τὰ τοῦ καθ' ἡμᾶς μυστη-
90 ρίου κρύφια καὶ ἀπόρρητα· μέγας γὰρ ὁ τῆς ἡμετέρας πί-

84 ἀνακεκραμμένος **P**

στεως λόγος καὶ οὔτε ὀφθαλμοῖς μὴ ἀκριβῶς ὁρῶσι θεατὸς
οὔτε ὠσὶν ἀπροσέκτοις ἀκουστὸς οὔτε καρδίᾳ μὴ ἐχούσῃ βά-
θος χωρητός, ἀλλ' οὐδὲ γλώττῃ μὴ χαλιναγωγουμένῃ νῷ καὶ
πνεύματι λαλητός. ἐπεὶ δὲ τὸ ἀνοίγειν οὐρανοὺς καὶ αὖθις
ἐπισφραγίζειν καὶ ἄνω[θεν] ἐπιχορηγεῖν τὰ θεοπαράδοτα λό- 95
για οὐ τῆς ἡμετέρας τυγχάνει δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς Μωσαϊ-
κῆς, ἥτις καὶ δόγματα θεῖα ἐκ τοῦ Σιναίου ὄρους κατήνεγκε
καὶ τὸν ἔτι νήπιον Ἰσραὴλ τοῖς στοιχειώδεσι νόμοις ἐπαιδα-
γώγησε, παραχωρήσασα τῷ μέλλοντι σωματωθῆναι θεῷ τῶν
ὑψηλοτέρων διδαγμάτων καὶ τῆς κρείττονος γνώσεως, ὃ δὴ 100
τῇ ἐμῇ ἐπιβάλλει ψυχῇ καὶ τῆς ἐμῆς πέφυκε γνώμης τε καὶ
δυνάμεως, τοῦτο δή σοι προσενεγκεῖν προτεθύμημαι, δῶρον
ὧν ἔχω τὸ κάλλιστον καὶ οὗ μηδὲν τῶν πάντων ἀντάξιον,
οὐδ' ἂν εἴπῃς τὴν κτίσιν σύμπασαν, ὅση τε ὁρατὴ καὶ ὅση
ἀόρατος. 105

Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; ἐξελεξάμην σοι ἀπὸ τῶν ἡμετέρων βι-
βλίων, φημὶ δὴ τῶν Μωσαϊκῶν καὶ προφητικῶν καὶ τῶν Δαυι-
τικῶν ᾠδῶν ὕμνων τε καὶ ψαλμῶν ὁπόσα λαμπρῶς τε καὶ κα-
θαρῶς τὴν τοῦ λόγου πρὸς ἡμᾶς διὰ σώματος ἐπιδημίαν κη-
ρύττουσι, καὶ ὅπως ὧν πέπονθεν ἕκαστα κατὰ μέρος ἐν ταῖς 110
ἑαυτῶν προφητείαις οἱ θαυμάσιοι οὗτοι κήρυκες προειρήκα-
σιν. ὥσπερ γὰρ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπικὴν τοῦ θεοῦ αἰσθητοῖς
ὀφθαλμοῖς ὁρῶντες γέννησιν, τὴν ἐξ ἀνατολῆς πρὸς αὐτὸν
τῶν Περσῶν ἄφιξιν, τὴν τῶν σπαργάνων διαπλοκήν, τὴν εἰς
Αἴγυπτον κ[άθ]οδον, τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον, τὴν ἀναγωγήν, 115
τὴν τῆς ἡλικίας προκοπήν τε καὶ αὔξησιν, τὴν τῶν θαυμάτων
ἐπίδειξιν, τὴν τοῦ μαθητοῦ [προ]δοσίαν, ἵνα συντεμὼν εἴπω,
τὸν σταυρόν, τὴν ταφήν, τὴν ἀνάστασιν, τὴν εἰς οὐρανοὺς
ἄνοδον, οὕτως ἀπλανῶς ἅπαντα καὶ ἀ[....]ως διηγήσαντο,
συναΐδιον μὲν αὐτὸν καὶ προαιώνιον τῷ πατρὶ φάμενοι, ἐπὶ 120
δὲ τῷ τέλει τῶν αἰώνων τὴν ἡμετέραν εὐ[δ]οκήσαντα σωτη-
ρίαν καὶ διὰ προσλήψεως ἐψυχωμένης σαρκὸς τὴν μεθ' ἡμῶν
ἑλόμενον διατριβὴν καὶ τῷ καθ' ἡμᾶς βίῳ ἐγχωριάσαντα καὶ

115 suppl. Wk. || **119** ἀπταίστως coni. Wk.

ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ τοῦ διαβόλου παραταξάμενον καὶ ἀντιταξά-
125 μενον καὶ τὸ μέγα πεποιηκότα τρόπαιον καὶ κατόρθωμα· τί
ποτε τοῦτο; [τὸν] μὲν αἰχμαλωτεύσαντα τὴν ἡμετέραν φύσιν
διὰ παρακοῆς ἀνελόντα, ἡμᾶς δὲ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπαναγα-
γόντα καὶ πρὸς τὴν πρώτην τιμὴν ἀποκαταστήσαντα, ἢ μᾶλ-
λον πρὸς ὑψηλοτέραν καὶ μείζονα. ἐχρῆν γὰρ ὡς ἀληθῶς τὸν
130 πλάστην καὶ κηδεμόνα τῆς ἡμετέρας φύσεως τὸν ὑπὲρ ἡμῶν
πόλεμον ἄρασθαι καὶ φιλανθρωπίας ὑπερβολῇ τὴν ἡμετέραν
οὐσίαν ἐνδύσασθαι καὶ δυναμῶσαι ταύτην καὶ οἷον [στο]μῶ-
σαι τῷ θείῳ πυρὶ τῆς θεότητος καὶ ἀνθρωπικῶς ἅμα καὶ θεϊ-
κῶς κατατροπώσασθαι τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐν ὑποδείγματι καὶ
135 ἡμ[ῖν] στῆναι τῆς πρὸς αὐτὸν προσβολῆς, καὶ δυνάμεως, με-
τόχοις γενομένοις τῆς ἐκείνου δυνάμεως καὶ ἀφομοιωθεῖσιν
αὐτῷ κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ τοῦ θείου τετυχηκόσιν ὀνόματος.

Μὴ τοίνυν, μεγαλοδοξότατε φίλε, τὴν τῆς φιλανθρωπίας
ὑπερβολὴν ἀσθενείας [.....] [ὑ]περοχήν, μηδὲ τὸ τοῦ μυστη-
140 ρίου ἀπόρρητον ὥσπερ σοι δραματούργημα νομισθείη καὶ τὸ
τῆς ἀληθείας ὑπέρλαμπρον εἰς [......]γίας σε σκότος καταβι-
βάσειεν, ὅπερ δὴ πολλοὶ τῶν ἔξω τοῦ ἡμετέρου πεπόνθασι
δόγματος. τὸ μὲν γὰρ τοῦ ἡλίου μέγεθος οὐκ ἄν ποτε καθ'
αὑτὸ κοτύλῃ χωρηθείη χειρός, ἀπειροπλάσιον, ὥς φασι, καὶ
145 αὐτῆς τυγχάνον τῆς οἰκουμένης· πῶς γὰρ ἀπροαίρε[τον
πρᾶγ]μα καὶ ἄψυχον ἐν ἐλάττονι ἐμπέσοι χωρήματι; ὁ δέ γε
θεὸς ὑπερούσιον μὲν πρᾶγμα καὶ ὑπέρζωον καὶ ὑπέρνουν καὶ
ἀχώρητον πᾶσι κτίσμασι καὶ πάσαις φύσεσι καὶ ἀκατανόητον
καὶ ἀνεξιχνίαστον, ἅτε παντοδύναμον, καὶ τοῦτο δυνάμενον,
150 ἐν ἡμῖν τε χωρηθῆναι καὶ ταῖς δεχομέναις αὐτὸ ψυχαῖς ἐνοι-
κεῖν καὶ ἐμπεριπατεῖν. εἰ μὲν γὰρ συνεστέλλετο ἡ οὐσία αὐ-

143–145 cf. Plutarch. Moral. 410E || **146–147** Procl. Elem. 115 || **148–149** cf. Chrysost. De incompreh. dei nat. 3 PG 48, 720A || **150–151** 2 Cor. 6,16

132 suppl. Wk. || **135** suppl. Wk. || **139** πίστευε coni. Wk., νόμισον Gautier || **141** fort. ψευδολογίας (Wk.) vel ἀντιλογίας (Papaioannou) || **150** ψυχαῖς] ευχαῖς vel sim. **P**, corr. Gautier

τοῦ ἐν ἡμῖν χ[ωρηθεῖ]σα ἢ ἀπεμειοῦτό τι τῆς φύσεως πρὸς
τὴν ἀναλογίαν τῶν ὑποδεχομένων ψυχῶν, δίκαιον ἂν ἐπτοοῦ
φόβον, μὴ γενόμενος ἄνθρωπος καὶ ἐν μήτρᾳ [......]ρηθεὶς
καὶ ἀνθρωπίνῳ περιγραφεὶς σώματι ἠλάττωκέ τι τῆς θείας 155
οὐσίας καὶ κενὸν ἀφῆκε τὸν οὐρανόν. ἐπεὶ δὲ ἐν [ἅπασι] καὶ
ὑπὲρ ἅπαντα ὅλος ἐν ὅλοις ἐστὶ καὶ ὅλος ἐν μέρεσι καὶ οὐδὲν
τῶν πάντων ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἀφίησι, τί σε δεδίττεται τὸ σῶμα ὃ
προσελάβετο ὡς περιγράφον αὐτοῦ τὴν οὐσίαν καὶ ἀποσμι-
κρῦνον, καὶ διὰ τί περὶ τὰ μεγάλα σμικρολογεῖς, μέγας ὡς 160
ἀληθῶς τῷ φρονήματι; οὐσιώθη μὲν γὰρ ὡς ἀληθῶς τῇ καθ'
ἡμᾶς φύσει καὶ γέγονε τέλειος ἄνθρωπος οὐσίᾳ, οὐ φαντα-
σίᾳ, μεμένηκε δὲ καὶ ὅλος παρὰ τῷ πατρί, καὶ καταβὰς ἢ
συγκαταβὰς μέχρις ἡμῶν οὔτε τὸν οὐρανὸν ἔρημον τῆς οἰ-
κείας ἀφῆκεν οὐσίας οὔτε τὴν σύμπασαν κτίσιν, ἀλλ' ἦν ὁ 165
αὐτὸς καὶ ἐν τῷ προσλήμματι ὅλος καὶ ἐν τοῖς πατρῴοις κόλ-
ποις καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν καὶ ἐν πᾶσι καὶ
ὑπὲρ πάντα.

Καὶ πιστούτω σοι ταῦτα ὁ ἡμέτερος νοῦς, ὅς τὸ κράτιστον
ὢν τῆς ψυχῆς μέρος ἐν ἡμῖν τέ ἐστι καὶ ἁπανταχοῦ· τὸ δὲ 170
διάφορον τοσοῦτον, ὅτι ὁ μὲν ⟨..........⟩ πέφυκεν, ὁ δέ γε
τοῦ μεγάλου πατρὸς υἱὸς καὶ θεὸς ἄντικρυς τὴν οὐσίαν ἔχει
πανταχοῦ χωρητὴν ὁμοῦ καὶ ἀχώρητον, τὸ μὲν τῇ συγκατα-
βάσει καὶ τῇ καθηκούσῃ πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητι, τὸ δὲ τῇ
ἀσυγκρίτῳ [τῆς] φύσεως ὑπεροχῇ. 175

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μακροτέρου ἂν εἴη λόγου καὶ ὑψηλοτέρου
καὶ πόρρω τῆς προθέσεως, ἣν δή σοι ἐνδείκνυσθαι προειλό-
μεθα· ὁ δέ γε λόγος πληρούτω τὴν ἐπαγγελίαν καὶ τὰς προ-
φητικάς σοι βίβλους παρεξεταζέτω καὶ δεικνύτω, ὅτι τὸ μὲν
τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου ἔργον οὐ πάνυ ἀρχαιότατον, 180
ἡ δὲ βουλὴ τοῦ πατρὸς περὶ τῆς τοιαύτης εὐδοκίας ἀΐδιός τε
καὶ προαιώνιος, ἧς αὐτάγγελος ἐγεγόνει ὁ υἱός. βραχὺ δέ τί
σοι προειρηκὼς ἐπ' αὐτὸ καὶ δὴ βαδιοῦμαί σοι τὸ ἐπάγγελμα.

Τί δὲ τοῦτό ἐστιν, ὃ μέλλω ἐρεῖν; διττός ἐστιν ὁ λόγος τῆς

152 suppl. Wk. || 171 lac. indic. Wk.

185 ἀποδείξεως τοῦ ἡμετέρου σεβάσματος, ὁ μὲν κεκρυμμένος
καὶ ἀπόρρητος ὡς εἰπεῖν τοῖς πολλοῖς, ὁ δὲ προβεβλημένος
καὶ τοῖς πᾶσι τηλεφανὴς ὡς ἐρεῖν. καὶ ὁ μὲν ταῖς κεκαθαρμέ-
ναις ἀθρόον ἀναλάμπει ψυχαῖς ὥσπερ ἡλιακὸν φῶς, τὴν πή-
ρωσιν ἀποβαλομέναις τῆς φύσεως, καὶ ἔφθασάν γε τῶν καθ'
190 ἡμᾶς θεολόγων ἔνιοι εἰς τὸ τοιοῦτον μέτρον τῆς τελειώσεως
καὶ γέγονεν αὐτοῖς οὐχ ὁ προφητικὸς λόγος τῆς οἰκονομίας
διδάσκαλος, ἀλλ' ὁ ὑπερούσιος τοῦ θείου μυστηρίου καθηγε-
μών, καὶ ἵνα σοι τὸ φρικωδέστατον εἴπω, καὶ ἀνηρπάγησάν
τινες τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης καὶ μέχρι τοῦ ἐνδοτέρου ἐπ-
195 τερώθησαν οὐρανοῦ καὶ τά τε ἀθέατα τεθέανται καὶ αὐτή-
κοοι τῶν ἀρρήτων γεγόνασι καὶ ἀτρεμέσι νοὸς ὀφθαλμοῖς αὐ-
τὸν σεσωματωμένον τὸν Ἰησοῦν ἑωράκασι καὶ τῆς θείας ἐκεῖ-
θεν αἴγλης κατηξιώθησαν.

Καὶ ὁ μὲν κρύφιος τῆς ἀποδείξεως λόγος οὗτος, ὃν οὔτε
200 θεμιτὸν ἀναπτῦξαί σου τῇ ψυχῇ ἴσως οὐδὲ χωρητόν, καὶ
τοῦτο τυπικῶς ἐδήλου τὸ ἱλαστήριον σεραφικαῖς καλυπτόμε-
νον πτέρυξιν. ὁ δέ γε διωμαλισμένος τε καὶ σύντομος ἀπὸ
τῶν προφητικῶν λόγων καὶ Μωσαϊκῶν βιβλίων τὸ ἰσχυρὸν
ἔχει καὶ ἀναντίρρητον· οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ
205 τὸ παράδοξον εἴπω, ὅτι καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι λογίων ἔνιοι, οἱ
φιλοσοφώτεροι καὶ ἀκριβέστεροι, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐπιδημίαν
τοῦ λόγου καὶ τὴν ⟨τῆς⟩ τριάδος αἴγλην προεγνώκασί τε καὶ
προειρήκασι καὶ ἐν μικροῖς τισι συμβόλοις καὶ τὴν ἀπόρρητον
τῆς θεολογίας γνῶσιν ὅσον εἰκὸς ἐφαντάσθησαν, πολλοὶ δὲ
210 καὶ ἐνθουσιασμοῦ πληρωθέντες θεὸν τὸν σαρκωθέντα λόγον
εἰρήκασι· καὶ τὸ θῆλυ δέ, προφητικοῦ πληρωθεῖσαι ἔνιαι
πνεύματος, τὸ ἐσόμενον ἐχρησμολόγησαν τοῦ λόγου μυστή-
ριον· καὶ τὰ παρ' Ἕλλησι δὲ χρηστήρια, ὁπόσα ἐν Δελφοῖς ἢ
ἐν Δωδώνῃ ἢ ἀλλαχόσε ἵδρυντο, θεὸν τὸν σαρκωθέντα λόγον
215 ἀνωμολόγησαν, καὶ τούτων πλήρεις αἱ περὶ αὐτοῦ ἱστορίαι

193–196 cf. 2 Cor. 12,2–4?

189 ἀποβαλλομέναις P, corr. Gautier || 207 τῆς Wk.

καὶ πολὺς λόγος ἐν τοῖς περὶ τούτων συγγράμμασιν. ἔγωγ' οὖν δι' εὔνοιαν τὴν πρὸς σὲ καὶ ἀπὸ τούτων ἔνια τοῖς προφητικοῖς λόγοις συνήθροισα καὶ συγκατέταξα, ἵνα ἔχοις καὶ γνῶναι καὶ παρὰ τῶν ἀλλοτρίων τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου τοῦ ἡμετέρου μυστηρίου τὴν δύναμιν. 220

Καὶ οὔπω λέγω τὰ μείζω καὶ τελεώτερα καὶ ὧν ὀφθαλμοὶ μάρτυρες. τίνα ταῦτα; τῶν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων τὰ θαύματα, τὰ ἔμψυχα τούτων ἀγάλματα, τὰ ἀείζωα τούτων σώματα, ὧν τὰ μὲν πηγὰς ἀειρρύτους ἐκβλύζουσι, τὰ δὲ ἀνθοῦσι θριξί, τὰ δὲ ἀφιᾶσι φωνὴν ἄρρητον τοῖς πολλοῖς, τὰ δὲ 225 ἤχων μυστικῶν τὰ τεμένη πληροῦσι, καὶ τὰ μὲν δαίμονας φυγαδεύουσι, τὰ δὲ νοσημάτων τυγχάνει ἀλεξητήρια, οὐκ ἐπαφώμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ πόρρωθεν προσκαλούμενα.

Ἐπιλείψει με ἡ ἡμέρα ταῦτα διηγούμενον καὶ ὁπόσα ὁ θεῖος λόγος τεθαυματούργηκε τὴν ἡμετέραν οἰκονομίαν πλη- 230 ρῶν. ἐκ δυοῖν γὰρ συγκείμενος φύσεων, θείας καὶ ἀνθρωπίνης φημί, ἐξ ἑκατέρας τὸ ἔργον ἐγνώριζε τῆς ἑνώσεως, τῇ μὲν ταπεινοτέρᾳ καὶ ἀνθρωπί[νῃ] πῇ μὲν ἱδρῶτι πληρούμενος, πῇ δὲ προσερχόμενος τῷ πατρὶ ἀγωνιζόμενός τε καὶ ταπεινούμενος καὶ τοῖς ἀδιαβλήτοις τοῦ σώματος ὑποπίπτων παθήμασι, 235 τῇ δὲ θειοτέρᾳ καὶ κρείττονι νόσους ἰώμενος, νεκροῖς ἀνάστασιν χαριζόμενος, κατὰ [...........] δαίμοσιν ἐπιτάττων καὶ τἆλλα ποιῶν οἷς τὸ τῆς φύσεως ἐχαρακτηρίζετο παντοδύναμον. τούτου οὖν δὴ σταυρουμ[ένου] ἥλιος μὲν τὰς ἀκτῖνας συνέστειλε τὸν ποιητὴν καὶ πλάστην αἰδούμενος καὶ τὴν ἄρ- 240 ρητον πεφρικὼς συγκατάβασιν, ἐπὶ δὲ τοῦ τέλ[ους τὸ τοῦ] ναοῦ καταπέτασμα εἰς μέσον διέρρηκται καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ ἄδυτα καὶ τῶν μνημάτων οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐν [αὐτοῖς] ἀνέστησαν, τῆς μεγάλης ἀναστάσεως προσκιρτήσαντες καὶ οἷον πί-

241–242 cf. Matth. 27,51; Luc. 23,45

234 fort. scr. προσευχόμενος | ἀγωνιζόμενος Wk.: ἀγόμενος **P** ‖ 237 κρημνοῦ ὁρμᾶν coni. Papaioannou (conferens Matt. 8,30–32); ἐξουσίαν καὶ τοῖς Wk. ‖ **241** Wk. ‖ **243** Wk.

245 δακές τινες τῆς ἀνακαλυφθησομένης ἐξ ᾅδου τοῦ λόγου πηγῆς προ[αλ]λόμενοι.

Τὸ μὲν τῆς ἐπιστολῆς μέτρον ἐντεῦθεν τετμήσθω, ἡ δὲ ἀπόδειξις τῶν προφητικῶν μαρτυριῶν τὴν ἀρχὴν ἐντεῦθεν ἐχέτω. [ἔ]στι τις τῶν παρ' ἡμῖν προφητῶν Δαυὶδ ὀνομαζόμε- 250 νος (τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα κατὰ τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν ἑρμηνεύεται ὁ ἱκαν[ὸς] τ[ῇ χ]ειρί), χρῖσμα οὐ προφητείας μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλείας δεξάμενος· ὃς τοὺς προφητικοὺς λόγους ἐν μέτροις καὶ ῥυθμοῖς καὶ μουσικῇ ἁρμονίᾳ πεποιηκὼς καὶ κατὰ μέρος διελὼν ψαλμοὺς τούτους καὶ ᾠδὰς ὠνόμασεν. 255 ἔστι δὲ ἡμῖν ᾠδὴ τὸ ἄνευ ὀργάνου μουσικοῦ μελῳδούμενον μέλος, ὁ δὲ ψαλμὸς τὸ μετὰ συμφωνίας ὀργάνων εὐήχως μουσουργούμενον. οὗτος τοιγαροῦν ὁ προφήτης καὶ βασιλεὺς ὁ Δαυὶδ ἐν ἑνὶ τῶν αὐτοῦ ψαλμῶν σαφέστατα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἀνακηρύττει ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἄνθρωπον γενη- 260 σόμενον καὶ ὑπὸ βασιλέων καὶ [ἐθνῶν] καὶ λαῶν ἐπιβουλευθησόμενον, ἅπερ ἤδη καὶ γέγονε· Χριστόν τε ὀνομαστὶ τοῦτον λέγει καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ γενόμενον καὶ υἱόν τε ἀνθρώπου ἀ[ναγο]ρευόμενον ἐθνῶν τε καὶ περάτων γῆς κλῆρον λαμβάνοντα παρὰ τοῦ πατρός.

265 Ἔχει δὲ ὁ ψαλμὸς οὕτως αὐτολεξεί· πλὴν ἵνα μὴ π[ροσκορὲς] τὸ σύγγραμμα γένηται, τὰ ἐπικαιρότατα τῶν προφητικῶν λόγων διέξειμι, ἵν' εὐσύνοπτά σοι τὰ προφητευόμενα γένοιτο· λέ[γει] γοῦν ὁ ψαλμός, 'ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρ- 270 χοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐ[τὸ κατὰ] τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.' ὅρα τὴν δύναμιν τοῦ ψαλμοῦ καὶ τὴν τοῦ θεοῦ καὶ υἱοῦ τοῦ μεγάλου πατρὸς μεγαλειότητα· τὴν κατ' αὐτ[οῦ] ἐπ[ανά]στ[ασιν] παρὰ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν λαῶν ὡς ὕβριν καὶ ἐπ' αὐτὸν ἀναφέρει τὸν γε- 275 γεννηκότα. τί τοῦ λόγου δηλοῦντος; ὡς ὁ τὸν υἱὸν ἀτιμάζων

268–271 Ps. 2,1–2

251 Wk. ‖ **265** coni. Wk. ‖ **273** Wk.

ἢ μὴ προσιέμενος καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς τὴν ὕβριν ἐκ-
χέει, κἂν δοκῇ τοῦτον σεμνολογεῖν καὶ οἰκειοῦσθαι τοῖς
ῥή[μα]σι· 'κατὰ τοῦ κυρίου' γάρ φησι 'καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ
αὐτοῦ'. πρώτως γοῦν ἀτιμάζει τὸν πατέρα καὶ κύριον ὁ τὸν
ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον ὑβρίζων, [ὃν] Χριστὸν ὁ προφητικὸς 280
λόγος ὠνόμασεν.

Εἶτα δὴ παρακατιὼν ὁ ψαλμὸς δείκνυσιν αὐτὸν τὸν ὑβρισ-
μένον θεὸν θεοπρεπῶς ἐπὶ τῶν οὐρανῶν καθήμενον καὶ ὡσα-
νεὶ καταγελῶντα τῶν ἐπιβουλευσάντων καὶ αὐτὸν δὴ τὸν
τούτου θεὸν καὶ πατέρα ἐκμυκτηρίζοντα τοὺς τῷ υἱῷ ἐπιβε- 285
βουλευκότας· [λέγει] γὰρ ὁ ψαλμός, 'ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς
ἐκγελάσεται αὐτοὺς καὶ ὁ κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς.' εἶτα
δὴ καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν ὡσπερεὶ πρωτό[τοκον] ποιεῖ ὁ προφή-
της ἐν τῷ αὐτῷ ψαλμῷ λέγοντα οὑτωσί· 'κύριος εἶπε πρός
με, υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε', βεβαιούμενος 290
καὶ τὴν τούτου ἀνθρωπικὴν γέννησιν. αὐτὸν δὴ τὸν πατέρα
ποιεῖται εἰς αἴτησιν τὸν υἱὸν προκαλούμενον καὶ διδόντα ὡς
ἀνθρώπῳ ἅπερ δὴ ὡς θεὸς ὁ[μοῦ] καὶ δημιουργὸς ἰσοκλήρως
καὶ ὁμοτίμως ἔχει τῷ πατρί. 'αἴτησαι' γάρ φησι 'παρ' ἐμοῦ
καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κ[ατάσ]χε- 295
σίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.' εἰρηκὼς δὲ ὁ προφήτης τὸ 'ἐγὼ
σήμερον γεγέννηκά σε' τὴν ἀνθρωπικὴν ἐμφαίνει τοῦ Ἰησοῦ
γέννησιν διὰ τῆς σήμερον ὀνομασίας· ὃν γὰρ πρὸ πάντων
αἰώνων συναϊδίως αὐτῷ γεγέννηκε, τοῦτον ὡς σήμερον γεν-
νώμενον τῷ καθ' ἡμᾶς παρεισάγει βίῳ. 300

Ἐν δὲ ἑτέρῳ τοῦ αὐτοῦ προφήτου ψαλμῷ αὐτὸς ὁ θεὸς καὶ
πατὴρ εἰσάγεται οὑτωσὶ λέγων πρὸς τὸν υἱόν, 'ἐκ γαστρὸς
πρὸ ἑωσφόρου γεγέννηκά σε.' καὶ μή τι νομίσῃς ὅτι ὡς ἐκ γα-
στρὸς προελήλυθε τοῦ ἀνάρχου πατρὸς ὁ υἱός· ποταπὴ γὰρ
τῷ ἀσωμάτῳ γαστήρ; ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδύνατον τὸ ὑπὲρ φύσιν 305
ἀρρήτως ἐκφωνηθῆναι κατὰ τὴν ἰδίαν μεγαλειότητα, ἐκ τῶν
παρ' ἡμῖν γνωριμωτέρων ὀνομάτων ταῦτα σημαίνεται·

286–287 Ps. 2,4 ‖ **289–290** Ps. 2,7 ‖ **294–296** Ps. 2,8 ‖ **302–303** Ps. 109,3

αὐ[τὴν] γὰρ τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν, ἐξ ἧς ὁ υἱὸς συναϊδίως
ὑφέστηκε τῷ γεννήσαντι, γαστέρα τροπικῶς ὁ λόγος ὠνόμα-
310 σεν, ὥσπερ καὶ τὴν ἐκεῖθεν πρόοδον γέννησιν ἰδίως ἐκάλεσε.
μὴ τοίνυν γαστρὸς καὶ γεννήσεως ἀκούων καὶ τοιούτων
ἀνθρωποπρεπῶν ὀνομάτων εἰς ὑλικὰς ἐμφάσεις κατενεχθῇς,
ὅπερ δὴ πολλοὶ τῶν ἀμυήτων πεπόνθασιν· ἀλλ' ὥσπερ κτίζει
τὴν σύμπασαν κτίσιν ὁ υἱὸς καὶ θεός, οὐ προανατυπωσά-
315 μενος τὴν τοῦ παντὸς μεγαλουργίαν οὐδὲ φροντίσας περὶ τῆς
τούτου παραγωγῆς, ἀλλ' ὁμοῦ τῷ θελῆσαι τὸ πᾶν συστησά-
μενος, οὕτω δὴ καὶ γεννᾷ τοῦτον ὁ θεὸς καὶ πατήρ, οὐ συσ-
χὼν πρότερον οὐδ' ὠδινήσας (ἱλήκοι τῷ λόγῳ θεός), ἀλλ' ἀ-
χρόνως καὶ ὑπερουσίως καὶ ὡς αὐτὸς ὁ γεννήσας ἔγνω καὶ ὁ
320 γεγεννημένος υἱός. οὐκ ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν ἐγέννησεν, ὁ δὲ γε-
γέννηται, πρεσβύτερος τοῦ γεγεννημένου ὁ γεγεννηκώς, ὥσ-
περ δὴ παρ' ἡμῖν τοῖς γεννῶσι καὶ γεννωμένοις εὑρίσκεται. εἰ
γὰρ δοίημέν τι μέσον τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἢ χρόνος
τοῦτο πάντως ἐστὶν ἢ αἰών, καὶ πῶς ὁ αἰώνων καὶ χρόνων
325 δημιουργὸς προϋφεστηκότα ἔχει χρόνον ἢ αἰῶνα τῆς οἰκείας
γεννήσεως; συναΐδιος τοιγαροῦν καὶ συνάναρχος ὁ υἱὸς τῷ
πατρί. καὶ τί θαυμαστὸν εἰ ἐπὶ τῶν θείων τοῦτο οὕτως ἔχει,
ὁπότε καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων οὐ πάντοτε τοῦ αἰ-
τιατοῦ τὸ αἴτιον προγενέστερον; οὐδὲ γὰρ ὁ ἥλιος πρεσβύτε-
330 ρος τοῦ φωτός, καίτοι ὁ μὲν αἴτιος, τὸ δὲ αἰτιατόν, ἐκ γὰρ
τοῦ ἡλίου τὸ φῶς. εἰ δὲ αἱ παρ' ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις γεννή-
σεις προϋφεστηκότα μὲν ἔχουσι τὸν πατέρα, ὑστερογενῆ δὲ
τὸν υἱόν, οὐ χρὴ ἀπὸ τῆς ῥεούσης φύσεως τὴν ἑστῶσαν οὐ-
σίαν χαρακτηρίζειν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐναντίως ἔχει αἴσθησίς τε
335 καὶ νόησις, οὕτω χρὴ λέγειν· εἰ τὰ αἰσθητὰ κατὰ φύσιν, ὑπὲρ
φύσιν ⟨δὲ⟩ τὰ νοητά, εἰ μὴ συνυπάρχει ἐν τοῖς κατὰ φύσιν
τὰ γεννήματα τοῖς πατράσι, συναΐδια πάντως ἐν τοῖς ὑπὲρ
φύσιν τοῖς αἰτίοις τὰ αἰτιατά. αἴτιος μὲν οὖν ὁ πατὴρ τοῦ
υἱοῦ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ χρόνῳ πρεσβύτερος, ὡς αἴτιος ὁ ἥλιος τοῦ
340 φωτός, ἀλλ' οὐκ ἐκείνου προϋφεστηκώς.

308 suppl. Wk. ‖ **336** add. Wk.

Τοσοῦτον οὖν ὁ λόγος τοῦ προτεθειμένου σκοποῦ παραβε-
βηκὼς πάλιν ἐπάνεισιν ἐπὶ τὴν πρώτην ὑπόθεσιν. ὅτι δὲ πολ-
λαχοῦ τῶν προφητικῶν λόγων ὁ Χριστὸς ὀνομαστὶ τοῦ θεοῦ
υἱὸς ὀνομάζεται ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἀνιστάμενος καὶ κέρας
Δαυὶδ ὀνομαζόμενος τούς τε ἐχθροὺς αὐτοῦ καταισχύνων καὶ 345
τὸ ἁγίασμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀνανεῶν, ὁ αὐτὸς πάλιν προ-
φήτης καὶ βασιλεὺς ἐν πρώτῳ καὶ τριακοστῷ καὶ ἑκατοστῷ
ψαλμῷ οὑτωσὶ λέγει· 'ὤμοσε κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν καὶ
οὐ μὴ ἀθετήσει αὐτήν. ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι
ἐπὶ τοῦ θρόνου σου.' καὶ μετὰ βραχύ· 'ἐκεῖ ἐξανατελῶ κέρας 350
τῷ Δαυίδ, ἡτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου, τοὺς ἐχθροὺς
αὐτοῦ ἐνδύσω αἰσχύνην, ἐπὶ δὲ αὐτὸν ἐξανθήσει τὸ ἁγίασμά
μου.' εὐξαμένῳ δὲ τῷ προφήτῃ καὶ τὸν τόπον γνῶναι, ἔνθα
δὴ ὁ προσδοκώμενος ἥξειν λόγος ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων
ἀποτεχθήσεται, καὶ βιαίως ἐνστάντι πρὸς τὸ τετυχηκέναι τῆς 355
τοιαύτης ἐπιθυμίας ('οὐ δώσω' γάρ φησιν 'ὕπνον τοῖς ὀφθαλ-
μοῖς μου καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμὸν καὶ ἀνάπαυσιν
τοῖς κροτάφοις μου, ἕως οὗ εὕρω τόπον τῷ κυρίῳ, σκήνωμα
τῷ θεῷ Ἰακώβ') πληροῖ τὴν εὐχὴν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ
ὀνομαστὶ τὸ χωρίον ἀποκαλύπτει, ἐν ᾧ τὸ κατὰ σάρκα τεχ- 360
θήσεται ὁ θεός. λέγει [γὰρ] ἐφεξῆς· 'ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν
ἐν Ἐφραθᾶ,' ὅπερ ἐστὶν ἐν Βηθλεέμ· 'προσκυνήσωμεν' οὖν
φησιν 'εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν [οἱ πόδ]ες αὐτοῦ.'

Καὶ προφήτης δὲ ἕτερος, Ἀμὼς ὀνομαζόμενος (τὸ δὲ ὄνομα
τούτου δύναμιν ἢ στερέωσιν ἢ ἰσχὺν ἡ Ἑλληνὶς οἷ[δε] φωνή, 365
πατὴρ δὲ οὗτος Ἡσαΐου τοῦ μεγίστου τῶν προφητῶν), Χρι-
στὸν ὀνομαστὶ καταγγέλλει τὸν σαρκωθέντα θεόν, πᾶσι μὲν
ἀνθρώποις [σεβ]αζόμενον, ἐξαιρέτως δὲ τῷ Ἰουδαίων ἔθνει
ἀφοσιούμενον. λέγει γοῦν οὕτως πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ὁ προφή-
της ἐπὶ λέξεως· 'ἑτοιμάζου [τοῦ ἐπικα]λεῖσθαι τὸν θεόν, Ἰσ- 370

348–350 Ps. 131,11 ‖ 350–353 ibid. 17–18 ‖ 356–359 ibid. 4–5 ‖
364–365 Ps.-Basil. in Isai. PG 30,136B ‖ 370–372 Amos 4,12–13

356 οὐ] εἰ LXX ‖ 368 suppl. Wk.

ραήλ, διότι στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα καὶ ἀπαγ-
γέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ.' τίς δὲ [ὁ ἀπαγ-
γέλλων] εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ ἢ ὁ πατὴρ ἐκεί-
νου, ὁ τὸν αὐτοῦ υἱὸν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς οἰκο-
375 νομίας διερμη[νεύων]; ἐπιφέρει γοῦν, 'κύριος ὁ θεὸς ὁ παντο-
κράτωρ ὄνομα αὐτοῦ.'

Καὶ προφήτης δὲ ἕτερος, Ἀββακοὺμ ὄνομα, ὁ τῷ ὄντι
δε[.......] καὶ θεατὴς τοῦ μεγάλου λήμματος, 'ἐξῆλθες' φη-
σὶν 'εἰς σωτηρίαν λαοῦ σου τοῦ σῶσαι τοὺς χριστούς σου,
380 ἔβαλες εἰς κεφαλὰς [ἀνόμων θάν]ατον.' σαφέστερον δὲ ἑρμη-
νευτὴς ἕτερος τὴν λέξιν ἐξέφρασεν· 'ἐξῆλθες εἰς σωτηρίαν
λαοῦ σου, εἰς σωτηρίαν σὺν τῷ Χριστῷ [σου.' εἰς] τὸν πα-
τέρα ὁ προφητικὸς ἀναφέρεται λόγος, ὃς δὴ σὺν τῷ υἱῷ καὶ
Χριστῷ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν εἰργάσατο· ὁ μὲν γὰρ
385 πατὴρ [εὐδ]οκί[ᾳ ....]σεν, ὁ δὲ υἱὸς ταύτης αὐτουργὸς γέ-
γονεν, ὅλον διὰ τοῦ προσλήμματος τὸν ἄνθρωπον ἐνδυσάμε-
νος καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς [τὸν] κατασχόντα [.... ἐ]ξαγωνισά-
μενος.

Καὶ προφήτης δὲ ἄλλος, Ἱερεμίας καλούμενος, ἐν οἷς τὸν
390 Ἰσραὴλ διεφθαρμένον ἀπολοφύρεται, Χριστὸν αὐτὸν ὀνομά-
ζει ἀριδηλότατα, ὑπὸ Ἰουδαίων μὲν ἐπιβουλευόμενον, τοῖς
ἔθνεσι δὲ γνωριζόμενον. 'πνεῦμα' γάρ φησι 'πρὸ προσώπου
ἡμῶν Χριστὸς κύριος συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν,
οὗ εἴπομεν ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσι.'

395 Καὶ ἐν τῇ πρώ[τῃ δὲ] τῶν Βασιλειῶν (τετράβιβλός ἐστι
σύνταξις παρ' Ἑβραίοις ἀναγραφὰς ἔχουσα τῶν ἐν αὐτοῖς
βασιλέων καὶ προφητῶν) – ἐν γοῦν τῇ [πρώτῃ βί]βλῳ φησί
τις λόγος· 'κύριος ἀνέβη εἰς οὐρανοὺς καὶ ἐβρόντησεν, αὐτὸς
κρινεῖ ἄκρα γῆς καὶ δίδωσιν ἰσχὺν τοῖς βα[σιλεῦσιν] ἡμῶν καὶ
400 ὑψώσει κέρας Χριστοῦ αὐτοῦ.' τίς δὲ ἄλλος ἐστὶν ὁ Χριστός,

375–376 ibid. 4,13 ‖ 377 cf. Habac. 1,1 ‖ 378–380 ibid. 3,13 ‖
392–394 Lament. 4,20 ‖ 398–400 I Regn. 2,10

375 Wk. ‖ 385 Wk. ‖ 387 ᾅδην coni. Papaioannou

οὗ τὸ κέρας ὑψηλόν τε καὶ κραταιόν, ἢ ὁ χρισθεὶς [παρὰ τοῦ]
μεγάλου πατρὸς καὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν προχειρισθεὶς καὶ ὁ
χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα θεότητι;
Ἐν δὲ τῇ αὐτῇ βίβλῳ πρός τι[να ἱερέα] Ἠλεὶ ὄνομα καταρ-
ραθυμήσαντα τῶν ἱερῶν νομίμων καὶ τοὺς παῖδας πλημμε- 405
λοῦντας περὶ τὰς θυσίας μὴ σωφρονίζον[τα σ]αφῶς ὁ χρημα-
τίζων λόγος φησίν· 'ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται καὶ ἐξολοθρεύσω
τὸ σπέρμα σου καὶ τὸ σπέρμα οἴκου πατρός σου, καὶ [ἀνα-
στήσω] ἐμαυτῷ ἱερέα πιστόν, ὃς πάντα τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ μου
καὶ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ μου ποιήσει καὶ οἰκοδομήσει ἑαυτῷ οἶκον 410
καὶ [διελεύσεται] ἐνώπιον Χριστοῦ μου πάσας τὰς ἡμέρας.'
τίς δ' ἂν οὗτος ὁ Χριστὸς εἴη, οὗ ἐνώπιον ὁ ἱερεὺς διελεύσε-
ται ἢ ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, [ὃν πᾶς] μὲν ἱερεύς, πᾶς δὲ προφήτης
φοβηθήσεται καὶ 'ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται καὶ θήσει
εἰς ὁδὸν τὰ διαβήματα αὐτοῦ'; 415
Καὶ [ὁ θεῖος] δὲ προφήτης καὶ βασιλεὺς Δαυὶδ ἐν τεσσα-
ρακοστῷ καὶ τετάρτῳ ψαλμῷ ἐπιγραφὴν ἔχοντι 'ὑπὲρ τοῦ
ἀγαπητοῦ', ὃς δὴ προδήλως ἐστὶν ὁ θεὸς τῷ μεγάλῳ πατρὶ
ἠγαπημένος, οὐδὲν ἐνδοιάσας περὶ τῆς αὐτοῦ φύσεως καὶ τοῦ
θεϊκοῦ ἀξιώματος οὕτω φησίν· 'ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν 420
αἰῶνα, ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγά-
πησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν, διὰ τοῦτο ἔχρισέ
σε, ὁ θεός, ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετό-
χους σου.' οὐ βροντὴ ἀτεχνῶς ἐστιν ἡ τοιαύτη τοῦ προφήτου
φωνή, ὥσπερ ἐξ οὐρανοῦ εἰς τὴν σύμπασαν γῆν τὸν ἦχον ἐκ- 425
πέμπουσα καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καταγγέλλουσα; τίς
γὰρ ὁ τῷ ἐλαίῳ χρισθείς; οὐχ ὁ υἱὸς καὶ θεός; [παρὰ] τίνος
δὲ κέχρισται; οὐ παρὰ τοῦ αὐτὸν γεγεννηκότος πατρός;
ἀλλὰ τί φησι τὸ 'παρὰ τοὺς μετόχους σου'; ἐπειδὴ γὰρ καὶ
ἕτεροι καὶ τῷ τῆς προφητείας ἐλαίῳ καὶ τῷ τῆς βασιλείας 430

407–411 ibid. 2,31;35 || **414–415** Ps. 84,14 || **420–424** Ps. 44,7–8

413 suppl. Wk.

ἐχρίσθησαν, πολλοὶ δὲ καὶ τῷ τῆς ἱερωσύνης, καὶ κατὰ τὴν
τοιαύτην χρῖσιν συμμέτοχοι γεγόνασι τοῦ θεοῦ καὶ Χριστοῦ,
ἵνα μή τις τοῦ ἴσου καταλόγου ἐκείνοις καὶ τοῦτον θείη,
ἔδειξε τὸ τῆς χρίσεως ὁ λόγος ἐξαίρετον. 'παρὰ' γὰρ 'τοὺς
435 μετόχους σου' φησὶ 'κέχρισαι'· οἱ μὲν γὰρ αἰσθητῷ ἐλαίῳ ἐ-
χρίσθησαν, σὺ δὲ τῷ θείῳ καὶ ὑπὲρ φύσιν· καὶ οἱ μὲν ψιλοὶ ἐ-
χρημάτισαν ἄνθρωποι, σὺ δὲ θεὸς ἡμῶν καὶ ἄνθρωπος, ἑκά-
τερα τέλειος. ὑπὲρ τοὺς μετόχους σου τοιγαροῦν ἡ σὴ χρῖσις·
διὰ ταῦτά σοι καὶ τὸ ἔλαιον οὐχ ἁπλοῦν ἔλαιον, ἀλλ' ὑπερ-
440 φυοῦς γέμον ἀγαλλιάσεως ἤτοι θυμηδίας πνευματικῆς.
Βούλει, μεγαλοδοξότατε φίλε, καὶ περὶ τοῦ θείου ἀκοῦσαι
πνεύματος, ἵν' ἔχοις τὴν παρ' ἡμῖν τριάδα ἄνωθεν προκηρυτ-
τομένην; ἄκουσον Ἠσαΐου τοῦ μεγαλοφωνοτάτου τῶν προ-
φητῶν σοφῶς τοῦτο κηρύττοντος· 'πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ
445 ἕνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰά-
σασθαι τοὺς συντετριμμένους τῇ καρδίᾳ, κηρῦξαι αἰχμαλώ-
τοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν.'
Καὶ ἔν τινι δὲ τῶν τοῦ Δαυὶδ ψαλμῶν τὸ διάφορον δηλοῦ-
ται τῶν ὑποστάσεων· 'κάθου' γάρ φησιν ὁ πατὴρ πρὸς τὸν
450 υἱόν, 'ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον
τῶν ποδῶν σου, καὶ κατακυρίευε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου.'
Καὶ ὁ δημαγωγὸς ἐκεῖνος τοῦ Ἰσραὴλ Μωσῆς, ᾧ κατὰ
στόμα λελάληκεν ὁ θεὸς ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, τὴν
τοῦ Ἰησοῦ εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν παρὰ τοῦ θείου μυηθεὶς
455 πνεύματος συμβολικῶς ταύτην ᾐνίξατο τῷ λαῷ. τὸν γὰρ μετ'
αὐτὸν ἄρξειν τοῦ λαοῦ μέλλοντα, Ναυσῆν ἐκ πρώτης γενέ-
σεως ὀνομαζόμενον, οὐκ ἠξίωσεν ἄλλως ἡγεμόνα τοῦ Ἰσραὴλ
προστήσασθαι, εἰ μὴ μεταβάλη αὐτῷ τὴν προ[ση]γορίαν καὶ
Ἰησοῦν ἀντὶ τοῦ Ναυσῆ ὀνομάσειεν. ὅτι δὲ ὁ Μωσέως διάδο-
460 χος Ἰησοῦς, ἄγγελος ἐπικεκλημένος καὶ τοῦ λαοῦ καθηγεῖσ-

444–447 Isai. 61,1 || **449–451** Ps. 109,1–2 || **452–453** cf. Num. 12,8 ||
456–459 cf. Euseb. Dem. ev. IV 17

444 σοφῶς] an σαφῶς scribendum (cf. 258–259; 670)?

θαι μέλλων, τὸ ὄνομα τοῦ χρηματίζοντος Χριστοῦ ἐπιφέρεται, ἄκουσον τί φησιν ἡ δευτέρα βίβλος τῶν Μωσαϊκῶν συγγραμμάτων, ἥτις Ἔξοδος ἐπιγέγραπται· 'ἰδοὺ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ἵνα φυλάσσῃ σε ἐν τῇ ὁδῷ, ὅπως εἰσαγάγῃ σε εἰς τὴν γῆν, ἣν ἡτοίμασά σοι· πρόσεχε 465 αὐτῷ καὶ εἰσάκουε αὐτοῦ, μὴ ἀπείθει αὐτῷ, τὸ γὰρ ὄνομά μού ἐστιν ἐπ' αὐτῷ.'

Καὶ προφήτης τις Ζαχαρίας ὀνομαζόμενος περὶ Ἰησοῦ τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου, εἰκόνα καὶ τύπον φέροντος τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, οὕτω φησίν· 'ἰδοὺ ἀνήρ, Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ οὗ- 470 τος οἰκοδομήσει τὸν οἶκον κυρίου καὶ αὐτὸς λήψεται ἀρετὴν καὶ καθιεῖται καὶ κατάρξει ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ καὶ ἔσται ὁ ἱερεὺς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καὶ βουλὴ εἰρηνικὴ ἔσται ἀνὰ μέσον ἀμφοτέρων.' τίς οὖν ἄλλος ἐστίν, ᾧ Ἀνατολὴ ὄνομα, εἰ μὴ ὁ ἀληθινὸς ἥλιος, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ὑπὲρ πᾶ- 475 σαν μὲν ἀρετήν, κατὰ δὲ τὸ ἀνθρώπινον εἰληφὼς αὐτήν, ὁ εἰς τὴν ἡμετέραν καταβὰς αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν ἡμέτερον ῥύπον ἀναμαξάμενος τά τε κατὰ τὸ πάθος αἴσχη διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλανθρωπίαν ὑπομεμενηκώς; περὶ οὗ φησιν Ἡσαΐας ὁ μέγας τῷ ὄντι προφήτης· 'οὗτος τὰς ἁμαρτίας 480 ἡμῶν φέρει καὶ [ὑπὲ]ρ ἡμῶν ὀδυνᾶται· καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει, αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρ[τίας] ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν.' περὶ οὗ καὶ ὁ θεοπτικώτατος Παῦλος, ὁ μέγας τοῦ κυρίου ἀπόστολος, οὕτω φησί· 'τὸν μὴ γνόντα 485 ἁμαρ[τίαν] ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς δικαιοσύνη θεοῦ γενώμεθα ἐν αὐτῷ'· καὶ 'Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νό[μου γενό]μενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα.'

Καὶ Σολομῶν δὲ ὁ σοφώτατος, ὁ τοῦ θεοπάτορος Δαυὶδ 490

463–467 Exod. 23,20–21 ‖ **470–474** Zach. 6,12–13 ‖ **480–484** Isai. 53,4–5 ‖ **485–487** 2 Cor. 5,21 ‖ **487–488** Gal. 3,13

481 suppl. Du.

υἱός, ὁ εἰρηνικὸς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ, οἶδέ τινα πρωτότ[οκον] τοῦ θεοῦ δύναμιν, ἣν καὶ σοφίαν θεοῦ καὶ γέννημα αὐτοῦ προαγορεύει. λέγει γὰρ ἐν ταῖς γεγραμμέναις παρ' αὐτοῦ Παροιμίαις ὡς ἐκ προσώπου αὐτοῦ τοῦ θεοῦ· 'ἐγὼ ἡ σο- 495 φία κατεσκεύασα βουλὴν καὶ γνῶσιν καὶ ἔννοιαν ἐπεκαλεσάμην· δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι καὶ οἱ δυ[νά]σται γράφουσι [δι]καιοσύνην· δι' ἐμοῦ μεγιστᾶνες μεγεθύνονται καὶ τύραννοι κρατοῦσι γῆς.' καὶ μετ' ὀλίγα· 'κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν [ὁδοῦ] εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, ἐν 500 ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ [προελ]θεῖν [τὰς πηγὰς] τῶ[ν ὑδάτων], πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με.' ὅρα τῶν ῥητῶν τὴν ἀκρίβειαν, τὴν δ[ιπλῆν δηλοῦσαν φύσιν] τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, τὴν ἀνθρωπικὴν διὰ τοῦ εἰπεῖν 'κύριος ἔκτισέ 505 με' καὶ τὴν προαιώνιον διὰ τοῦ εἰπεῖν 'πρὸ π[άντων βου]νῶν γεννᾷ με'. οὐδὲ γὰρ ὁ αὐτὸς κατὰ ταὐτὸ καὶ κτίζεται καὶ γεννᾶται· ὅθεν καὶ τῆς ἀνθρωπικῆς γεννήσεως αἰτίαν εἴρ[ηκεν, 'ἔκτισέ με] ἀρχὴν ὁδοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ', τῆς δὲ θεϊκῆς οὐδεμίαν εἶπεν αἰτίαν (ὑπὲρ γὰρ αἰτίαν καὶ λόγον ἡ ἐκ 510 τοῦ μεγάλου πατρὸς [γέννησις), μόνον δὲ] εἰρηκώς, 'πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με' πρωτότοκον ἑαυτὸν τοῦ πατρὸς δείκνυσι καὶ λό[γον .... 'ἀτμὶς] γάρ ἐστι τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως' κατὰ τὸν αὐτὸν προφήτην 'καὶ ἀπόρροια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης εἰλικρινὴς καὶ 515 ἀπα[ύγασμά ἐστι φωτὸς ἀϊ]δίου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ.' ἀκατανόητος δὲ ὁ τρόπος [τῆς γεννήσεως αὐτοῦ]· 'τὴν γὰρ γενεὰν αὐτοῦ' φησι 'τίς διηγήσεται;' καὶ γὰρ καὶ αὐταῖς ταῖς ἐπουρανίαις δυνάμεσιν ἀνέφικτος ἡ τοῦ μον[ογενοῦς γέννη- 520 σις].

494–498 Prov. 8,12; 15–16 ‖ **498–502** ibid. 8,22–25 ‖ **512–516** Sap. 7,25–26 ‖ **517–518** Isai. 53,8

503 suppl. Wk. ‖ **510** suppl. Wk. ‖ **512** Wk. ‖ **519** Wk.

Καὶ ὁ τούτου δὲ τοῦ Σολομῶντος πατήρ, ὁ μέγας Δαυίδ,
περὶ οὗ πολλάκις εἰρήκαμεν, ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ⟨τετάρ-
τῳ⟩ αὐτοῦ ψαλμῷ ἐπ[ιγραφομένῳ 'εἰς τὸ] τέλος, ὑπὲρ τῶν
ἀλλοιωθησομένων, εἰς σύνεσιν ᾠδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ' οὕτω
φησίν· 'ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγα[θόν, λέγω ἐγὼ 525
τὰ ἔργα] μου τῷ βασιλεῖ.' καὶ παρακατιών· 'ἐξεχύθη ἡ χάρις
ἐν χείλεσί σου, διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶ[να·
περίζωσαι] τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ, τῇ
ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου.' καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ὁ προφή-
της [ταῦτα περί τινος] τῶν βασιλέων εἰρῆσθαι, προϊὼν ἀνα- 530
καλύπτει ἀναφανδὸν πρὸς ὃν τὸν λόγον ποιεῖται· 'ὁ θρόνος
σου' γάρ φησιν, 'ὁ θεός, εἰς [τὸν αἰῶνα τοῦ] αἰῶνος, ῥάβδος
εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγάπησας δικαιο-
σύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν, [δι]ὰ τοῦτο [ἔχρισέ σε] ὁ θεός
σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.' ἐπιγέ- 535
γραπται δὲ ὁ ψαλμὸς 'εἰς τὸ τέλος', ὅτι ἐπὶ τέλει τῶν
αἰώ[νων τὸ] τῆς οἰκο[νομίας μυστήριον] γέγονε· πρόσκειται δὲ
'ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων', ὅτι διὰ τοῦ τοιούτου μυστηρίου
ἡμεῖς ἠλλοιώθημεν μεταποιηθέν[τες τῷ ἁγίῳ] πνεύματι καὶ
ὡσανεὶ μεταμορφωθέντες ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετὴν καὶ τὴν 540
κρείττω ἀλλοιωθέντες ἀλλοίωσιν· τὸ [δὲ 'εἰς] σύνεσιν ᾠδὴ'
τοῦτο δηλοῖ, ὅτι δεῖται ἡ ᾠδὴ αὐτοῦ τοῦ ψαλμοῦ ἀκριβοῦς
τῷ ὄντι συνέσεως τοῦ ὀφείλοντος [ἐπιγνῶ]ναι τὴν πρόρρησιν·
τὸ δὲ 'ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ' ἐμφανέστατα σημαίνει τὸν ἠγα-
πημένον υἱὸν τῷ μεγάλῳ πατρί, ὑπὲρ οὗ καὶ [τὴν ᾠδὴν] ποιεῖ- 545
ται ὁ ψαλμῳδός.

Ὅτι δὲ πολλαχοῦ τῶν οἰκείων λόγων οἱ προφῆται οὐχ ἑνὸς
θεοῦ, ἀλλὰ πῇ μὲν δύο, πῇ δὲ τριῶν μέ[μνηνται], ἐν πολλοῖς
δηλώσω. αὐτίκα ὁ αὐτὸς προφήτης Δαυὶδ ἐν τῷ ρθʹ ψαλμῷ

523–526 Ps. 44,1–2 ‖ 526–529 ibid. 44,3–4 ‖ 531–535 ibid. 44,7–8 ‖ 535–537 cf. supra 2,7–9

522 τετάρτῳ add. Gautier ‖ 530 suppl. Wk. | scr. εἰρηκέναι? ‖ 537 Wk. (τῆς οἰκουμένης τοῦτο Gautier) ‖ 539 Wk.

550 οὕτω λέγει ἀρχόμενος· 'εἶπεν ὁ κύριος τῷ κ[υρίῳ μου], κάθου
ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν
ποδῶν σου. ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σ[οι κύριος] ἐκ
Σιών, καὶ κατακυρίευε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. μετὰ σοῦ ἡ
ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου ἐν ταῖς λα[μπρό]τησι τῶν
555 ἁγίων σου. ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε· ὤμοσε
κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται.' ταῦτα μὲν ὁ προ[φήτης]· σὺ
δὲ μὴ ἀκούων δύο θεῶν ἢ τριῶν παρ' ἡμῶν δοξαζομένων εἰς
ἔννοιαν καταπέσῃς πολυθεΐας, εἷς γὰρ θεὸς ὁ πα[ρ' ἡ]μῖν λα-
τρευόμενος, τὴν μὲν οὐσίαν ἄτμητος καὶ ἀμέριστος, διῃρημέ-
560 νος δὲ τοῖς προσώποις καὶ ταῖς ἰδιότησιν. Ἰουδαῖ[οι μὲν] γὰρ
διὰ πενίαν ψυχῆς καὶ †θεότητος† ἑνὶ μόνῳ προσώπῳ τὸ τῆς
θεότητος περιγράφουσιν ὄνομα, Ἕλληνες διὰ νόσον πολυ-
θε[ΐας] πολλοὺς θεοὺς ἀνεπλάσαντο· ἡμεῖς δὲ τάς τε ἐλλεί-
ψεις καὶ τὰς ὑπερβολὰς ἑκατέρων διωθούμενοι μίαν φαμὲν
565 θεότητα καὶ μίαν οὐσίαν καὶ μίαν φύσιν θεοῦ καὶ μίαν μορ-
φήν, τρία δὲ πρόσωπα καὶ τρεῖς ὑποστάσεις καὶ τρεῖς χα-
ρακτῆρας καὶ ἰδιότητας. τοὺς μὲν γὰρ πολλοὺς καὶ ἀπειροτέ-
ρους τῶν ὑψηλοτέρων ἐννοιῶν καὶ τῆς ἀκριβεστέρας θεολο-
γίας σαίνει πως τὸ ἕνα θεόν, ἄτμ[ητον] ὑπόστασιν μήτε υἱὸν
570 γεννήσασαν μήτε θεῖον προβαλοῦσαν πνεῦμα, κηρύττεσθαι
καὶ ἀναγορεύεσθαι, δεδοικότας μὴ πολυθεΐαν κατακριθῶσι
καὶ μὴ εἰς ἐμπαθεῖς ὑπολήψεις ἐμπέσωσι πατέρα γεννῶντα
καὶ υἱὸν γεννώμενον λέγον[τες] καὶ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκ-
πορευόμενον. φοβοῦνται δὲ φόβον, οὗ οὐκ ἔστι φόβος, καὶ
575 αἰσχύνονται περὶ θειοτέρου πράγματος, ὑπὲρ οὗ ἔδει τούτους
παρρησιάζεσθαι.

Καὶ περὶ τούτου τοῦ λόγου πολλὰ ἂν εἰρήκειν πρὸς τὴν
σὴν μεγαλοδοξότητα, πιστούμενός σοι τὴν μονάδα καὶ τὴν
τριάδα, ὅτι δὴ ἐν τοῖς μαθήμασι τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα, ἡ

550–556 Ps. 109,1–4 ‖ 574 Ps. 52,6

561 θεότητος ex 562 irrepsit (scr. ex. gr. σκαιότητα) ‖ 569 suppl. Wk.

μὲν μονὰς γονιμωτάτη ἐστί, θειοτάτη δὲ ἡ τριάς, ἀρχὴν καὶ 580
μέσον καὶ τελευτὴν ἔχουσα, ἡ δέ γε δυὰς ὑλικωτάτη καὶ
πρώτη διαίρεσις καὶ τομή· [ἣν εἰ]κότως ἡμεῖς ὑπερβαίνοντες
μονάδα καὶ τριάδα κηρύττομεν. ἀλλ' οὐ χωρητὰ ταῦτα ταῖς
τῶν πολλῶν ἀκοαῖς δ[ιὰ] τὸ δεῖσθαι θεωρίας ποικιλωτέρας
καὶ ἀκριβεστέρας. τὸ δ' ὅσον εἰκός ἐστι κατανοῆσαι ἀπὸ τῶν 585
αἰσθητῶν καὶ ἀπὸ τῶν μικροτέρων τὰ μεγάλα χαρακτηρίζειν,
ὅρα καὶ τὴν ἡμετέραν ψυχὴν μονάδα καὶ τριάδα τυγχάνου-
σαν· ἐπειδὴ γὰρ εἰκών ἐστι τοῦ ταύτην πεποιηκότος θεοῦ,
ἀνεμάξατο ὅσον εἰκὸς ἐν ἑαυτῇ τὴν ἰδέαν τοῦ πρωτοτύπου,
[καὶ] τὸ μὲν αὐτῆς ἐστι νοῦς ἀνάλογον τῷ θεῷ καὶ πατρί, τὸ 590
δὲ λόγος, τὸ δὲ πνεῦμα, καὶ ἔστιν αὐτῇ ὁ μὲν νοῦς οἷον γεν-
νῶν, ὁ δὲ λόγος οἷον γεννώμενος, τὸ δὲ πνεῦμα τῷ λόγῳ συν-
εκπορευόμενον, καὶ ἔστιν ὁ νοῦς τοῦ μὲν λόγου γεννήτωρ, τοῦ
δὲ πνεύματος προβολεύς. οὕτω τοιγαροῦν καὶ τῆς παρ' ἡμῖν
θεότητος ὁ μέν ἐστι πατὴρ γεννῶν, ὁ δὲ υἱὸς ἐκεῖθεν γεννώ- 595
μενος, ὁ δὲ θεὸς ἄλλος ἰδιοτρόπως πνεῦμα ἅγιον ὀνομαζόμε-
νος, ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν προβαλλόμενον, συμπροϊὸν δὲ τῷ υἱῷ.
καὶ ὁ φαινόμενος δὲ ἐν οὐρανῷ ἥλιος κῆρύξ ἐστι τῆς τριαδι-
κῆς ταύτης θεότη[τος, εἷ]ς μὲν ὢν τὴν φύσιν, ἐν τρισὶ δὲ ἰδιό-
τησι γνωριζόμενος· τὸ μὲν αὐτοῦ κύκλος ἡλιακός, τὸ δὲ φῶς, 600
τὸ δὲ ἀκτίς· καὶ ὁ μὲν κύκλος γε[ννᾷ] οἷον τὸ φῶς, ἡ δὲ ἀκτὶς
συναποστίλβει τῷ φωτὶ καὶ συμπρόεισι.

Τὸ τοίνυν παρ' ἡμῖν κηρυττόμενον εἷς ἐστι θεός, οὐχ ἑνὶ
π[ροσώ]πῳ περιγραφόμενος, ἀλλὰ τρισὶ λατρευόμενος, καὶ
τὴν παρ' ἡμῖν μοναρχίαν, ὡς τῶν παρ' ἡμῖν θεολόγων ὁ ἀκρι- 605
βέστατος εἴρηκε, φ[ύσις] μία συνίστησι καὶ γνώμης σύμπνοια
καὶ ταὐτότης κινήσεως. ἔστι μὲν γὰρ καὶ ἓν μαχόμενον
ἑαυτῷ, ὥσπερ ἡ ψυχὴ τοῖς οἰκείοις λογισμοῖς [ἀντι]βαίνουσα,
καὶ πολλῷ πλέον τὸ σῶμα ἓν ὂν καὶ πολλὰ καθιστάμενον τῇ
πολυμερείᾳ καὶ ταῖς ἐναντιώσεσι τῶν χυμῶν· ἔστι καὶ πολλὰ 610

605–607 Greg. Naz. Or. 29,2 (Gallay)

582 suppl. Wk. || **591** γενῶν **P** || **608** suppl. Wk.

κατὰ ἀκριβῆ ὁμόνοιαν συμφωνοῦντα ἀλλήλοις. ἡ δὲ παρ'
ἡμῖν μοναρχία ἐν τούτῳ τὴν ἑνότητα ἔχει, τῷ μὴ ἀντικεῖσθαι
τὰς ὑποστάσεις ἀλλήλαις. σύμπνοια γὰρ μία πατρὸς καὶ υἱοῦ
καὶ πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἷς θεός, ὅτι μὴ διῄρηνται
615 οὔτε τὴν ἐξουσίαν οὔτε τὴν δύναμιν, οὐδὲ [ἐν] αὐταῖς τὸ μὲν
πρεσβύτερον, τὸ δὲ νεώτερον, προαιώνιος γὰρ ὅλη καὶ ἰσότι-
μος καὶ ἰσόδοξος. καὶ τί καινόν, εἰ τὰ τρία φαμὲν ἓν καὶ τὸ
ἓν [τρία], ὁπότε καὶ τοὺς πολλοὺς ἀνθρώπους εἰς ἕνα συγ-
κλείομεν ἄνθρωπον τὸν ἑνιαῖον καὶ κοινόν, καὶ λέγομεν διὰ
620 τὸν ἄνθρωπον παραγαγεῖν τὸν θεὸν τὴν σύμπασαν κτίσιν,
[αὖθις δὲ] τὸν ἕνα τοῦτον εἰς πολλοὺς διαιροῦμεν; εἰ οὖν καὶ
πολλὰ καὶ ἕνα τὸν αὐτὸν λέγομεν κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο, οὐδέν
τι καινολογοῦμεν ὅσον ἀπὸ τῆς ὀ[ρθότη]τος τὸν αὐτὸν θεὸν
ἕνα καὶ τρία κηρύττοντες. καὶ ἐφ' ἡμῶν μὲν τῶν πολλῶν
625 ἀνθρώπων οὐκ ἂν εὕροι τις οὔτε γνώμης σύμπνοιαν οὔτε ταὐ-
τότη[τα κινήσεως], ἀλλ' ὅμως ἕνα φαμὲν τοὺς πολλούς· ἐπὶ
δὲ τῆς θείας φύσεως οὐ δέον οὕτως λέγειν, ἔνθα ἡ τῶν τριῶν
προσώπων εἰς ταὐτὸ σύννευσις τὸ ἓν ἀκριβῶς τῆς οἰκείας
[φύσεως συ]νιστᾷ;

630 Ὢ πηλίκου πράγματος ὑπερορᾷς, μεγαλοδοξότατε φίλε,
θείας γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως. πάσχουσι γὰρ τοῦτο πολ-
λοὶ ἔκ τινων πα[....]άτων τῆς ἡμετέρας θεολογίας· μὴ γὰρ
συνωμιληκότες σοφοῖς ἀνδράσι τὸ ἡμέτερον δόγμα διακρι-
βοῦσιν, ἀλλ' ἁπλῶς ἀκούοντες ὅτι [ὑπὸ τῶν] Χριστιανῶν
635 πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα κηρύττεται, αὐτίκα καταγελῶσι
τοῦ πράγματος καὶ πολυθέους ἡμᾶς ὀνομάζουσιν. οὐ τοίνυν
τριθ[........] τοὺς οὕτως ἔχοντας καὶ διαφθαρέντας ἐν τῷ
καθ' ἡμᾶς δόγματι τῆς ἐκκλησίας ἀποκηρύττομεν, ἀλλ' ἕνα
θεὸν ὀνομάζομεν καὶ κηρύττομεν [ἐν τρισὶν] ὑποστάσεσι γνω-
640 ριζόμενον.

621 [αὖθις δὲ] τὸν Wk.: [αὖ]θις γὰρ Gautier || **623** suppl. Wk. || **632** fort. παρακουσμάτων (Du.); παραδόξων vel παραδοξοτάτων coni. Papaioannou || **637** τριθ[είαν δοξάζομεν] temptaverit Wk. (τριθ[έους........]τε Gautier)

Σοὶ μὲν μέγα τὸ μὴ ἐθέλειν γεννᾶν τὸν θεόν, ἐμοὶ δὲ πηλίκον εἰς δόξαν καὶ ποδαπὸν εἰς κατανόησιν τὸ ἐξ[ομολογεῖσθαι ἐπὶ τῆς ἡμε]τέρας θεολογίας θεοῦ γέννησιν καὶ πνεύματος ἐκπόρευσιν. ποταπὴν γέννησιν καὶ ποταπὴν ἐκπόρευσιν; μυστικωτέραν [...........] καὶ ὡς οἶδε γεννᾶν ὁ προαιώνιος 645 πατὴρ καὶ γεννᾶσθαι ὁ συναΐδιος υἱὸς καὶ ἐκπορεύεσθαι τ[ὸ κοινὸν ἀμφ]οῖν πνεῦμα.

Τοσοῦτον οὖν τοῦ σκοποῦ παρεκβάντες, ὥστε σου τὴν ψυχὴν περὶ τῶν θειοτέρων ῥυθ[μίζειν, ἐπὶ τὰς ἀπο]δείξεις πάλιν ἐπάνειμι, φημὶ δὴ τὰς διὰ τῶν γραφῶν μαρτυρίας. καὶ 650 Ἡσαΐας δὲ ὁ προφητικώτατος [καὶ μεγαλοφ]ωνότατος σαφῶς οἶδε θεὸν ἐν θεῷ εἶναι λέγων ὁμοίως ἡμῖν δοξάζουσι πατέρα ἐν υἱῷ καὶ υἱὸν [ἐν πατρὶ ....] ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ· 'ἐγὼ κύριος ἐποίησα γῆν καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς, ἐγὼ τῇ χειρί μου ἐστε[ρέωσα τὸν οὐρανόν, ἐγὼ] πᾶσι 655 τοῖς ἄστροις ἐνετειλάμην, ἐγὼ ἤγειρα τὸν μετὰ διακαιοσύνης βασιλέα, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθεῖαι· [οὗτος οἰκοδομήσει τὴν] πόλιν μου καὶ [τὴν αἰ]χμαλωσίαν τοῦ λαοῦ ἐπιστρέψει, οὐ μετὰ λύτρων οὐδὲ μετὰ δώρων, εἶπε κύριος σαβαώθ.' καὶ μετ' ὀλίγα [περὶ τῆς ὑποταγῆς] τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν, ἣν 660 οἷα θεῷ ὑποταγήσονται τῷ προφητευομένῳ, ἐπιφέρει λέγων· 'ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ [ἐμπορία Αἰθι]όπων καὶ οἱ Σαβαεὶμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι [δεδεμένοι χειρ]οπέ[δαις καὶ] ἐν σοὶ προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ θεός ἐστι καὶ οὐκ ἔστι θεὸς 665 πλήν σου, σὺ γὰρ εἶ θεός, καὶ οὐκ ᾔδειμεν. αἰσχυνθή[σονται καὶ ἐντραπήσονται πάν]τες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ καὶ πορεύσονται ἐν αἰσχύνῃ.' ταῦτα δὴ τὰ προφητικὰ ῥήματα ὅτι τὸν ἐληλυθότα [παρ]ὰ θεοῦ ἐπὶ [σωτηρίᾳ] τοῦ τῶν ἀνθρώπων γέ-

654–659 Isai. 45,12–13 ‖ 662–667 ibid. 45,14–16

642–643 Wk. ‖ 643 θεοῦ] scr. υἱοῦ? ‖ 646–647 suppl. Wk. ‖ 649 Wk. ‖ 653 Wk. ‖ 660 suppl. Wk. ‖ 669 suppl. Wk.

670 νους σαφῶς προεκήρυττον, οὐδεὶς ἀντερεῖ τῶν πάντων, ὅστις μὴ βούλεται προφανῶς κατὰ [.... ἀ]ναισχυντεῖν.

Καὶ Δαυὶδ δὲ ὁ προφήτης ἐν ρμζ' ψαλμῷ, 'ἕως τάχους' φησὶ 'δραμεῖται ὁ λόγος αὐτοῦ.' καὶ ἐν τῷ λβ' φησί· 'τῷ λόγῳ [τοῦ κυρίου οἱ ο]ὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι 675 τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.' καὶ ἐν ρς', 'ἀπέστειλε' φησὶ 'τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο [αὐτοὺς] ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν.'

Καὶ ὁ προφήτης δὲ Ἡσαΐας δύο κυρίους ὁμολογεῖ ἐμφανέστατα, προσθεὶς τούτοις καὶ τὸ θεῖον καὶ παν[άγιον πνεῦμα]· 680 'προσάγετε' γάρ φησι 'πρός με καὶ ἀκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάληκα, ἡνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην· καὶ νῦν κ[ύριος] ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ πνεῦμα.'

Καὶ ὁ μέγιστος δὲ θεράπων ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ Μωυσῆς οἶδε τὸν πατέρα καὶ θεὸν τῶν ὅλων ἑτέρῳ κοινο[λογούμενον] ἐπὶ 685 τῇ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίᾳ. τίς δὲ ἄλλος οὗτος ἐστιν ἢ ὁ τούτου υἱὸς καὶ θεός; 'καὶ εἶπε' φησὶν 'ὁ θεός, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα [καὶ καθ'] ὁμοίωσιν.' καὶ αὖθις· 'καὶ εἶπεν ὁ θεός, οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον, ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν.' καὶ ἵνα μή τις πρὸς ἀγγέλους 690 [ταῦτα] εἰρῆσθαι νομίσειεν, ὥσπερ Ἰουδαῖοι ἠπάτηνται, παραχρῆμα δηλοῖ τὸν κεκελευσμένον οὐκ ἄγγελον ὄντα θεοῦ λέγων· 'καὶ [ἐποίη]σεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν.'

Καὶ ὁπηνίκα δὲ ἔμελλε τὴν γῆν Σοδόμων πυρὶ καὶ θείῳ 695 καταναλίσκειν, θ[εολογεῖ] σαφῶς Μωσῆς· 'ὁ ἥλιος ἀνέτειλεν ἐπὶ τὴν γῆν καὶ Λὼτ εἰσῆλθεν εἰς Σηγώρ, καὶ ἔβρεξε κύριος ἐπὶ Σόδομα θεῖον καὶ πῦρ π[αρὰ κυρίου].'

672–673 Ps. 147,4 ‖ 673–675 Ps. 32,6 ‖ 676–677 Ps. 106,20 ‖ 680–682 Isai. 48,16 ‖ 686–687 Gen. 1,26 ‖ 687–689 ibid. 2,18 ‖ 692–693 ibid. 1,27 ‖ 695–697 ibid. 19,23–24

671 θεοῦ suppleverit Papaioannou ‖ 676 post αὐτοὺς add. καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς LXX ‖ 679 πανάγιον suppl. Wk. ‖ 695 suppl. Wk.

Ὁ προπάτωρ δὲ ἡμῶν Ἀβραὰμ παρὰ τῷ αὐτῷ Μωυσῇ ἀναγέγραπται τρεῖς μὲν θεασάμενος ἄνδρας, ἑνὶ δὲ προσ[ώπῳ λαλήσας]· 'ἀναβλέψας δὲ' φησὶ 'τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ Ἀβραὰμ εἶδε, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες εἱστήκεισαν ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἰδὼν προσέδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς καὶ προσεκύνησε καὶ εἶπε, κύριέ μου.' καὶ μετὰ τὴν ὀπτασίαν φησίν· 'ὁ δὲ κύριος εἶπεν, οὐ μὴ κρύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραὰμ τοῦ παιδός μου ἃ ἐγὼ ποιῶ.'

Καὶ ἐν τῷ ἐνενηκοστῷ δὲ ψαλμῷ δύο [ὑποστάσ]ε̣ι̣ς ἐκφαντικώτατα δηλοῖ ὁ Δαυίδ. φησὶ γὰρ 'ὅτι σύ, κύριε, ἡ ἐλπίς μου', καὶ ἐπιφέρει λέγων, 'τὸν ὕψιστον ἔθου κατα[φυγήν]·' κ̣α̣ὶ̣ γ̣ὰ̣ρ̣ ὡς ἀληθῶς ὁ μέγας πατὴρ καὶ θεὸς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν, ὃν ὕψιστον ὁ ψαλμὸς ὀνομάζει, ἐξίλασμα καὶ καταφυγὴν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἔθετο.

Καὶ ὁ προφήτης Ὠσηέ, 'οὐ μὴ ἐγκαταλείψω' φησὶν ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ 'τοῦ ἐξαλιφῆναι τὸν Ἰακώβ, [διότι] θεὸς ἐγώ εἰμι καὶ οὐκ ἄνθρωπος ἐν σοὶ ἅγιος, καὶ οὐκ εἰσελεύσομαι εἰς πόλιν, ὀπίσω κυρίου πορεύσομαι.' ἐπειδὴ γάρ τιν[ες] ἀποσεμνύνοντες τὸν Ἰησοῦν ψιλὸν μὲν ἄνθρωπον, ἅγιον δὲ ὀνομάζουσι καὶ ἡνωμένον κατὰ σχέσιν θεῷ, διὰ ταῦτά φησιν αὐτὸς ὁ [θεὸς] διὰ τοῦ προφήτου· 'θεός εἰμι καὶ οὐκ ἄνθρωπος ἅγιος καὶ ὀπίσω κυρίου πορεύσομαι'· τὸ δὲ 'ὀπίσω κυρίου' ταὐτόν ἐστι τ[ῷ] κ̣α̣τ̣' ἴχνος βαδιοῦμαι τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ.

Καὶ ἐν τῷ προφήτῃ δὲ Ἀμὼς αὐτὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῖς Ἰουδαίοις διαλ[αλεῖ]· 'κατέστρεψα ὑμᾶς, καθὼς κατέστρεψεν ὁ θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρα', καὶ οὐκ εἴρηκε, 'καθὼς κατέστρεψα Σόδομα καὶ Γόμορρα', ἀλλὰ 'καθὼς κατέστρεψε κύριος ὁ θεός'. τί τοῦ λόγου δηλοῦντος; τὰς δύο σαφῶς ὑποστάσεις, τήν τε πατρι[κὴν καὶ] τὴν υἱικήν· μονονουχὶ γὰρ τοῦτό φησιν ὁ θεὸς διὰ τοῦ προφήτου, ὅτι ὥσπερ κατέστρε-

700–704 ibid. 18,2–3 || 704–705 ibid. 18,17 || 707–708 Ps. 90,9 || 712–715 Osee 11,9–10 || 722–723 Amos 4,11

700 Wk. || 706 suppl. Wk. || 708 καταφυγήν σου LXX || 723,724 γόμορα P

ψεν ὁ πατήρ μου Σόδομα καὶ Γό[μορρα], οὕτως κἀγὼ ὑμᾶς τοὺς Ἰουδαίους κατέστρεψα.

Καὶ ὁ προφήτης δὲ Ἀβδιοὺ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν κηρύττει ἀρι[δήλως]· 'τάδε' γάρ φησι 'λέγει κύριος τῇ Ἰδουμαίᾳ· ἀκοὴν ἤκουσα παρὰ κυρίου καὶ περιοχὴν εἰς τὰ ἔθνη ἐξαπέστειλα.'

Καὶ Ζαχαρ[ίας δὲ ὁ] προφήτης οὕτω φησί· 'τέρπου, εὐφραίνου, θύγατερ Σιών, διότι ἰδοὺ ἐγὼ ἔρχομαι καὶ κατασκηνώσω ἐ[ν μέσῳ] σου, καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν κύριον'· οἷς ἐπιλέγει, 'καὶ κατισχύσω αὐτοὺς ἐν κυρίῳ θεῷ αὐτῶν καὶ ἐν [τῷ ὀ]νόματι αὐτοῦ καυχήσονται, λέγει κύριος.'

Πολλὰ δ' ἄν τις καὶ ἕτερα ἀπὸ τῶν προφητικῶν καὶ Μωσαϊκῶν βιβλίων ἀναλ[εγό]μενος ἐμφανιεῖ σοι, ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις τοῖς ἕνα θεὸν ὁμολογοῦσί τε καὶ κηρύττουσιν ὁ τοῦ θεοῦ υἱ[ὸς] πῇ μὲν κρυφίως, πῇ δὲ τρανότατα ἐμπεφάνισται· καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἐν τοῖς βιβλίοις αὐτῶν ἀναγέγρα[πται]. ....

745 ....

4

Τοῦ αὐτοῦ τί τὸ κατ' εἰκόνα καὶ τί τὸ καθ' ὁμοίωσιν;

Ἁπάντων τῶν γενομένων μόνος ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ πεποιηκότος πεποίηται. καὶ οὐ λεκτέον τὰ χαρακτηρίζοντα τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἄνθρωπον ἐν ταῖς ἁγίαις εἶναι δυνάμεσιν, οὔτε ταῖς ὑψηλοτέραις οὔτε ταῖς

731–733 Abd. 1 || 734–737 Zach. 2,14 || 737–738 ibid. 10,12
1 Gen. 1,26

4 L 102^r–103^v V 36^r–37^v O 440^{r-v} || ed. K.-D. II 411–414 || 1 τοῦ αὐτοῦ] L: τοῦ αὐτ(οῦ) ψελλ(οῦ) V: om. O || 2 γεγονότων O || 4 καὶ] καὶ καθ' V

ταπεινοτέραις. διὰ ταῦτα γὰρ ὁ σοφὸς ἐκεῖνος δημαγωγὸς
τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ θείου πνεύματος ἔμπλεως συνέζευξε τῷ
κατ' εἰκόνα τὸ καθ' ὁμοίωσιν, ἵνα τὴν διαφορὰν παραστήσῃ
τοῦ ἀνθρωπείου γένους πρὸς τὰς ἀγγελικὰς καὶ ἀρχικὰς ὑπο-
στάσεις. τὸ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ λόγου λαμ- 10
βάνειν χρεών, ἐπιτηδειότητα πρὸς ἅπασαν ἀρετὴν ἔχοντος,
τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν ἐπὶ τῆς ἀρετῆς, ὁπηνίκα τὴν ἐνδοθεῖσαν
τῇ ψυχῇ δύναμιν ἐν τύπῳ εἰκόνος προαγάγωμεν εἰς ἐνέργειαν
κατὰ τὸν λόγον τῆς ὁμοιώσεως. συνθέτοις γὰρ ἡμῖν οὖσι καὶ
κεκραμένοις καὶ μὴ εὐθὺς πλήρη τὴν τελειότητα ἔχουσιν ἐξ 15
ἀτελοῦς εἰς τὸ τέλειον ἡ πρόοδος γίνεται οὐ τῶν σωματικῶν
μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχικῶν. ἀγγέλοις δὲ ἁπλοῖς εὐθὺς γε-
γονόσιν ἀθρόα τούτοις καὶ ἡ τελειότης δέδοται, καὶ οὔτε
κατ' εἰκόνα οὗτοι θεοῦ ὥσπερ ἡμεῖς λεγόμεθα οὔτε καθ'
ὁμοίωσιν· οὐ γὰρ ἐπιτηδειότητα ἐνεργειῶν ἔρημον πρὸς ἀρε- 20
τὴν τῇ φύσει ἐσχήκασιν οὐδὲ τὸν φυσικὸν λόγον διὰ τῆς καθ'
ὁμοίωσιν κινήσεως προὐβίβασαν εἰς ἐνέργειαν. μόνος ἄρα ὁ
ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν καὶ γεγένηται
καὶ ὠνόμασται, ἀγγέλοις δὲ ὑψηλότερον πάντως ἢ καθ' ἡμᾶς
τὸ θεοειδές τε καὶ θεοείκελον. 25

Ἀποδέχομαι μὲν γὰρ καὶ τὴν ἐνίων τῶν ἐξηγησαμένων τὸν
λόγον ἐπιβολήν, ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῶν λοιπῶν ζῴων ἐξειληφό-
των τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν διὰ τὴν εὐθὺς τοῦ εἰ-
ρηκότος ἐπαγωγήν· 'καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσ-
σης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ.' ἀλλ' εἰ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς 30
μόνον τὰ εἰρημένα ταῦτα νοοῖντο ὀνόματα, κοινωνὸν ἕξομεν
τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν καὶ τὴν ἀγγελικὴν δύναμιν

6 ἐκεῖνος δημαγωγὸς] cf. supra 3,452 || **10–14** cf. infra 23,24–27 || **29–30** Gen. 1,26

13 τόπω L | τύπῳ] καὶ παραδείγματι add. V | προαγάγομεν O προσαγάγωμεν L || **15** κεκραμμένοις V || **17** μόνων O | ἁπλῶς O^{ac} | γεγόνασιν V || **22** προὐβίβασεν L προβήβασαν O

καὶ τὴν κρείττονα· εἰκὸς γὰρ καὶ τοὺς ἀγγέλους καὶ τὰς ὑπὲρ
αὐτοὺς τάξεις τὴν ἀρχὴν τῶν πάντων ἀνεζῶσθαι ζῴων.

35 Τί ποτ' οὖν ἡμῖν τὸ πρὸς ἐκείνους διάφορον; ἐγὼ γὰρ ὥσ-
περ ὅρον τοῦτο ἀνθρώπου γραφικὸν οἴομαι, ὅτι ἄνθρωπός
ἐστι ζῷον τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν γενόμενον θεοῦ. καὶ
εἰς τοῦτο ἐμοὶ φέρει τὸ 'ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε,
παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐ-
40 τοῖς'· οὐδὲν δὲ ἧττον κἀκεῖνο, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, 'ἐγὼ εἶπα,
θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες, ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι
ἀποθνήσκετε καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πίπτετε.' μεσότης γὰρ
ἐστιν ἡ ψυχή, ὥσπερ τῶν ἀμερίστων καὶ μεριστῶν κατὰ τὰς
Ἑλληνικὰς γλώττας, οὕτω δὴ καὶ τῶν κρειττόνων καὶ χειρό-
45 νων φύσεων· καὶ τῆς μὲν πρὸς τὰ κρείττονα ὁμοιώσεως ὁ φυ-
σικὸς προηγεῖται λόγος, τῆς δὲ πρὸς τὰ χείρω μεταβολῆς ἡ
πρὸς τὰ καλλίονα ἀδυναμία. οὐ γὰρ ἐγκατέσπαρται τῇ ἡμε-
τέρᾳ ψυχῇ, ὥσπερ τοῦ κρείττονος δύναμις, οὕτω δὴ καὶ τοῦ
χείρονος, ἀλλ' ἡ πρὸς τοῦτο μετάπτωσις ἐξ ἀσθενείας ἡμῖν
50 παραγίνεται, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἡνίοχος ἐξασθενήσῃ τοὺς ὑπ-
εζευγμένους ἵππους ἀναστέλλειν καὶ ἀνακρούειν τῷ χαλινῷ.

38–40 Ps. 48,13 || **40–42** Ps. 81,6 || **42–43** cf. Procl. Elem. 190; infra 5,80–81

34 αὐτὴν L | τὴν] καὶ τὴν L | ἁπάντων V | ἀνεζῶσαι L || **37** τὸ κατ' εἰκόνα θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν γενόμενον ζῷον trp. V || **39** ὡμοιώθην V (ὁμοιώθη O) || **40** δὲ] γὰρ V | εἰ καὶ μὴ L | εἶπον V || **41** ὑψίστοι O || **42** ἀρχόντων L, LXX: ἀγγέλων VO || **44** τῶν χειρόνων V || **45** καὶ eras. V || **48** mg. L: ἀλλ' οὐ συνθήσομαί σοι πρὸς ταῦτα ἐγώ, σοφώτερε πάντων καθάπαξ ἀνδρῶν τῶν ὅσοι τοῦ καθ' ἡμᾶς γε καιροῦ, τὴν ἐξ ἀρετῆς ἀπόπτωσιν ἐξ ἀσθενείας ἐπιγεγενῆσθαι ἀποφαινομένῳ, ἐκ ῥαθυμίας δὲ μᾶλλον σεμνοποιήσας τὸν λόγον ὁ ἐρῶν. εἰ γὰρ τοῦτο δοίημεν κατά γε τὸν λόγον τὸν σόν, οὐ τοῖς καταμελήσασιν ἀρετῆς καὶ πρὸς τὸ ἄνετον ἀπιδοῦσι διὰ τὸ ταύτης σκληρὸν κατάκρισις ἕψεται διὰ ἀσθένειαν αὐτῆς ἐκπεσοῦσι· καὶ ἅμα εὐπρόσωπος ἂν εἴη τοῦτο ἀπολογία τοῖς ὅσοι τῆς ἀρετῆς οὐκ ἀντέσχοντο, πρὸς τὴν ἀκρότητα ταύτης ἀναβῆναι διὰ ἀδυναμίαν ἀτονήσαντες. || **50** εἴ om. L | ἐξασθενήσει O || **51** ἵππους om. V

Αὐτὸ γοῦν τοῦτό ἐστι δι' ὃ τοῖς χείροσιν ὁμοιούμεθα, μὴ συνιέντες ὅτι ἐν τιμῇ καθεστήκαμεν, ἥτις ἐστὶν ἡ δύναμις τῆς πρὸς τὰ κρείττονα ὁμοιώσεως· ἔνθεν τοι τὴν τοιαύτην ἠγνοηκότες φυσικὴν ἐπιτηδειότητα καὶ ἀπογινώσκοντες μὴ ἄν ποτε 55 ὁμοιωθῆναι θεῷ τοῖς κτήνεσι παραβαλλόμεθα καὶ προσομοιούμεθα. καὶ ὁ μὲν πλάσας εἰρήκει θεοὺς ἡμᾶς γενήσεσθαι, εἰ βουλοίμεθα (δέδωκε γὰρ ἡμῖν ἐμφύτους δυνάμεις τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιώσεως καὶ θεώσεως), ἡμεῖς δὲ ὥσπερ ἀποδειλιῶντες τῆς τοιαύτης ἐπιβῆναι κλίμακος τῆς ἀθανατιζούσης καὶ 60 ἀποθεούσης ἡμᾶς, τοῖς χαμαιζηλοτέροις ἐπισυρόμεθα τοῦ θείου ἀποπίπτοντες ἀξιώματος.

Δυοῖν γοῦν τούτοιν ὀνομάτοιν, τοῦ τε κατ' εἰκόνα καὶ τοῦ καθ' ὁμοίωσιν, τὸ μὲν οἷον δύναμίς τίς ἐστι, τὸ δ' οἷον ἐνέργεια· καὶ τοῦ μὲν κατ' εἰκόνα πάντες ἐπίσης μετέχομεν, τοῦ 65 δὲ καθ' ὁμοίωσιν οἱ τελειωθέντες δι' ἀρετῆς τε καὶ γνώσεως. τῷ μὲν οὖν Μωυσῇ οἶμαι ἀπεριεργότερον συνεζεῦχθαι τοῖς ὀνόμασι τὰς προθέσεις· ταὐτὸν γὰρ ἐμοὶ ἐνταῦθα δύναται τὸ εἰκόνα εἰπεῖν τῷ κατ' εἰκόνα καὶ τὸ ὁμοίωσιν τῷ καθ' ὁμοίωσιν. Ὠριγένης δὲ καινοτομεῖ ταῦτα καὶ οἷον εἰπεῖν τυραννεῖ, 70 ἄλλο μὲν τιθεὶς τὸν θεὸν καὶ ἄλλο τὴν εἰκόνα καὶ ἄλλο τὸ κατὰ τὴν εἰκόνα, καὶ ἄλλο μὲν τὸ πρὸς ὃ τελεώτερον ὁμοιούμεθα, καὶ ἄλλο τὴν ὁμοίωσιν καὶ ἄλλο τὸ ὁμοιούμενον. καὶ πρῶτα μὲν εἰκόνας καὶ ὁμοιώσεις τίθεται τοῦ θεοῦ τοὺς ἀγγέλους ἢ καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις, ἡμᾶς δὲ ὡς ἐλάττους ἐκεί- 75 νων κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτῶν γεγενῆσθαι καὶ κατὰ τὴν ὁμοίωσιν. εἶτα δὴ προβαίνων καὶ ἀσεβεῖν ἐπιχειρεῖ ἄντικρυς· εἰκόνα γὰρ τοῦ ἀοράτου θεοῦ τὸν μονογενῆ λόγον κατὰ τὴν

70 sqq. cf. Orig. Hom. in Luc. VIII,48–49 Rauer || 78–79 Col. 1,15

52 μὴ VO: οὐ L || 53 ἡ om. O || 63 δυεῖν L || 64 τίς om. L || 67 μωυσεῖ O μωσεῖ V | συνζεῦχθαι L || 68 ἐμοὶ] εἰμὶ O | ἐνταῦθα] εἰπεῖν add. L || 68–69 τῶ κατ' εἰκόνα εἰπεῖν τὸ εἰκόνα trp. V || 71 καὶ ἄλλο[1]] ἄλλο δὲ V || 74 εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν V

ἀποστολικὴν φωνὴν τιθέμενος οὐ κατὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς 80 φωνῆς ἀκούει, καί φησιν ἡμᾶς κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι θεοῦ, ἤτοι μὴ εὐθὺς τῷ πατρὶ ἐξεικονίζεσθαι, ἀλλὰ τῇ ἐκείνου εἰκόνι, τῷ μονογενεῖ. τραπείη ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὁ λόγος αὐτῷ· ταὐτὸν γάρ ἐστιν ἡμῖν τὸ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι τοῦ υἱοῦ καὶ τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ πατρός, μᾶλλον δέ, ἐφ' ὁπόσον ἄν τις 85 ἀφομοιοῦται τῷ υἱῷ, ἐπὶ τοσοῦτον τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι.

Τοιοῦτόν ἐστιν ἡ περιττὴ σοφία καὶ ἡ πολυπραγμοσύνη τῶν λέξεων. ὁ γὰρ ἀνὴρ οὗτος ἀπὸ τῶν Πλατωνικῶν καὶ Ἀριστοτελικῶν ἀδολεσχιῶν ἐς τὰς ἱερὰς ἡμῶν παρακύψας αὐλὰς πᾶσαν ἡμῖν ἐκεῖθεν περιττολογίαν καὶ δεινότητα ἐπεσύρατο, 90 καὶ τῷ δόξαι βουληθῆναι συνιδεῖν τὸ μαχόμενοιν καὶ τὸ ἀκόλουθον καὶ δεινὸς ἐντεῦθεν τοῖς πολλοῖς νομισθῆναι πᾶσαν τὴν ἱερὰν γραφὴν ἐκαπήλευσε καὶ συνέχεε. λέγω δὲ οὐ πάντα τοῦ ἀνδρὸς κατηγορῶν· ἔστι γὰρ ὅπῃ διασχίζει τὸ γράμμα ἠρέμα καὶ ἀνακαλύπτει τὸ πνεῦμα· ἀλλὰ τὰ πλείω 95 τοῦ ἄγοντος γινόμενος πνεύματος ἐς κρημνοὺς ἐκπίπτει τῆς λεωφόρου ἀποτρεπόμενος. μὴ σύ γε τούτῳ τῷ ἀνδρὶ θαμὰ προσομίλει, ἀλλ' εἴ γε βούλοιο σαφῶς εἰδέναι τὰ θεῖα, τοῖς τοῦ θεολόγου Γρηγορίου λόγοις ἐμβάθυνε. μόνος γὰρ οὗτος κατ' ἐμὴν δόξαν πᾶσαν σοφίαν τοῖς ἑαυτοῦ συνεισήνεγκε λό- 100 γοις καὶ κρατῆρα πᾶσιν ἐστήσατο θεοσεβείας καὶ λογιότητος, ὥστε πάντας μὲν ἀκορέστως πίνειν, ἐκεῖνον δὲ λήγειν μηδέποτε.

80–82 cf. Orig. Hom. in Gen. I,13,19 sqq.

80 καί – θεοῦ] bis O || 82 τῷ] ἤγουν τῶ V || 84 καὶ om. O || 88 εἰς O || 90 τῷ] τὸ O || 93 δισχίζει V || 95 εἰς O || 96 τῶ ἀνδρὶ τούτω trp. V || 97 σαφῶς V: σοφῶς LO || 99 συνήνεγκε O || 101 μὲν om. L | fort. πιεῖν expectes clausulae gratia | ἐκείνην V

5

Πρὸς τὸν εἰπόντα μελῳδόν, ὅτι ⟨τὸ⟩ σῶμα κατ' εἰκόνα γεγένηται τοῦ θεοῦ· {ἔνθα καὶ περὶ ψυχῆς· εὑρέθη δὲ οὕτως ἀτελές}

Ὡς ἄρα λίαν σοφῶς ὁ τυπικὸς νόμος τοῖς ἐφήβοις τῶν Ἰουδαίων ἐκέκλειστο καὶ μόνοις ἀνέῳκτο τοῖς ἤδη γεγυμνασμένοις τὰ αἰσθητήρια καὶ διὰ τὴν τῆς ἡλικίας τελειότητα συμπεπληρωμένον τὸν λόγον ἔχουσι. δημοσιευόμενα γὰρ τὰ κεκρυμμένα τῶν γραφικῶν ἐννοιῶν ἐπιβλαβῆ μᾶλλον τοῖς ἀτελέσιν ἢ ἐπωφελῆ πέφυκε. καὶ Διονύσιος δὲ ὁ τὴν θεολογίαν πολὺς εἰς δύο τὴν νοητὴν οὐσίαν διῄρηκεν, εἴς τε ἀποφαντικὴν ἐκφαντορίαν καὶ εἰς συμβολικὴν θεοτυπίαν· καὶ δεῖ καὶ τὸν ὡς ἀληθῶς θεολόγον ἄνδρα τὰ μὲν τῶν ὑψηλοτέρων ἐννοιῶν δημοσιεύειν τῷ γράμματι, τὰ δὲ περικαλύπτειν συμβόλοις τε καὶ αἰνίγμασιν. ἀλλ' οἱ πλείους τῶν φυσιολογησάντων ἢ θεολογησάντων ὑπὸ τῆς ἄγαν περὶ τὸ διδάσκειν φιλοτιμίας μηδέν τι τῶν ἀνεφίκτων περικαλυψάμενοι πρὸς πάντας ἁπλῶς ἀπεφήναντο. τοῦτο δὲ καὶ ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος καὶ ὁ ἑταῖρος αὐτοῦ Βασίλειος καὶ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης πεποιηκότες πολλαχοῦ φαίνονται, ὁ μὲν ἐν οἷς τὴν μονάδα κινουμένην καὶ τῇ τριάδι περατουμένην ποιεῖ, ὁ δὲ ὅπου τέλειον εὐθὺς τὸ κυριακὸν δογματίζει σῶμα, ὁ δὲ ἔνθα τὸ πρόσλημμα μὴ ὕλην, ἀλλὰ μέρος τοῦ προσλαβόντος ἀποφαίνεται. πάντα μὲν γὰρ δογματικῆς ἀκριβείας ἐχόμενα,

4–9 cf. Greg. Naz. Or. 32,32 (Moreschini); Or. 2,48 (Gallay) ‖ **5–6** cf. Hebr. 5,14; infra 6,133–134 ‖ **10–11** Ps.-Dionys. Myst. theol. PG 3,1033 B; cf. Cael. hier. ibid., 141 A ‖ **19–20** cf. Greg. Naz. Or. 29,2 (Gallay)

5 L 106r–108r **m** 318v–320r (ll. 52–153) ‖ ined. ‖ **1–2** tit. sec. **m** (aut genuinus aut saltem ad rem pertinens): om. L | τὸ Wk. ‖ **2–3** secl. Wk. (v. app. ad 153)

οἱ δὲ πλεῖστοι ὀλίγα ἂν ἀπὸ τούτων ὀνίναιντο διὰ τὸ τῶν θεωρημάτων ἀδιεξίτητον πέλαγος.

Ταύτην δὴ μοι δοκεῖ τὴν ἀπερικάλυπτον ἀλήθειαν καὶ ὁ ἐπὶ τοῖς κατοιχομένοις ὕμνος ἔχει, οὗ εἴτε ὁ ἐκ Δαμασκοῦ Ἰωάννης πατήρ ἐστιν εἴθ' ἕτερος, ἀγνοῶ. πολλὴν δὲ τὴν ἀμφιβολίαν δίδωσιν ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἔνθα φησὶ τὸ κείμενον ἐν τοῖς μνήμασιν ἀμορφότατον σῶμα ὡραῖον εἶναι καὶ κατ' εἰκόνα δεδημιουργῆσθαι τοῦ πλάσαντος. πῶς γὰρ ὡραῖον τὸ ἤδη διερρυηκός, πῶς δὲ εἰκὼν τοῦτο τοῦ ἀσωμάτου θεοῦ; ἡ γὰρ εἰκὼν ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τὸ παράδειγμα, τὸ δὲ ἡμέτερον σῶμα, καὶ μάλιστα γενόμενον ἄψυχον, οὐδεμίαν σῴζει πρὸς τὸ ἀρχέτυπον τὴν ἔμφασιν. ἄνευ δὲ τῶν λογικῶν τούτων μεθόδων καὶ τῷ νομοθέτῃ προδήλως ἀντιτάττεται ὁ τοῦ ὕμνου γεννήτωρ, εἴ γε οὗτος μὲν τὸ σῶμα, ἐκεῖνος δὲ τὴν ψυχὴν λέγει κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι τοῦ πλάσαντος.

Ἔδει μὲν οὖν σιγῆσαι τὸν τὴν ᾠδὴν ἐργασάμενον καὶ μηδέν τι δογματικώτερον ἐπὶ τοῖς γοεροῖς φθέγξασθαι μέλεσιν. οἱ γὰρ ῥυθμοὶ καὶ αἱ μονῳδίαι καὶ τὰ ἐλεγεῖα τῶν θρήνων οὐ δογματικαῖς ἐννοίαις ἢ λέξεσιν ἀσαφέσιν, ἀλλὰ λελυμέναις ἁρμονίαις καὶ μαλακοῖς φθόγγοις καὶ ἐπικεκλασμένοις ἁρμόζονται. ἐπεὶ δὲ ὁ τὸν λόγον τοῦτον ξυνθεὶς οὐκ ἐπέθηκεν ἡνία τῇ γλώττῃ, ἀλλὰ φαύλως τὸ καλὸν ἀπεφθέγξατο, ἡμᾶς χρὴ τοὺς ἐκδεξαμένους τὸν λόγον τὸ κεκρυμμένον ἐκκαλύψαι τοῦ θεωρήματος.

Ἐν γοῦν τῷ κόσμῳ τὰ μὲν ἑστᾶσιν ὡς παραδείγματα, τὰ δὲ πρώτως πρὸς ἐκεῖνα ἀπεικονίζονται, τὰ δὲ κατὰ δευτέρους καὶ τρίτους λόγους τὴν πρὸς τὸ πρωτότυπον σῴζουσιν ὁμοιότητα, εἴδωλα εἰδώλων καλούμενα. καὶ ὁ λόγος σαφὴς

29–30 Euchologion sive Rituale Graecorum², ed. J. Goar, 429 ‖ **36** νομοθέτῃ] Gen. 1,26; cf. supra op. 4

27 scr. ἔχειν? ‖ **48** ab ἐν incipit **m** | γοῦν om. **m** ‖ **49** πρότερον **m** | ἐκεῖνα L: εἰκόνα **m** ‖ **49–50** δευτέρους καὶ τρίτους L: δεύτερον λόγον τοὺς **m**

ἐπὶ τῶν παραδειγμάτων γενήσεται. καὶ πρῶτόν γε τῶν
ἀνθρωπικῶν ἀνεμάξατο ὁ ζωγράφος ἀπὸ τῆς πρωτοτύπου
σανίδος ἐν τῷ παρ' ἐκείνου γενομένῳ ἀπεικονίσματι· τοῦτο
εἰκὼν πρώτη τῆς πρώτης ἰδέας καὶ εἴδωλον ἄμεσον. ἕτερος 55
αὖθις τὴν εἰκόνα ἀπεμιμήσατο· δεύτερον τοῦτο τοῦ πρωτο-
τύπου ὁμοίωμα. καὶ τὸ μὲν εἰκὼν κατὰ τὸ πρωτότυπον, τὸ δὲ
ὁμοίωμα κατὰ τὴν εἰκόνα. καὶ νοῦς ἀρχέτυπον ἐφέστηκε τῷ
παντί, ψυχὴ δὲ ἐκτύπωμα νοῦ, φαντασία δὲ ψυχῆς ὁμοίωμα,
καὶ ταύτης ἡ μνημονικὴ δύναμις, ὥσπερ τῆσδε ἡ ἀναμνη- 60
στική. ἡ μὲν οὖν ψυχὴ κατὰ τὸν νοῦν, ἡ δὲ φαντασία κατὰ
τὴν ψυχήν, αἱ δὲ λοιπαὶ ὑποβεβηκυῖαι δυνάμεις κατὰ τὴν
προσεχῆ, καὶ προχωροῦσιν ἄχρις αὐξήσεως καὶ γεννήσεως.
οὐδὲν γὰρ ἥμαρτεν ὁ εἰρηκὼς κατὰ τὴν εἰκόνα θεοῦ γεγενῆσ-
θαι τὸ σῶμα. ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ εἰκὼν θεοῦ λόγοις ἀπορρήτοις 65
κατὰ τὸν νομοθέτην Μωσῆν, τὸ δὲ σῶμα κατὰ τὴν ψυχὴν
ἤτοι κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ. οὐ τοίνυν πρὸς τὸν θεὸν τὴν
ἀναφορὰν ὁ λόγος ἔχει, ἀλλὰ πρὸς τὴν ψυχήν, ἀπεικόνισται
γὰρ κατ' ἐκείνην τὸ συμφυὲς ταύτῃ σωμάτιον.

Ἀλλὰ πῶς ἀπεικόνισται; πάλιν ἄν τις ἐνσταίη· τὸ μὲν γὰρ 70
ἐξ ὕλης καὶ σύνθετον, ἡ δὲ ἁπλῆ τε καὶ ἄυλος, καὶ τὸ μὲν γε-
νέσει ὑπόκειται, ἡ δὲ τῆς τοῦ κυρίως ὄντος μετέχει οὐσίας,
καὶ τὸ μὲν φθείρεται καὶ ἀπόλλυται, ἡ δὲ μένει ἀΐδιος. πρὸς
δὲ ταύτην τὴν ἀπορίαν καὶ σοφωτέραν καὶ κεκρυμμένην καὶ
αὖθις κοινὴν καὶ καθωμιλημένην λύσιν ἐπάγομεν. ἡ μὲν οὖν 75
σοφωτέρα, ὅτι μηδὲ ἡ ψυχὴ ἁπλῆ πάντῃ καὶ ἀμέριστος, ἀλλὰ

65–66 cf. supra ll. 37–38

53 leg. ἀπὸ τῆς τοῦ? ‖ **54** ἐκείνη **m** ‖ **55** πρώτης] $\bar{\bar{\alpha}}$' L, ᾱ^ης **m** ‖ **56** $\bar{\bar{\alpha}}$τύπ( ) L, ἀρχετύπου **m** ‖ **60** μνημονευτικὴ **m** ‖ **61** τὸν om. **m** ‖ **62** τὴν[1] om. **m** ‖ **63** προχωροῦσιν **m**: προχωροῦ( ) L ‖ **64** γὰρ L: γοῦν **m** | τοῦ θεοῦ **m** ‖ **68** ἀπεικόνισμα **m** ‖ **70** πάλιν L: πάλιν γὰρ **m** | ἐνσταίη] ἐν s.v. L ‖ **72** ἡ **m**: τὸ L ‖ **74** κεκρυμμένων **m** ‖ **75** ἐπάγωμεν **m** ‖ **76** πάντῃ ἁπλῆ trp. **m** | ἀλλὰ L: ἀλλὰ καὶ **m**

κατὰ Πλάτωνα καὶ κατὰ τὸν μέγαν Πλωτῖνον καὶ κατὰ τὴν
Ἰαμβλίχου φιλοσοφίαν, καὶ ὡς αὐτὸς ὁ Πορφύριος ἐν ταῖς
Πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμαῖς διατάττεται, οἷς δὴ καὶ Πρόκλος
80 συνηκολούθησε, 'τῆς ἀμερίστου καὶ κατὰ ταὐτὰ ἐχούσης οὐ-
σίας καὶ τῆς αὖ περὶ τὰ σώματα μεριστῆς μέσον' ἐστὶν ἡ
ψυχή. ὁ μὲν γὰρ νοῦς κυρίως ὂν καὶ οὐσία ἀμέριστος, τὰ δὲ
σώματα γιγνόμενά τε καὶ ἀπολλύμενα καὶ πάντῃ μεριστὰ καὶ
διαστατά· ἡ δὲ ψυχὴ οὔθ' οἷον ὁ νοῦς οὔθ' οἷα τὰ σώματα,
85 ἀλλὰ τοῦ μὲν ὑποβέβηκε μὴ ὁμοῦ πάντα νοοῦσα, ἀλλ' ἀφ'
ἑτέρου χωροῦσα πρὸς ἕτερον καὶ μεριστὴ γινομένη ταῖς μερι-
καῖς ἐννοίαις, τῶν δὲ ὑπερβέβηκεν, ὅτι μὴ οὕτως κατὰ διά-
στασιν ἡ φύσις αὐτῆς, ῥεύσασα δὲ πρὸς τὸ σῶμα ἐξ ἀνάγκης
τούτῳ συμμερίζεταί τε καὶ συνδιΐσταται. ἐπεὶ οὖν μεριστὸν
90 πάντῃ τὸ σῶμα, οὐκ ἀποβέβηκε δὲ τοῦ μεριστοῦ οὐδὲ ἡ
ψυχή, εἰκών ἐστι τὸ σῶμα ψυχῆς, ὡς ἐκείνη τοῦ νοῦ· καὶ
πρῶτον μὲν εἴδωλον νοῦ ἡ ψυχή, δεύτερον δὲ τὸ σῶμα, ὥσ-
περ ἐκείνης πρῶτον, εἰ μήπερ ἡ φύσις μεσεμβολήσῃ.

Οὗτος μὲν οὖν ὁ κεκρυμμένος λόγος καὶ τέως ἀπόρρητος
95 τοῖς πολλοῖς, ὁ δὲ κατημαξευμένος καὶ ταῖς τῶν πολλῶν ἐν-
νοίαις ἐγκείμενος· ἀναλόγους αἰσθήσεις ταῖς σωματικαῖς καὶ
ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία προβάλλεται, καὶ ταύτῃ γὰρ ὀφθαλμὸς
τῶν ἀθεάτων θεωρός, καὶ δύναμις ἀκουστική, ᾗ δὴ τὸ θεῖον
ἐνηχεῖται μέλος, καὶ ὄσφρησις εὐωδίαν ἕλκουσα νοεράν, καὶ
100 στόμα καὶ λάρυγξ, ᾧ τὰ τοῦ θεοῦ λόγια 'ὑπὲρ μέλι καὶ κη-

77 Plat. Tim. 35 a | Plot. Enn. I 1,8,11–12 ‖ **78** Porphyr. Sent. 5,1–2 ‖ **79** e.g. Procl. In Tim. II 119,25 sqq.; 151,24 sqq.; Elem. theol. 190 ‖ **80–81** Plat. Tim. 35 a; cf. Psell. Omnif. doctr. 64,8–11; supra 4,42–43 ‖ **89** cf. Philop. In De an. 121,29 ‖ **100–101** Ps. 118,103

79 δὲ **m** ‖ **80** συνεξηκολούθησεν (-ξ- in -π- ut vid.) **m** | τὰ αὐτὰ **m** ‖ **81** τὰ σώματα] Plato: τοῦ σώμ( )τ( ) L: σώματος **m** ‖ **83** ἀπολύμενα codd. ‖ **85** μὴ – **87** ὑπερβέβηκεν **m**: om. L ‖ **87** οὕτω **m** ‖ **88** πρὸς τὸ σῶμα om. **m** ‖ **90** δὲ om. **m** ‖ **93** ἐκείνη **m** | μεσεμβολή( ) L μεσομβολήσει **m** ‖ **96** ἀναλόγους αἰσθήσεις **m**: ἀναλόγως αἰσθήσεσι L ‖ **98** ἀθεόντων ut vid. **m**

ρίον' λογίζεται, καὶ ἀφὴ νοητή, δι' ἧς δὴ 'ψηλαφᾷ περὶ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας', ὡς ὁ θεῖος λέγει χρησμός. εἰκὼν οὖν καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ὥστε οὐκ ἀπεικότως εἴρηκεν ὁ μελῳδήσας τὸν θρῆνον τὸ διαρρυὲν σῶμα κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι τοῦ δημιουργήσαντος. 105

Ἀλλ' ἐπεὶ εἰς τὸν περὶ τοῦ εἰδώλου λόγον πεπτώκαμεν, τουτὶ δὲ τὸ ὄνομα γλώσσαις μὲν ἁπάσαις προβέβληται, οὐδέπω δὲ καὶ νῦν σεσαφήνισται, ἀλλ' ἔστιν οὗ καὶ διαφόροις ἐννοίαις ἐκφέρεται, χρεὼν εἰπεῖν τί ποτε τοῦτό ἐστιν καὶ ὁπόθεν εἴληφε τὴν συνθήκην. πῇ μὲν γὰρ εἴδωλα τῶν σωμά- 110 των φαμὲν τὰς ψυχάς, καὶ ῥήτορα εἰδωλοποιὸν ὀνομάζομεν τὸν ταῖς ἀπελθούσαις τῶν σωμάτων ψυχαῖς λόγους περιτιθέμενον· φιλόσοφοι δὲ ξύμπαντες τὰ χείρονα εἴδωλα τῶν κρειττόνων φασίν. οὕτω γὰρ κἀπὶ τῆς συνηθείας ἐστὶν ἰδεῖν· τόδε μὲν γὰρ τὸ χαλκούργημα Ἡρακλέους εἴδωλον, τόδε δὲ Θε- 115 σέως, καὶ ἡ χαλκῆ λύκαινα ἡ τοὺς μασθοὺς σπαργῶντας ὑποτιθεῖσα τοῖς οὕτω βρέφεσι ποιήματα μὲν παλαιᾶς ἐργασίας, εἴδωλα δὲ ἀληθείας, καθ' ἣν Ῥῶμος καὶ Ῥωμύλος ὑπὸ τοῦ Φαιστύλου ῥιφθέντες ἐπὶ τὴν ἀκτὴν τοὺς μασθοὺς τῆς ζώσης λυκαίνης εἵλκυσαν. 120

Τίς οὖν ὁ τῆς διαφορᾶς λόγος; ἔγωγ' οὖν φημι πρῶτος καὶ λογισάμενος καὶ νῦν ἐκτιθέμενος, ὡς ἡ ψυχὴ σώματος οὐ πέφυκεν εἴδωλον, ἀλλὰ τὸ σῶμα ψυχῆς ὡς χεῖρον κρείττονος.

101–102 Ep. Ioann. 1,1 ‖ **111–112** cf. Hermog. Progymn. 9, p. 20,14–16 ‖ **113–114** cf. Psell. Theol. I, opusc. 11,25–28 (e Proclo) ‖ **116–120** Dionys. Halic. Antiq. Rom. I cap. 79, par. 6–10

103 ὡς **m** ‖ **106** ἐπειδὴ **m** | τῶν εἰδώλων **m** | λόγον πεπτώκαμεν **m**: om. **L** ‖ **108** καὶ[1] **m**: om. **L** ‖ **110** τὴν συνθήκην εἴληφεν trp. **m** | εἴδωλα **m**: εἴδωλον **L** ‖ **112** λόγον **m** ‖ **115** γὰρ om. **m** | χαλκούργευμα **L**: χάλκεον ἄγαλμα **m**: corr. Wk. | δὲ **m**: om. **L** ‖ **116** καὶ – **117** ἐργασίας om. **m** ‖ **118** εἴδωλα **m**: εἴδωλ( ) **L** ‖ **119** ῥιφέντες **m** | μαστοὺς **m** ‖ **121** οὖν[1] **L**: ἂν **m** | ἔγωγ' **L**: εἰκὼν **m** | πρῶτος] ᾱ[α] **m**

ἐπεὶ δὲ αἱ ψυχαὶ φανταζόμεναι σωματικοῖς ἀποτυποῦνται 125 μορφώμασι πρὸς τὴν τῶν ὁρώντων δύναμιν, ἀσαφέσι μέντοι καὶ συγκεχυμένοις καὶ τὸ ὅλον σκιοειδέσι, διὰ ταῦτα λέγονται τῶν σωμάτων εἴδωλα. σῶμα μὲν γὰρ καὶ τὸ σχῆμα ὄρθιον καὶ τὴν ἀφὴν στερρὸν καὶ ἀντιτυπὲς καὶ τὸ χρῶμα ἐνίοις λευκόν, βαρὺ δὲ καὶ γεῶδες καὶ ἀέρι μὴ ἐποχούμενον· 130 ἡ δὲ τοῦ Πολυδώρου ψυχὴ οὐχ οὕτως τῇ Ἑκάβῃ ἐφαίνετο, ἀλλὰ ζοφερὸν καὶ σκιᾷ παρόμοιον καὶ δυσείκαστον. διὰ γοῦν τὴν τοιαύτην μόρφωσιν τὴν ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένην εἴδωλά φασιν οἱ σοφοὶ τὰς ψυχὰς τῶν σωμάτων. καὶ Πλάτων γοῦν ἐν τῷ Φαίδωνι τὰ ἐν τοῖς τάφοις φαινόμενα 'σκιοειδῆ φάσματα' 135 ψυχὰς φιλοσωμάτους ὠνόμασεν, ὡς μηδὲ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν πρὸς τὸ καθαρὸν ἀνιούσας φῶς, ἀλλ' ἔτι τῶν σωμάτων ἐχομένας, ἃ δὴ διὰ τὰς ἀνδραποδώδεις ἠγαπήκασιν ἡδονάς. διὰ ταῦτα μὲν οὖν εἴδωλον σώματος ἡ ψυχή· αὖθις δὲ σῶμα ψυχῆς εἴδωλον, ὅτι ὅπερ τούτῳ ὁ ὀφθαλμός, ἐκείνῃ 140 ὁ νοῦς, καὶ ὃ τούτῳ ἁφή, ἐκείνῃ δύναμις ἐξεταστική. καλλίων δὲ νοῦς ὀφθαλμοῦ καὶ νοερὰ ζήτησις δυνάμεως ἁπτικῆς· διὰ ταῦτα πάλιν εἴδωλον τὸ σῶμα ψυχῆς. τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο ὁ Χριστιανικὸς ἐμυσάχθη θεσμός, ὅτι δὴ τοῖς Ἑλληνικοῖς ἐπεφημίσθη εἰκάσμασιν.

145 Ὡραῖον δὲ τὸ σῶμα τῷ θρηνῳδήσαντι εἴρηται, οὐ τὸ ἤδη διερρυηκὸς καὶ διαλυθὲν ἐν τοῖς μνήμασιν, ἀλλὰ τὸ παρὰ θεοῦ πλασθὲν καὶ πρὸς ζωογονίαν γενόμενον ἐπιτήδειον. ὡραῖον δὲ τοῦτο καὶ κατὰ τὴν μορφήν· τί γὰρ σώματος ἀνθρωπικοῦ κάλλιον; ὁπότε καὶ μάλιστα ἁβρῶς ἔχει καὶ τοῦ

130 Eurip. Hec. 1–58 ‖ **134** Plat. Phaed. 81d2

126 ὅλον] εἰπεῖν add. **m** | σκιώδεσι **m** ‖ **127** μὲν om. **m** | ὄρθριον **m** ‖ **128** ἀντίτυπον **m** ‖ **129** ἐνίοις **m**: ἔνι **L** | δὲ **L**: τε **m** | καὶ[1]] ἀντιτυπὲς καὶ add. **L** ‖ **130** οὕτω **m** ‖ **138** σώματος **m**: σωμ(')τ( ) **L** ‖ **139** τὸ σῶμα **m** | ὅτι ὅπερ **m**: ὅτιπερ ὃ **L** ‖ **141** ὀπτικῆς **m** ‖ **142** τοῦτο **m** | πάλιν **L**: πλέον **m** ‖ **143** ἐμυσσάχθη **L** | θεσμός **L**: ἐσμός **m** (bis scr.) | ἐπεφημίσθαι **m** ‖ **145** τὸ ἤδη **L**: τὰ εἴδη **m** ‖ **148** καὶ om. **m** | τὴν om. **m** ‖ **149** ἀνθρώπου **m**

ὄγκου καὶ τῆς μορφῆς, καὶ ἡ μὲν τῆς κεφαλῆς θρὶξ πρὸς κόχ- 150
λου Τυρίας ἀντερίζοι χροιάν, μᾶλλον δὲ ἡλιακαῖς προσαμιλ-
λᾶται ἀκτῖσιν, ἡ δὲ ὀφρῦς τοῦ μετώπου προβεβλημένη τόξου
δίκην εὐφυῶς ὑπὲρ τὰ ὄμματα κέκαμπται, ταῦτα δὲ αὖθις
ὑποκαθήμενα χαροπῷ ἀποστίλβει τῷ χρώματι, ἀμφοτέροις
δὲ ἡ ῥὶς μεσιτεύουσα οὔτε τοῖς χείλεσιν ἐπικέκαμπται οὔτε 155
ἄνω μετεωρίζεται· τὸ δὲ {τὸ} λοιπὸν σῶμα ὑγροφυῶς λυγιζό-
μενον εὔαρθρόν τε καὶ εὐάρμοστον ταῖς ἁρμονίαις τυγχάνει,
οἵ τε δάκτυλοι οὐδέν τι τῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Πηλοπλάτωνος
ἀποδέουσιν, οἳ δὴ ἀκριβῶς ʻτῇ τοῦ λόγου ἡνίᾳ ἐπέπρεπονʼ.
ὡραῖον μὲν οὖν καὶ κατὰ τοῦτο τὸ συγκείμενον ἡμῖν σῶμα, 160
μᾶλλόν γε μὴν τούτου μετέχον ἐστὶ τοῦ ὀνόματος, ὁπόταν
πλασθὲν ἐπιτηδείως πρὸς ψυχῆς ὑποδοχὴν γένηται, ὥσπερ
δὴ χορδὴ εὖ συστραφεῖσά τε καὶ ταθεῖσα τοῦ μέλους.

Τὸ μὲν οὖν ἐρώτημα βραχύ τε καὶ εὐσύνοπτον, ἡμεῖς δὲ ἔν-
νοιαν ἐξ ἐννοίας καὶ λόγον ἐκ λόγου ἀμείβοντες, οὐκ ἀκαίρως 165
καὶ φιλοτίμως, ἀλλ' εὐκαίρως ὑμῖν καὶ ἄγαν ὠφελίμως ἐς
τοσοῦτον μῆκος ἠπλώσαμεν. δεῖ οὖν ὑμᾶς οὐχ ἧττον τῶν
προσφυῶν ἐννοιῶν τὰ πάρεργα ἀναλέγεσθαι· ἔσται γὰρ
ταῦτα ἑτέραις ὑποθέσεσιν αὖ προσφυῆ.

156–157 Aristaen. I 1,39 || 158–159 Philostr. Vit. soph. II 76,26–27; 77,10–11

151 τυρείας L | προσαμιλλᾶται **m**: παραμιλλᾶται L || 152 μετώπου L: προσώπου **m** || 153 κέκαμπται· καὶ τὰ λοιπὰ τῆς περιγραφῆς **m**, qui hic des. || 156 τὸ² del. Wk. || 158 τῶν Wk.: τοῦ L || 167 ὑμᾶς Wk.: ἡμᾶς L

6

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ʻπρῶτον μὲν γὰρ εὐλαβεῖσθαι ἄξιον, μὴ
φαινοίμεθα τῆς θαυμασίας ἀρετῆς κακοὶ ζωγράφοι, μᾶλλον
δὲ ζωγράφων οὐ φαύλων ἴσως, τῶν δὲ πολλῶν, φαῦλον ἀρχέ-
τυπονʼ· πρός τινας ἐρωτήσαντας

5 Ῥητορικὸν ὁμοῦ τὸ πρόβλημα ὑμῶν καὶ φιλόσοφον· τὸ μὲν
γὰρ ὅσον κατὰ τὴν σύμφρασιν καὶ τὴν τῶν λέξεων ἔλλειψιν
περιοδικόν τέ ἐστι καὶ συνεστραμμένον καὶ ὅ φασι στρογγύ-
λον οἱ ῥήτορες· τὸ δ' ὅσον κατὰ τὴν ἔννοιαν δογμάτων μεγέ-
θους ἅπτεται καὶ τὸν περὶ τῶν ἀρετῶν γυμνάζει λόγον καὶ
10 ὅπως δεῖ ταύτας μετιέναι τὸν ὡς ἀληθῶς ὑποβάλλει φιλόσο-
φον.

Τοιοῦτος γὰρ ὁ μέγας οὗτος ἀνήρ, οὐχ ὡς ὁ Δημοσθένης ἢ
ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος· τούτων μὲν γὰρ ἑκάτερος μονοει-
δὴς καὶ προσκορὴς πέφυκεν, ὁ μὲν Δημοσθένης μηδαμῶς φι-
15 λόσοφον ὑποβαλλόμενος ἔννοιαν ἢ ἐν ὀλίγοις χωρίοις δή τι-
σιν, ὁ δ' Ἀριστοτέλης θεολογῶν μὲν ἧττον, φυσιολογῶν δὲ
μᾶλλον, καὶ ἀποδεικνὺς ἐπὶ μάλιστα, ἀκαλλεῖ {δὲ} τῇ λέξει
χρώμενος καὶ μηδαμοῦ ἡδυνούσῃ τὸν ἀκροατήν, μᾶλλον μὲν
οὖν συγκεχυμένα πως τιθεὶς τὰ νοήματα καὶ τῇ ἄκρᾳ δεινο-
20 λογίᾳ ἀσαφῶς ταῦτα φθεγγόμενος, ὡς ἐν πολλοῖς καταμαν-
τεύεσθαι τῶν ἐννοιῶν τούτου τοὺς ἐξηγησαμένους. ὁ δὲ πο-
λὺς καὶ μέγας ἐν πᾶσι Γρηγόριος φιλοσόφων καὶ σεμνῶν
ἄγαν ἁπτόμενος ἐννοιῶν, ἐπειδήπερ ἀπρόσιτοι καθ' ἑαυτὰς
αὗται τυγχάνουσι καὶ τοῖς πολλοῖς ἄβατοι, τῷ ῥητορικῷ κάλ-
25 λει καὶ ταῖς ἐκ τῆς τέχνης λειότησί τε καὶ ὁμαλότησιν ἀνευ-
ρύνει τὴν εἴσοδον καὶ τὰς τοῦ φιλοσόφου μεγέθους πύλας
ἡμῖν ὑπανοίγνυσιν. ἐν πολλοῖς δὲ Γοργιάζων καὶ τρυφῶν τῷ

1–4 Greg. Naz. Or. 2,13 (Gallay)

6 L 121ᵛ–124ʳ || ined. || 7 συνεστραμμένον scr. Wk. (cf. infra 28): συνεστεμμένον L || 17 δὲ del. Wk. (nisi τε scribendum)

πλούτῳ καὶ τῷ κάλλει τῶν λέξεων, ἔν τισι καὶ συνέστραπται,
οὐ 'ξὺν ἀφελείᾳ' κατὰ τὸν Δίωνα οὔτε μὴν κατὰ τὸν ἀμφίβο-
λον τὸ γένος σοφιστήν, ἀλλ' ὑψηγορῶν καὶ ὑπεραττικίζων καὶ 30
πρὸς τὴν Θουκυδίδειον ἑαυτὸν παρελαύνων στρυφνότητα, ὡς
ἀλλαχοῦ τέ μοι ὦπται κἀν τῷ προτεθέντι τὴν τήμερον προ-
βλήματι παρ' ὑμῶν· 'πρῶτον μὲν γὰρ εὐλαβεῖσθαι ἄξιον, μὴ
φαινοίμεθα τῆς θαυμασίας ἀρετῆς κακοὶ ζωγράφοι, μᾶλλον
δὲ ζωγράφων οὐ φαύλων ἴσως, τῶν δὲ πολλῶν, φαῦλον ἀρχέ- 35
τυπον.'

Ἀλλ' ἐπειδὴ τεχνικῶς ἐνταῦθα φιλοσοφήσαντα τὸν μέγαν
τοῦτον ὑμῖν ἐγνωρίσαμεν, χρὴ διελέσθαι, ὅπῃ μὲν σοφιστής
ἐστι καὶ ὅπῃ φιλόσοφος, ἰδίᾳ τε ἐξετάσαι ἐν ἑκατέρῳ ἤθει
τὸν θεολόγον. καὶ πρῶτόν γε ἐπιδήλως ἐνταῦθα φιλοσοφή- 40
σαντα καταμάθωμεν, τοσοῦτον δὴ προειπόντες, ὅτι περὶ ἀρχ-
ιερέως ὁ λόγος ἐνταῦθα προβέβληται τῷ πατρί, ὃς δὴ μέ-
σον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἱστάμενος εἰκών τέ ἐστι καὶ παρά-
δειγμα· ὁμοιοῦται μὲν γὰρ τῷ κρείττονι, ἀρχέτυπος δὲ τοῖς
ἥττοσι κεῖται σανίς, ὥστε ζωγράφος τέ ἐστιν ὁ αὐτὸς καὶ ζω- 45
γράφων ἑτέρων παράδειγμα. τὴν γοῦν ἀρχιερωσύνην ὥσπερ
κεφάλαιον ἀρετῶν ἀνυμνῶν 'θαυμασίαν' θαυμασίως ὠνόμα-
κεν, ὅτι θεὸν ὑποκρίνεται, καὶ ὅπερ ἐκείνῃ τὸ κρεῖττον, τοῦτο
αὕτη τοῖς ἄλλοις γίνεται. λεληθότως δὲ καὶ τῶν φιλοσόφων
ἐκείνων καθάπτεται, ὅσοι μὴ ἀσκητὸν τὴν ἀρετὴν ἀλλὰ φυσι- 50
κὸν ἀπεφήναντο, μηδὲ μετὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ δῶρον θεοῦ,
ἀλλὰ τῇ φύσει τὸ πᾶν ἀπένειμαν· ὧν δὴ καὶ Πλωτῖνος καὶ ὁ
μετὰ τοῦτον Πορφύριος ἐν τοῖς οἰκείοις λόγοις κατεμαρτύρη-
σαν. καὶ Πλάτων δὲ ὁ μέγας φιλόσοφος τὸν θεόν φησιν ἑαυ-
τὸν στῆσαι ἐν μέσῳ τῷ κόσμῳ, τοῖς ἄλλοις δὲ παράδειγμα· 55

29 Philostr. Vit. soph. I 7,1, p. 7,3–4 || **29–30** ibid. 8,1, p. 8,26–31 || **32** ἀλλαχοῦ] cf. Boissonade *De oper. daem.*, 127,7–11 || **52** cf. Plot. I,4, 8, 18–22 || **54** cf. Plat. Crit. 121 c 2–4

32 κἂν L: corr. Wk. || **33** ἡμῶν L: corr. Wk. || **45** ζωγράφος Wk.: -οι L

καὶ ὑμᾶς δὲ Πλουτάρχου λέγοντος οἶμαι τοῦτο ἀκηκοέναι, οὐ
γὰρ δήπου προσωμιλήκατε Πλάτωνι.

Χρὴ γοῦν τὸν ὡς ἄριστα βουλόμενον ἑαυτῷ ὑποζωγραφῆ-
σαι τὴν ἀρετὴν πρὸς τὸν θεὸν βλέπειν ὡς πρὸς παράδειγμα
60 καὶ τὴν ἰδέαν τοῦ νοητοῦ κάλλους εἰς τὴν οἰκείαν μεταφέρειν
ψυχὴν διὰ τῆς ὡς ἐφικτὸν μιμήσεως· καὶ μᾶλλόν γε τὸν ἀρ-
χιερέα, ἐπειδή γε καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς λόγος αἰώνιος ἱερεὺς τῷ
ἀποστόλῳ σοφῶς προσηγόρευται, οὐ κατὰ τάξιν Ἀαρών,
ἀλλὰ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ τὴν μίτραν ἀναδησάμενος
65 καὶ τὸν ποδήρη περιβαλόμενος. ἔστι δέ τις, ὦ βέλτιστοι, καὶ
νοητὴ μίτρα παρὰ τῷ κρείττονι καὶ χιτὼν ἀρχιερατικὸς ἄχρι
ποδῶν καθειμένος, νοερὸς ἀλλ' οὐκ αἰσθητός. οὐ γὰρ ἅπασα
ἐπωμίς, οὐδὲ οἱ προσηρτημένοι ῥοΐσκοι καὶ κώδωνες, οὐδὲ τὸ
ἐπὶ τοῦ στήθους ἐφούδ, οὐδὲ ἡ περὶ τὴν στολὴν δήλωσις τὸν
70 ἱερέα ποιεῖ· ἀλλ' ἐκεῖνος ἐμοὶ θύτης τοῦ μεγάλου πέφυκε θύ-
ματος, ὅστις δὴ τῇ μὲν τῶν ἀρετῶν πλοκῇ οἵᾳ τινὶ μίτρᾳ τὸν
ὑπερανέχοντα κατακοσμεῖ νοῦν, τῇ δὲ τῆς ἀπαθείας λευκό-
τητι τὸ ὅλον καθαγιάζει σῶμα, κώδωσι δὲ καὶ ῥοΐσκοις, ταῖς
πρακτικαῖς ἀρεταῖς, τὸ μὲν στυφούσαις τῷ τῆς φύσεως τρα-
75 χεῖ τὸν μετιόντα, τὸ δὲ οἷον ἠχούσαις καὶ δεικνυούσαις τὸν
ταύτης ἐραστήν, λαμπρῶς ἄγαν κεκόσμηται. τὸ γὰρ ἐπὶ τοῦ
στήθους ἐφοὺδ ὡς ποικίλην ἔχον τὴν θεωρίαν εἰς ἕτερον και-
ρὸν ἀναβάλλομαι. χρόαι γὰρ ἐν τούτῳ λίθων διάφοροι καὶ
ποικίλη κατασκευὴ καὶ μεταβολαὶ τῶν χρωμάτων διάφοροι,
80 καὶ δεῖ τὸν εἰς λεπτὸν κατιόντα τοῖς θεωρήμασι μακρὸν ἀνε-
λίξαι λόγον τὸ περιεπτυγμένον τοῦ νοῦ ἀναπλοῦντα καὶ
ἀναπτύσσοντα.

Εἰ μὲν οὖν πρὸς τὸν μέγαν ἀρχιερέα τις ἀποβλέπων ἑαυ-
τὸν ἀποζωγραφοίη, οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τῷ μεγάλῳ τούτῳ
85 πατρὶ τῆς θαυμασίας ἀρετῆς ζωγράφος ἠκριβωμένος· ὁ δὲ

62–64 cf. Hebr. 5,10; 6,20 || **65–69** cf. Exod. 28,1–37

56 ὑμεῖς L: corr. Wk. || **65** περιβαλόμενος Wk.: -λλ- L || **71** οἵα L || **76** ταύταις L: corr. Wk. (nisi τούτων scribendum)

μὴ 'μετὰ λόγου καὶ θεωρίας', κατ' αὐτὸν αὖθις φάναι, ἱερατι-
κῶς μορφαζόμενος, ἀλλὰ τοῖς ἐπιτυχοῦσι χρώμασιν εἰς τὴν
ἱερατικὴν εἰκόνα συγχρώμενος, ὁ κακὸς ζωγράφος οὗτός ἐστι,
τὴν μὲν ταινίαν περὶ τοὺς πόδας διατιθέμενος καὶ τὴν ὑπὲρ
ταύτην κίδαριν κατὰ νώτου ποιούμενος, τὴν δὲ ῥόαν ἐπὶ τῆς 90
ᾤας ἀπαιωρῶν τοῦ ἐνδύματος καὶ τὸν κώδωνα κατὰ τοῦ με-
τώπου προσαρτῶν· οὐ γὰρ οὕτω ταῦτα παρὰ τῷ κρείττονι.
οὗτος οὐ μόνον τῆς θαυμασίας ἀρετῆς οὕτω ζωγραφῶν ἑαυ-
τὸν καταψεύδεται, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ζωγράφοις φαῦλον
παράδειγμα γίνεται. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος εἰκὼν τοῦ θείου πέ- 95
φυκε παραδείγματος, οὕτω δὴ καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνον ἱστάμενοι
ὁμοιώματα τῆς ἐκείνου καθεστήκασιν ἀρετῆς. εἰ μὲν οὖν
ἐκεῖνος ἄριστα μορφωθείη ταῖς ἀρεταῖς, καὶ οἱ μετὰ τοῦτον
ζωγράφοι τὴν ἐκείνου ἰδέαν ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς ἀναμαξάμε-
νοι πρὸς τὸ πρωτότυπον ἄγαλμα ἑαυτοὺς ἀπεικάζουσι· τού- 100
του δὲ φαύλως ἑαυτὸν ζωγραφήσαντος καὶ οἱ πρὸς αὐτὸν
ἀποβλέποντες γραφεῖς ἀτέχνως ἄγαν τὴν ἀρετὴν ἐν ταῖς
ἰδίαις ἀποζωγραφοῦσι ψυχαῖς. ἐπεὶ δὲ οἱ μὴ φαῦλοι 'γεγυμ-
νασμένοι' κατὰ τὸν ἀπόστολον 'τὰ' τῆς ψυχῆς 'αἰσθητήρια
διάκρισιν ἔχουσι χείρονος καὶ βελτίονος', {καὶ} οὐ δίκην 105
θρεμμάτων τῆς ῥινὸς ἕλκονται, ἵνα τὴν ἐν τῷ ἀρχιερεῖ ἀρχέ-
τυπον δοκοῦσαν ἀρετὴν πρὸς ἑαυτοὺς μετενέγκωσιν, ἀλλ' εἰ
μὲν ἴδωσιν εὖ ξυντεθειμένα τὰ χρώματα καὶ ἀμεμφῆ τὴν
ἰδέαν καὶ τεχνικήν, ἀναμάττονται τὴν ὁμοίωσιν, εἰ δὲ συγκε-
χυμένα καὶ ἀθρόα πάντα, κατὰ δὲ τὴν τάξιν οὐδέν, ἑαυτοῖς 110
χρῶνται καὶ τῷ τῆς ψυχῆς ἐμφύτῳ λόγῳ πρὸς τὴν οἰκείαν
ἀρετὴν παραδείγματι. τοῦτο γοῦν αὐτὸ {φησιν} ὁ μέγας ὑπαι-
νιττόμενος, 'μὴ γενώμεθα' φησὶ 'τῆς θαυμασίας ἀρετῆς κακοὶ
ζωγράφοι, μᾶλλον δὲ ζωγράφων ἑτέρων ἀρχέτυπον'. εἶτα

86 cf. Greg. Naz. Or. 32,33 (Moreschini) || **103–105** Hebr. 5,14 || **106** Luc. Hermot. 68; 73

103 μὴ φαῦλοι scr. Wk. (cf. 116–118): πολλοὶ L (sed vide 118–121) || **105** καὶ² del. Wk. || **112** φησιν del. Wk.

115 ὑποδιαιρούμενος τίνων μέν, τίνων δ' οὔ, 'οὐ φαύλων ἴσως'
προστέθεικεν, 'ἀλλὰ τῶν πολλῶν'. οἱ μὲν γὰρ μὴ φαῦλοι οὐκ
ἀπατηθήσονται τῷ μιμήματι, διάκρισιν ἔχοντες, ὡς εἰρήκα-
μεν, χείρονος καὶ βελτίονος, οἱ δὲ πολλοί, οἵτινές εἰσιν οἱ νη-
πιώδεις ἢ κτηνώδεις, ἀλόγως ὅπῃ τύχῃ πράττοντες καὶ ταῖς
120 ἑτέρων ἀρεταῖς ἀνεπιστημόνως κανονιζόμενοι, ἐκεῖνοι καὶ μι-
μήσονται καὶ διαφθαρήσονται.

Τὸ δὲ 'ἴσως' κἀπὶ τῶν οὐ φαύλων ζωγράφων τέθεικεν οὐ
παρέργως, εἰδὼς ὅτι καὶ τῶν κρειττόνων οἱ πλείους ἐξαπατη-
θήσονται τοῖς συμμίκτοις τῶν ἀρχιερέων χρώμασι. τοῦτο δὲ
125 τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ γυμνὴ πρόκειται ἡ κακία τῷ βίῳ, ἀλλὰ
τινι καλοῦ φαντασίᾳ προσκεχρω⟨σ⟩μένη, ἐπεὶ οὐκ ἂν ηὐτο-
μόλησε πρὸς αὐτὴν τὸ ἀνθρώπινον. διὰ τοῦτο καὶ ὁ τὴν ἀρχ-
ιερατικὴν μορφὴν ἑαυτῷ διαζωγραφῶν ἀσαφῆ μὲν τίθησι
καὶ συγκεχυμένα τὰ χρώματα, ἔστι δ' ὅπῃ καὶ κατὰ τὸ ἰνίον
130 τὸ πρόσωπον περιτίθησι, κατ' εὐθυωρίαν τοῦ βρέγματος τὴν
τῶν σπονδύλων συνθήκην διατιθέμενος· χρώματα δ' ὅμως
ἀρετῶν εἰσι τὰ φαινόμενα, συνθήκην καὶ ἁρμονίαν ἔχοντα, εἰ
καὶ μὴ σπουδαίαν. ὅθεν καὶ ὁ μὴ 'γεγυμνασμένος τὰ αἰσθη-
τήρια' μὴ γυμνὴν ὁρῶν τὴν κακίαν, ἀλλὰ καλοῦ φαντασίᾳ
135 προσκεχρω⟨σ⟩μένην, κατὰ λόγον τε ἔχειν τὴν γραφὴν οἰήσε-
ται καὶ τάχα που καὶ περιτραπήσεται, εἰ μή που θείας τύχῃ
ῥοπῆς ἀπαγούσης μὲν αὐτὸν τοῦ φαινομένου καλοῦ, πρὸς δὲ
τὸ ἄυλον εἶδος ἐπαναγούσης.

Τοιοῦτος μὲν φιλόσοφος ὁ μέγας οὗτος ἀνήρ, ῥήτωρ δὲ
140 οὐχ ἧττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, πῇ μὲν βραχεῖαν ἔννοιαν λέξε-
σιν ἀμυθήτοις διεξοδεύων, πῇ δὲ νοημάτων πλῆθος ἐν μικροῖς
ἀποδεσμῶν ῥήμασι, καὶ δύο τούτοις ὀργάνοις πρὸς ταῦτα
χρώμενος, περιόδῳ καὶ πνεύματι. τὸ γὰρ χωρίον τουτὶ καὶ

125–127 Greg. Nyss. Or. de beat. PG 44,1249C; cf. infra 9,22–23 || **133–134** Hebr. 5,14

116 προστέθεικεν Wk.: προὐτέθεικεν L || **126** et **135** sec. Greg. Nyss. correximus (cf. infra 9,23) || **128** ἑαυτ(˜) L (cf. supra 58)

περιοδικὸν πέφυκεν, οὐ τῇ συστροφῇ μόνον τῆς φράσεως
ἀποστενούμενον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐλλιπεῖ τῶν ῥημάτων καὶ τῷ 145
κατὰ κοινότητος τὰς προτεθειμένας λέξεις λαμβάνεσθαι. τὸ
γὰρ 'εὐλαβητέον' καὶ τὸ 'μὴ φαινοίμεθα' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀρχ-
ιερέως ζωγραφοῦντος προτέθειται καὶ ἐπὶ τῶν ἑτέρων ζω-
γράφων βιάζονται· τῷ δ' 'οὐ φαύλων ἴσως' λείπει τὸ 'ἀρχέ-
τυπον γενήσεσθαι', ὅπερ δὴ ἐλλιπὲς ὥσπερ εἰρημένον εἴληπ- 150
ται καὶ εἰς τὸ 'τῶν δὲ πολλῶν φαῦλον ἀρχέτυπον'. ἔστι δὲ
περιβεβλημένον μὲν τὸ χωρίον καὶ διὰ τοῦτο ἀσαφὲς καὶ οἷον
ὑποσυγκεχυμένον· γοργότησι δὲ καταδεῖται καὶ ταχείαις
στροφαῖς τε καὶ ἀποδόσεσι, σφοδρὸν δὲ οὐχ ἧττόν ἐστιν, ἐπι-
τιμητικῶς εἰσηγμένον ὡς ἀπὸ κρείττονος. ἔστι δὲ καὶ σεμνόν, 155
τῆς τρίτης τάξεως τῶν ἐκείνης ἐχόμενον ἐννοιῶν· κεκόσμηται
δὲ καὶ τῷ ἤθει τῷ τοῦ ἐνδοιασμοῦ προσρήματι καὶ ἠναντίω-
ται πρὸς τὴν σεμνότητα, ἀποφαντικὴ γὰρ ἐκείνη κατὰ τὴν
μέθοδον. μετέχει δὲ καὶ λαμπρότητος, οὐκ ἀκρατῶς οὐδ' ἐμ-
φατικῶς, ἐπεὶ μηδὲ καιρὸς τῷ μεγάλῳ ταῖς ἐννοίαις ἐνταῦθα 160
ἐλλάμπεσθαι. τῆς δὲ ἀκμῆς καὶ μᾶλλον ἔχεται, ἐπεὶ καὶ ἀπο-
τέλεσμα αὕτη λαμπρότητος καὶ σφοδρότητος καὶ τῆς ἑτέρας
ἰδέας.

Ἀλλὰ τούτων μὲν ἂν ἴσως καὶ παρ' ἑτέρων ῥητόρων ἀκού-
σεσθε, οἳ δὴ ὡς ἐπὶ μεγάλοις τούτοις βρενθύονται· ὧν ἐμοὶ 165
⟨οὐ⟩ μᾶλλον μέλει ἢ τῶν ἐν Θούλῃ, καὶ οὐδὲν νῦν πρὸς τού-
τους τοὺς λόγους ἀπηρυθρίακα, φιλόσοφος ὤν, εὖ ἴστε, εἰ μὴ
τὴν τῶν πολλῶν γλῶτταν πρὸς τὰς τοιαύτας τεχνολογίας ἑώ-
ρων πρόχειρον. δεῖ γὰρ τὸν παλαιστὴν καὶ τὰ τῶν ἧττον πα-
λαιόντων μιμεῖσθαι σχήματα, ἵνα μηδὲ κἂν τούτοις ἐλάττων 170
δόξειε. τὸ δ' ὅπως ὁ μέγας ἐνταῦθα συνέσφιγξε τὴν περὶ τοῦ
ἀρχιερέως διάνοιαν καὶ δέον ἁπλῶς εἰπεῖν συνέστρεψεν, οἶ-

155–159 Hermog. De id. I 6, pp. 245,3–246,11 Rabe ‖ 159 λαμπρότητος] ibid. I 9 ‖ 161 ἀκμῆς] ibid. I 10

149 τῷ Wk.: τὸ L ‖ 156 τρίτης] γ' L ‖ 159 ἐμφατικῶς coni. Wk.: ἐμφαύλως L ‖ 166 οὐ add. Wk. | οὐδὲν] an οὐδὲ scr.?

μαι μηδένα ἄλλον ἐρεῖν πρὸς ὑμᾶς· ἐμοὶ δὲ αἱ τῶν λόγων αἰ-
τίαι μᾶλλον τῶν ἄλλων σπουδάζονται. τῆς δὲ συστροφῆς ὁ
175 λόγος οὗτός ἐστιν. οὐκ ἐδόκει τῷ μεγάλῳ τούτῳ πατρὶ ἄρτι
τῆς ἱερατείας ἡμμένῳ πρὸς τοὺς χρόνῳ προήκοντας ἀπαυθα-
διάζεσθαι μηδὲ πρὶν ἢ εἰς τὸ ἅγιον εἰσιέναι κοσμικὸν τοῖς ἐν
τῷ ἀδύτῳ ἐπιτιμᾶν καὶ περὶ ἱερωσύνης λόγον συντιθέναι τὸν
μήπω ταύτης ἁψάμενον. διὰ τοῦτο καὶ Ἀπολογητικὸς αὐτῷ ὁ
180 λόγος οὗτος ὠνόμασται, ἵν' ὡς ἑτέρου γραφομένου τοῦτον
ἀπονοίας ἢ ὑπεροψίας ἀπολογήσηται. ὅθεν ἐν οἷς μὲν ἀπολο-
γεῖσθαι δοκεῖ, σαφής ἐστι καὶ καθαρὸς καὶ τὴν ἁρμονίαν
διαλελυμένος, ἐν οἷς δὲ ἐπιτιμᾶν χρή, οὔτε πικρὸς ἄγαν οὔτε
τραχύς, ἀλλ' εὐλαβεῖται μὲν καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἐπιτιμη-
185 τικοῦ λόγου καὶ τὰ πολλὰ ἑαυτοῦ ἔχεται καὶ τοῦ μὲν κέντρου
ἧττόν ἐστι, τοῦ δὲ χαλινοῦ μᾶλλον. ὅπῃ δέ που ὁ λόγος αὐτῷ
προπηδήσει, τῇ τοῦ λόγου καταρτύεται μάστιγι καὶ οἷον
ἀναχαιτίζεται, τεχνικήν τε τὴν τῆς ἐπιτιμήσεως ποιούμενος
ἔφοδον ἐλλιπῆ ταύτην καὶ σύντομον ἀπεργάζεται, ἵν' ὁμοῦ τε
190 πλήξῃ καθάπερ μέλιττα καὶ τὸ κέντρον ἀφεὶς λάθῃ τὸν πλη-
γέντα, τοῖς τοῦ λόγου πτεροῖς κουφισθείς.

Ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς φιλοσόφους ἀκροατάς, οἷς τὸ μὲν κεχυ-
μένον τοῦ λόγου καὶ πλούσιον φορτικόν πως διὰ τὴν νοερὰν
τῶν νοημάτων σύμπτυξιν, τὸ δὲ καὶ ταῖς ἐννοίαις μετρούμε-
195 νον καὶ ταῖς λέξεσιν εὔκαιρον ὁμοῦ καὶ φιλόσοφον.

186–189 cf. Philostr. Vit. soph. I 8, p. 7,7–8

176 ἀπαυθαδειάζεσθαι L (post corr.)

7

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν τὸ φάσκον, 'ἑκάστου τὸ ἔργον, ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει'

'Ἑκάστου τὸ ἔργον', φησὶν ὁ ἀπόστολος, 'ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ
δοκιμάσει· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται·
καὶ εἴ τινος μὲν τὸ ἔργον μείνῃ, ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λή- 5
ψεται, εἴ τινος δὲ τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται, αὐ-
τὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός.'

Ταῦτα μὲν τὰ τοῦ ἀποστόλου ῥητά, ἐξ ἐπιτυχουσῶν μὲν
συγκείμενα λέξεων, ὥσπερ δέ τισιν εὐτελέσι παραπετάσμασι
θεῖον κατακαλύπτοντα νοῦν. 'ἑκάστου τὸ ἔργον, ὁποῖόν ἐστι, 10
τὸ πῦρ δοκιμάσει.' ποῖον πῦρ, ὦ θειότατε ἀπόστολε; καὶ πῶς
δοκιμάζον; τίς δὲ καὶ ἡ δοκιμασία ἡμῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρί-
σεως; ἆρα γὰρ δίδως τινὰ μὲν τῶν σωμάτων μετὰ τῶν ἐμφύ-
των ἀνίστασθαι πονηριῶν, τινὰ δὲ ἀμιγῆ κακίας καὶ πάντῃ
καθαρά, ἵνα ταῦτα μὲν τὰ σώματα λαμπρότερα δείξῃ τὸ πῦρ 15
ἅτε χρυσοειδῆ τυγχάνοντα καὶ μὴ κεκοινωνηκότα τῆς χείρο-
νος ὕλης, τῶν δὲ τὴν ἐγκεχυμένην ἀνέλῃ κακίαν καὶ τοῦ πο-
σοῦ μὲν ἐλαττώσῃ ὑφελόν τι τοῦ μεμιγμένου, προσθήσει δὲ
τῇ ποιότητι; ἢ ταῦτα μὲν οὐχί, ὡς πολλάκις ἐληλεγμένα, ἑτέ-
ραν δὲ διάνοιαν δηλοῖ τὰ ῥητά; καὶ τίς αὕτη; σὺ γὰρ ἂν μό- 20
νος αὐτὴν ἐξηγήσαιο· μία γάρ τις, οἶμαι, καὶ αὕτη ὧν ἀπὸ
τοῦ τρίτου προσείληφας οὐρανοῦ, διὰ ταῦτα γὰρ καὶ ῥη-
θεῖσα πέφυκεν ἄρρητος.

Σὺ μὲν οὖν οἶδ' ὅτι καὶ πάλιν σιγήσεις καὶ οὐδενὸς ἡμῖν
μεταδοίης τῶν ἀπορρήτων, ἡμῖν δὲ ὅσον ἐφικτὸν παρακινδυ- 25

1–2 1 Cor. 3,13 || 3–7 ibid. 3,13–15 || 21–23 2 Cor. 12,2–4

7 L 160r–162v s 253r–255r || ined. || 1–2 s: om. L || 5 μείνει s || 6 καή-
σεται s || 9 ὡσπερεί τισι δὲ s | ἀτελεστέροις s || 10 καταλάμποντα s ||
12 καὶ s: om. L || 16 χρυσοειδῆ L (cf. 106): πυρσοειδῆ s || 18 ὑφελών
codd. || 21 αὐτὴν] -ῶν s | καὶ om. s || 22 γὰρ om. s

νευτέον, ἵν' οὕτως εἴπω, ἐπὶ τοῖς σοῖς ἀρρήτοις συμβόλοις, ἵνα
μὴ μάτην σοι γεγραμμένα ταῦτα τυγχάνῃ. 'ἑκάστου τὸ ἔργον,
ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν
πυρὶ ἀποκαλύπτεται.' τοῦτο δὲ τὸ πῦρ ἐστιν οὔθ' ὅ φησιν ὁ
30 Ἡράκλειτος οὔτ' εἴ τις ἄλλος τῶν φιλοσόφων εἰκαστικῶς ἐξε-
φώνησεν· ὁ γὰρ Ἡράκλειτος οὗτος πρῶτον στοιχεῖον τὸ πῦρ
ὑποθέμενος σῴζεσθαι νῦν ἔφη καὶ σῴζειν τἆλλα, ὅτι κέκρα-
ται ταῖς ἀντικειμέναις ποιότησι, κατακρατήσειν δέ ποτε τῶν
ἄλλων, ἐπειδὰν ὑπερβλύσῃ καὶ τῶν ὅρων οἱονεὶ κρατήρων
35 ἔξω γενόμενον πᾶσαν ἐπινεμηθῇ φύσιν καὶ πάντα καταναλ-
λώσῃ τῷ μεγέθει τοῦ ὄγκου καὶ τῇ δραστικῇ ποιότητι. οὐ
τοῦτό φησι τὸ πῦρ ὁ ἀπόστολος, μέρος γὰρ καὶ αὐτὸ τοῦ
κόσμου καὶ τῇ φθορᾷ τοῦ παντὸς ὑποκείμενον.

Ἀλλ' ἄρα τῆς λεγομένης γεέννης ἀπόσπασμα τοῦτο καὶ
40 οἷον ἀποχέτευμα πέφυκε, καὶ δεῖ τούτῳ ἡμᾶς τηνικαῦτα προσ-
άγεσθαι, ἵνα παρὰ τούτῳ δοκιμαζόμενοι τῆς δεξιᾶς ἢ τῆς
ἀριστερᾶς μερίδος γινώμεθα; ἀλλ' οἶμαι, ὡς εἴ τι καὶ λέγεται
πῦρ εἶναι ἢ πυρὸς γέεννα, ἀληθῶς μὲν λέγεται, καὶ δεῖ ταῖς
θείαις γραφαῖς ἕπεσθαι, σύμβολον δὲ ἡγεῖσθαι τιμωρίας ἀρ-
45 ρήτου καὶ ἣν οὐκ ἄν τις ὑποσταίη διὰ τὸ μέγεθος.

Τί γοῦν τὸ ἐνταῦθα πῦρ; ἔγωγ' οὖν φημι (καί μοι συγγι-
νωσκέτω πᾶς, οὐ γὰρ ἀποφαινόμενος λέγω, ἀλλ' εἰκάζων καὶ
τῆς ἀποστολικῆς διανοίας καταμαντευόμενος), φημὶ γοῦν ὅτι

31–36 fontem non invenimus || 43 e.g. Matth. 5,22; 18,9; Marc.
9,47–48

27 ταῦτα om. s | τυγχάν( ) L: -ει s || 29 ὁ om. s || 31 ante γὰρ add.
μὲν s || 32 μὲν νῦν s | ἔφησε s | κεκράτηται s || 33 δέ] δεῖ s || 34 ὑπερ-
βλύσῃ, η ex corr., L || 36 τῷ τε s | τῇ s.v. ins. L | ποιότητι, α supra -ι,
L || 39 ἆρα L | τὸ τῆς s || 41 δόξης s || 43 ἢ L: καὶ s || 46 ἐνταῦθα
τὸ trsp. s || 47 πᾶς] scr. Παῦλος? || 48 mg. s: ταύτην εἴληφε τὴν ἔν-
νοιαν ὁ σοφὸς οὗτος ἐκ τοῦ μεγάλου Βασιλείου. φησὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐν
τοῖς κατὰ Πελαγίου ἀποκριτικοῖς καὶ ἐν λόγῳ α' οὕτως· 'βλέπε· οὐ
μόνον γὰρ φῶς ἐστιν ὁ θεός, ἀλλὰ καὶ πῦρ τοὺς ἁμαρτωλοὺς κατα-
καίων. καὶ μακάριος μὲν ὁ τὸ φῶς δεχόμενος, τρισάθλιος δὲ ὁ τὸ

τὸ ἐνταῦθα πῦρ αὐτός ἐστιν ὁ θεός, ὃς δὴ καὶ φῶς ὀνομάζε-
ται καὶ τὴν τοῦ πυρὸς προσηγορίαν οὐκ ἀπαξιοῖ. οὗτος γὰρ 50
ἀνώνυμός ἐστι καὶ πολυώνυμος γίνεται πρὸς τὰς ἡμετέρας
ἕξεις τὰς ὀνομασίας μεταλλαττόμενος. οὗτος δὴ καθαίρων
μὲν καὶ λευκαίνων ψυχὴν καὶ τῶν ἐγκειμένων ἀποπλύνων κη-
λίδων, ὧν ἡ κακία αὐτῇ προσεμάξατο, φῶς ἔστι τε καὶ λέγε-
ται, καὶ οὐδὲν ἂν τούτου τοῦ φωτὸς φανείη διαφεγγέστερον· 55
τὴν δὲ ὕλην καταναλίσκων πῦρ ὀνομάζεται, ὥσπερ ἀλλαχοῦ
τέμνων καὶ διαιρῶν καὶ μυελῶν ψυχῆς ἐφικνούμενος μάχαιρά
τε καὶ τμητικὸς λόγος προσαγορεύεται.

'Ἑκάστου' οὖν 'τὸ ἔργον, ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει.'
ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἑτέρους ἔχομεν τοὺς δοκιμάζοντας, καὶ διῄ- 60
ρηνται οὗτοι τοῖς ἔθνεσι· παρὰ μὲν γὰρ Ἀθηναίοις οἱ ἔφοροι,
παρὰ δὲ Λακεδαιμονίοις τὰ τέλη, καὶ παρὰ Σπαρτιάταις οἱ
Ἑλλανοδίκαι, καὶ παρ' Αἰγυπτίοις οἱ φιλοβασιλεῖς, καὶ παρ'
ἄλλοις ἔθνεσιν αἱ κανηφόροι ἢ αἱ ἱέρειαι, καὶ παρὰ τοῖς
Ἑβραίοις οἱ καλούμενοι κριταί, εἶθ' ὕστερον βασιλεῖς, ὧν 65

56–58 Hebr. 4,12

πῦρ ἐκδεχόμενος. ἑκάστου γὰρ τὸ ἔργον, ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ αὐτὸ δοκιμάσει· οὐ χρεία ξύλων ἐκεῖ. βλέπε μὴ τὰ ἔργα σου ξύλα σοι γένηται. ἐρεύνα τὰς γραφὰς καὶ βλέπε τοὺς δικαιωθέντας, κατανόει δὲ τοὺς καταδικασθέντας, καὶ φυλάττου καὶ μὴ(?) περιπεσεῖν οἷς ἐκεῖνοι περιπεπτώκασιν,' καὶ μετ' ὀλίγα· 'βλέπε μὴ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν ἀπέλθῃς βαστάζων ξύλα, χόρτον, καλάμην, γινώσκων ὅτι ὁ θεὸς πῦρ καταναλίσκων ἐστί, καὶ λέγων ἑτέρωθι· καὶ ἀνταποδώσω διπλᾶς τὰς ἀδικίας αὐτῶν.' καὶ μετ' οὐ πολύ· 'μᾶλλον ἀπωθοῦ τοῦ πυρὸς τοῦ προσδοκωμένου τὴν ὕλην, εἰ δοκεῖς δοῦλος [εἶναι] θεοῦ· δοῦλος γὰρ ὁ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ δεσπότου καὶ μὴ ποιήσας δαρήσεται πολλ[άς]. φοβοῦ, ταλαίπωρε, τὰς πληγάς, οὐ γὰρ ἔτι ὑπολείπεταί σοι [σου s] θυσία, ὡς λέγει ὁ ἀπόστολος, ἀλλὰ φοβερά τις ἐκδοχὴ κρίσεως καὶ πυρὸς(?) ζῆλος ἐσθίειν μέλλων τοὺς ὑπεναντίους.' ‖ 49 ἐνταῦθα πῦρ ὅτι (om. τὸ) s ‖ 50 γὰρ καὶ s ‖ 52 δὴ L: δὲ s ‖ 54 αὐτὴ L ‖ 55 ἂν L: νῦν s | διαφανέστερον s ‖ 57 μελῶν L ‖ 59 γοῦν s ‖ 62 σπαρτιώταις s: σπαρτιαίοις L: corr. Wk. ‖ 64 αἱ¹ L: οἱ s

ἀρχὴ μὲν ὁ Σαούλ, τελευτὴ δὲ ὁ Σεδεκίας. τούτων γὰρ ἕκα-
στοι τὰ καθ' ἕκαστα τῶν πραττομένων ἀνακρίνοντες καὶ δο-
κιμάζοντες τὰς ψήφους ἐπῆγον, καὶ οἱ μὲν ἐστεφανηφόρουν,
οἱ δὲ τὰ δεινότατα ἔπασχον. ἐνταῦθα μὲν οὖν οὕτως, ἔνθα
70 καὶ ἡ πλάνη πολλὴ καὶ ἡ τῶν πεπραγμένων διημαρτημένη
ἀντέκτισις, καὶ τὸ μὲν πεπραγμένον πολλάκις στεφάνων ἢ
κολάσεων ἄξιον, αἱ δὲ τῶν ἀντιλαμβανομένων συνηγορίαι καὶ
ἡ τὴν τέχνην τοῦ λέγειν περιβεβλημένη γλῶττα παράγει τὸν
δικαστὴν καὶ μεταλλάττει τὴν ψῆφον. ἐκεῖ δὲ 'ὁποῖον ἑκά-
75 στου τὸ ἔργον, τὸ πῦρ δοκιμάσει'· ἀπαραλόγιστος γὰρ ὁ κρι-
τὴς καὶ τὸ βῆμα ἀδέκαστον, καὶ ὁμοῦ τέ τις πεπλησίακε τῷ
δικαστῇ καὶ δεδοκίμασται τῷ πυρί, βάσανος γὰρ ἀκριβε-
στάτη τῶν πράξεων ἡ τοῦ δικαστοῦ φύσις.

'Ἡ γὰρ ἡμέρα' φησὶ 'δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται.'
80 τοῦτο κατασκευὴ τοῦ προτέρου πέφυκεν. ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν,
ὅτι τῷ πυρὶ σύμπαντες κριθησόμεθα, πῦρ δὲ καταναλίσκον
καὶ ἀποτεφροῦν τὴν κακίαν ὁ θεός, ἐπήγαγεν, 'ἡ γὰρ ἡμέρα
δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται'. ἡμέραν ἐνταῦθα πάν-
τως τὸν μέλλοντα αἰῶνα κατωνόμασεν ὁ ἀπόστολος, ἢ ὅτι μὴ
85 πέφυκεν ἡλίῳ διοικούμενος, ἵν' ἡμέρα τε γένοιτο καὶ νὺξ
ἀντεπέλθοι, ἢ ὅτι πρὸς τὴν παροῦσαν ζωὴν συγκρινόμενος
ἡμέρᾳ πρὸς νύκτα ἀναλογεῖ. ἡ οὖν ἡμέρα, φησίν, αὕτη 'δη-
λώσει, ὅτι ἐν πυρὶ πάντα ἀποκαλύπτεται'· πάσης γὰρ λοιπὸν
ἀφανισθείσης κρίσεως καὶ πάσης βασάνου καὶ δοκιμασίας
90 ἐκποδὼν γεγενημένης οὐκ εὔδηλον, ὡς παρὰ μόνῳ τῷ θεῷ ἡ
τῶν πεπραγμένων ἡμῖν κρίσις γενήσεται; οὐ γάρ τις ἐκεῖ ὁ
παραδιοικῶν ἢ τὰς κρίσεις ὑποποιούμενος ἢ τὸ τοῦ δικαστοῦ
μετατρέπων βούλημα ἢ τὸν θεῖον καὶ ἄλυτον νόμον μεταλ-
λαττόμενος.

66 ἄρχεται s | τελευτᾶ s | ἕκαστος s ‖ 68 τε καὶ s ‖ 69 οὖν om. L ‖ 70 πραγμάτων s ‖ 72 κολάσεως s ‖ 74 ἐκεῖ s: ἐκεῖνο L ‖ 78 κρίσ(ις) s ‖ 82 ἡμέρα] φησὶ add. s ‖ 83 πυρὶ] πάντ(α) add. s (cf. 88) | πάντ( ) L ‖ 85 γένοιτο s: γίν- L ‖ 87 οὖν L: γὰρ s | αὕτη φησὶ trp. s ‖ 88 λοιπ(˜) L: λοιπῆς s: corr. Wk. ‖ 90 γενομένης s ‖ 91 πραγμάτων s | ὁ om. s

‘Εἴ τινος’ οὖν ‘τὸ ἔργον μείνῃ, ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λή- 95
ψεται· εἴ τινος δὲ τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται.’
ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου πυρός, εἰ μέν τις ὕλη
προσενεχθείη καθαρὰ καὶ τῷ ὄντι χρυσῆ, ἐπὶ μᾶλλον τῇ χω-
νείᾳ λαμπρύνεται, καὶ ὅσῳ τὸ πῦρ πέφυκε δραστικώτερον,
τοσούτῳ τὸ προσαχθὲν γίνεται διαυγέστερον, εἰ δέ τι τῶν 100
μετεχόντων μολίβδου ἢ καττιτέρου ἐν ἑαυτῷ ἐμπέσῃ, ἠλάτ-
τωται τὸν ὄγκον, τῆς χείρονος ὕλης δαπανηθείσης, οὕτω δὴ
πάντων ὁμοῦ τῶν ἀνθρώπων τῷ θείῳ καὶ δοκιμαστηρίῳ πυρί,
αὐτῷ φημι τῷ θεῷ, προσαχθέντων, ὃς μὲν ἂν φανείη καθα-
ρὰν ἔχων καὶ διαυγῆ τὴν ψυχήν, ἔτι λαμπρότερος γεγονὼς τῇ 105
τοῦ πυρὸς ὁμιλίᾳ, μισθὸν εἴληφεν ἀντέκτισιν ὄντως τῆς χρυ-
σοειδοῦς αὐτοῦ ψυχῆς καὶ τῆς ἀρρυπάντου καὶ ἀκηλιδώτου
πράξεως τὸ συναφθῆναι θεῷ καὶ ὑπομεῖναι τὸ θεῖον ἐκεῖνο
πῦρ καὶ τῷ καθαρῷ ἐκείνου ἀνακραθῆναι φωτὶ καὶ ἀποθεω-
θῆναι τῷ θεοποιήσαντι. ‘μένει’ γὰρ ‘τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὃ ἐπῳ- 110
κοδόμησεν’· ᾠκοδόμησε δὲ ἐν αὐτῷ πύργους καὶ ὀχυρώματα,
τὰ τῆς πίστεως ἀκαθαίρετα δόγματα, τὰ τῶν ἀρετῶν ὑψώ-
ματα, δι’ ὧν τις κλιμακηδὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἀνιὼν αὐτὸν ὁρῴη
θεόν. ταῦτα τὰ τείχη καὶ οἱ θεῖοι οὗτοι περίβολοι οὐ κατανα-
λίσκονται τῷ πυρί, ἀλλ’ ἐπὶ μᾶλλον ἑδράζονταί τε καὶ σῴζον- 115
ται. εἰ δέ τις προσέλθοι φορυτόν τινα καλάμης ἐπὶ τῆς οἰ-
κείας ἔχων ψυχῆς, εὐδαπάνητον ὕλην καὶ εὐκατάπρηστον,
ἥντινα ταύτην ὑποληπτέον (οἶμαι δὲ τὴν τῶν πονηρῶν πρά-
ξεων συναγωγήν), ὁμοῦ τε τῷ πυρὶ προσωμίλησε καὶ τὸν ἐμ-
πρησμὸν οὐχ ὑπέμεινεν. 120

Ὅθεν καὶ ἐζημίωται· ζημίαν δὲ ἐνταῦθα ὑποληπτέον, οὐχ
ὥς τινες νενομίκασι τὴν τῆς ὕλης κατάφλεξιν, ἀλλὰ τὸ μὴ τυ-

96 δὲ s: om. L || 98 τῇ om. s || 100 προσενεχθὲν s || 101 ἑαυτῷ] L: αὐτῇ s || 104 προσενεχθέντων s || 106 εἴληφεν s: εἰληφὼς L || 107 καὶ ἀκηλιδώτου om. s || 110 ποιήσαντι s || 112 τὰ[2] punct. dist. post ὑψώματα habet L || 113 ὁρῴη] L: ὁρᾷ τὸν s || 114 οὐκ ἀναλίσκονται s || 116 προσέλθ( ) L || 117 καὶ L: καὶ ταύτην s || 122 ὥς τινες L: οἵτι-νες s

χεῖν τοῦ θείου φωτὸς μηδὲ τῆς αἴγλης ἀξιωθῆναι τοῦ δοκιμά-
σαντος. οὗτος τοιγαροῦν ‘ζημιωθήσεται’ καὶ ‘σωθήσεται’. δο-
κεῖ δὲ μάχεσθαι τὰ ῥητά· εἰ γὰρ ζημία μὲν ἡ τοῦ φωτὸς στέ- 125
ρησις, σωτηρία δὲ ἡ τούτου ἐπιτυχία, πῶς ἐν ταὐτῷ ὁ αὐτὸς
καὶ ζημιωθήσεται καὶ σωθήσεται; ὥστε ἑτέραν ἐνταῦθα ἔμ-
φασιν ἡ σωτηρία παρὰ τὴν εἰθισμένην προβέβληται· τὸ γὰρ
σῴζεσθαι ἐνταῦθα τὸν ζημιούμενον δηλοῖ οὐ τὸ σωτηρίας
ἀξιοῦσθαι, ἀλλὰ τὸ μὴ καταπίμπρασθαι ἢ κατακαίεσθαι. 130
ἐπεί φαμεν καὶ τὸν ἀδάμαντα ἐν τῷ πυρὶ σῴζεσθαι καί τινα
τῶν παρὰ τὰς καμίνους ζῴων, σωτηρίαν λέγοντες τὸ διαμέ-
νειν αὐτὰ ἐπὶ τοῦ πυρὸς καὶ μήτε καταφλέγεσθαι μήτ’ ἀκρω-
τηριάζεσθαι. σῴζεται τοιγαροῦν ἐπὶ τοῦ πυρὸς καὶ ὁ ζημιού-
μενος ἀθανάτου τοῦ σώματος αὐτῷ γενομένου καὶ μήτε το- 135
μαῖς ὑποκειμένου μήτε μὴν καύσεσι. καὶ ὅτι ταύτην τὴν ἔν-
νοιαν τὸ σεσῶσθαι δηλοῖ, ἐπήγαγεν ὁ ἀπόστολος· εἰπὼν γὰρ
‘αὐτὸς δὲ σωθήσεται’ προσέθηκε καὶ τὸν τρόπον, ‘οὕτως δὲ
ὡς διὰ πυρός’. οὐ γάρ, φησί, σωτηρίας τῆς κρείττονος τεύξε-
ται, ἀλλὰ τῆς χείρονος τῆς διὰ πυρός. 140

Ἡμεῖς μὲν οὕτως τὸ ῥητὸν ἑρμηνεύομεν. Ὠριγένης δὲ ὁ λῆ-
ρος ἐντεῦθεν οἶμαι ὁρμώμενος τὴν τῶν ψυχῶν κατασκευάζει
ἀποκατάστασιν, παρερμηνεύων μὲν καὶ τὴν αἰώνιον παρὰ
τοῖς εὐαγγελίοις λεγομένην κόλασιν, ὡς δὲ καὶ ἀπόλαυσιν,
ἀποφαινόμενος δὲ σαφῶς, ὡς αἱ ἡμαρτηκυῖαι ψυχαὶ καὶ τὴν 145
τῆς κακίας ὕλην ἐπισωρεύσασαι παρ’ ἑαυταῖς μέχρι τοσού-
του προσομιλήσουσι τῷ πυρί, ἕως ἂν ὁ τῆς κακίας ῥύπος αὐ-
τῶν ἀναλωθῇ, ἐκείνου δὲ δαπανηθέντος αὖθις αὗται σωθή-

141–149 Origen. ubi? Cf. Psell. Theol. I, opusc. 70,199 sqq.

124 post τοιγαροῦν add. καὶ s | καὶ σωθήσεται om. s || 125 δὲ] δέ πως s || 126 ἀποτυχία s || 127 ὥστε L: ἰστέον οὖν ὡς s || 129 οὐ s: αὐτὸ L || 133 καὶ – 134 πυρὸς om. s || 135 αὐτοῦ s || 137 γὰρ L: γὰρ ὅτι s || 141 μὲν οὕτως L: μὲν οὖν οὕτω s || 144 τῷ εὐα(γγελίῳ) L | ὡς Ls || 146 ἀποσωρεύσασαι s | τούτου s || 147 αὐτῶν ῥύπος trp. s

σονται, τῷ πυρὶ χωνευθεῖσαι καὶ γενόμεναι καθαραί. ἀλλὰ
τοῦτον μὲν τὸν λόγον μὴ ἀποδέξησθε ὡς οὐχ ὑγιᾶ, εἰ καὶ σαί- 150
νειν οἶδε τὴν ὑμετέραν διάνοιαν, τῶν δὲ ἀποστολικῶν ῥητῶν
προσειληφότες, ὥσπερ ἡρμηνεύκαμεν, τὴν ἀλήθειαν, ἐντεῦ-
θεν ὥσπερ ἐξ ἀκροπόλεως ὁρμώμενοι τοῦ θαυμασίου ὁρμητη-
ρίου τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀλλότρια κατατοξεύοιτε δόγματα.

8

Τοῦ αὐτοῦ

Ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος τὰς παρὰ τῶν αἱρετιζόντων
ἀντιθέσεις πῇ μὲν ὡς αὐτῶν ἐκείνων λεγόντων ὑποκρίνεται,
ὅλων ἐκείνων ὑποποιούμενος τὴν ἀντίρρησιν, πῇ δὲ λανθάνει
διδασκαλικώτερον τῷ τῆς λύσεως ἐγκαταμιγνὺς μέρει, ὥσπερ 5
δὴ κἀνταῦθα πεποιηκὼς φαίνεται.

Τοῦ γὰρ Εὐνομίου τὸ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν ὀνομάσαν-
τος, διότι γεγέννηκε, πῇ δὲ τὸ γεννητὸν ἀγομένου εἰς τὸ
ἀγέννητον, διότι ἐξ αἰτίου τοῦ ἀγεννήτου προῆλθεν, αὐτὸς ὡς
ἀμαθῆ καὶ λογικῆς ἐντρεχείας ἀμέτοχον τὴν τούτου ἐλέγχει 10
ἀντίθεσιν. τὸ γὰρ ἀγέννητον, φησί (δυνάμει οὑτωσὶ λέγων),
οὐ τῷ γεννῆσαι δηλοῦται, ἀλλὰ τῷ μὴ γεγεννῆσθαι, ὥσπερ
δὴ καὶ τὸ ἀναίτιον οὐ τῷ αἴτιον ἄλλου τυγχάνειν, ἀλλὰ τῷ
μὴ ἐξ αἰτίου πρεσβυτέρου προελθεῖν. ἐπεὶ καὶ ἀπάτορα ἐκεῖ-
νόν φαμεν, οὐ τὸν μὴ χρηματίσαντα πατέρα παιδός, ἀλλὰ 15
τὸν μὴ ἐκ πατρὸς τὴν γένεσιν ἐσχηκότα, ὡς ἄναρχον τὸν μὴ

7–11 cf. Psell. Theol. I, opusc. 24,39–43

150 ἀποδέξοισθε s ‖ **152** ἀλήθειαν L: διάνοιαν s ‖ **153** τοῦ L: καὶ s

8 L 165ʳ–167ʳ ‖ ined. ‖ **4** scr. ὅλην vel ὅλως? ‖ **8–9** τὸ γεννητὸν … τὸ ἀγέννητον an transponenda? ‖ **10–11** ἐλέγχειαν τίθεσιν L ‖ **12** γεγενῆσθαι L

ὑπερκειμένην ἀρχὴν τῆς ἰδίας ὑπάρξεως ἔχοντα, ἀλλ' οὐχὶ
τὸν ἀρχὴν ἑτέρων γεγονότα οὐσιῶν. οὐ γὰρ κοινοῦται ταυτὶ
τὰ ὀνόματα, ὡς παρὰ μέρος τὰ αὐτὰ ἀγέννητα λέγεσθαι καὶ
20 γεννητά, καὶ ἄναρχα καὶ οὐκ ἄναρχα· τῷ μὲν μὴ ἐξ αἰτίας
προελθεῖν ἄναρχα καὶ ἀγέννητα, τῷ δ' ἑτέροις γεγονέναι αἴ-
τια τοῦ εἶναι γεννητὰ καὶ οὐκ ἄναρχα. ὥσπερ γὰρ ὁ Ἀδάμ,
κἂν μυρίους ἐκ συνδυασμοῦ τέκῃ παῖδας, οὐκ ἂν αὐτός ποτε
λεχθείη ἐκ συνδυασμοῦ γεγενῆσθαι οὐδὲ τοῖς ἐπιγεννωμένοις
25 κοινοῦται τὸ τοῦ ἀσυνδυάστου ὄνομα, οὕτω δὴ καὶ ὁ ἐπὶ
πάντων θεός (ἀλλ' ἰλήκοι οὕτως ἡμῖν εἰκόσι παραδειγματιζό-
μενος αἰσθηταῖς) οὐκ ἠλλοίωσε τὸ τοῦ ἀγεννήτου ὄνομα τὸν
μονογενῆ παῖδα 'πρὸ ἑωσφόρου γεννήσας' κατὰ τὴν θείαν
γραφήν. οὐ γὰρ διότι γεγέννηκε, φησὶν ὁ πατήρ, τῆς ἀγεννη-
30 σίας ἐξέστη, ἀλλ' ὅτι μὴ ἐξ αἰτίου, ἀγέννητος καὶ γεννήσας
καθέστηκεν.

Ἔστι γοῦν ἐν ταὐτῷ συνῃρημένη πως μετὰ τῆς λύσεως ἡ
ἀντίθεσις· θαυμασίως δὲ προήχθη καὶ κατὰ τοὺς δεινοτάτους
ὅρους. πρὶν ἢ γὰρ τὴν ἀντίθεσιν ὑποβάλλῃ, τὴν λύσιν ἐπή-
35 νεγκεν, ἵν' εὐθὺς τὸ τῆς λύσεως δεξάμενοι ἀληθὲς μισήσωμεν
τῆς ἀντιθέσεως τὸ ψευδές. τὸ μὲν γὰρ 'οὔτε τοῦ πατρὸς ἐκ-
στάντος τῆς ἀγεννησίας' λυτικόν πως δοκεῖ, τὸ δὲ 'διότι γε-
γέννηκεν' ἀντιθετικόν. ἡ δὲ ἔκστασις ἐνταῦθα ἀλλοιώσεως
ἔχει δύναμιν· πᾶν δὲ τὸ ἀπό τινος ἀλλοιωτέον εἰς τὸ ἐναν-
40 τίον ἀφ' οὗ ἀλλοιοῦται χωρεῖ, τό τε γὰρ λευκὸν ἀλλαττόμε-
νον εἰς τὸ μέλαν ὡς ἀντίθετον τῷ λευκῷ μεταβαίνει καὶ τὸ
πυκνὸν εἰς τὸ ἀραιόν. ἐπεὶ οὖν κατὰ τὸν τοῦ Εὐνομίου λόγον
ἠλλοίωται ἐκ τοῦ ἀγεννήτου γεννήσας ὁ πατήρ, εἰς τὸ γεννη-
τὸν μεταβέβηκε· τῇ τε γὰρ γεννήσει ἡ ἀγεννησία ἀντίθετος

28 Ps. 109,3 ‖ **29–30** v. ad 36–38 ‖ **36–38** Greg. Naz. Or. 39,12 (ll. 17–18 Moreschini); cf. Psell. Theol. I opusc. 68 ‖ **39–42** cf. Arist. Cat. 15b12–16

26 ἰλήκοι Du.: ἰλήκοις Wk.: ἠλίκοις L ‖ **27** αἰσθητοῖς L ‖ **37** πῶς L

καὶ τῷ γεννητῷ τὸ ἀγέννητον. ἀλλ' οὐκ ἐξέστη τῆς ἀγεννησίας ὁ πατὴρ γεννήσας υἱόν, οὔθ' ὁ υἱὸς γεννητὸς καὶ ὢν καὶ καλούμενος εἰς τὸ ἀγέννητον μεταπέπτωκε, κἂν ἀπὸ τοῦ ἀγεννήτου προῆλθε. τὰ γὰρ γεννώμενα τῶν πατρικῶν οὐσιῶν, ἀλλ' οὐχὶ τῶν περὶ ἐκείνας ἰδιοτήτων μετέχει. 45

Ὁ γὰρ Εὐνόμιος ἀφιλοσόφως πάνυ μετέχειν οἰόμενος τὰ γεννώμενα τῶν γεγεννηκότων ἐντεῦθεν κατασκευάζει, ὅτι καὶ ὁ γεννητὸς υἱὸς ἐν μετοχῇ τοῦ ἀγεννήτου πατρὸς γεγονὼς ἀγέννητος ὦπται. καὶ οὕτως οὐκ οἴδαμεν, εἰ ταῖς Ἑλλήνων θεολογίαις ὡμιληκὼς ἐκεῖθεν ἐνταῦθα τὸν λόγον μετήγαγε, τέως γοῦν κακῶς ἐκείνοις ἀποχρησάμενος. ἑνάδας μὲν γὰρ ἐκεῖνοι τὰς ἀπὸ τοῦ ἑνὸς οὐσίας φασὶ καὶ νόας τὰς ἀπὸ τοῦ πρώτου νοῦ καὶ ζωὰς τὰς ἀπὸ τῆς ζωῆς καὶ ὄντα τὰ ἀπὸ τοῦ ὄντος· οὗτος γοῦν προστίθησιν ὅτι καὶ ἀγέννητα τὰ ἀπὸ τοῦ ἀγεννήτου. ἀλλ' ὦ Εὐνόμιε, πρὸς αὐτὸν ἂν ἔγωγε φαίην, ὅτι τῶν οὐσιῶν ἀφ' ὧν παρήχθησαν κληρονομεῖ τὰ γεννώμενα, ἀλλ' οὐχὶ τῶν ἰδιοτήτων. ἐπεὶ καὶ ὁ Σὴθ ἄνθρωπος μὲν ὅτι ἀπὸ τοιαύτης ἐγεννήθη οὐσίας, οὐ μετέσχε δὲ τοῦ ἀσυνδυάστου οὐδὲ τοῦ πρῶτος πεπλάσθαι παρὰ θεοῦ· ἰδιότης γὰρ ἡ τοιάδε πλάσις τοῦ γενεάρχου Ἀδάμ. καὶ ἡ τῆς Εὔας θυγάτηρ ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐχὶ τμῆμα πλευρᾶς· ἰδιότης γὰρ καὶ τοῦτο τῇ Εὔᾳ, ὥσπερ καὶ τῷ Ἀδὰμ τὸ μὴ γεννηθῆναι, ἀλλὰ πεπλάσθαι. καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν τὸ γεννώμενον υἱοῦ μὲν ἔλαχεν ὄνομα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πατρὸς εὐθύς, κἂν ἐκ πατρὸς προῆλθεν· αἱ γὰρ ἀγεννησίαι καὶ αἱ πατρότητες αἵ τε γεννήσεις καὶ αἱ υἱότητες προσηγορίαι περὶ τὴν οὐσίαν, ἀλλ' οὐχὶ ταῦτα οὐσίαι· τὰ δὲ γεννώμενα τῶν οὐσιῶν κληρονομεῖ, ἀλλ' οὐχὶ τῶν περὶ τὴν οὐσίαν. ὥσπερ οὖν, φησὶν ὁ μέγας πατήρ, οὐκ ἐξέστη τῆς ἀγεννησίας ὁ ἐπὶ πάντων θεός, οὕτως οὐδὲ εἰς τὸ ἀγέννητον μεταβέβηκεν ὁ γεννηθεὶς υἱός, εἰ καὶ ἀπὸ 50 55 60 65 70

72–73 v. ad 36–38

55 ἐκεῖνος L: corr. Wk. ‖ 57 ζώας L | τὰ] leg. τὰς? ‖ 70 υἱότητες Du.: υἱῷ L

τοῦ ἀγεννήτου προῆλθε. συμπέπλεκται δὲ ἐνταῦθα ἡ λύσις καὶ ἡ ἀντίθεσις δεινῶς ὁμοῦ καὶ γοργῶς, τὸ μὲν διὰ τῆς ἐναλλαγῆς τῆς τάξεως, τὸ δὲ διὰ τῆς ταχείας ἀνταποδόσεως. 75

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· ὁ δὲ περὶ τοῦ πνεύματος λόγος οὕτως ἐκ τῆς τοῦ ἐναντίου καταφανήσεται διαιρέσεως. οἱ μὴ γὰρ τὸ πνεῦμα δεχόμενοι οὕτω πως περὶ ἧς ᾤοντο ἀνυπαρξίας τοῦτο ἐτεχνολόγουν. ἄμεσα γὰρ οἰόμενοι τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἀγέννητον, εἰ μὲν γεννητόν, ἔφασκον, τὸ πνεῦμα, υἱὸς καὶ οὗτος, εἰ δὲ ἀγέννητον, πατήρ. ἀλλὰ δυοῖν θάτερόν ἐστιν, ὥστε ἢ δύο πατέρες καὶ δύο ἀγέννητοι ἢ δύο υἱεῖς. οὕτω μὲν ἐκεῖνοι τὸν περὶ πνεύματος παρίστων λόγον. ἀλλ' ὁ θεῖος οὗτος πατὴρ αὐτῆς τῆς πρώτης σοφίας ἐχόμενος, ἐν οἷς αὐτή φησι περὶ τοῦ πνεύματος, ὅτι 'ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται', οὐ πᾶν, φησίν, ἀγέννητον ἢ γεννητόν, ἀλλ' ἔστι καὶ τὸ ἐκπορευτόν. τῷ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς παρῆχθαι τὸ πνεῦμα οὐ πατήρ, τῷ δὲ μὴ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς, οὐχὶ υἱός. τῷ μὲν γὰρ υἱῷ κοινωνεῖ τῷ ἐξ αἰτίου προελθεῖν τοῦ πατρός, διαλλάττει δὲ τῷ μὴ κατὰ γέννησιν προελθεῖν, ἀλλ' ἐκπόρευσιν. τὸ μὲν οὖν πρότερον καὶ δεύτερον, ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς κείμενον, καὶ τοῦ υἱοῦ, ἀντιθέσεως ἔχει δύναμιν· οὐ γὰρ τόδε, φησίν, ὅτι τόδε, οἷον οὐχὶ γεννητὸν ὁ πατήρ, ὅτι γεγέννηκεν, οὐδὲ ἀγέννητον ὁ υἱός, ⟨***,⟩ ὅτι ἐκπεπόρευται, τουτέστιν οὔτε τῷ ἀγεννήτῳ συνήρμοσται οὔτε μετὰ τοῦ γεννητοῦ τέτακται. διὰ τί, ὦ θεολόγων ἀκρότατε; ὅτι ἐκπεπόρευται· οὐ γὰρ διότι ἐκπεπόρευται, θεός, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τοῦ ἀντιθέου λόγος ἐτίθετο μὴ εἶναι τὸ πνεῦμα θεὸν διὰ τὸ ἢ δύο πατέρας εἶναι ἢ δύο υἱούς, ὅπερ ἦν ἄτοπον, λέλυκε δὲ τοῦτο ὁ πατὴρ διὰ τοῦ τῆς ἐκπορεύσεως ὀνόματος, διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι ἀνῃρημένου τοῦ λόγου, ᾧ δὴ ὁ Εὐνόμιος τὴν τοῦ 80 85 90 95 100

87–88 Ioann. 15,26

78 πνεύματος Wk.: π(ατ)ρ(ὸ)ς L ‖ 96 lac. indicavimus; sententia fere haec ὅτι ἐκ τοῦ ἀγεννήτου προῆλθεν, οὐδὲ τὸ πνεῦμα ἢ εἰς πατέρα μεταπίπτει ἢ εἰς υἱόν

πνεύματος ἀνῄρει ὑπόστασιν, καὶ κατὰ τὸ ἀντικείμενον εὑρεθείσης τῆς ἐκπορεύσεως, θεὸς ἀναπέφηνε τὸ πνεῦμα ἀριδηλότατα, 'εἰ καὶ μὴ δοκεῖ' φησὶ 'τοῖς ἀθέοις'. 105

Ἀλλὰ πῶς ἄθεοι, θεὸν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν προσέμενοι; ὅτι μὴ ἐν τοῖς δυσίν, ἀλλ' ἐν τοῖς τρισίν. οἱ γοῦν ἕν τι τῶν τριῶν ἀθετοῦντες τὸ πᾶν ἠθετήκασι, πᾶν δὲ ἡ θεότης· ὥστε καὶ ἄθεοι. καὶ τὴν ἀμαθίαν ἐπιστομίζει τοῦ αἱρετίζοντος, ὅτι δεχόμενος τὸ ἀγέννητον ⟨καὶ⟩ τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἐκπορευτὸν φωνὰς εἶναι τῶν ὑποστάσεων χαρακτηριστικάς, πῶς μεταπίπτειν ταύτας εἰσάγεις, ὡς νῦν μὲν γεννητὸν ὀνομάζειν τὸν ἀγέννητον πατέρα, νῦν δὲ τὸν γεννητὸν υἱὸν ἀγέννητον, νῦν δὲ τὸ ἐκπορευτὸν πνεῦμα γεννητὸν καὶ ἀγέννητον; αἱ γὰρ ἰδιότητες, ὦ τᾶν, οὐκ ἂν ἐπ' ἄλλου ποτὲ γένοιντο κατὰ τὰς σὰς ἐπιστήμας· καὶ εἴ γε τῷ φιλοσόφῳ Ἀριστοτέλει προσωμίλησας ἢ Πλωτίνῳ καὶ Πορφυρίῳ καὶ τοῖς κατ' ἐκείνους σοφοῖς, οὐκ ἄν ποτε τὰς ἰδιότητας, ὧν τὸ ἄθροισμα τὴν ἀφωρισμένην γνωρίζει ὑπόστασιν, ἐφ' ἑτέραν ὑπόστασιν μετεβίβασας. εἰ γὰρ καὶ κοινώσει τινὰ τούτων πρὸς ἕτερα, ἀλλ' οὐχὶ πάντα· οὐ γὰρ δὴ καὶ τὸν τόπον, εἰ μὴ σῶμα διὰ σώματος θεσπίζεις χωρεῖν. οὐ δυσωπεῖ δέ σε καὶ τὸ τῆς ἰδιότητος ὄνομα αὐτοῦ ἐκείνου λεγόμενον ἴδιον, ᾧ δὴ καὶ ἰδίωται, εἰ δὲ πρὸς ἕτερον μετατίθης, οὐκ ἰδιότης, ἀλλὰ κοινότης; τὰ δὲ ὀνόματα, ὦ λῷστε, τῶν ὑποκειμένων δηλωτικὰ φύσεων κατὰ τὸν σὸν Πλάτωνα. καὶ ὥσπερ ἡ κοινότης οὐκ ἰδίωταί τινι, οὕτως ἡ ἰδιότης οὐ κεκοίνωται· πῶς γὰρ ἰδιότης μένοι κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; 110 115 120 125

Δόξει μὲν οὖν τισι πλείονα ἡμᾶς εἰρηκέναι ὧν ὁ μέγας πατὴρ εἴρηκεν· εἴπομεν δὲ οὐδὲ τὸ πολλοστὸν ὧν ἐκεῖνος ἐν 130

106 Greg. Naz. Or. 39,12 (l. 21) || **119–120** cf. Porphyr. Isag. CAG IV 1, p. 7,21–23 || **126–127** cf. Plat. Crat. 383a4–5; 393e2–9

104 πνεύματος Wk.: π(ατ)ρ(ὸ)ς **L** || **107** προέμενοι **L**: corr. Wk. || **108** οἱ γοῦν Wk.: ἤγουν ut vid. **L** || **111** καὶ add. Wk. || **112** φωνὰς scr. Wk.: πν(εῦμ)α **L** || **122** οὐ … τόπον] an sanum? || **123** θεσπίζ( ) **L**

ὀλίγαις προέθηκε λέξεσιν, ἀλλ' ὥσπερ ἡ καλάμη τοῦ σπέρματος ἐκβλαστήσασα πολλήν τινα τὴν περιττότητα δείκνυσιν, οὐ πᾶσαν δὲ τὴν τοῦ σίτου πεφανέρωκε δύναμιν, ἀλλὰ πολὺ τὸ ἐλλελειμμένον τοῦ προβεβλημένου, οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ θείου τούτου σπέρματος οἷα δή τις καλάμη ἀναδραμόντες, νῦν μὲν ἀποτεταμένα ἐξηπλώσαμεν τὰ νοήματα, νῦν δὲ συνεχέσι συνδέσμοις τῶν ἐννοιῶν οἷά τισι περιεζώσαμεν γόνασι· καὶ νῦν μὲν τὰς πρὸς τὸν Εὐνόμιον τῶν λόγων ὀξύτητας οἷα δή τινας ἀκάνθας ἀνηνέγκαμεν, νῦν δὲ περιβολαῖς φιλοσόφοις τοὺς λόγους πυκάσαντες οἷα λέμμασι καὶ ποικίλως τοῦ σπέρματος καταδυναστεύσαντες οὐχ ὅσον ἐν ἐκείνῳ τῆς δυνάμεως ἦν προβεβλήκαμεν, ἀλλ' ὁπόσον τῇ μὴ εὐγαίῳ προσῆν ἡμῶν γῇ μηδὲ πολλῆς τετευχούσῃ λιπότητος ἀνεβλαστήσαμεν· οὗ δὴ καὶ ἡμιφανῶς κρυπτομένου τῇ βώλῳ συγγνοίητε, ὅτι μὴ θείας δρόσου μηδὲ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου πρὸς τὴν ἐκβλάστησιν τετυχήκαμεν. 135 140 145

9

Τίς ὁ παράδεισος, τί τὸ τῆς ζωῆς ξύλον καὶ τί τὸ ξύλον τῆς γνώσεως;

Δένδρα ἐπὶ γῆς οὔτε πέφηνέ πω πρότερον οὔτ' αὖθις εἰκὸς φανεῖσθαι ζωῆς ἢ συνέσεως. ἀλλ' ὁ λόγος αἰνίττεται διὰ μὲν τοῦ παραδείσου τὸ τῆς ψυχῆς ἡγεμονικόν, ὅπερ ἐστὶ κατάπλεων οἷα φυτῶν μυρίων δοξῶν λογικῶν, διὰ δὲ τοῦ δένδρου 5

146 δρόσου] cf. Gen. 27,28? || **146–147** δ. ἡλίου] cf. Mal. 3,20
1–2 Gen. 2,9

132 λεξέσιν **L** || **145** ἀνεκβλαστήσαμεν **L**
9 **L** 246^r–v **O** 438^r–v **Q** 244^v–245^r **a** 292–294 **n** 122^v–123^r || edd. K.-D. I 415–416 (ex **L**); Gautier "Collections", pp. 55–56 (ex **a**) || **1** mg. (al. man.?) τοῦ αὐτοῦ **Q** | ξύλον τῆς ζωῆς trp. **a** | καὶ om. **OQ**

τῆς ζωῆς τὴν θείαν σοφίαν, τὴν μονοειδῆ γνῶσιν καὶ ἀπαρέγ-
κλιτον, δι᾽ ἧς ἀθανατίζεται ψυχή, διὰ δὲ τοῦ ξύλου τῆς τῶν
ἐναντίων γνώσεως φρόνησιν τὴν μέσην, δι᾽ ἧς διακρίνεται τὰ
φύσει ἐναντία, καὶ τῶν ἄλλων δὲ ἕκαστον δένδρων δύναμίς 10
τις ἦν τῆς ψυχῆς πρὸς θεοσέβειαν ἄγουσα.

Καὶ πάντων μὲν μεταλαβεῖν ὁ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγέτης
ἐκεκέλευστο, μόνον δὲ αὐτῷ ἀπηγόρευτο εἰς μετάληψιν τὸ
ξύλον τῆς τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ γνώσεως. ἔδει γὰρ ἑτέρων
μεταλαβεῖν τοῦτον πρότερον γνώσεων, εἶθ᾽ οὕτως ἱκανῶς 15
ὑψωθέντα ταῖς πρὸς θεὸν ἀναβάσεσιν οἷον ἀπὸ σκοπιᾶς ἰδεῖν
καὶ τὸ ξύλον τῆς γνώσεως κατὰ τὴν ἐπιστατικὴν δύναμιν τῆς
φρονήσεως καὶ μετρίως αὐτοῦ διὰ νοήσεως ἅψασθαι. εἰ μὲν
γὰρ δυναμωθείημεν πρὸ τῆς τῶν ἐναντίων διακρίσεως, οὐκ
ἂν ἐπ᾽ αὐτῇ τῇ κρίσει ἀπατηθείημεν τῇ παραθέσει τοῦ καλοῦ 20
καὶ τοῦ μὴ τοιούτου εἰς τὸ χεῖρον ἀποφερόμενοι· πρώτως δὲ
ἐπ᾽ αὐτὴν ἐρχόμενοι τὴν διάκρισιν, ἐπειδὴ οὐ γυμνὸν πρό-
κειται τὸ κακόν, ἀλλά τινι καλοῦ φαντασίᾳ προσκεχρω⟨σ⟩μέ-
νον, ἀνταλλαττόμεθα τοῦτο τῆς πρὸς τὸ καλὸν οἰκειώσεως. διὰ
ταῦτα ἀπείργεται τοῖς τοῦτο παθοῦσιν ἡ τῆς ἀθανασίας 25
μετάληψις, ἵνα μὴ ἀθάνατον ἔχωμεν τὴν κακίαν τῇ τῆς ζωῆς
μεταλήψει διαιωνίζοντες.

Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεων τὸ μὲν οἷον ἀκριβῶς ἄρ-
ρεν ἐστίν, ὥσπερ ὁ νοῦς, τὸ δ᾽ ἔοικε θήλει, ὥσπερ ἡ αἴσθη-
σις, οὐκ εὐθὺς τῷ ἀρρενωπῷ τῆς ψυχῆς μέρει ὁ σοφιστὴς τῆς 30
κακίας προσβάλλει, ἀλλὰ τὴν θήλειαν πρῶτον ἐξαπατᾷ αἴσ-
θησιν καὶ οὕτω δι᾽ αὐτῆς καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ νοῦ κατασύ-

7–9 cf. infra 20,21–22 ‖ **12–14** Gen. 2,16–17 ‖ **22–23** cf. supra 6,125–127 ‖ **25–27** cf. infra 20,28–31

7 ἀπαρέγκλιτον] ἀπαράλλακτον coni. Billius (PG 127, 1337, n. 17), fort. recte ‖ **10** καὶ om. **O** ‖ **11** ἀνάγουσα **a** ‖ **13** ἐκεκέλευτο **L** ‖ **17** κατὰ] καὶ **O** ‖ **18** μετρίας **a** μέτρου **O** | διὰ νοήσεως **L**: διανοήσεως **OQa**, et **n** ut vid. ‖ **19** δυναμωθ et spat. vac. 4 litt. **O** ‖ **22** ἀρχόμενοι **L** ‖ **23** προσκεχρωμένον **L**; v. supra ad 6,126 ‖ **25** τοῖς om. **a** ‖ **28** ἐπειδὴ (om. δὲ) **a** ‖ **30** post εὐθὺς add. οὖν **a**

ρεται. καὶ ἡ μὲν αἴσθησις ἀπατᾶται (ἐναντίος γὰρ ταύτῃ
παντάπασιν ὁ τὴν πονηρὰν ὑποτιθέμενος συμβουλήν), ὁ δὲ
35 νοῦς ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως πείθεται· καὶ οὕτω τοῦ μὲν ἀπατή-
σαντος, τοῦ δὲ πεισθέντος διὰ μέσης αἰσθήσεως ἡ ἐντολὴ
παραβαίνεται καὶ ἡ τοῦ παραδείσου ἔκπτωσις γίνεται.

Καὶ γυμνοῦνται ἄμφω, καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ αἴσθησις, ὁ μὲν
τῆς θείας ἐρημωθεὶς δυνάμεως, ἣν ἐνεδέδυτο, ἡ δὲ τῆς πιθα-
40 νουργικῆς ἰσχύος, ἣν τῷ πρωτοπλάστῳ προσήνεγκεν· ἡ γὰρ
αἴσθησις, ὅτε πρῶτον τὸν νοῦν πείθειν ἐπιχειρεῖ, δοκεῖ τινα
ἔχειν πειθὼ καὶ δύναμιν διαλέξεως, ἐλεγχομένη δὲ ὕστερον,
ὡς πάντων ὧν προειρήκει διέψευσται, γυμνή τις καὶ ἀκαλλώ-
πιστος φαίνεται. διὰ ταῦτα καὶ ὁ πεισθεὶς καὶ ἡ πεισθεῖσα
45 ἐστέρηνται τῶν οἰκείων περιβολῶν καὶ τῆς θείας γνώσεως
οἱόν τινος παραδείσου ἀποδιώκονται, καὶ ῥομφαία φλογοει-
δὴς φυλάττειν αὐτὸν ἐπιτέτακται. τίς δὲ αὕτη; ἡ φοβερὰ καὶ
ἀνεπιχείρητος τοῖς ἡμαρτηκόσιν, ὥστε τῶν θείων παραψαύειν
⟨μὴ⟩ κατατολμᾶν, δύναμις ἐπιτεταγμένη παρὰ τοῦ κρείττο-
50 νος.

10

Περὶ τοῦ ἀπο⟨πο⟩μπαίου κριοῦ

Ἠρώτησας, πηνίκα τοῦ ἔτους ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὰ ἅγια τῶν
ἁγίων εἰσῄει. ἴσθι τοιγαροῦν, ὅτι κατὰ τὴν δεκάτην τοῦ ἑβδό-
μου μηνός, φημὶ δὴ τοῦ Θερσί· κατὰ ταύτην γὰρ καὶ ἡ τοῦ

46–47 Gen. 3,24
2–5 cf. Theodoret. Quaest. in Lev. XXII PG 80,328 A ‖ **4** Lev. 16,29

37 παραδείσσου **L** ‖ **38** γυμνοῦται **OQ** | καὶ² om. **Q** ‖ **39** ἐνεδέδοτο ut vid. **a** ‖ **46** παραδείσσου **LQ** ‖ **49** μὴ **n**, Kurtz | ἐπιτεταμένη **a**
10 V 268ᵛ–269ʳ ‖ ed. K.-D. I 417–418 ‖ **1** ἀπομπαίου **V**

ἱλασμοῦ ἐτελεῖτο πανήγυρις, ἐν ᾗ καὶ θύματα ἐγίνετο, τὰ μὲν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ἀρχιερέως, τὰ δὲ τῶν συνειλεγμένων ἐκεῖσε ἕνεκα. δύο γοῦν ὑπὲρ τούτων ἀφωσιοῦντο κριοί, καὶ κατὰ κλῆρον ὁ μὲν ἱερεύετο, ὁ δὲ τῷ ἀποπομπαίῳ εἰς τὴν ἔρημον ἀπεστέλλετο.

Ἐντεῦθεν γοῦν τινες δεισιδαιμονίαν, ἵνα κυριολογῶν εἴποιμι, προστρίβονται τῷ δημαγωγῷ Μωυσῇ· οἴονται γὰρ τὸν ἀποπομπαῖον τοῦτον δαίμονά τινα εἶναι τῆς ἀποπομπῆς τοῦ κριοῦ προστάτην καὶ ἔφορον. πεπόνθασι δὲ ταύτην τὴν ἔννοιαν παρὰ τὸν τῆς λέξεως σχηματισμόν. ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν τὸν ἐξελληνίσαντα τὴν διάλεκτον ʽεἰς ἀποπομπήνʼ, ʽἀποπομπαῖονʼ ἡρμήνευσεν, ὅθεν οἱ μετὰ ταῦτα τὰς αὐτὰς λέξεις ἐξελληνίσαντες τὸν κριὸν ʽἀποπομπαῖονʼ εἰρήκασιν, οἱ δὲ ʽἀπεσταλμένονʼ, οἱ δὲ ʽἐλεύθερονʼ. οὔκουν ἀποπομπαῖός τις δαίμων τὴν τοῦ κριοῦ ἐλευθερίαν ἐλάμβανεν, ἀλλʼ ἐκεῖνος ἀποπεμπόμενος ἦν εἰς τὴν ἔρημον.

Οὐκ ἀλόγως δὲ τοῦτο ἐπράττετο, ἀλλὰ τὰ γινόμενα τῶν ἐσομένων προαναφώνησις ἦν. ἐπειδὴ γὰρ τοῖς αἰσθητοῖς θύμασι τὸ νοητὸν θῦμα, ὁ ὑπὲρ ἡμῶν τυθεὶς λόγος, ἐγκαταμέμικτο, διπλοῦς δὲ οὗτος, θεός φημι καὶ ἄνθρωπος, καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ ἐθύετο, ἤτοι τὸ ἀνθρωπικὸν μέρος, ἡ δὲ ἠλευθέρωτο, ἡ θεία φύσις καὶ ἀπαθής, διὰ ταῦτα ὁ μὲν τῶν κριῶν ἐθύετο, σύμβολον ὢν τῆς θνητῆς ὑποστάσεως, ὁ δὲ ἐλεύθερος ἀπεπέμπετο, τὴν ἐλευθέραν καὶ κρείττω τοῦ λόγου φύσιν χαρακτηρίζων. εἰ δὲ εἰς τὴν ἔρημον ὁ κριὸς ἀπεπέμπετο, καὶ τοῦτο δεῖγμα τῆς ἀξίας τοῦ κρείττονος· τὸ μὲν γὰρ σωματικὸν αὐτοῦ μέρος καὶ ὅλως ἀνθρωπικὸν συναγελαστικὸν ἦν τοῖς πολλοῖς, τὸ δὲ τῆς ἑτέρας ὑποστάσεως παντάπασιν ἀκοινώνητον.

7–20 cf. Theodoret. ibid. 328 B–329 A ‖ **22–28** cf. ibid. 329 A–B

7 τούτ( ) V ‖ **8** ἀποπεμπαίω V ‖ **12** ἀποπεμπαῖον V ‖ **26** ἐτύθετο V: corr. Kurtz

11

Τὸ μακρὸν σχοινίον, ᾧ ἐπισπῶνται τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν οἱ πολλοί, οἷς δὴ καὶ ὁ προφητικὸς λόγος τὸ οὐαὶ ἐπιφθέγγεται, ἡ διὰ φαντασίας ἐστὶν ἀνατυπωτικὴ πλάσις τοῦ ἁμαρτήματος. ἔοικε γὰρ τοῖς τοιούτοις πόρρω μὲν τὸ κακὸν κεῖσθαι, ἕλκεσθαι δὲ καθάπερ τινὶ σχοινίῳ συρόμενον τῷ διὰ τῆς ἀναμορφώσεως πλάσματι. βουλόμενοι γὰρ κεντρίσαι τὴν ἑαυτῶν φύσιν εἰς ἀτόπους ἐπιθυμίας καὶ ὄρεξιν ἀφροδισίων ἐργάσασθαι μορφάς τινας ἀναπλάττουσι καὶ διαλόγους σκηνοποιοῦσιν ὥσπερ ἐν δράματι, εἶτα δὴ διὰ τῆς τοιαύτης εἰδωλοποιίας τὴν ἁμαρτίαν ἐφέλκονται.

Ἡ πλάσις οὖν αὕτη σχοινίον μὲν τῷ προφήτῃ ὠνόμασται, οὐλὴ δὲ ἀγαπητῶς ἐξαλειφομένη τῷ μεγάλῳ προσηγόρευται Γρηγορίῳ· ʽεἰ γὰρ καὶ τὰς οὐλάςʼ φησιν ʽἐξαλείφομεν, ἀγαπῴην ἄν.ʼ ἡ μὲν γὰρ πρᾶξις τῆς ἁμαρτίας οἷόν τι τραῦμά ἐστι καὶ ἰᾶται πολλάκις εὐκαίρως ὑγιαζόμενον, μένει δὲ ὥσπερ τις οὐλὴ τὸ ἴχνος τῆς ἐνθυμήσεως, καὶ δεῖ τὸν ἀγωνιστὴν πρῶτα μὲν πρὸς τὰς ἡδυπαθείας ἀνταγωνίσασθαι, εἶτα δὴ καὶ πρὸς τὰς φαντασίας, ἀφʼ ὧν ἐκεῖναι, ἐπαποδύσασθαι.

Ὁ δὲ λεῖος ἐκ φύσεως Ἰακὼβ διὰ τὴν ἐπίκτητον τῶν τριχῶν δασύτητα τὴν πατρικὴν κερδήσας εὐχὴν σύμβολόν ἐστι ψυχῆς χρηστοτάτης μὲν ἀπὸ φύσεως καὶ ἐπιεικεστάτης καὶ οἷον ὁμαλωτάτης καὶ λείας παντάπασιν, εἶτα δὴ καὶ τὴν τῆς ἀσκήσεως δεξαμένης τραχύτητα καὶ οὕτω κληρονομούσης τῶν παρὰ τοῦ θεοῦ ὑψηλοτάτων εὐλογιῶν. εἰ γὰρ καὶ τὸ χρηστὸν τῆς γνώμης καὶ ἡ καλοκἀγαθία τῆς φύσεως λυσιτελέστατον πρᾶγμα πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κληρονομίαν, ἀλλʼ εἴ τις πρὸς τῇ ἐμφύτῳ χρηστότητι καὶ δασυνθείη κατὰ θεὸν καὶ ἀποχρώντως ἀποτραχυνθείη τὸ σῶμα, οὗτος τὸν θεὸν καὶ

1–2 Is. 5,18 ‖ **13–14** Greg. Naz. Or. 40,8 (l. 24 Moreschini) ‖ **19–20** Gen. 27,11–23

11 V 269^{r-v} ‖ ed. K.-D. I 419–420 ‖ **8** σηκοποιοῦσιν V: corr. Kurtz

πατέρα τρέφειν δεδύνηται οὐκ ἀπολλυμένῳ βρώματι, ἀλλ' ἀφθάρτῳ καὶ αἰωνίῳ.

'Τεθαυμάστωται' δὲ ὁ θεὸς ἐξ ἡμῶν, ὅτι μικρόν τι μόριον τοῦ παντὸς ὄντες πᾶσαν τὴν αἰσθητὴν οὐσίαν καὶ νοητὴν ἐν ἑαυτοῖς δείκνυμεν.

12

Ὁ υἱὸς τοῦ Ῥωμελίου, Ταβεὴλ καὶ Ἐφραίμ, οἱ κατοικοῦντες τὴν Ἰουδαίαν, ὁ θυμός ἐστι καὶ ἡ ἐπιθυμία, οἱ τῷ τῆς ἐξομολογήσεως λόγῳ ἐπιβουλεύοντες. τὰ δὲ ⟨ἑξήκοντα⟩ καὶ πέντε ἔτη τὰ ἐγκαταλελειμμένα τῷ Ἐφραὶμ εἰς δυναστείαν ἡ ἐν αἰσθήσει τελειότης ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ ἑξήκοντα εἰς δεκάδα συγκιρναμένου τοῦ ἓξ συνίσταται, ὅστις ἐστὶ πρῶτος τῶν τελείων ἀριθμῶν, ὁ δὲ πέντε τὴν τῶν αἰσθήσεων πεντάδα αἰνίττεται· ἃ δή φησιν ὁ λόγος ἐκλείψειν. τὸ δὲ σημεῖον τοῦ βάθους καὶ τοῦ ὕψους πληροφορία τις ἦν πρὸς τὸν Ἀχὰζ τοῦ ἐξ ἀνατολῶν ἥξοντος κυρίου ἐπὶ δυσμὰς τῆς ἡμετέρας εὐτελείας καὶ ταπεινότητος.

Οἱ μέντοι γε τοῦ πατρὸς νόμοι, οὓς φυλάττειν ὁ Παροιμιαστὴς ἐγκελεύεται, καὶ οἱ τῆς μητρὸς θεσμοί, οὓς προστάττει μὴ ἀπωθεῖν, οἱ θεῖοι τοῦ θεοῦ εἰσι λόγοι τῇ ἡμετέρᾳ ἐγκατεσπαρμένοι ψυχῇ καὶ αἱ τῆς τιθηνησάσης ἡμᾶς πίστεως ὑποθῆκαι.

Τὰ δέ γε ὕδατα τῶν οἰκείων ἀγγείων ἥ τε πηγὴ τῶν ἡμεδαπῶν φρεάτων αἱ ἀγαθαί εἰσιν ἐνέργειαι τῶν ἐμφύτων ἡμῖν λογισμῶν· ἡ δὲ πηγὴ αὐτὴ τῶν ἐνεργειῶν ἡ δύναμις. ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀφοριστικὸς μόνον ἑκάστῳ ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ μεταδοτικὸς παντὶ τῷ βουλομένῳ πιεῖν, 'ὑπερεκχείσθω σοι' φησὶ 'τὰ ὕδατα ἔξω ἐκ τῆς σῆς πηγῆς'.

Τὸ δὲ 'συνευφραίνου μετὰ γυναικὸς τῆς ἐκ νεότητός σου' ἔχει μὲν καὶ αὐτόθεν τὴν ὠφέλειαν προφανῆ, ὁ δὲ λόγος ἀλληγορούμενος γυναῖκα δεδομένην ἡμῖν ἐκ νεότητος τὴν εἰλικρινεστάτην ψυχὴν αἰνίττεται, ἥτις ἄχραντος μὲν ἡμῖν ἐκ νεότητος δέδοται, ῥυπαίνεται δὲ τῷ ἐφεξῆς βίῳ συμμοχθηρευομένη τῷ σώματι. διὰ ταῦτά φησι, 'μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἀλλοτρίαν'· τὸ γὰρ ὕστερον ἐγγινόμενον τῇ ψυχῇ εἶδος ἐκ τῶν παθῶν ἀλλότριόν ἐστι τῆς ἡμετέρας φύσεως. 'μηδὲ συνέχου' φησὶν 'ἀγκάλαις ταῖς μὴ ἰδίαις'· ἀγκάλη ἐστὶν ἀλλοτρία ἡ διὰ τῆς φιληδονίας περιπλοκή, συνέχουσα ἡμᾶς καὶ συσφίγγουσα καὶ δολίοις κατασπαζομένη φιλήμασιν.

31 Ps. 138,6
1–11 cf. Is. 7,1–11 ‖ **2** cf. Psell. Theol. I, opusc. 38,145–147 ‖ **2–3** ibid. 38,124–125 ‖ **7** ibid. 38,157 ‖ **8–9** Is. 7,11 ‖ **12–14** Prov. 6,20 ‖ **17–18** ibid. 5,15

12 V 269ᵛ–270ʳ ‖ ed. K.-D. I 421–422 ‖ **1** Ταβεὴλ Kurtz (sec. LXX): ταμεὴλ V | exspectes καταπολεμοῦντες vel πολιορκοῦντες ‖ **3** suppl. Kurtz (e LXX) ‖ **6** πρῶτος Kurtz: πρώτως V ‖ **9** ὕψους LXX: ὕφους V

13

Ἐζήτησας, τί μὲν τὸ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ σκήνωμα, τίς δὲ ὁ οἶκος αὐτοῦ καὶ τίς ἡ εὐπρέπεια· 'ἠγάπησα' γάρ φησιν ὁ ψαλμῳδὸς 'εὐπρέπειαν οἴκου σου καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου.' ὁ μὲν οὖν θεὸς ἀχώρητός ἐστι φύσις καὶ ἀπεριόριστος τῷ παντὶ καὶ οὔτ' ἂν αὐτὸν οἶκος εὐπρεπὴς ὑποδέξαιτο οὔτε σκήνωμά τι τὴν ἐκείνου δόξαν χωρήσειεν, ὁποῖον ἄν τις ὑπονοήσειεν, εἴτε ἀνθρωπικὸν εἴτε ἀγγελικόν. ἐπεὶ δὲ καθάπερ δὴ ἀστράπτων ἥλιος ἐν ταῖς καθαρωτέραις μᾶλλον ἰνδάλλεται φύσεσιν, οἶκος μὲν ἐκεῖ χωρητικὸς κατά τι λεπτὸν

21–22 ibid. 5,16 ‖ **23** ibid. 5,18 ‖ **28–29** ibid. 5,20 ‖ **30–31** ibid. 5,20
2–4 Ps. 25,8

25 εἰλικρινεστάτην V ‖ **32** συνέχουσα Wk. (cf. 30): συνάγχουσα Kurtz: συνάγουσα V
13 V 270ʳ⁻ᵛ ‖ ed. K.-D. I 423–424

εἶδος ὑποδοχῆς ἡ κεκαθαρμένη ψυχή, ὥσπερ οἶκος κατε- 10
στρωμένη μὲν εὐαρμόστως ταῖς ἀρεταῖς, εὐτρεπισμένη δὲ
ἱκανῶς τοῖς συνεθισμοῖς τῶν θειοτέρων κατανοήσεων, σκή-
νωμα δὲ τῆς ἐκείνου ἀπειραγάθου σοφίας (τοῦτο γὰρ ἡ δόξα
αἰνίττεται), μᾶλλον δέ, ὡς αὐτός φησιν ὁ Δαυίδ, 'τόπος τοῦ
σκηνώματος τῆς δόξης αὐτοῦ' ὁ θεωρητικώτατος νοῦς. μόνος 15
γὰρ οὗτος, εἰ καὶ ἀμυδρῶς, χωρήσειεν ἂν τῆς ἐκείνου δόξης
τὸ σκήνωμα.

Τὸ δέ γε 'ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκήνωμα αὐτοῦ' διαφόρως
οἱ τοὺς ψαλμοὺς ἐξηγησάμενοι ἡρμηνεύκασιν. οἱ μὲν γὰρ
κατὰ τὴν ἐν τῷ καθαρῷ νοΐ κατασκήνωσιν τοῦ θεοῦ τὸν λό- 20
γον ἐδέξαντο, οἱ δὲ κατὰ τὴν ἐν τῇ θεοτόκῳ οὐσιώδη ἐνοίκη-
σιν τὸ ῥητὸν διεγνώκασι, καὶ ἄλλοι ἄλλας τοῦ αὐτοῦ ἐννοίας
ἀποδεδώκασιν. ἵν' οὖν μὴ καὶ αὐτὸς θεωρίας τοιαύτας ἑτέ-
ροις ἐπεξεργάσωμαι, δοκεῖ μοι μηδὲ ἱστορικὸν περὶ τοῦ ἡλίου
εἶδος ἀπόβλητον εἶναι τῷ λόγῳ. ἵνα γὰρ σύνθετον ὁ Δαυὶδ 25
τὸν μέγαν φωστῆρα δείξῃ ἀπό τε τῆς ἡλιακῆς σφαίρας καὶ
τοῦ ἐπιπλακέντος ταύτῃ φωτός, 'ἐν τῷ ἡλίῳ' φησὶν 'ἔθετο τὸ
σκήνωμα αὐτοῦ,' τουτέστιν, ἄλλο μὲν τὸ ὑποκείμενον, ὅπερ
ἐστὶν ὁ ἥλιος, ἄλλο δὲ τὸ περιπτυσσόμενον αὐτὸν φῶς, ὅπερ
ἐστὶν εἶδος ἐκείνου καὶ σκήνωμα. 30

14

Ἔκθεσις τῆς Εὐνομίου αἱρέσεως

Ἐζήτησας, εἰ ἔχοιμι ἐκ τοῦ προχείρου σχεδιάσαι σοι τὴν
Εὐνομίου περὶ τὸ θεῖον κακοτεχνίαν· οὗτος γὰρ μόνος τῶν
πάντων ἐθάρρησε τέχνην οἷον ἀσεβείας δημιουργῆσαι.

Ἔστιν οὖν, ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἐκείνου ἐν βραχεῖ συν- 5

11–12 cf.? Plot. Enn. I 3,3,6 || 18 Ps. 18,5

14 O 440ᵛ–441ʳ || ed. Pontikos *Anonymi* 105–108 || 5 ξυνηγήοχα, σ supra ξ, O

αγήοχα, τοιαύτη τις. κατατέμνει τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν
τριάδα ὁ δείλαιος ὑποστάσεσι μείζοσι καὶ ἐλάττοσι· καὶ τὸν
μὲν πατέρα ἀνωτάτω καὶ κυριωτάτην οὐσίαν καλεῖ, τὸν δὲ
υἱὸν ἐξ αὐτοῦ μέν φησι τὸ εἶναι λαβεῖν, μετ' ἐκείνην δὲ εἶναι,
10 καὶ οὗτος τῶν ἄλλων πρωτεύει· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα τρίτην
οὐσίαν τίθεται καὶ οὔτε τῷ πατρὶ συντάττει οὔτε τῷ υἱῷ,
ἀλλὰ τῷ μὲν πατρὶ ὑποτάττει διὰ τὴν αἰτίαν, τῷ δὲ υἱῷ διὰ
τὴν ἐνέργειαν, καθ' ἣν γέγονε, συμπεριλαμβανομένων λέγων
πρὸς τὴν τοῦ παντὸς λόγου συμπλήρωσιν καὶ τῶν ταῖς οὐ-
15 σίαις παρεπομένων ἐνεργειῶν καὶ τῶν ταύταις προσφυῶν
ὀνομάτων.

Πάλιν δὲ αὖ ἑκάστης τούτων οὐσίας εἰλικρινῶς, φησίν,
ἁπλῆς καὶ πάντῃ μιᾶς οὔσης τε καὶ νοουμένης κατὰ τὴν
ἰδίαν ἀξίαν, συμπεριγραφομένων δέ, φησί, τοῖς ἔργοις τῶν
20 ἐνεργειῶν καὶ τῶν ἔργων ταῖς τῶν ἐργασαμένων ἐνεργείαις
παραμετρουμένων ἀνάγκη δήπου πᾶσα καὶ τὰς ἑκάστῃ τῶν
οὐσιῶν ἑπομένας ἐνεργείας ἐλάττους τε καὶ μείζους εἶναι καὶ
τὰς μὲν πρώτην, τὰς δὲ δευτέραν ἐπέχειν τάξιν, συνόλως τε
εἰπεῖν πρὸς τοσαύτην ἐξικνεῖσθαι διαφοράν, πρὸς ὁπόσην ἂν
25 ἐξικνῆται τὰ ἔργα· καὶ ὅσῳ τὰ ἔργα τῶν ἔργων πρεσβύτερα
καὶ τιμιώτερα, τοσούτῳ, φησί, καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐνερ-
γείας ἀναβεβηκέναι φαίη ἄν τις εὐσεβῶς διανοούμενος, ἅτε
δὴ τῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν τὴν ταὐτότητα τῶν ἔργων ἀποτε-
λουσῶν καὶ τῶν παρηλλαγμένων ἔργων παρηλλαγμένας τὰς
30 ἐργασίας ἐμφαινόντων.

Οὕτω δέ, φησί, τούτων ἐχόντων καὶ τῇ πρὸς ἄλληλα σχέ-
σει τὸν εἱρμὸν ἀπαράβατον διατηρούντων προσήκει δήπου
τοὺς κατὰ τὴν συμφυῆ τοῖς πράγμασι τάξιν τὴν ἐξέτασιν

7–39 fere ad verbum Eunom. ap. Greg. Nyss. Contra Eunom. PG 45,297 A–C (I 72, 1–73, 13 Jaeger)

9 fort. αὐτῆς scribendum || 25 ὅσῳ Greg.: ὅσα O || 26 τοσούτῳ Greg.: τοιούτω O || 28 αὐτῶν Greg.: ταὐτῶν O | ἀποτελουσῶν Greg.: -οῦσιν O || 31 προσάλληλα O || 33 τὴν[1] Greg.: τὰ O

ποιουμένους καὶ μὴ φύρειν ὁμοῦ πάντα καὶ συγχεῖν βιαζομένους, εἰ μὲν περὶ ταῖς οὐσίαις κινοῖτό τις ἀμφισβήτησις, ἐκ τῶν πρώτων καὶ προσεχῶν ταῖς οὐσίαις ἐνεργειῶν ποιεῖσθαι τῶν δεικνυμένων τὴν πίστιν καὶ τῶν ἀμφιβαλλομένων τὴν διάλυσιν, τὴν δὲ ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις ἀμφιβολίαν διαλύειν ἐκ τῶν οὐσιῶν.

Εἶτα δὴ πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν ἀποτεινόμενος, πρὸ τῶν ἄλλων ὑμεῖς, φησίν, ἔνοχοι τοῖς πλημμελήμασιν, οἱ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τῷ γεννήσαντι καὶ τῷ γεννηθέντι διακληρώσαντες. ἤτοι γὰρ ἀνάρχως ἀλλήλων κεχωρίσθαι τὰς οὐσίας ταύτας ὑπολαμβάνοντες, τούτων δὲ τὴν ἑτέραν εἰς υἱοῦ τάξιν διὰ γεννήσεως ἄγοντες καὶ τὸν ἀνάρχως ὄντα ὑπὸ τοῦ ὄντος γενέσθαι διατεινόμενοι, τοῖς οἰκείοις ὑπόκεισθε λοιδορήμασιν, ὃν ἀγέννητον εἶναι φαντάζεσθε, τούτῳ τὴν παρ' ἑτέρου γέννησιν ἐπιφημίζοντες· ἢ μίαν καὶ μόνην ἄναρχον ὁμολογοῦντες οὐσίαν, εἶτα ταύτην εἰς πατέρα καὶ υἱὸν τῇ γεννήσει περιγράφοντες αὐτὴν παρ' ἑαυτῆς γεγεννῆσθαι τὴν ἀγέννητον οὐσίαν φήσετε.

Ἡμεῖς δέ, φησί, φαμὲν ὡς εἷς κατά τε φυσικὴν ἔννοιαν καὶ κατὰ τὴν τῶν πατέρων διδασκαλίαν ὡμολόγηται ἡμῖν θεός, μήτε παρ' ἑαυτοῦ μήτε παρ' ἑτέρου γενόμενος. ἀκόλουθον οὖν αὐτῷ τὸ ἀγέννητον, μᾶλλον δὲ αὐτό ἐστιν οὐσία ἀγέννητος. ἀγέννητον δὲ λέγοντες οὐκ ὀνόματι μόνον ἀνθρωπίνῳ σεμνύνειν οἰόμεθα δεῖν, ἐκτιννύναι δὲ αὐτῷ τὸ πάντων ἀναγ-

40–43 ibid. 397B (I 164, 10–13 J.) ‖ **43–51** ibid. 397C (I 164, 17–27 J.) ‖ **52–54** Basil. Adv. Eunom. PG 29,513D (I 170, 15–17 Sesboüé) ‖ **54–56** ibid. 517B (I 176, 80–81 S.) ‖ **56–58** ibid. 520C (I 180, 124–127 S.)

35 κινοῖτό Greg.: κινεῖτό **O** ‖ **41** ὑμεῖς Greg.: ἡμεῖς **O** ‖ **45** ὑπὸ Greg.: ἐπὶ **O** ‖ **46** ὑπόκεισθε Greg.: -σθαι **O** ‖ **47** φαντάζεσθε Greg.: -σθαι **O** ‖ **48** ἐπιφημίζετε sec. Greg. maluit Pontikos ‖ **50** τὴν Greg.: τὸν **O** ‖ **51** φήσετε Greg.: φήσ(ε)ται **O** ‖ **52** εἷς **O** ‖ **53** πατέρων Basil.: παθῶν **O** ‖ **56** ἀγέννητον Basil.: -ος **O** ‖ **57** αὐτῷ Basil.: -ὸ **O**

καιότατον ὄφλημα, τὴν τοῦ εἶναι ὅ ἐστιν ὁμολογίαν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ στέρησιν, εἴ γε τῶν κατὰ φύσιν αἱ στερήσεις εἰσὶ στερήσεις καὶ τῶν ἕξεων δεύτεραι. εἰ τοίνυν τὸ ἀγέννητον μήτε κατ' ἐπίνοιαν μήτε κατὰ στέρησιν, αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος. ἀγέννητος δὲ ὢν οὐκ ἄν ποτε προσοῖτο γέννησιν, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως, ἐκφύγῃ τε ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν. οὐδὲ γὰρ ἂν εἴποιμεν, φησίν, ὡς κοινὴ μὲν ἀμφοῖν ἡ οὐσία, τάξει ⟨δὲ⟩ καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείοις ὁ μέν ἐστι πρῶτος, ὁ δὲ ὕστερος, ἐπειδή γε δεῖ προσεῖναι τοῖς ὑπερέχουσι τὸ τῆς ὑπεροχῆς αἴτιον, οὐ συνέζευκται δὲ τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ οὐ χρόνος, οὐκ αἰών, οὐ τάξις.

Ἐπὶ τούτοις τὸ ἄρρητον ἐπάγει τῆς βλασφημίας, ὡς οὐδεὶς οὕτως τῶν πάντων ἀνόητος καὶ πρὸς ἀσέβειαν τολμηρός, ὥστε ἴσον εἰπεῖν τῷ πατρὶ τὸν υἱόν, αὐτοῦ τοῦ κυρίου διαρρήδην εἰπόντος, 'ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι'.

Καὶ τὸν μὲν ἐπὶ πάντων οὕτω τεχνολογήσας θεὸν τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ μονογενοῦς φθέγγεται· γέννημα τοίνυν φαμὲν τὸν υἱὸν κατὰ τὴν τῶν γραφῶν διδασκαλίαν, οὐχ ἕτερον μέν τι τὴν οὐσίαν νοοῦντες, ἕτερον δέ τι παρ' αὐτὴν τὸ σημαινόμενον, ἀλλ' αὐτὴν εἶναι τὴν ὑπόστασιν, ἣν σημαίνει τοὔνομα, ἐπαληθευούσης τῇ οὐσίᾳ τῆς προσηγορίας. ἤτοι γὰρ ὄντα, φησίν, ἐγέννησεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν ἢ οὐκ ὄντα. ἀλλ' εἰ μὲν οὐκ ὄντα, μηδείς μοι τόλμαν ἐγκαλείτω· εἰ δὲ ὄντα, οὐκ ἀτοπίας μόνον καὶ βλασφημίας, ἀλλὰ καὶ πάσης εὐηθείας ὑπερβολὴν

58–60 ibid. 532A (I 198, 4–5 S.) ‖ **60–62** ibid. 537A (I 208, 5; 8 S.) ‖ **62–65** ibid. 548C (I 228, 17–20 S.) ‖ **65–69** ibid. 553C (I 238, 10–14 S.) ‖ **70–73** ibid. 561A (I 250, 10–13 S.) ‖ **75–78** ibid. 584A (II 26, 25–29 S.) ‖ **79–83** ibid. 597B (II 52, 14–18 S.)

59 τῶν Basil.: τὴν **O** ‖ **60** εἰ] an ἡ ex εἰ **O**? ‖ **62** ὢν ex ὧν **O** | ἄμποτε **O** ‖ **66** δὲ Basil.: om. **O** ‖ **68** αἴτιο(ς) **O** ‖ **71** οὕτως Basil.: οὗτος **O** ‖ **75** μογεννοῦς **O** ‖ **76–77** μέν τι Basil.: μέντοι **O** ‖ **81** ἐγκαλεῖτο **O**

ὁ λόγος ἔχει, τῷ γὰρ ὄντι οὐ δεῖ γεννήσεως. διὰ τοῦτο δέ, φησί, μονογενής, ἐπειδὴ παρὰ μόνου γεννηθεὶς καὶ κτισθεὶς τελειότατος γέγονεν ὑπουργός. 85

Τοιαῦτα μὲν καὶ τούτων χείρονα ὁ λῆρος Εὐνόμιος. ἐγὼ δὲ πασῶν τῶν αἱρέσεων ἀτοπίαν καὶ φλυαρίαν καταψηφιζόμενος οὐκ ἔχω τινὶ τῶν πάντων ἀτόπῳ τὴν τοῦδε τοῦ ἀνδρὸς προσεικάσαι αἵρεσιν. οὔτε γὰρ ὡς ἐκ παρακουσμάτων τοῦ εὐαγγελίου εἰς τὴν κατὰ {τὴν} τῆς τριάδος ἐξερράγη βλασ- 90 φημίαν ὁ δείλαιος οὔτε ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας τοῖς ἡμετέροις παρεισεφθάρη δόγμασιν, ὥσπερ Ἄρειος πρότερον καὶ Νεστόριος ὕστερον. ποῦ γὰρ τῶν ἱερῶν λογίων παρήκουσεν ἀγεννησίαν τὸν πατέρα ὑπαινιττόντων ἢ γέννημα τὸν υἱόν; ποῦ δὲ παρὰ τῶν ἔξω σοφῶν ἐμεμαθήκει, ὡς ὑπὸ τὴν οὐσίαν 95 ἡ γέννησις καὶ ἡ ἀγεννησία καὶ ἐκεῖθεν αὐτοῖς ὡς ἀπὸ γένους τὸ ὄνομα; οὐκ ἔχει οὖν ἀφορμὴν οὐδεμίαν αὐτῷ ὑπάρξεως ὁ τῆς αἱρέσεως λόγος, ἀλλ' οἶμαι τὸν ἄνδρα ταὐτὸν πεπονθέναι τῷ Σταγειρίτῃ Ἀριστοτέλει. ἐκεῖνος γὰρ ἐπὶ πολλοῖς σοφοῖς τοῖς πρότερον τῷ βίῳ παραγενόμενος, καὶ μάλιστά γε 100 μετὰ τὴν Πλάτωνος ἀνθήσας φιλοσοφίαν, ἐπειδὴ πάντα ἐκεῖνον εὗρε διακριβώσαντα, καὶ τὰ μὲν αὐτὸν ἐξευρόντα, τὰ δὲ τοῖς προηγησαμένοις ἀκολουθήσαντα, οὐ τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῷ διδασκάλῳ ἐτράπετο, ἵνα μὴ δόξῃ οὐκ ἀρχηγὸς εἶναι φιλοσοφίας καὶ εὑρετὴς τῶν γε πλειόνων, ἀλλ' οἷον τῶν Πλατωνι- 105 κῶν δογμάτων ἐξηγητής. διὰ ταῦτα τὰ μὲν μεταμείβει τῶν ἐκείνου, τῶν δ' ἐναντίας ἀφῆκε φωνάς. τοιοῦτον δέ φημι πεπονθέναι καὶ τὸν Εὐνόμιον· εὑρηκὼς γὰρ τοὺς πρὸ αὐτοῦ δυσσεβεῖς κατανειμαμένους ἑαυτοῖς τὴν σύμπασαν ὕλην τῆς ἀσεβείας, ἵνα μὴ ἐκεῖθεν δόξῃ τὸν τῆς ἀπιστίας πλουτεῖν 110

83–85 ibid. 613 A (cf. 617 A) (II 80, 4–6; cf. 84, 2–3 S.) ‖ **99–107** cf. Psell. Theol. I, opusc. 47,76–78

83 γενέσεως (e γεννέσεως) **O** ‖ **85** τελειότατος sec. Basil. scripsimus: τελειότ( )τος **O** ‖ **90** τὴν² del. Wk. ‖ **91** ἑλληνικοῖς **O** ‖ **93** γὰρ scr. Wk.: καὶ **O** ‖ **95** ἐμαμαθήκει **O** ‖ **107** φημι Wk.: φησι **O** ‖ **108** πρὸ] corr. ut vid. e πρὸ(ς) **O**

συρφετόν, καινόν τι εἶδος αἱρέσεως ἀνέπλασεν ἑαυτῷ, ὃ μηδὲ δεῖν φημι τῶν ἀνατρεπόντων, αὐτὸ γὰρ ὑφ' ἑαυτοῦ συγκέχυται καὶ ἀνατέτραπται.

15

Λύσις τοῦ θεολογικοῦ προβλήματος τοῦ φάσκοντος, 'ὁ χρόνος ἐν χρόνῳ ἢ οὐκ ἐν χρόνῳ;'

Οὐχ ὡς ἄπορον τὸ περὶ τοῦ χρόνου ζήτημα ὁ μέγας θεολόγος προὐβάλλετο, ἀλλ' ὡς δύσλυτον καὶ διελέγχειν δυνάμενον 5 τὰς διλημμάτους ἐρωτήσεις τοῦ ἀντιπίπτοντος. 'ὁ χρόνος' γάρ φησιν 'ἐν χρόνῳ ἢ οὐκ ἐν χρόνῳ;' εἶτα ἑκάστην φάσιν ἀναιρεῖ τῷ ἀπαντῶντι ἀτόπῳ διαλεκτικῶς ἑκατέραν διελέγχων ἀπόκρισιν. 'εἰ μὲν γὰρ ἐν χρόνῳ, τίνι τούτῳ' φησὶ 'καὶ τί παρὰ τοῦτον ὄντι; εἰ δὲ οὐκ ἐν χρόνῳ, τίς ἡ περιττὴ σοφία, 10 χρόνον εἰσάγειν ἄχρονον;'

Οὔτε γὰρ ἡ ἐρώτησις ἄτοπος οὔτε ἡ ἀπάντησις ἄπορος. οὐ γὰρ εἰ καὶ μὴ ἐν χρόνῳ γίνεται ὁ χρόνος, ἀνάγκη διὰ τοῦτο ἄναρχον εἶναι τὸν χρόνον. ὁ γὰρ πᾶς χρόνος (περὶ τούτου γὰρ καὶ ἡ ἐρώτησις) ἀχρόνως μὲν τοῦ εἶναι ἤρξατο, δι' αὐτὸ 15 δὲ τὸ ἄρξασθαι οὐκ ἔστιν ἀίδιος. οὐ γάρ, ὥσπερ ἐπὶ τῶν μερικῶν τοῦ χρόνου ἀρχῶν χρόνος ἐστὶν ἐφ' ἑκάτερα, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ παντὸς χρόνου ἀρχῆς χρόνος ἦν προγενέστερος· καὶ οὐκ ἐπειδὴ τοῦ χρόνου ἐστὶ γένεσις ἢ μὴ ἐν χρόνῳ τοῦ εἶναι ὁ χρόνος ἤρξατο, ἄναρχον αὐτὸν ⟨καὶ⟩ ἀί- 20 διον ἀνάγκη εἶναι. οὐδεμία γὰρ ἀρχὴ ἐν χρόνῳ ἐστίν, ἀλλ'

tit. Greg. Naz. Or. 29,9 (ll. 19–20 Gallay) ‖ **8–10** ibid. ll. 20–23 ‖ **11–13** cf. Theol. I, opusc. 53,67–68

15 **O** 441ʳ ‖ ed. Pontikos *Anonymi* 108–109 ‖ **3** ἄπορον scr. Wk. (cf. 11; 47; Theol. I, opusc. 53,8–9): ἄπειρον **O** ‖ **4** leg. προὐβάλετο? ‖ **9** τοῦτον Greg.: τούτων **O** ‖ **17** ἐπὶ Wk.: πε(ρὶ) **O** ‖ **19** καὶ add. Wk.

ἄχρονός ἐστιν ἀρχὴ πᾶσα. τῶν μὲν γὰρ μερικῶν καὶ ἀρχὴν
τοῦ εἶναι ἐχόντων ἕκαστον πάντως ἔχει προϋφεστηκότα τὸν
χρόνον τῆς ἰδίας ὑπάρξεως, οὐ μὴν δὲ καὶ τὸν ὅλον ἀνάγκη
χρόνον ἢ καὶ τὸν ὅλον κόσμον, μὴ ἀεὶ ὄντα, ἀλλ' ἀρχὴν τοῦ
εἶναι ἔχοντα, χρόνον ἔχειν προϋποκείμενον τῆς αὐτοῦ ὑπάρ- 25
ξεως. οὐ γὰρ ὅπερ τοῖς μέρεσιν ἕπεται, τοῦτο καὶ τῷ ὅλῳ
ἀνάγκη ἀκολουθεῖν· τοῦ μὲν γὰρ μερικοῦ χρόνου ἕτερος
προϋφέστηκε χρόνος, τοῦ δὲ ὅλου χρόνου πῶς ἄν τις χρόνος
προϋφεστήκοι;

Ἄτοπον δέ μοι καὶ τὸ περὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ χρόνου δο- 30
κεῖ ἐπιχείρημα. τὸ γὰρ ζητεῖν αὐτὸν καθ' αὐτὸν τὸν χρόνον,
εἴτε γέγονεν εἴτε καὶ μή, οὐ διαλεκτικῆς ἀκριβείας ἐστίν· οὐ
γὰρ ἰδίαν ἔχει καθ' αὐτὸν ὑπόστασιν ὁ χρόνος, ἀλλὰ τῷ
κόσμῳ καὶ τῇ τοῦ παντὸς κινήσει συνυφέστηκε. 'χρόνος' γάρ
φησι Πλάτων 'μετ' οὐρανοῦ γέγονεν', ἵν' ἅμα γινόμενοι ἅμα 35
καὶ λυθῶσι. περὶ γὰρ τῶν ἐν ἄλλοις ὑφεστηκότων καὶ μὴ
ἐχόντων ἰδίαν ὕπαρξιν πῶς ἄν τις ἐρωτῴη ὡς αὐθυποστάτων
καὶ ἑτέροις ὑποκειμένων; κίνησις μὲν γὰρ ἐν σώματι, χρόνος
δὲ μέτρον κινήσεως· πῶς οὖν εὔλογον ζητεῖν περὶ αὐτῶν καθ'
αὑτά, εἴτε ἀίδιά ἐστιν εἴτε γέγονε τὰ μὴ καθ' αὑτὰ ὅλως 40
ὑποστῆναι δυνάμενα; εἰ τοίνυν πᾶσα ἀρχὴ ἀχρόνως ὑφίστα-
ται, κἂν γενέσεως εἴπῃς, κἂν κινήσεως, κἂν τινος ἄλλου, οὐ
μὴν ἐστιν ἄχρονος, οὕτως οὐδ' εἰ ὁ χρόνος ἀχρόνως ἢ γέγο-
νεν ἢ τοῦ εἶναι ἤρξατο, διὰ τοῦτο καὶ ἀίδιος ἔσται· ἀλλ' εἰ
ὅλως ἤρξατο τοῦ εἶναι, ἦν ὅτε οὐκ ἦν ἐξ ἀνάγκης. 45

Τοιαύτη μὲν ἡ τοῦ τοιούτου προβλήματος λύσις, τῷ δὲ
θεολόγῳ προεβλήθη οὐχ ὡς μὴ λυθῆναι δυνάμενον, ἀλλ' ὡς
οὐκ ἔχον ῥᾳδίαν τὴν ἐπιχείρησιν.

34–35 Plat. Tim. 38b6 || 38–39 cf. Theol. I, opusc. 53,97–98

16

Τοῦ Ψελλοῦ εἰς τὸ 'γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί'

Μία καὶ αὕτη τῶν παρὰ τοῦ θείου λόγου πρὸς τοὺς μαθη-
τὰς παραινέσεων, τὸ δεῖν σπεύδειν τὸ φρόνημα μὲν μιμεῖσθαι
5 τῶν ὄφεων, τῶν δὲ περιστερῶν τὸ ἀκέραιον. πάντων γὰρ μά-
λιστα τῶν ζῴων μιμητικώτερον πέφυκεν ὁ ἄνθρωπος· ἡ δὲ μί-
μησις αὕτη ὕλη τούτῳ καὶ ποιήσεως καὶ τραγῳδίας καὶ σατυ-
ρισμοῦ γέγονεν, ὡς καὶ Διονυσίῳ δοκεῖ τῷ Ἁλικαρνασσεῖ. τῶν
δὲ παρὰ τοῦτον ζῴων τὰ μὲν μιμεῖσθαι πέφυκε, τὰ δ' οὔ· καὶ
10 τῶν μιμουμένων τὰ μὲν ἐκ φύσεως ἔσχε τὴν μίμησιν, ὡς ὁ
ἀράχνης καὶ ὁ μύρμηξ καὶ ἡ μέλιττα, τὰ δὲ διὰ μαθήσεως
ταύτην ἔσχηκεν, ὡς ἄρκτοι καὶ πίθηκοι καὶ ἐλέφαντες. τῶν
δὲ μιμουμένων τὸ πλῆθος πολύ. ὁ δὲ ἄνθρωπος μέσον τῶν
χειρόνων καὶ τῶν κρειττόνων ὢν διὰ τῆς ἐναρμονίου ταύτης
15 μεσότητος καὶ τῆς ἀμφιδεξίου φύσεως ἑκάτερα κατὰ τὸν οἰ-
κεῖον λόγον μιμεῖσθαι πέφυκε, τὰ μὲν κατὰ τὰς νοερὰς ἀνε-
λίξεις, τὰ δὲ κατὰ τὰς φωνὰς καὶ τὰ σχήματα· μιμεῖται δὲ
καὶ τὰς ἐν τοῖς ζῴοις ἰδιότητας διὰ τῆς τῶν ἠθῶν παιδαγω-
γίας.

20 Αἱ δὲ ἰδιότητες αὗται τοῖς μὲν ἀλόγοις φύσεις εἰσίν, ἡμῖν
δὲ ζηλούμεναι πάθη γίνεται ἢ ἐπαινούμενα ἢ μισούμενα. μὴ
γάρ μοί τις ἀποπροσποιείτω τὸ τοῦ πάθους ὄνομα φιλόσοφος
ὤν· κατὰ τῶν κρειττόνων γὰρ καὶ τῶν χειρόνων ὁμωνύμως
κατηγορεῖται. διὰ ταῦτα τοίνυν τὸ μὲν δολερὸν φύσις καὶ

1–2 Matth. 10,16 || 6–8 loc. non invenimus

16 c 3^{r-v} (1–140) s 250^{v}–252^{v} || ined. || 1–2 Τοῦ αὐτ(οῦ) εἰς τὸ εὐαγ-
γελικὸν ῥητόν, γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις s || 4 δεῖν c: δὴ s | μὲν
τὸ φρόνημα trp. c || 6 ὁ om. s || 9 περὶ τούτων s || 12 ταύτην ἔσχηκεν
om. s || 14 κρειττόνων ... χειρόνων trp. s || 20 ἄλλοις s | φύσις ut vid.
s || 21 μισούμενα ἢ ἐπαινούμενα trp. s || 22 ἀπροσποιείτω c || 23 τῶν
om. bis s

ἰδιότης πέφυκε τῇ ἀλώπεκι, ἐμοὶ δὲ ζηλωθὲν πάθος καθίστα- 25
ται, καὶ τὸ ἠλίθιον αἰπολίῳ μὲν κατὰ φύσιν ἐστίν, ἐμοὶ δὲ
κατὰ πάθος ἐγγίνεται. οὕτως δὲ ἔχει καὶ τὰ σπουδαζόμενα·
τό τε γὰρ μεγαλοπρεπὲς παρὰ μὲν τῷ λέοντι ἔμφυτόν ἐστι
καὶ ἀδίδακτον, παρ' ἐμοὶ δὲ σπουδαζόμενον διὰ τῆς κατὰ
τὴν μίμησιν παθητικῆς ποιότητος εὐφημίαν μοι χορηγεῖ, τό τε 30
τοῦ ὄφεως ποικίλον τε καὶ κακότεχνον ἐμοὶ διὰ ζήλου κατορ-
θωθὲν εἰς φρονήματος ἰδέαν μεθίσταται. καὶ τῆς μὲν περι-
στερᾶς οὐκ ἐπαινοῦμεν τὸ ἄκακον καὶ ἀπάνουργον, τῷ γὰρ
τοιούτῳ εἴδει τῆς ζωῆς ἡ φύσις ταύτην ᾠκείωσεν· εἰ δὲ παρ'
ἐμοὶ γένοιτο, ἅπας ἂν ἐπαινέσειε. τῷ δὲ ὄφει καὶ ἡ θεία 35
προσμαρτυρεῖ γραφὴ τὴν τοιαύτην ὀξύτητα· 'ἦν' γάρ φησιν
'ὁ ὄφις φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων.' διὰ τοῦτο καὶ ὀρ-
γάνῳ τούτῳ ὁ πονηρὸς κατὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐχρήσατο, ἵνα
τῷ φρονίμῳ ἕλῃ τὸν φρονιμώτατον.

Ὅπως μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν ἠθῶν εἴδη ἡμῖν τε καὶ τοῖς 40
ἀλόγοις διακρίνεται, ὁ λόγος κεφαλαιωσάμενος εἴρηκε. σκε-
ψώμεθα δὲ ὁποῖόν ἐστι καὶ τῷ ὄφει τὸ φρόνημα, τίς δὲ καὶ ἡ
ἐν τῇ περιστερᾷ ἀκεραιότης, ἵνα μὴ μιμεῖσθαι σπουδάσαντες
τὰς παρὰ τῶν ζῴων τούτων τῇ φύσει ἰδιότητας μετὰ τοῦ
κρείττονος συναναμαξώμεθα καὶ τὰ χείρονα. οὔτε γὰρ ἅπαν 45
τὸ φρόνημα τοῦ ὄφεως ἐπαινέσομεν οὔτε πᾶσαν τὴν τῆς πε-
ριστερᾶς ἀκεραιότητα, ἀλλὰ τῷ λόγῳ ταῦτα διελόμενοι εὐ-
κρινέστερον διασαφήσομεν τήν τε διφυᾶ τοῦ ὄφεως φρόνησιν
καὶ τὴν τῆς περιστερᾶς ἐξ ἀνομοίων ἀκεραιότητα. ὁ ὄφις
διαμάχεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον, εἴθ' ὅτι κατ' ἀρχὰς τὸν πρὸς 50
ἡμᾶς ἀνελόμενος πόλεμον κἀντεῦθεν κατακριθεὶς τὴν ἐπὶ τῷ

36–37 Gen. 3,1

26 ἠλίθιον αἰπολίωι μὲν **c**: θυμοειδὲς τῷ λέοντι **s** || **30** τὴν om. **s** || **31** τε **c**: καὶ δολερὸν **s** || **32** καθίσταται **s** || **33** ἄκακον **c**: ἀκέραιον **s** || **37** τοῦτο **s**: ταῦτα **c** || **39** ἕλοι **s** || **40** παρ' ἡμῖν **s** || **41** κρίνεται **s** || **42** δὲ² **s**: om. **c** || **44** τῇ φύσει] ante τῶν ζῴων trp. **c** || **46** ἐπαινέσομεν τοῦ ὄφεως ante corr. **c** || **48** διφυῆ **s**

στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορείαν, μνησικακῶν ἐφ' οἷς πέπονθε
πτερνίζειν ἡμᾶς ἐπείγεται, εἴτε φύσις αὐτῷ καὶ τοῦτό ἐστιν,
ὥσπερ καί τισιν ἄλλοις τῶν ζῴων, ὑπούλως καὶ κακοήθως
55 πρὸς ἡμᾶς διαφέρεσθαι. ἀλλ' ἐπεὶ τέως πρὸς τὸν ἄνθρωπον
μάχεται κἀκεῖνον ἀντιμαχόμενον ἐξεπίσταται, τὰ μὲν ὅπως
δράσῃ διαμηχανᾶται, τὰ δὲ ὅπως ἂν ἐκφύγῃ αὐτοδιδάκτῳ τῇ
φύσει χρώμενος πειρᾶται. βλάψαι μὲν οὖν ἐθέλων, ἑαυτὸν ἐν
τῷ λεληθότι περιελίξας, εἶτα δὴ τὴν κεφαλὴν ἐπάρας μικρόν,
60 πρὸς τὴν τοῦ πνεύματος φορὰν ἐκχεῖ τὸν ἰόν, ἵν' ὅτι μάλιστα
τύχῃ διὰ τοῦ ἀέρος τῷ ἀνθρώπῳ προσενεχθείς· κατάφωρος
δὲ γινόμενος καὶ συμπατούμενος ἢ τοῖς λίθοις βαλλόμενος τὸ
μὲν ἄλλο σῶμα προβάλλεται, τὴν δὲ κεφαλὴν κατὰ τὴν γῆν,
εἴ πῃ δύναιτο, καταχώννυσιν.

65 Ἄμφω μὲν οὖν φρόνιμα τῇ φύσει καθέστηκεν, ἀλλ' οὐχ
ὁμοίως ἡμῖν ζηλωτά. διὰ ταῦτα ὃ μὲν πρὸς βλάβην ἑτέρου
ἐπιτηδεύει, τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἀπωσώμεθα, ὃ δὲ ὅπως ἂν
{εἴποις} μὴ βλαβείῃ προσμηχανᾶται ὡς οἷόν τε μιμησώμεθα,
εἴτε τὴν ἐπὶ τοῦ σώματος κεφαλὴν κρύπτοντες βαλλόμενοι
70 καὶ ἀποκτεννόμενοι, εἴτε τὴν ἁπάντων κεφαλὴν τὸν Χριστόν,
δι' οὗ δὴ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν
δόγμασι φυλάττοντες ὑγιᾶ καὶ μὴ ἑτοιμότρωτον ποιοῦντες
τοῖς ἀπὸ τῶν αἱρέσεων βέλεσιν. ἑτέρῳ δὲ μὴ ἐκχέωμεν τὸν
ἰόν, μηδέ τινα κακοήθεσιν ὁμιλίαις διαλωβησώμεθα, ἀλλ' ὡς
75 οἷόν τε καὶ τὸν οὕτως ἡμῖν προσομιλεῖν ἐθέλοντα ἐκτρεπώ-
μεθα, μιμούμενοι κἂν τούτῳ τὴν σμύραιναν. αὕτη δ' ἰχθῦς

70 cf. Eph. 4,15 || **71** Acta 17,28 || **76–93** cf. Aelian. Nat. anim. I 50 et IX 66

53 ἐπείγεται] ἐπεγείρεται sscr. pr. m. **c** || **55** ἐπεὶ **s**: evan. **c** || **57** δρά-σειν **s** || **58** θέλων **s** || **59** ἐπάρας **c**: ἀνατείνας **s** || **60** ὅτι **s**: ὅταν vel ὅτε **c** || **61** κατάφορος **s** || **62** συμπατώμενος **s** || **63** προβάλληται **c** | κατὰ τὴν γῆν **c**: om. **s** || **64** εἴ **c**: ἢ **s** || **67** ἀπώσωμεν **c** | ὃ – **68** μιμησώ-μεθα om. **s** || **68** εἴποις seclusimus || **70** ἀποκτεννούμενοι **c** | εἴτε **s**: ἢ **c** || **73** μὴ **s**: ἵνα μὴ **c** || **73–74** ἰὸν μὴ ἐκχέωμεν (om. τὸν) **s** || **76** μύραι-ναν **s**

μέν ἐστι καὶ τῷ τῆς θαλάττης ἐπισύρεται σώματι, οὐδὲν δὲ
ἧττον καὶ χερσαῖον ζῷόν ἐστιν. ὁλκαῖς δὲ φυσικαῖς ἐπ' αὐτὴν
ὁ ὄφις οἰστρεῖ καὶ μοιχός ἐστιν ἀτεχνῶς, τοὺς ὅρους ὑπερβαί-
νων τῆς φύσεως καὶ συγχέων νηκτῶν καὶ ἑρπετῶν ἰδιότητας. 80
ἐπειδὰν οὖν αὐτὸν ἀνοιστρήσῃ ἡ φύσις, θέρους μάλιστα, ἐπὶ
τὸν αἰγιαλὸν παραγινόμενος ὥσπερ τινὶ παραλόγῳ συνθήματι
συρίττεται λίαν ὀξύτατα, καὶ ἡ σμύραινα τῆς μοιχείας
γνοῦσα τὸ σύμβολον ἄνεισι μὲν πρὸς τὴν τοῦ ὕδατος ἐπιφά-
νειαν καὶ δείκνυσιν ἑαυτὴν τῷ ὄφει οὐχ ἧττον ἢ τῷ Κύκλωπι 85
ἡ Γαλατεία. οὐκ εὐθὺς δὲ πρὸς τὸν ὄφιν ἔρχεται διανηξα-
μένη, ἀλλ' ἀναβάλλεται τὴν συνάφειαν, οὐκ ἀκκιζομένη ἢ
θρυπτομένη, ἵνα μᾶλλον τὸν ἐραστὴν ἐρεθίσειεν, ἀλλὰ τὸν
ἐπὶ τοῦ στόματος φοβουμένη ἰόν, ἵνα μὴ εὐθὺς ἀποκτανθῇ
προσψαύσασα. τοῦτο γοῦν ὁ ὄφις τῇ ἀναβολῇ τεκμηράμενος 90
πρός κοίλῃ τινὶ πέτρᾳ τὸν ἰὸν ἐμεῖ, εἶτ' αὖθις προσκαλεῖται
τὴν ἐρωμένην, καὶ οὕτως δὴ ἀλλήλοις συμπλέκονταί τε καὶ
ἐπιθόρνυνται. φρόνιμος τοίνυν κατὰ τοῦτο καὶ ἡ σμύραινα
πέφυκε, καὶ δεῖ τὸ ἀσφαλὲς ταύτης ζηλοῦν καὶ κακοήθεσιν
ἀνδράσι μὴ ὁμιλεῖν ἄλλως, πρὶν ἂν ἀπόθωνται τὴν κακοή- 95
θειαν.

Ἀλλ' ἐπὶ τὸν ὄφιν ὁ λόγος ἐπαναγέσθω, ὃς δὴ καὶ γηράσας
ἐξ ἐπιτεχνήσεως αὖθις νεάζει. γηράσκει δὲ μάλιστα τὴν ἔξω
περιβολήν· ἀλλ' ὥσπερ ἡμῖν ταῖς ἀπὸ τῶν τραυμάτων σεση-
πυίαις σαρξὶ σάρκες ἐπιφύονται ἕτεραι, οὕτω δὴ κἀκείνῳ φο- 100
λὶς ὑπὸ φολίδι ποικίλλεται καὶ δέρμα ἀντὶ δέρματος ἐπεγεί-
ρεται, ἔνθεν αὐτῷ καὶ δύσφορτος καὶ ἐπαχθὴς ἡ δορά, ὥσ-
περ δὴ καὶ ταῖς θηλείαις τῶν λαγωῶν κυούσαις. κἀκείνων

85–86 cf. Theocr. Idyll. 11; Nonn. Dion. 6, 301 sqq.; 39, 257 sqq.

82 παραγενόμενος s | παρανόμω c || 83 μύραινα s || 84 τὸν σύμβου-λον, -ου- ex -ο-, s | πρὸς c: παρὰ s || 86 δὲ om. s || 87 ἀλλ' – 88 θρυπτομένη om. s || 89 τοῦ om. c | στόμ( )τ( ) c | ἀποκτανθείη s || 90 οὖν s || 91 ἐμεῖ τὸν ἰὸν trp. s || 93 ἐπιθορνύονται c | μύραινα s || 99 τῶν om. s || 100 ἐπιφύονται c: ὑποτρέφονται c || 101 φολίδι c: -ος s || 102 δυσφόρητος s || 103 καὶ om. s

γὰρ ταῖς μητράσι τὰ μὲν διαμεμόρφωται τῶν ἐμβρύων, τὰ δὲ
105 ἄρτι ὑποτυποῦται, τοῖς δὲ πρώτως ἡ γονὴ πήγνυται. ἐπεὶ οὖν
ἐπαχθῶς ἔχει ἕρπων ἐν τῇ γῇ καὶ συρόμενος, τρήματί τινι
ἑαυτὸν ἐμβαλὼν καὶ τὴν κεφαλὴν παραμείψας, ὡς οἷόν τε
ὅλῃ τῇ φύσει ἀντερείδων χωρεῖ πρὸς τὸ κατ' εὐθύ, ἔνθεν τοι
ἡ γηράσασα λεβηρὶς εὐθὺς τῆς κεφαλῆς ἀπορραγεῖσα τοῦ
110 παντὸς ἀπεκδύεται σώματος, καὶ ὁ πρὸ βραχέος γηράσκων
καὶ σύρεσθαι μὴ δυνάμενος εὐσθενὴς ἀθρόον καὶ νεάζων εὑ-
ρίσκεται. φρόνιμος οὖν ἐν τούτῳ ὁ ὄφις καὶ ἡμῖν εἰς μίμησιν
παρὰ τοῦ λόγου προκείμενος, οἷς δὴ ὁ μὲν παλαιὸς ἄνθρω-
πος ἀπὸ τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδὰμ ὥσπερ τις ἐπαχθὴς περι-
115 βολὴ ἐπίκειται τῇ ψυχῇ, ὁ δὲ νέος καὶ κατὰ πνεῦμα σφριγῶν
καὶ ἡβῶν ἀπὸ τοῦ νέου Ἀδὰμ ὑπανθεῖ. πῶς οὖν ἐκεῖνον μὲν
ἀποξύσαιμεν, τοῦτον δὲ μόνον ἐνδεδυμένοι φαινοίμεθα; εἰ
ἐπιδιείραντες ἑαυτοὺς τῷ στενῷ κατὰ θεὸν βίῳ καὶ σκληρῷ
ἀσκητικῶς προϊέναι ἑλοίμεθα, καὶ οὕτως εἰς τὸ τέλος τῆς
120 τοιαύτης ζωῆς φθάσαντες νεαροὶ καὶ θάλλοντες εὑρεθείημεν.

Ὁρᾷς ὅπως ζηλοῦντες τὸν ὄφιν φρόνιμοι κατὰ τὸν τοῦ κυ-
ρίου λόγον γινόμεθα; οὗτος δὲ καὶ τὸ σῶμα τμηθεὶς αὖθις
συγκολλᾷ καὶ συμφύει τὰ τμήματα καὶ πάλιν ἐξ ἡμιτόμου εἰς
ὁλοκληρίαν ἀποκαθίσταται. καὶ ἡμεῖς οὖν, εἴ ποτε διάστασις
125 τῶν ἐν ἡμῖν πνευματικῶν μελῶν γένηται, αὖθις συνερχοίμεθά
τε καὶ συναπτοίμεθα καὶ τὸν ἀμέριστον τοῦ θεοῦ χιτῶνα ἄτ-
μητον διασῴζοιμεν.

Μὴ δάκνωμεν δὲ πτέρναν ἐφ' ὁδοῦ μηδὲ πλήττωμεν τὸν
πλησίον μηδ' ἐπιβούλως τοῖς προσφοιτῶσιν ἡμῖν ὁμιλῶμεν, τὸ
130 τῆς περιστερᾶς ζηλοῦντες ἀκέραιον. αὕτη γὰρ τῶν ἄλλων
μάλιστα ζῴων ὁμαλώτατόν ἐστι καὶ εὔκολον κατὰ τὴν οἰ-

128 Gen. 49,1

105 ἄρτια s | ὑποτοποῦται s || 106 ἔχει om. s || 112 ἐν c: κἀν s || 113 δὴ c: γὰρ s || 115 πνεῦμα c: πάντ(α) s || 117 φανοίμεθα s | εἰ om. s || 118 ἐπιδιήραντες s | καὶ σκληρῷ βίῳ trp. s || 123 ἐξ ἡμισείας s || 125 πνευματικῶν om. s || 128 πλήττομεν s

κείαν ζωήν. ἡ μὲν γὰρ τίγρις τὸ ζῷον, εἴ τις αὐτῆς ἁρπάσει τὰ νεογνά, μέχρι παντὸς ἐπικαταδιώκουσα φαίνεται· καὶ εὑροῦσα μὲν τὸν ἑαυτῆς θυμὸν ἐμπιπλᾷ, μὴ τυχοῦσα δὲ πανταχόσε περιπεπλάνηται. ὅθεν οἱ τοῦ θηρίου τὴν ὁρμὴν ἀναστέλλοντες ἓν τῶν νεογνῶν διαφανεῖ ἀγγείῳ ἐναποκλείσαντες ὀπίσω αὐτῶν ἐῶσιν· ἡ δὲ περιτυχοῦσα καὶ τὸ εἶδος τοῦ τόκου γνωρίσασα ἐν τούτῳ ἑαυτὴν ἀπασχολεῖ, εἶτα δράττεσθαι τούτου μὴ δυναμένη τῷ τοῦ ἄγγους διατειχίσματι, ἐμφιλοχωρεῖ τῷ εὑρέματι ποικίλως τοῦτο παρακατέχουσα, κἀντεῦθεν ὁ τὴν λοιπὴν γονὴν ἀφελόμενος ἑαυτὸν ὡς πορρωτάτω ποιεῖ. ἀλλ' ἡ περιστερὰ τοὺς νεοττοὺς αὐτῆς ἀποβαλοῦσα δοκεῖ μὲν ἀπρὶξ τούτων ἔχεσθαι, ἀφαιρουμένη δὲ ταῦτα οὐδὲν μᾶλλον ἀσχάλλει ἢ εἰ μή τις αὐτὴν ἐπηρεάζων ἐτύγχανε. καὶ ἡμεῖς τοιγαροῦν ἑτοίμως καὶ τέκνα καὶ πᾶν εἴ τι ἄλλο οἰκειότατον πέφυκεν ὑπὲρ τοῦ θεοῦ προώμεθα, εἴ τις ταῦτα ἁρπάζειν πειρᾶται. ὁρᾷς τὴν τῶν Μακκαβαίων μητέρα, ὅπως καὶ προεδίδου τοὺς παῖδας καὶ ἀπαγομένων οὐκ ἐδυσχέρανεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνας ὑπήλειφε, τελευταῖον δὲ ἑαυτὴν ἐπέδωκε τῇ πυρᾷ καὶ συναπέπτη τοῖς νεοττοῖς πρὸς τὸν οὐρανόν; ἐκείνη καὶ φρόνιμος ἦν ὡς ὄφις ἐν τοῖς μαρτυρικοῖς ἀγωνίσμασι, τὴν ἑαυτῆς κεφαλὴν τὸν Χριστὸν τηρήσασα ὑγιᾶ, καὶ ἀκέραιος ὡς ἡ περιστερά, τῶν παίδων ἀφαιρουμένων μὴ δυσχεραίνουσα.

Γίνεσθε οὖν καὶ ὑμεῖς φρόνιμοι ὡς ὄφεις, σπουδαῖοι καὶ ἀγχίνοι εἰς τὰ μαθήματα, κἂν ταῖς λογικαῖς μάλιστα ἐπιστήμαις τὰς προτάσεις ὡσπερεὶ κεφαλὰς διατηροῦντες ὑγιεῖς, ἵνα ἐκεῖθεν ὑμῖν τὸ ἀσυμφανὲς τοῦ συμπεράσματος γνωρισθείη, κἀπὶ τῶν φυσικῶν τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην ἐπανευρίσκοντες, ὡς ἂν καὶ ἐπὶ τῶν θεολογικῶν τὴν πρώτην ἑνάδα καὶ ἐπὶ τῶν μαθηματικῶν τὰς πρώτας συντηροῦντες ἀρχάς· ἀλλὰ καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί, μὴ πρὸς τὴν κατ' ἀλλήλων

147 2 Macc. 7,1–41

133 post φαίνεται def. c || 135 scr. οἱ ⟨θηραταὶ⟩?

κακεντρέχειαν ἀποβλέποντες μηδὲ ἔριδι καὶ θυμῷ ἅτερος τὸν ἕτερον διαμείβοντες, ἀλλὰ κἄν τις τοῖς ἑτέρων γεννήμασιν ἀποχρήσαιτο καὶ τοῖς οἰκείοις συνθήσαιτο ταῦτα συγγράμμασι, μὴ δυσχεραινέτω ὁ κεκλεμμένος, ἀλλὰ σπενδέσθω τῷ κεκλοφότι, μᾶλλον δὲ μὴ προσποιείσθω ἐπίστασθαι τὴν ἀφαίρεσιν.

17

Τοῦ Ψελλοῦ εἰς τὸ 'προσεύχεσθε, ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν ἐν χειμῶνι'

Δύο μοι δοκ[εῖ] προκαταγγέλλειν ὁ κύριος ἐν ταῖς προρρήσεσι ταύταις, ἐν αἷς εὔχεσθαι τοῖς ἀκούουσιν ἐγγυᾶται (Ἰουδαϊκὸν δὲ τὸ ἀκροατήριον ἦν) μὴ γενέσθαι τὴν φυγὴν αὐτῶν ἐν χειμῶνι ἢ ἐν σαββάτῳ. καὶ ἡ ἐπὶ τούτοις δὲ κατὰ τὴν λέξιν οἰμωγὴ τὴν αὐτήν μοι διπλόην ἔχειν ἐμφαίνεται· 'οὐαὶ' γὰρ δὴ 'ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις.' καὶ ἡ παραίνεσις δὲ πρὸς τὸν φεύγοντα μέν, ἐπιλαθόμενον δὲ τοῦ ἱματίου, ὥστε ⟨μὴ⟩ διεστράφθαι ἐπὶ τῷ λαβεῖν τοῦτο τὴν αὐτήν μοι δίδωσιν ἔννοιαν. γέγονε γὰρ ἄμφω, μᾶλλον δὲ τὸ μὲν γέγονε, τὸ δὲ γενήσεται.

Τούτων ἡ μέν τις τῶν προρρήσεων πρὸς τὴν Ἰουδαίων πληθὺν ἀφορᾷ, ἥτις δὴ καὶ πεπέρανται, ἡ δὲ πρὸς τὴν ὅλην τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἥτις ἀφωρισμέναις ἐτῶν περιόδοις παρὰ τῷ θεῷ τεταμίευται. ὅ τι δὲ ταῦτά ἐστι, νῦν μὲν ἐν τύπῳ λέγομεν καὶ οἷον σκιαγραφίαν διδόαμεν, προϊόντες δὲ σαφέστερον ἐροῦμεν καὶ τὰ καθήκοντα χρώματα προσεπιβαλοῦμεν τῷ λόγῳ.

1–2 Matth. 24,20 || **7–8** ibid. 19 || **9–10** ibid. 18

166 κεκλημμένος s: corr. Wk.
17 c 129r–131r || ined. || **10** μὴ add. Wk. | scr. ἐπεστράφθαι? || **14** πεπέραται c: corr. Wk. || **15** ἀφωρισμένοις c: corr. Wk.

Ἀρχὴ δὲ τῆς ἐξηγήσεως ἥδε. ὁ ἐκ περιτομῆς λαὸς πολλά- 20
κις πρὸς τὸν τῶν ὅλων πεπαρῳνήκασι θεόν, ἢ θυσιῶν ἀμε-
λοῦντες ἢ νόμους παραβαίνοντες ἢ εἰδώλοις προσανέχοντες,
νῦν μὲν τῷ καλουμένῳ Ὄντι καὶ αὖθις τῇ Ἀστάρτῃ καὶ πάλιν
τῷ Δαγὼν καὶ τοιούτοις ἄλλοις τισὶ καιροὺς κατ' ἄλλους.
ἐπειδὴ γὰρ κύκλῳ συμπαρῴκουν αὐτοῖς Μαδιηναῖοι καὶ 25
Μωαβῖται καὶ ὕστερον Σαμαρεῖται, πρὸς τὰς περὶ τοῦ θείου
τούτοις δόξας συνδιεφθείροντο· ὅθεν ἐφ' ἑκάστῃ παρανομίᾳ
ἐτύγχανον τῆς θείας ἀγανακτήσεως. πρῶτος μὲν γὰρ αὐτοῖς
ὁ Σαλμανασὰρ ἐπιστρατεύσας οὐκ ἐλάχιστον ἐκεῖθεν πλῆθος
ἀπήγαγε δορυαλώτων· εἶτ' αὖθις ὁ Θαγλαφασὰρ αὐτοῖς ἐπι- 30
θέμενος τὰς πλείους τῶν πόλεων τούτοις κατέστρεψε. καὶ ἵνα
παρῶ τὰς ἐπιστρατείας τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἀλλ' ἐπί γε βασι-
λέως Ἐζεκίου ὁ Μῆδος Σεναχηρεὶμ πανστρατιᾷ κατὰ τῆς Ἱε-
ρουσαλὴμ ἐπελθὼν μικροῦ δεῖν ἀπώλεσεν ἄν, εἰ μὴ τῇ τοῦ
βασιλέως εὐχῇ καὶ τῇ ἐν σποδῷ καὶ σάκκῳ ταλαιπωρίᾳ ἀωρί 35
πως ἐξ[ώλ]ετο τούτῳ τὸ στράτευμα· ἑκατὸν γὰρ ὀγδοήκοντα
πέντε χιλιάδες ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν ἄρδην ἀπώλοντο, ὡσεὶ καὶ
εἷς ἄνθρωπος. ἐφ' οἷς πρὸς τὸν κρείττονα βίον μεταθέμενοι
καὶ τὴν τοῦ θείου ῥοπὴν κρείττονα συνδιετίθουν αὐτοῖς· αὖ-
θις δὲ μεταβαλλόμενοι καὶ τῶν χειρίστων ἁπτόμενοι εἰς τὴν 40
κατ' αὐτῶν μῆνιν τὸν ἀόργητον ἐξέκαιον κύριον. ἐπεὶ γὰρ
Ἰωακείμ, ὁ τοῦ Ἰωσίου υἱός, ἐβεβήλου τὰ ἅγια καὶ παρανό-
μως ἐξηγεῖτο τοῦ πλήθους, κινεῖ κατ' αὐτοῦ τὸν Ναβουχοδο-
νόσορ θεός, πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας ἀνύοντα, ἐκείνου με-
σοῦντος τὸ τρίτον. ὁ δὲ Βαβυλώνιος οὗτος βασιλεὺς πολιορ- 45
κήσας τὴν πόλιν καὶ χάρακας τοῖς τείχεσι κύκλῳ βαλόμενος

23 Ὄντι (ὤν)] e.g. Osee 4,15; 5,8 | Ἀστάρτῃ] 3 Regn. 11,5 et cett. || 24 Δαγὼν] e.g. Iudic. 16,23 || 29 Σαλ.] 4 Regn. 17,3 || 30 Θαγλ.] 4 Regn. 15,29 || 33 Σεν.] 4 Regn. 18,13–19,37 || 39–67 cf. 4 Regn. 23,34–25,7

23 τῇ Wk.: τῶι c || 31 τούτων, sscr. οις pr. m., c || 36 leg. τοῦτο? || 43 et 63 ναυουχοδόσορ c

αὔτανδρον εἷλε· καὶ τὸν μὲν Ἰωακεὶμ ἀπὸ τῶν τειχῶν ὦσε
κατὰ κρημνῶν, καθιστᾷ δὲ βασιλέα τῷ πλήθει τὸν ἐκείνου
υἱόν, ὃς δὴ Ἰεχονίας ἅμα καὶ Ἰωακεὶμ διὰ τὸν πατέρα ἐκέ-
50 κλητο, ὁμολογήσαντα δασμοφορεῖν τὴν Ἱερουσαλὴμ τῇ Βα-
βυλῶνι καὶ τἄλλα ποιεῖν, ὁπόσα νόμος τοῖς ὑποτεταγμένοις
καὶ χείροσιν. εἰ μὲν οὖν ἔμεινεν ἐπὶ τῆς ὁμολογίας Ἰεχονίας,
οὔτ' ἂν ἐπεχείρησε δευτέροις ἄθλοις ὁ Βαβυλώνιος οὔτ' ἂν
Ἱερουσαλὴμ ἁλώσεως δευτέρας τετύχηκεν. ἐπεὶ δὲ κατωλιγώ-
55 ρησε τῶν σπονδῶν, ὁ Ἀσσύριος αὖθις οὗτος ἀνὴρ τὰς ἁπαν-
ταχοῦ συλλέξας δυνάμεις καὶ ὥσπερ ὑφ' ἑνὶ πνεύματι τὴν πό-
λιν καταλαβὼν ταύτην τε ἀπετείχισε καὶ τὸν Ἰεχονίαν τυ-
φλώσας μετὰ καὶ πλήθους ἑτέρων δορυαλώτων εἰς Βαβυ-
λῶνα κατήγαγεν, ἐπιστήσας τοῖς πράγμασι Ματθανίαν τὸν
60 καὶ Σεδεκίαν, ὃς ἀδελφὸς μὲν ἦν τοῦ προτέρου Ἰωακεὶμ (Ἰω-
σίου γὰρ ἄμφω τὼ παῖδε τούτω υἱέε), θεῖος δὲ τοῦ δευτέρου
Ἰωακεὶμ τοῦ καὶ Ἰεχονίου. καὶ ὁ Σεδεκίας δ' οὗτος ταὐτὰ
πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσορ τῷ ἀδελφιδῷ καθομολογήσας
χρόνον μέν τινα τούτοις ἠγάπησεν, εἶτα τὰς σπονδὰς ἀπο-
65 στέρξας πάλιν ἐπιστρατεύσαντα εἶδε τὸν Βαβυλώνιον, ὁπότε
δὴ πάντα τὰ τῶν Ἰουδαίων ἀνήρηται καὶ ἡ πᾶσα σχεδὸν ᾐχ-
μαλωτεύθη πληθὺς ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν ο', ὃ δὴ καὶ Δανιὴλ ἀρι-
δηλότατα προεφήτευσε· τοῦτον γὰρ καὶ Κῦρος εἰδ[έν]αι
[δοκ]εῖ μετα[...............]μενον ἀποκαθιστᾷ τὴν αἰχμαλω-
70 σίαν τῇ Ἰουδαίᾳ, τῷ ἱερεῖ Ἰησοῦ καὶ τῷ Ζοροβάβελ ἐπιτρέ-
ψας τὰ πράγματα, ἐφ' ὧν ὅ τε ναὸς ᾠκοδόμηται καὶ ὁ ἐνδε-
λεχισμὸς ἤρξατο τῶν ἐναγισμῶν.

Ταῦτα δέ μοι τοῦ λόγου οὐ μάτην προείληπται, ἀλλὰ δυοῖν
ἕνεκα, τοῦ μὲν ἵνα καὶ ὑμεῖς ἔχοιτε γινώσκειν τὰ ἱστορού-
75 μενα, τοῦ δὲ ἵν' ὃ δὴ καὶ ἀναγκαιότατον δείξαιμι, ὡς ἐπὶ μὲν
ταῖς ἄλλαις παρανομίαις ὁ Ἰσραὴλ αἰχμαλωτιζόμενος αὖθις
ἀποκαθίστατο καὶ ὅτι καὶ ῥητοὶ χρόνοι παρὰ τῶν προφητῶν

67–68 Dan. 9,2 || 70–72 e.g. 2 Esdras 3,1–4,5; Agg. 1,1–15

63 ἀδελφιδῆ c: corr. Wk. || 67 ὃ Wk.: ὃν c

ταῖς αἰχμαλωσίαις αὐτῶν ἐψηφίζοντο, ἀφ' οὗ δὲ θεοκτόνοι
γεγόνασι καὶ τὸ μέγα τοῦτο ἀνόμημα τοῖς προλαβοῦσιν ἐπι-
τεθείκασι, παμπληθεὶ πρὸς τὴν Ῥωμαίων ὑπαχθέντες ἡγεμο- 80
νίαν οὐκέτι τῆς ἀποκαταστάσεως τεύξονται.

Πρῶτον μὲν ἱστορικωτέραν τὴν τοῦ κυρίου πρόρρησιν ὁ
λόγος ὑποδεικνὺς ἀποτρέπεται μὴ γενέσθαι τὴν φυγὴν αὐτῶν
ἐν χειμῶνι ἢ ἐν σαββάτῳ· ἐν μὲν τῷ χειμῶνι, διότι θέρους
μὲν οἱ στρατιῶται ῥωμαλεώτερον συνασπίζουσι καὶ τὸν ἐπερ- 85
χόμενον ἀποτρέπονται πόλεμον, χειμῶνος δὲ τοῦτο μὲν διὰ
τὴν σιτοδείαν, τοῦτο δὲ διὰ τὴν τοῦ καιροῦ βαρύτητα καὶ
ἐπάχθειαν δυσπαθῶς πως ἀναφέρουσι, καὶ μάλιστα πολιορ-
κούμενοι ἢ τοῦ ἀντιπολεμοῦντος κλέψαντος τὴν ἔφοδον ἐπ'
αὐτοῖς. τηνικαῦτα γὰρ φυγεῖν, οὐκ ἀντιτάσσεσθαι καταναγ- 90
καζόμενοι χαλεπῷ τῷ καιρῷ χρῶνται, τῶν τε †καιρῶν† διο-
λισθαίνοντες καὶ ὑπ' ἀλαμπεῖ τῇ νυκτὶ ὅπῃ τύχῃ συμπίπτον-
τες· ὁρᾷς γὰρ ὡς οὐδὲ πόλεμον τὸ συμβησόμενον, ἀλλὰ φυ-
γὴν τὸ πρᾶγμα ὁ λόγος ὠνόμασεν; 'εὔχεσθε' γάρ φησι 'μὴ
φυγεῖν ἐν χειμῶνι ἢ ἐν σαββάτῳ.' ἔστι δὲ αὕτη ζ' ἡμέρα, ἀφ' 95
ἧς ὁ κύριος ἤρξατο τὸν τῇδε κόσμον δημιουργεῖν, ἐν ᾗ δὴ καὶ
καταπαύσας ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ εἰς ἀνάπαυσιν τῷ Ἰσραὴλ
ἀπεκλήρωσεν, ἵνα, φησίν, ἀναπαύσηται 'ὁ βοῦς σου καὶ τὸ
ὑποζύγιόν σου'. κατὰ ταύτην δὲ τὴν ἡμέραν, ἤτοι τὸ σάββα-
τον, θυσίας μὲν ἐπετέλουν τινάς, οὔτε δὲ ἔσπερον οὔτε ἐφύ- 100
τευον οὔτε ἐκινοῦντο μ̣ακρότερον, πολλοῦ γε καὶ δεῖ ὥστε
καὶ δόρατος ἅπτεσθαι καὶ ἐν ὅπλοις εἶναι. διὰ τοῦτο αὐτοῖς
βαρὺ τὸ ἐν σαββάτῳ φυγεῖν, μ̣ὴ̣ δυναμένοις παλινδιώξ̣ε̣ι̣
[........]σ̣θ̣αι ἢ πορρωτέρω τῶν νενομισμένων βημάτων χω-
ρεῖν. 'οὐαὶ δέ' φησι 'καὶ ταῖς θηλαζούσαις καὶ ταῖς ἐν γαστρὶ 105
ἐχούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.' πᾶσα μὲν γὰρ γυνή, ὥσ-
περ ἀσθενὴς πρὸς παράταξιν, οὕτω πρὸς φυγήν, καὶ ἡ ἐπίτεξ

94–95 Matth. 24,20 || **98–99** Exod. 20,10 || **105–106** Matth. 24,19

91 καιρῶν e priore irrepsit; lege fere ἐχθρῶν || **100** ἔσπερον] sic cod. || **104** ex. gr. χρήσασθαι

καὶ μᾶλλον· τηνικαῦτα γὰρ ἀσθενεστέρα διὰ τὸ ἐπαχθὲς τοῦ
φυσικοῦ φορτίου γινομένη ὁμοῦ τε πρόεισι καὶ ἀπολιγωρεῖ
110 καὶ θᾶττον τῷ ἐμβρύῳ συναποθνήσκει· οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ ἡ
ἐπὶ μάλης τὸ βρέφος ἔχουσα τοῖς αὐτοῖς ἐκείνοις κακοῖς συγ-
κυρεῖ. ἀλλὰ καὶ ὁ δυνάμενος διαδρᾶναι τὸν ἐφεστηκότα πό-
λεμον, εἶθ' ὑποστρέψας ἵν' ἀφέληται τὸ ἱμάτιον, ἁλωτὸς γίνε-
ται καὶ ἀπάγεται δορυάλωτος. ταῦτα δὲ πάντα πεπόνθασιν
115 Ἰουδαῖοι ἐπὶ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς καὶ ὕστερον ἐπὶ Οὐε-
σπασιανοῦ καὶ Τίτου τῶν βασιλέων· οὗτος γὰρ αὐτοῖς τελευ-
ταῖος ὅρος ἐγίνετο τῶν κακῶν.

Ἡ μὲν οὖν ἐξήγησις ἱστορικωτέρα τῆς προρρήσεως αὕτη,
ἣν δὴ καὶ Ἰουδαίοις μόνοις ὁ λόγος ἀποκληροῖ· ἡ δὲ κατὰ
120 θεωρίαν καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ τὸ μέλλον λέγουσα, ὡς εἰκάσαι,
αὕτη. φυγή ἐστιν ἢ ἡ παντελὴς τοῦδε τοῦ παντὸς μεταποίη-
σις, καθ' ἣν ἀπὸ τοῦ παρόντος βίου πρὸς ζωὴν ἑτέραν μετα-
πεμπόμεθα· ἢ ὁ τοῦ καθ' ἕκαστον θάνατος, οἷον γὰρ καὶ ἐν
τούτῳ ἀποδιδράσκει τὸ σῶμα ψυχὴ καὶ τῆς βαρυτάτης πέδης
125 ἐκλύεται. ἀλλ' εὐξώμεθα, ἵνα μὴ γένηται ἡ τοιαύτη φυγὴ
ἡμῖν ἐν χειμῶνι· χειμὼν δέ ἐστι κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους
ἐν ἡμῖν, ὁπότε δὴ πρὸς τὸ σῶμα ἡ ψυχὴ στασιάζουσα καὶ
ἀντέχειν μὴ δυναμένη ταῖς τῶν παθῶν ἐμβολαῖς ὑποκλύζεται
καὶ ὑπείκει τῷ χείρονι καὶ πάντα πάσχει τὰ χαλεπώτατα. καὶ
130 ὥσπερ χειμῶνος ὁ ἥλιος ἀπελαυνόμενος φαίνεται, οὕτω δὴ
καὶ τὸ τοῦ νοῦ φῶς ἐν τῷ χειμῶνι τῆς φύσεως καὶ ταῖς ἐπ-
αναστάσεσι τῶν παθῶν πόρρω ποι γίνεται, καὶ ἐν σκότῳ καὶ
ἀχλύι ταλαιπωρεῖται ὁ ἄνθρωπος, νῦν μὲν ὄμβρων αὐτῷ ἐπι-
χεομένων, νῦν δὲ τῆς θαλάσσης ἀνοιδούσης καὶ τῶν πνευμά-
135 των ἐπεμβαλλόντων. αἰνίττεται δὲ ταῦτα τὴν φύσιν καὶ τὰς
ἐν ταύτῃ κῆρας καὶ τῆς ἀλόγου ψυχῆς τὰς ὁρμὰς καὶ τὰς
τῶν δαιμόνων ἐπιβουλάς. ἀλλ' ἧττον μὲν κακόν, εἰ ἐν χειμῶνι

135–136 cf. infra 25,9–10

112 πόλεμον Wk.: πόλ( )λεως ut vid. **c** || **128** ὑποκλύζοι τε **c**: corr. Du. || **135** ἐπεμβαλόντων **c** || **136** ὁρμὰς, sscr. ἀφορ, pr. m. **c**

φευξόμεθα, μᾶλλον δ' εἰ ἐν τῷ σαββάτῳ, ὁπότε δὴ καὶ τὸ αὐτοκίνητον τῆς ψυχῆς ἀπολέσαντες καὶ πρὸς πᾶσαν πρακτικὴν ἀπονεκρωθέντες οἷον ἀρετὴν ἀνενέργητοι πάντῃ τυγχά- 140 νομεν καὶ ἀκίνητοι ἐρ[.. ..]· ὑποπεσούσης γὰρ τῆς ψυχῆς πάντῃ τῷ σώματι καὶ ἀπρακτούσης πρὸς τὰ καλὰ τὸ ὀλέθριον αὐτῇ σάββατον ἐπιγίνεται. 'οὐαὶ δὲ καὶ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις'· φύσεις δὲ καὶ αὗται ψυχῶν· καὶ αἱ μὲν τὰς δοθεί- 145 σας αὐταῖς ἀφορμὰς παρὰ θεοῦ τῶν ἀρετῶν ἐνδομυχοῦσαι καὶ κρύπτουσαι, οἷον μὴ τίκτουσαι μηδὲ τρέφουσαι, ἀλλ' οἷον κ̣α̣τ̣ὰ̣ τὸν πονηρὸν δοῦλον χωννύουσαι κατὰ γῆν καὶ πνεῦμα σωτηρίου μὴ ἀποτίκτουσαι τέλειον· αἱ δ' ἀπογεννῶσαι μὲν ἀρετάς τινας ἀπὸ τῆς τοιαύτης ὠδῖνος, μὴ μέντοι γε τελείας 150 καὶ εὐμεγέθεις, ἀλλὰ νηπιώδεις καὶ γαλακτοτροφουμένας. ἀμφότεραι οὖν ὑπὸ δίκην ἀχθήσονται, αἱ μὲν ὡς ἄγονοι καὶ ὅτι μηδ' ὅλως ἀπογεγεννήκασιν, αἱ δὲ ὡς ἀμβλωθρίδια ἀποτέξασαι καὶ ἀνεμιαῖα καὶ Πλατωνικῶς εἰπεῖν οὔρια, καὶ τὸ ὅλον νηπιώδη καὶ ἀτελῆ. μηδὲ φυγόντες εἶτα στραφῶμεν λα- 155 βεῖν τὸ ἱμάτιον· οἱ γὰρ τὸν ἐσπιλωμένον χιτῶνα ἀποδυσάμενοι, εἶτα πρὸς τοῦτον παλινδρομήσαντες, οὐ μόνον τὸν ἐν τοῖς πεπονημένοις μισθὸν ζημιοῦνται, ἀλλὰ καὶ βαρυτέρας ἀξιοῦνται τῆς κατακρίσεως, ὅτι 'γευσάμενοι' κατὰ τὸν ἀπόστολον 'καλὸν θεοῦ ῥῆμα' καὶ γνώσεως μυστηρίων ἀξιωθέν- 160 τες πάντα προδιδόασιν, ἡδονῇ βραχείᾳ δελεασθέντες.

Ἔχετε οὖν, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί, τῆς διττῆς προρρήσεως τὴν ἐξήγησιν· συνευξώμεθα οὖν ἀλλήλοις καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἵνα μήτε ἐν χειμῶνι μήτε ἐν σαββάτῳ τὸν τῇδε φύγωμεν βίον μήτε ἐν ὠδῖσιν ὄντες μήτε ἀτελῆ γεννή- 165 σαντες μήτε πρὸς τὸν ἴδιον ὥσπερ κύνες ἐπιστραφέντες ἔμετον.

147–148 Matth. 25,14–26 ‖ 159–160 Hebr. 6,5 ‖ 166–167 2 Petr. 2,22; CPG I 366; cf. Prov. 26,11

138 τευξόμεθα c: corr. Wk. ‖ 142 παντὶ c: corr. Wk. ‖ 154 an Ἀριστοτελικῶς debuit?

18

Τοῦ Ψελλοῦ εἰς τὸ 'ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν'

Πολλαχοῦ τῶν εὐαγγελίων ὁ κύριος δοκεῖ μοι μὴ πρὸς τὰς πεύσεις τὰς ἀποκρίσεις ποιεῖσθαι· τούτου δὲ αἴτιον, ὅτι ἐννοιῶν καὶ καρδίας ἐπιβατεύων πρὸς τὰς τῆς ψυχῆς διαθέ- 5 σεις, ἀφ' ὧν οἱ λόγοι ἐσχηματίσθησαν, ἀποκρίνεται. πρὸς μὲν γὰρ τὸν εἰρηκότα 'διδάσκαλε ἀγαθέ', 'οὐδείς' φησιν 'ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός'· πρὸς δὲ τὸν εἰπόντα 'ἀκολουθήσω σοι ἔνθα ἂν ἀπέλθοις', 'αἱ ἀλώπεκες' φησί. κατὰ γοῦν τὸ προβεβλημένον εἶδος τῆς ἐρωτήσεως ἄλογοι δοκοῦσιν αἱ ἀποκρίσεις, ὡς 10 δὲ πρὸς τὴν τοῦ ἠρωτηκότος διάνοιαν καὶ πάνυ προσφυεῖς καὶ κατάλληλοι.

Ὁ μὲν γὰρ εἰπὼν 'διδάσκαλε ἀγαθέ' ὡς περὶ ἀγαθοῦ τινος ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ διελέγετο, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἀγαθὸν πηγάζοντος, ἀλλ' ἄνωθεν ἐρανιζομένου. ἐπεὶ γοῦν ἔξωθεν 15 συνῆπτε τῷ κυρίῳ τὸ ἀγαθόν, διὰ ταῦτά φησιν 'οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός' καὶ 'τί με λέγεις ἀγαθόν;' ἄνθρωποι μὲν γὰρ ταῖς ἀγαθαῖς προσμαρτυρούμενοι ἕξεσιν ἀσμένως τε τὴν μαρτυρίαν λαμβάνουσι καὶ ἐπαινοῦσι τῆς εὐφημίας τὸν εἰρηκότα. ὁ θεὸς δὲ οὐχ οὕτως, πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ἀλλ' εἰ μέν τις 20 αὐτῷ ὡς θεῷ μαρτυρήσει τὸ ἀγαθόν, ἐφ' ᾧ δὴ καὶ οὐσίωται, οὐκ ἀπωθεῖται τὸν ἔπαινον, εἰ δ' ὡς ἀνθρώπῳ ψιλῷ, ἐπιστομίζει τὸν ὑμνηκότα. τοιοῦτος τοίνυν καὶ ὁ νομικὸς ἀνὴρ ἐκεῖνος, ἀγαθὸν ἀποκαλῶν τὸν θεόν, οὐχ ὅτι τὸ κυρίως ἀγαθὸν αὐτὸς ἦν, ἀλλ' ὅτι ἄλλο τι ὢν μετέσχε τῆς ἀγαθότητος. 'οὐ- 25 δείς' γοῦν φησιν 'ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός.' καὶ περὶ τούτου

1 Luc. 10,18 ‖ 6–7 Marc. 10,17–18 ‖ 7–8 Matth. 8,19–20 ‖ 15–16 Marc. 10,18 ‖ 25 καὶ – 26 συμφέρεσθον] cf. Euseb. Praep. evan. XIV 4,1,3–4

18 c 286v–288v ‖ ined. ‖ 10 utrum πάνυ an πάλιν incertum c ‖ 17 τε sscr. c

πάντες ἐξαίσιοι σοφοὶ συμφέρεσθον, Αἰγύπτιοί τε καὶ Ἕλλη-
νες καὶ πρὸ πάντων τούτων Ἑρμῆς ὁ οὕτω Τρισμέγιστος ἐπ-
ονομαζόμενος. προθέμενος γὰρ εἰπεῖν ὅ τί ποτέ ἐστι τὸ ἀγα-
θόν, τὰς μὲν ἐν τῇ ψυχῇ ἕξεις τάς τε μὴν ἀρετὰς καὶ τὰς
ἀπὸ τῶν ὑπερτέρων εἰς τὰ ὑφει[μένα] προϊούσας παρῆκεν, 30
ὁρίζεται δὲ τοῦτο οὖν τὸ πρὸ τῶν ἁπάντων ἕν, ἀφ' οὗ δὴ
τἆλλα κατὰ μετοχὴν ἀγαθά τέ ἐστι καὶ λέγεται, οὐχ ὡς ὄντα
κυρίως, ἀλλ' ὡς πεπονθότα τὸ ἀγαθόν. ἐπὶ πᾶσι δὲ τοῖς εἰρη-
μένοις καὶ ὁ φιλόσοφος Πρόκλος ἐν οἷς τε στοιχειοῖ τὸν φιλό-
σοφον καὶ ἐν τοῖς Περὶ προνοίας αὐτοῦ λόγοις, ἐν τῷ τρίτῳ 35
καὶ μάλιστα κεφαλαίῳ, ὡς οἶμαι, 'ταὐτόν' φησὶ 'τἀγαθὸν τῷ
ἑνί, τοῦτο δὴ τὸ μυριόλεκτον'· οὕτως γὰρ ἐκεῖνος εἴρηκεν ἐπὶ
λέξεως. παρεκβατικώτερον δὲ ταῦτα εἴρηκα, ἵν' ᾖ δῆλον,
ὁπόθεν ὁ κύριος τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μαρτυρίαν μὴ προσηκάμε-
νος φαίνεται. 40

Καὶ οὗτος μὲν ὁ νομικὸς ἐντεῦθεν ἐπεστόμισται, ὁ δὲ ἕτε-
ρος ἑτέρως. πρὸς γὰρ τὸ 'ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἂν ἀπέλθῃς'
εἴρηται τὸ 'αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσιν'. ἐπεὶ γὰρ φιλοχρη-
μάτως εἶχεν οὗτος ὁ ἀνήρ, ἑώρα δὲ πολλοὺς ἀργύριον κατα-
βαλλομένους τῷ Ἰησοῦ ἐφ' οἷς ἐτέλει θαυματουργῶν, ἐντεῦ- 45
θεν πλουτήσειν ᾤετο στιβάδας τε κτήσασθαι ὑψηλὰς καὶ τά-
πητας ἁλουργοὺς οἴκους τε περιβαλέσθαι μεγάλους καὶ περι-
πάτους οἰκοδομήσειν ἐμπλήσειν τε χρεωστῶν μὲν τὴν πόλιν,
ἀνδραπόδων δὲ τὸν οἶκον. ἀλλὰ πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν
τὰς ἀποκρίσεις πεποιημένος ὁ κύριος, 'αἱ ἀλώπεκες' φησὶ 50
'φωλεοὺς ἔχουσιν, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐγὼ οὐκ ἔχω ποῦ
τὴν κεφαλὴν κλῖναι'· πένομαι γὰρ οὐδὲν ἧττον ἐκείνων, εἰ μὴ
καὶ μᾶλλον, ὅσον τοῖς μὲν φωλεὸς καὶ κατάδυσις, ἐμοὶ δὲ
οὐδὲ βραχύ τι πέφυκεν ὑπαγκώνιον, ὥστε τὴν κεφαλὴν

31 cf. Hermes Trismeg. II 15–16; VI 1; XIV 9 ‖ **34** Procl. Elem. th. 13 ‖ **36–37** Procl. Decem dub. 10,9; cf. Psell. Theol. I, opusc. 49,90 ‖ **42–43** Matth. 8,19–20

30 προϊούσας] punctis dist. **c** ‖ **35** (πρωτο)νοίας **c**

55 ἐκείνῳ προσερεῖσαι. ἔχει δέ τινα καὶ ἑτέραν ἔννοιαν τὸ ῥη-
τόν. ἐπειδὴ γὰρ εἶδε χρηματιστὴν τὸν ἄνδρα ὁ κύριος, ἀπη-
γόρευσεν αὐτῷ τὸ σὺν αὐτῷ εἶναι, ὅτι μὴ ἔχω, φησίν, ἐν σοὶ
ἀναπαύσασθαι. ἐγὼ μὲν γὰρ ψυχαῖς δικαίαις ἐπαναπέπαυ-
μαι, ἐπὶ σοὶ δ' αἱ ἀλώπεκες τοὺς φωλεοὺς ἔθεντο, ἅστινας δὴ
60 ταύτας ὑποληπτέον, οἶμαι δὲ τὰ κακοῦργα καὶ πονηρὰ πνεύ-
ματα, ἃ δὴ κατὰ τὰς διαφόρους ἐπιβολὰς τῶν ἐννοιῶν καὶ
πετεινὰ κατωνόμασεν οὐρανοῦ.

Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ παρ' ὑμῶν τὴν τήμερον προβληθέν.
τῶν γὰρ μαθητῶν εἰρηκότων, 'κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ἡμῖν
65 ὑποτάσσεται', 'ἐθεώρουν' φησὶ 'τὸν σατανᾶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
ὡς ἀστραπὴν πεσόντα'. ἀσυνάρτητος γὰρ κἀνταῦθα πρὸς
τὸν τῶν ἀποστόλων λόγον ἡ τοῦ κυρίου ἀπόκρισις, συμβιβά-
ζεται δὲ πρὸς τὴν ἐκείνων ἀποδεδομένη διάνοιαν, ἀφ' ἧς
ἐκεῖνοι τοὺς λόγους πρὸς τὸν διδάσκαλον ἐποιήσαντο. τίς δὲ
70 ἡ τῶν ἀποστόλων διάνοια; οὗτοι, ἐπειδὴ πνεύμασιν ἅπαξ
ἐπιτιμήσαντες ἀπήλασαν ἀφ' ὧν κατεσκήνωσαν, μέγα τι περὶ
ἑαυτῶν ἐφαντάσθησαν· ὅθεν ἐπὶ τῷ τοιούτῳ μεγαλουργήματι
ἀβρυνόμενοι ἐντεῦθεν ὕμνησαν τὸν διδάσκαλον. οὐ γὰρ ὅτι
εἰς μαθητείαν αὐτῷ προσεχώρησαν οὐδ' ὅτι κρειττόνων μα-
75 θημάτων μετέσχον οὐδ' ὅτι παρὰ τοὺς ἄλλους τῷ Ἰησοῦ ἐξε-
λέγησαν εὐφημεῖν αὐτὸν προείλοντο καὶ εὐγνωμονεῖν ἐφ' οἷς
εὖ πεπόνθασιν, ἀλλ' ὅτι τῶν δαιμόνων κατεδυνάστευσαν.
ἐδόκει γὰρ αὐτοῖς μέγα τὸ κατισχύσειν ἀρχῶν καὶ καταδυνα-
στεύσειν ἐξουσιῶν καὶ κρατήσειν τοῦ κοσμοκράτορος. τῆς
80 γοῦν τοιαύτης οἰήσεως ἀπάγων ὁ κύριος, 'ἐθεώρουν' φησὶ
'τὸν σατανᾶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα'. τοῦτο δὲ μονονουχὶ
τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι μὴ τῆς ὑμετέρας δυνάμεως τὸ κατισχύειν
τῶν πονηρῶν πνευμάτων, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀσθενείας, μᾶλ-
λον δὲ τῆς ἐμῆς ἰσχύος. ὁ μὲν γὰρ τὸν ἐν ἀκροπόλει τύραν-
85 νον καθελὼν δικαίως ἂν τὸν ἀπὸ τοῦ δήμου αἰτήσειε στέφα-

62 ibid. ‖ **64–65** Luc. 10,17–18

59 δὴ sscr. **c** ‖ **61** utrum ἐπιβολὰς an -ουλ- incertum **c**

νον· εἰ δέ τις ἐκεῖθεν φυγάδα γενόμενον ἀπαντήσας ἀνέλοι, οὐ τυραννοκτόνος οὗτος οὐδὲ δεῖ τοῦτον βρενθύεσθαι ἐφ' οἷς φυγάδα καὶ περιεσπασμένον ἀπέκτεινεν ἄνθρωπον. καὶ ὑμεῖς τοιγαροῦν πεπτωκότι τῷ [ἐχθρ]ῷ [...........] ἐπιστρατεῦ[σαι] φρυά[ττεσθε ....] τὸν σα- 90 τανᾶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἀστραπὴν πεσόντα. ὑμεῖς μὲν γὰρ νῦν δοκεῖτε τοῦτον καταρριπτεῖν ἐπιτιμᾶν τε καὶ ἀπελαύνειν· ἐγὼ δὲ πρὸ π[.....]ων ἐθεώρουν ἐν οὐρανῷ ἐπαιρόμενον καὶ ἐκεῖθεν ἀπορριπτούμενον δίκην τῆς ἐκπυρηνιζομένης ἀστραπῆς καὶ οἷον ἀπωθουμένης ἐκ τῶν νεφῶν. οὐδὲν οὖν καινόν, 95 τὸν ἰσχυρὸν ἅπαξ δεθέντα αὖθις ἐπιδεσμεῖν καὶ ἅμμασι περιβάλλειν τῶν προτέρων ἐλάττοσι.

Τὸ δὲ 'πεσεῖν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ' ταὐτόν ἐστι τῷ ἀπὸ τῶν νοητῶν. πολλαχοῦ γὰρ ἡ γραφὴ συνεκδοχικώτερον τὴν μὲν αἴσθησιν διὰ τῆς γῆς ὑπαινίττεται, τὴν δὲ νόησιν διὰ τοῦ οὐ- 100 ρανοῦ. 'ὁ πρῶτος' γάρ φησιν 'ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἐξ οὐρανοῦ.' οὐ γὰρ ὥσπερ ὁ Ἀδὰμ ἐκ γῆς ἔσχε τὴν σύστασιν, οὕτως δὴ καὶ ὁ κύριος ἐκ τῆς αἰθερώδους οὐσίας, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τὴν τοῦ προσλήμματος φύσιν ἐδημιούργησεν, ἄπαγε τοῦ ἀτόπου. καὶ τὸ 'πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς' 105 τοῦτό μοι ὑπεμφαίνειν δοκεῖ, τουτέστιν ἐν τοῖς νοητοῖς· τὸ γὰρ 'οὐδεὶς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου' αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ εἴρηκεν. ὅτι δὲ ἐπὶ καθαιρέσει τῆς τῶν μαθητευομένων οἰήσεως ἡ σοφία τοὺς λόγους ἐσχηματίσατο, δηλοῦσι τὰ ἐφεξῆς· 'μὴ' γὰρ 'ἐπὶ τούτῳ' φησὶ 'χαίρετε, ἀλλ' ἐφ' οἷς τὰ ὀνόματα 110 ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς.'

Καὶ ὁ μὲν λόγος ἐνταῦθα συμπεπεράνθω, ἐπειδήπερ τὸ πρόβλημα αὐτάρκη τὴν λύσιν ἀπείληφεν. ὑμεῖς δὲ εὖ ἴστε ὡς πολλὰ ἔχων περὶ δαιμόνων εἰπεῖν, ἐφ' ὧν δὴ πολλοῖς περὶ αὐτῶν βιβλίοις ὡμίληκα, ἀναβάλλομαι, ὅτι μὴ χωρεῖν οἷοί τέ 115

101–102 1 Cor. 15,47 || **105** Matth. 6,9 || **107** Acta 7,49 || **110–111** Luc. 10,20

93 ex. gr. πολλῶν αἰώνων || **105** ἀτόπου Wk.: σκοπ(~) **c** || **115** βιβλίων **c**: corr. Wk.

ἐστε τὰ λεχθησόμενα. εἴτε γὰρ τὰς ἡμετέρας δόξας καὶ ἀληθεῖς καταλέγοιμεν, ἀπέραντον τὸ πέλαγος τῆς ζητήσεως, πῶς δὴ ἁπλῆ φύσις ὁ Ἑωσφόρος τυγχάνων τὰ τῶν συνθέτων ὑπέμεινε, καὶ πῶς ἐτραχηλίασε κατὰ τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν 120 ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀκαθαίρετον τὸ ἐκείνου κράτος εἰδώς, τίς τε ἡ τοῦ πνεύματος ἔπαρσις, καὶ εἰ ἀκαριαία ἢ ἐν παρατάσει χρόνου θεωρεῖται, πῶς τε ἡ ἐξ οὐρανοῦ πτῶσις, ὁποῖοι δὲ καὶ οἱ τοῦ πεσόντος δεσμοί· εἴτε δὲ τὰς Ἑλληνικὰς ἐξετάζοιμεν δόξας, διαπληκτίσομαι πρὸς αὐτούς, πῶς ἐν μέσῳ οὗ- 125 τοι ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων ἑστᾶσι καὶ πῶς τῶν ἄκρων συνδέσεις τυγχάνουσι καὶ μεσότητες. διὰ ταῦτα τὴν πλείονα περὶ τούτων ἐξέτασιν ὑπερτιθέμενος, ἐνταῦθα κατακλείειν τὸν λόγον προῆγμαι.

19

Τοῦ Ψελλοῦ εἰς τὸ τῶν Σαδδουκαίων ἐρώτημα

Οὐ μία τοῖς ἐκ περιτομῆς ἦν δόξα περὶ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀξιώματος. Φαρισαῖοι γὰρ καὶ Σαμαρεῖται καὶ Ἐσσηνοὶ ἀθάνατόν τε αὐτὴν ὑπελάμβανον καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν ἐδογμά- 5 τιζον· οἱ δὲ ἐπισήμου τινὸς Σαδδοὺκ ὀνομαζομένου ἀπόγονοι, οἱ καὶ ἰδίως Σαδδουκαῖοι ὀνομαζόμενοι, ταὐτὰ μὲν τοῖς λοιποῖς ἐθυσίαζον, περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τοῖς λοιποῖς διεφέροντο μέρεσιν, ὥσπερ δὴ καὶ Σαμαρεῖται κατὰ τἆλλα τοῖς Ἰουδαίοις συμβαίνοντες οὔτε τὴν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ βίβλον 10 ἐδέχοντο οὔθ' ὅσα μετὰ τὴν πεντάτευχον τοῖς Ἰουδαίοις συγγεγράφαται.

Οὗτοι τοίνυν οἱ Σαδδουκαῖοι ἀνελεῖν τὴν τῆς ἀθανασίας

5–6 cf. Psell. Theol. I, opusc. 106,20–24 || **12–15** Matth. 22,23–30

19 **c** 326^{v}–328^{v} **m** 317^{r-v} (106–150) || ined. || **1** Εἰς τὸ τῶν σαδουκέων ἐρώτημα περὶ ἀναστάσεως **m** || **10** συγγεγράφατε **c**

πίστιν ἐξ ἐπιτεχνήσεώς τινος οἰόμενοι νομικῆς πάνυ κακοή-
θως τῷ διδασκάλῳ προσέρχονται, ἐξ αὐτῶν ὥσπερ τῶν νομι-
κῶν αἱρήσοντες ἐντολῶν. ὁ δὲ νόμος ἐπειδὴ μὴ πάντῃ πνευ- 15
ματικός (τὸν τοῦ Μωσέως δέ φημι), καὶ τὴν ἀγονίαν καὶ πο-
λυγονίαν κατὰ σωματικοὺς τύπους ἐδέχετο, καὶ τὰς μὲν στε-
ρίφας ἐμέμφετο, ὅσαι δὲ μητέρες πολλῶν τέκνων κεχρηματί-
κασι, ταύτας ἐπῄνει καὶ ἀνεκήρυττε, τὴν αὐτὴν καὶ περὶ τοὺς
ἀγόνους καὶ πολυγόνους ἔχων διάνοιαν. διὰ ταῦτα ὁ Ἑλκανᾶ 20
παρὰ μὲν τῇ Φενάννᾳ μέγας ἐτύγχανε καὶ ἐπίσημος, παρὰ δὲ
τῇ στείρᾳ Ἄννῃ τῆς ἐναντίας δόξης ἐτύγχανε· καὶ τῶν δύο
τούτων γυναικῶν ἡ μὲν ἐστέργετο τῷ ἀνδρί, ὅτι πολυγονεῖ, ἡ
δ' ὡς ἄτοκος ἀπεστέργετο. διὰ ταῦτα τοίνυν ὁ ἀδελφός, τὴν
ἀπαιδίαν τῷ συζύγῳ παραμυθούμενος, πατέρα τοῦτον ἐποίει 25
παράδοξον καὶ νεκρόν. ἐπειδὴ γὰρ ἀποθάνοι ἄτεκνος, ζῶσαν
αὐτῷ τὴν γυναῖκα κατηγγύα τῷ ἀδελφῷ καὶ τὸν πρώτως
ἐκεῖθεν φύντα παῖδα τοῦ τετελευτηκότος ὠνόμαζε· κἂν πολ-
λοὶ δ' εἶεν ἀδελφοί, τούτοις ἐκ διαδοχῆς διὰ τὴν ἀτεκνίαν
διημείβετο ἡ γυνή. {ἀντὶ δὲ τοῦ τί} ὅ τι μὲν οὖν ὁρῶν ὁ νόμος 30
τοῦτο τοῖς ἐκ περιτομῆς ἐνετέλλετο, προϊόντες, ἂν ἄρα οἷοί
τε ὦμεν, διερμηνεύσομεν· ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, αὐτὸ τὸ τοῦ
Μωσέως βιβλίον ἀριδηλότατα παριστᾷ. ἀπὸ ταύτης τοίνυν
τῆς νομοθεσίας οἱ ἀθεώτατοι Σαδδουκαῖοι ὁρμώμενοι τὴν εἰς
τὸ ἄτοπον ἀπαγωγὴν διὰ τῆς περὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς 35
ὑπολήψεως κατεσκευάζοντο. ὥσπερ γὰρ οἱ γεωμετροῦντες ἢ
ἄλλως φιλοσοφοῦντες, ἐπειδὰν {τινες} τὴν ἐναντίαν δόξαν
γυμνάζοντες ἄτοπόν τι εὑρήσουσι, ταύτην μὲν ἀναιροῦσι, τὴν
δὲ ἀντιφατικῶς ἀντικειμένην εἰσάγουσιν, οὕτω δὴ καὶ οὗτοι,
θνητὴν δογματίζοντες τὴν ψυχήν, τὸν περὶ τῆς ἀθανασίας 40
λόγον ἐγύμναζον καὶ ὡς πρὸς ἄτοπον ἐντεῦθεν τὸν λόγον

21–21 1 Regn. 1,1–2 || 24–28 Deut. 25,5–6 || 33 ibid.

17 στέριφας c || 21 φενάννᾳ c: Φεννανα LXX || 25 τῷ] fort. τῇ habet c || 27 scr. αὐτοῦ? || 30 ἀντὶ – τί secl. Wk. ut glossema ad ὅ τι | ὅ τι] scr. εἰς τί? || 35 διὰ del.? || 37 τινες] s. l. ins. c: secl. Du.

συνήλαυνον, ἵνα διὰ τούτου ἡ μὲν τῆς ἀθανασίας ἀκυρωθῇ
ὑπόληψις, ἀντεισαχθείη δὲ ἡ ἀντίφασις.
Ὡς μὲν οὖν ἀκριβεῖ λόγῳ εἰπεῖν καὶ ὁλοσχερῶς, τοιαύτη
45 τις ἦν τοῖς Σαδδουκαίοις ἡ ἐπιχείρησις· προσθήσομεν δὲ καὶ
αὐτὴν κατὰ μέρος τὴν ἔννοιαν. δραματουργοῦσί τινα ὥσπερ
ἐν σκηνῇ ὑπόθεσιν νομικήν, καὶ πλάττουσι τῷ λόγῳ ἀπὸ τῆς
αὐτῆς φυλῆς ὁμοφυεῖς ἀδελφοὺς ζ' καὶ γυναῖκα μίαν κατὰ
γένος διῃρημένην· εἶτα δὴ ταύτην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς ἐξαλ-
50 λάττουσιν, ἐπεὶ μηδὲ παρ' ἑνὶ τέτοκεν, ἀλλὰ παρὰ πᾶσιν
ὁμοίως ἐστειρωμένην τὴν φύσιν ἐφύλαξεν. εἶτα ἐρωτῶσιν ὡς
'ἐπὶ τῆς δογματιζομένης παρὰ σοῦ' τρόπον τινὰ πρὸς κύριον
φάμενοι 'ἀναστάσεως τίνος ἔσται γυνή, πᾶσι μὲν ὁμοίως γα-
μηθεῖσα, μηδενὶ δὲ τῶν ζ' παιδοποιήσασα;' ᾤοντο γὰρ ἀπο-
55 κριθῆναι τὸν διδάσκαλον, ὡς ἢ τοῖς ἑπτά, οἷς συνεβίωσεν, ἢ
τούτων ἑνί, κἀντεῦθεν ἔχειν συνειλημμένον τὸ ἄτοπον, ὅτι
οὐχ ἕτερος ἐκεῖνος ὁ βίος παρὰ τὸν τῇδε, εἰ καὶ πάλιν γάμοι
καὶ συζυγίαι καὶ γυναῖκες ἀνδράσι κολλώμεναι, καὶ ὡς ἀτό-
που εὑρεθέντος τινὸς ἀναιρήσειν μὲν τὴν τῆς ἀτοπίας γέεν-
60 ναν, φημὶ δὴ τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἔχειν δὲ
ἀμάχως ἐξ ἀντιφάσεως τὸ θνητὴν εἶναι τὴν ψυχὴν καὶ μὴ
ἀναβιώσκεσθαι τοὺς νεκρούς.
Ἀλλ' ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν καὶ δρασσόμενος
τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν ἀπ' αὐτῆς εὐθὺς τῆς
65 ἀποκρίσεως τὴν πονηρὰν αὐτῶν ὑπόνοιαν ἀνακρούεται. 'μὴ
πλανᾶσθε' γάρ φησιν, 'ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν
οὔτε ἐκγαμίζουσιν, ἀλλ' ὡς ἄγγελοί εἰσι τοῦ θεοῦ.' παρθενίαι
μὲν γὰρ καὶ γάμοι τεκνώσεις τε καὶ στειρώσεις συζυγίαι τε
καὶ διαστάσεις τῷ παρόντι βίῳ συγκαταλύονται, κατὰ σχέ-

63 ὁ – αὐτῶν] Sus. 35a || 63–64 1 Cor. 3,19 || 65–67 Matth. 22,29–30

54 ἀποκριθ.] an δεῖν vel sim. addendum? || 55 τοῖς Wk.: τῶν c || 59 τῆς ἀτοπίας γέενναν] textus vix sanus || 69–70 an καὶ σχέσεις δὲ πᾶσαι?

σεις δὲ πάντα καὶ διαθέσεις μᾶλλον ἢ ἧττον πρὸς τὰ τῇδε 70
κλίνουσι πράγματα. ὁ γὰρ μέλλων αἰὼν κόσμος ἐστὶν ἀσχέ-
του διαγωγῆς, ἔνθα οἱ καλῶς ἐντεῦθεν ἀποδημήσαντες οὐ
κατὰ σάρκα περιπατήσουσιν, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι ἔσονται τοῦ
θεοῦ, οὐ πρὸς ἡδονῆς ἀκολασίαν τῇ συμβιώσει τοῦ σώματος
χρώμενοι, ἀλλ' ὡς συγκληρονόμου τῶν ἀκηράτων ἐκείνων 75
ἀγαθῶν, ἵνα μεθ' οὗ τοὺς ἀσκητικοὺς ἢ ἀθλητικοὺς ὑπέμει-
ναν πόνους καὶ συνίδρωσαν καὶ συνέκαμον ταῖς συντονίαις
τῶν ἀρετῶν ἐνταῦθα ταλαιπωρούμενοι, μετὰ τούτου καὶ τῆς
θείας ἀνέσεως τύχωσιν, ὄμμασιν ὁμοῦ καὶ νοεροῖς ἀντιβλέ-
ψεσι τὰ μὲν ὁρῶντες αὐτοφανῶς τὸν θεόν, τὰ δὲ καθαρωτά- 80
ταις περιωπαῖς ταῖς θείαις αὐγαῖς ἐντρανίζοντες.

Τοιοῦτοι μὲν οὖν καὶ οἱ σωματικοὶ Σαδδουκαῖοι καὶ ἡ κατ'
ἐκείνους ἐρώτησις καὶ ἡ πρὸς τὴν ποιὰν ταύτην ἐρώτησιν
τεχνικωτάτη ἀπόκρισις. ἐπεὶ δ' οὐκ ἐπὶ τοιούτων ἐγὼ σπαρ-
γάνων ἐμαιευσάμην ὑμᾶς, ἀλλ' ἀεί ποτε πρὸς τὸν νοῦν συμβι- 85
βάζω καὶ πρὸς τὴν ἀναγωγὴν ἀνάγω τοῦ γράμματος, δέον
ἐστὶ καὶ ἐπὶ τούτου τοῦ θεωρήματος ἀλληγορικώτερον τῷ
λόγῳ προσελθεῖν καὶ νοερῶς ὑφᾶναι τὸ ζήτημα. Σαδδου-
καίους τοίνυν κατ' ἀναγωγὴν οἰητέον τοὺς αὐτοματίζοντας τὸ
πᾶν λογισμοὺς καὶ μήτε κόσμον οἰομένους ἕτερον μήτε νοῦν 90
διεξερευνωμένους, ἀλλὰ μόνην τὴν αἴσθησιν προβαλλομένους
καὶ τῷ σώματι τὴν ψυχὴν διαλύοντας. ὁ δὲ πρὸς ὃν ἡ ἐρώτη-
σις λόγος ὁ ἐν ἡμῖν ἐστι νόμος τοῦ πνεύματος, πρὸς ὃν ἀεί
ποτε οἱ πονηροὶ ἀντιδιατίθενται λογισμοί. ὁ μὲν γὰρ τὸν ἐν
ἀρεταῖς εἰσάγει βίον, ὁ δὲ τὸν ἀπολαυστικὸν καὶ τὸν ἐν ταῖς 95
ἡδοναῖς, καὶ ὁ μὲν τὴν ἐν τελειότητι τῆς ψυχῆς κατάστασιν
εὐδαιμονίαν ὁρίζεται, ὁ δὲ τὸ περιρρεῖσθαι τοῖς φαινομένοις
ἀγαθοῖς. διὰ ταῦτα ἐκεῖνος μὲν ἀθάνατον τίθεται τὴν ψυχὴν
καὶ τὴν ἐκ τῶν νεκρῶν δογματίζει ἀνάστασιν, οἱ δὲ οὐδέν τι
νοοῦσι τοῦ φαινομένου καινότερον. διαμαχόμενοι δὲ πρὸς τὸν 100

75 συνκλ. **c**; fort. -οι legendum || **100** διαμαχόμενοι] hinc **m**, qui praemittit οἱ σαδουκαῖοι τὴν ψυχὴν ἀθάνατον οὐ τίθενται, ὅθεν οὐδὲ νεκρῶν ἀνάστασιν δογματίζουσιν· τῶν γὰρ φαινομένων οὐδέν τι νοοῦσι θειότερον (cf. 98–100)

τοιοῦτον πνευματικὸν νόμον καὶ μὴ ἔσεσθαι ἀνάστασιν ὥσ-
περ συλλογιζόμενοι, ὡς μὲν γυναῖκα εἰσάγουσι τὴν ψυχήν, ὡς
δὲ ἀδελφοὺς ζ' νόμους τινὰς ἰσαρίθμους, καθ' οὓς ἐπολιτεύ-
σατο ἡ ψυχή. ὧν πρῶτός ἐστιν ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ τῷ Ἀδὰμ
105 ἐνταλθεὶς καὶ τῶν μὲν κελεύων ἅπτεσθαι τῶν ἐν τῇ Ἐδὲμ πε-
φυτευμένων φυτῶν, τοῦ δὲ ἀπέχεσθαι· δεύτερος δὲ ὁ μετὰ
τὴν παράβασιν ἐπὶ τῇ κατακρίσει τούτῳ δοθείς, ὁ περὶ τῆς
συζυγίας καὶ τῆς τεκνώσεως· τρίτος ὁ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν
τῷ Νῶε ἀφορισθείς· καὶ τέταρτος ὁ τῷ Ἀβραὰμ περὶ τῆς
110 περιτομῆς ἀφοσιωθείς· πέμπτος ὁ φυσικός· ἕκτος ὁ Μωσαϊκός·
καὶ ἕβδομος ὁ τῆς χάριτος. κατὰ τούτους γὰρ τοὺς νόμους τὸ
γένος τῶν ἀνθρώπων ἐπολιτεύσαντό τε καὶ πολιτευόμεθα.
ὥσπερ οὖν διαποροῦντες πρὸς τὸν πνευματικὸν νόμον οἱ λο-
γισμοί, μᾶλλον δὲ κακούργως τούτου πειρώμενοι, διαπυνθά-
115 νονται ὡς 'ἆρα μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὑπὸ νόμον ἡ ψυχὴ ἔσται
ἢ ἀνόμως βιώσεται;' εἰ μὲν γὰρ ἀνόμως, αὐτόθεν, φασίν, ὁ
ἔλεγχος, πάντα γὰρ δράσει τὰ χαλεπώτατα· εἰ δὲ νόμῳ στοι-
χήσει, ἢ ὑπὸ πᾶσιν ἔσται τοῖς ζ' ἢ ὑφ' ἑνὶ τούτων. ἀλλ' εἰ μὲν
πᾶσι, κυρίοις δουλεύσει πολλοῖς, κύριος γὰρ ὁ νόμος τοῦ νο-
120 μοθετουμένου· εἰ δὲ ἑνὶ τῶν ἀπηριθμημένων, καὶ οὕτως ἕξει
τὸν ἐφεστηκότα, καὶ πάλιν ἢ περὶ καρπῶν ἀμφισβητήσει, ἢ
περὶ συζυγίας καὶ ἀγαμίας, ἢ περὶ διαιρέσεως οἰκουμένης
γῆς, ἢ περὶ ἀκροβυστίας καὶ περιτομῆς, ἢ περὶ ἀδιαφορίας
βρωμάτων καὶ ταλαιπώρου ζωῆς, ἢ ὅλως τῶν μὲν ἀφέξεται,
125 τῶν δὲ ἀνθέξεται, τῷ αὐτοκινήτῳ ῥέπουσα ἐφ' ἑκάτερα καὶ
τοῖς αὐτεξουσίοις βουλήμασι. ὅθεν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀτοπω-
τάτην ἀνθυπαντῶν ὁ πνευματικὸς νόμος ἐρώτησίν τε καὶ δια-
πόρησιν οὔτε ἄνομον ποιεῖται τὴν ἐκεῖσε διαγωγὴν τῆς ψυχῆς

104–106 Gen. 2,16–17 || **106–108** ibid. 3,15–19 || **108–109** ibid. 9,15–17 || **109–110** ibid. 17,9–14

104–105 ἐνταλθεὶς τῷ ἀδὰμ trp. **m** || **111** καὶ om. **m** | γὰρ τούτους trp. **m** || **113** διαλογισμοὶ **m** || **114** δὲ om. **c** || **115** ἔσται om. **c** || **116** φησὶν **m** || **119** νομοθετημένου **m** || **120** ἐφέξει **m** || **121** διαμφισβητήσει **m** || **122** περὶ[1] om. **c** || **125–126** καὶ – βουλήμασι om. **m** || **127** ἀπαντῶν **m**

οὔτε τινὶ τῶν κατηριθμημένων νόμων συνάπτει. πᾶσα γὰρ ταλαιπωρία καὶ συντονία καὶ ἄσκησις ἀρετῶν καὶ νομικῶν 130 ἐντολῶν τήρησις τῷ παρόντι βίῳ συγκαταλήγουσιν, ἐκεῖσε δὲ οὔτε τινὶ νόμῳ συναφθείημεν οὔτ' ἀνόμως ζησοίμεθα, ἀλλ' ἀσχέτοις πρὸς τὰ αἰσθητὰ διαγωγαῖς καὶ ἀνεπιστρόφῳ πρὸς τὸν κύριον ὄμματι τῷ θείῳ ἐκείνῳ αἰῶνι συνεκταθείημεν.

Τοιαύτη μὲν ἡ περὶ τοῦ θείου ῥήματος τούτου ἀναγωγή. 135 τὸ δὲ τῆς πολυγονίας ἢ ἀτεκνώσεως ζήτημα, καὶ ὅπως τὴν μὲν ἐν μεγάλοις εἶχεν ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, τὴν δ' ἠθέτει καὶ ἀπεπέμπετο, οὕτως ἐπιλυσόμεθα, ὅτι συμβολικῶς διὰ μὲν τῆς ἀτεκνώσεως τὴν ἄγονον πρὸς τὰς ἀρετὰς ψυχὴν αἰνίττεται, διὰ δὲ τῆς πολυπαιδίας τὸν εὐτεκνότατον τόκον τοῦ νοεροῦ 140 σπέρματος. διὰ τοῦτο τοιγαροῦν οἱ τὸν κατὰ χάριν νόμον ἡμεῖς δεξάμενοι οὔτε ἀτεκνοῦντες σωματικῶς μισούμεθα οὔτε εὐτεκνοῦντες μετὰ τῶν ἐπαινουμένων ταττόμεθα, ἀλλ' εἰ μὲν καρπογονήσομεν ἀρετάς, τοῖς προβάτοις κατὰ τὸν Ματθαῖον καταριθμούμεθα καὶ τῆς δεξιᾶς τυγχάνομεν στάσεως, εἰ δ' 145 ἄτοκοι τῶν καλῶν ἐσόμεθα, τοῖς ἐρίφοις συγκαταλεγόμεθα καὶ τὴν ἀριστερὰν μερίδα κατακρινόμεθα. ἄτοπος τοίνυν καὶ Ἑρμῆς ὁ Τρισμέγιστος πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀσκληπιὸν τάδε διαλεγόμενος· 'μὴ συνοικήσῃς ἀνδρὶ ἀνήρ, ἣν ἄγονος ᾖ· οὗτος γὰρ τεθνηκὼς ἐν βορβόρῳ κείσεται.' ἐγὼ δὲ τοῦτο μὲν 150 οὐκ ἂν ὑμῖν φαίην, ἐκεῖνο δέ, μὴ συμβιοῦν πονηροῖς καὶ κιναίδοις ἀνδράσι, κἂν πολυγονώτατοι εἶεν, συνομιλεῖν δὲ σπουδαίοις καὶ τελείοις τὴν ἀρετήν, κἂν πάντων τυγχάνοιεν ἀγονώτατοι.

145–148 Matth. 25,32–33 || 149–150 cf. Hermes Trismeg. II 16

129 ἀπηριθμημένων **m** | συνάπτει **c**: φυλάττει **m** | γὰρ om. **m** || 130 συντομία καὶ ταλαιπορία **m** | συνάσκησις **m** || 131 συγκαταλύεται **m** || 133 ἀσχέτοις **m**: ἐσχάτοις **c** || 134 αἵματι, mg. ὄμματι, **m** | συνεκτανθείημεν **c** || 135 Τοιαύτη – 138 ἀπεπέμπετο **c**: περὶ δὲ πολυγονίας καὶ ἀτεκνώσεως **m** || 138 συμβολικῶς om. **m** || 139 ὑπηνίττετο **m** || 141 διὰ – 153 ἀγονώτατοι **c**: διὸ καὶ τὴν μὲν ἐν μεγάλοις εἶχεν ὁ μωσαικὸς νόμος, τὴν δὲ ἠθέτει **m** (cf. 137–138)

20

Τί ἐστι τὸ ξύλον τῆς ζωῆς καὶ τὸ ξύλον τῆς γνώσεως;

Περὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ ἣν καὶ αὐτὸς ὑπείληφα δόξαν, ἰδού σοι ταύτην ἐκτίθεμαι.

5 Ἐγὼ γὰρ οὐχ ὑπεραίρων τὸ τῆς ζωῆς ξύλον ἀτιμάζω παντάπασι θάτερον διὰ τὴν τοῦ πονηροῦ πρὸς τὸ καλὸν παρεμπλοκήν· ἀλλὰ δύο ζωὰς ἐπιστάμενος, τὴν μὲν ἐνθεεστάτην καὶ νοεράν, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τοῦτο, καὶ τοσοῦτον τῷ κρείττονι προσχωρήσασαν, ὥστε ἀγνώστως ὁρᾶν τὸ γνωστὸν καὶ 10 μηδὲ κατὰ βραχὺ διακρίνεσθαι μηδὲ εἰδέναι, ὅτι τοῦτο μέν ἐστι τὸ ὑπερκείμενον ἀγαθόν, ἕτερον δὲ τὸ παρ' ἐκεῖνο ἔλαττον, ἀλλὰ μυστικῶς καὶ ἀρρήτως ζῶσαν τὴν ἐν Χριστῷ κεκρυμμένην ζωὴν καὶ τὸν θεὸν καθορῶσαν ἄνευ προσνεύσεως ἢ διακρίσεως, τὴν δὲ δευτέραν καὶ μετ' ἐκείνην πολύ, ἐν 15 λόγῳ φρονήσεως ἑστῶσαν καὶ διακρίνουσαν ἀπὸ τῶν βελτίστων τὰ χείρονα, τὴν προτέραν μὲν αὐτὸ τὸ τῆς ζωῆς ξύλον εἶναι τίθεμαι, τὴν δὲ δευτέραν τὸ τῆς τῶν ἐναντίων γνώσεως. οὐ γάρ εἴ τι γνῶσιν ἔχει τῶν ἐναντίων, ἐν τοῖς ἐναντίοις ἐστίν· οὕτω γὰρ ἄν τις καὶ τὴν ψυχὴν ἀτιμάσειεν καὶ αὐτὸν 20 τὸν πολύτιμον νοῦν τὰ ἐναντία γινώσκοντα.

Καὶ εἴ γέ τις βούλοιτο, σοφίαν μὲν καλείτω τὸ τῆς ζωῆς ξύλον, φρόνησιν δὲ τὸ τῆς γνώσεως ξύλον· ἧς οὐκ ἔδει αὐτίκα τὸν γενάρχην μεταλαβεῖν, οὔπω 'γεγυμνασμένον τὰ αἰσθητήρια', ἀλλὰ κατὰ μικρὸν τῆς τοιαύτης μετασχεῖν γνώ-25 σεως, ὁπηνίκα ἀβλαβὴς ἔμελλεν ἔσεσθαι ἀπὸ τῆς τῶν ἐναντίων γνώσεως, μὴ συναπαχθεὶς τῷ χείρονι μέρει, εἶθ' οὕτως ἀμιγὲς τὸ καλὸν προσλαβόμενον ἔδει τῆς ζωῆς μεταλήψεσ-

1 Gen. 2,9 || 6–7 cf. supra 9,22–23 || 12–13 cf. Col. 3,3 || 21–22 cf. supra 9,7–9 || 24–25 Hebr. 5,14; cf. Psell. Theol. I, opusc. 95,63

20 **m** 308ʳ || ined. || 6 τὸ καλοῦ **m**: corr. Wk.

θαι. ὁ δὲ ἀγυμνάστως τὰ ἐναντία προσενεγκάμενος τῷ χείρονι περιπέπτωκε κἀντεῦθεν ἀπείργεται τῆς ζωῆς, ὡς μήτε χωρῶν ταύτην, κἂν εἰ κεχώρηκε, τῷ πονηρῷ τὸ ἀθάνατον προσκτησάμενος.

Εἰς τοῦτο γοῦν τὰ τοῦ μεγάλου πατρὸς Γρηγορίου πρὸς τὸν τόπον τείνει {τὰ} νοήματα, κάλλιον μέντοι γε ἐκείνῳ ἢ ἐμοὶ τὰ ἐνθυμήματα ἀπεξείργασται.

21

'Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου'

Ζητημάτων ἀληθεστέρων, ἀλλ' οὐ περιεργοτέρων νοημάτων λύσεις ἐπηγγειλάμην σοι· ἵνα δὲ μηδὲ τούτοις σοι ὦμεν ἀλώσιμοι, περιεργασόμεθά σοι καὶ αὐτοὶ τὴν τοῦ ἐπιζητουμένου ἐπίλυσιν.

Ἠρώτησας γάρ, ὅτῳ δήποτε λόγῳ τὴν Εὔαν ἰδὼν ὁ Ἀδὰμ ἐκ τῆς ἐκείνου πλευρᾶς λεληθότως ἀναβλαστήσασαν καὶ θαυμάσας τὸ πλάσμα, 'τοῦτο' ἔφη 'νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου', οὐχ ὁμοίως ἀποδιδούς, ἀλλ' ἓν μὲν ὀστοῦν ἐκ πολλῶν ὀστῶν, μίαν δὲ σάρκα ἐκ μιᾶς σαρκός, οὐ δέον οὕτως εἰπεῖν, ἀλλὰ 'τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τοῦ ὀστοῦ μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου'.

Ἀναστρέψας οὖν τὴν παροιμίαν, 'πρὸς Κρῆτα Κρητίσω' καὶ τὸ σὸν διαδράσω κρησφύγετον· ὅρα γάρ, ὥσπερ μὲν γένος τοῦ τε παρ' ἡμῖν ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος, οὕτω φύσις μία

28–31 cf. supra 9,25–27; Greg. Naz. Or. 38, 12 (Moreschini) ad fin. || 32 Greg. Naz. ibid.
1–2 Gen. 2,23 || 14 CPG I 297 (Diogenian. 7,65)

33 τὰ secl. Wk. | κάλιον m
21 m 308r–v || ined. || 14 κρητήσω m || 15 κρυσφύγετον m

καὶ ψυχῆς χαρακτὴρ ὁ αὐτός. ἀλλ' ἔχει τι τὸ ἄρρεν πρὸς τὸ θῆλυ διάφορον· οὔ φημι νῦν τὴν κατὰ σῶμα διοργάνωσιν, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στερρότητα. καὶ ἐπειδὴ τριπλεκές ἐστι τὸ ἡμέτερον σῶμα, ἐξ αἱμάτων καὶ σαρκῶν καὶ ὀστέων συγκείμενον, καὶ ἡ μὲν σάρξ, ὥσπερ τινὲς τῶν ἄγαν ὑψηλῶν ἐξειλήφασι, σύμβολόν ἐστι τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς, τὸ δὲ αἷμα τῆς φυσικῆς, τὸ δὲ ὀστοῦν τῆς λογικωτέρας καὶ κρείττονος, καὶ τῶν μὲν ἄλλων ἀρετῶν ἐπίσης ἡμῖν κοινωνεῖ τὸ θῆλυ γένος διὰ τὴν εὐκολωτέραν φύσιν τῶν ἕξεων, τῆς δὲ λογικῆς ἀρετῆς, ἧς ἀνάλογον τὸ ὀστέον ἐστί, κατὰ τὸ ἔλαττόν ἐστι ταῖς θηλείαις ἡ μετοχή, ὡς ἡμᾶς μὲν ὅσον ἐπὶ τούτῳ τῷ μέρει ἐκ πολλῶν συγκεῖσθαι ὀστέων, στερροτέρων φημὶ καὶ ἀκριβεστέρων θεωρημάτων, τὰς δὲ θηλείας τρόπον τινὰ ἐξ ἑνὸς διὰ τὴν εἰς ἔλαττον τοῦ θεωρητικοῦ λόγου μετάδοσιν, διὰ τοῦτό φησιν ὁ Ἀδὰμ πρὸς τὴν γυναῖκα ἰδών, ὅτι 'αὕτη ὀστοῦν ἐστιν ἐκ τῶν ἐμῶν ὀστέων', ὅπερ ἐστίν, οὐκ ἐπίσης μοι κοινωνεῖ τῶν εὐτόνων καὶ ἀνδρικῶν λογισμῶν, ἀλλὰ μέρος τι τούτων ἔχει ἀπολαβοῦσα· 'σὰρξ' δὲ εἴρηκεν 'ἐκ τῆς σαρκός μου', ὅτι κατά γε τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν ἀδιάφορόν ἐστι τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι.

22

Εἰς τὸ 'Ἀδάμ, ποῦ εἶ;'

Οὐκ ἀγνοοῦντός ἐστι τὸ πυνθάνεσθαι 'Ἀδάμ, ποῦ εἶ;' παρὰ θεοῦ εἰρημένον (πῶς γὰρ ἂν καὶ ἠγνόησε τὴν τοῦ πρωτοπλάστου παράβασιν ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν;), ἀλλ'

1 Gen. 3,9 || 4 Sus. 35a

18 διαφορὰν m: corr. Wk. || 29 θήλειας m || 36 τῷ θήλει m: corr. Wk.
22 m 311r || ined. || 2 οὐ m

οἷον ἐπονειδίζοντος καὶ ἐπιμεμφομένου τὴν πτῶσιν τῷ πεπονθότι, ὥσπερ ἐπιτωθάζοντος αὐτοῦ ἠρέμα τοῦ λόγου· οἵαν ἀνθ' οἵας ἠλλάξω; ποῖ δὴ καὶ πόθεν, ἀντὶ τοῦ τοῖς κρείττοσι συναριθμεῖσθαι γένεσι, τοῖς χείροσιν ὑπέταξας σεαυτόν; ποῦ εἶ, ὁ τῆς κτίσεως βασιλεύς, ὑποτεταγμένος τοῖς κτίσμασιν, ὁ γενναῖος ὁπλίτης, τοῖς πολεμίοις αἰχμάλωτος, ὁ τὴν πρός με παρουσίαν καταπλουτήσας, ὑπότρομος καὶ περιδεὴς καὶ κρυπτόμενος;

Οὐδὲν δὲ χεῖρον εἰπεῖν, ὅτι ἠγνόηται τῷ θεῷ ὁ Ἀδάμ· ὥσπερ γὰρ οἱ εὐδοκιμοῦντες ταῖς ἀρεταῖς καὶ τοῖς κατορθώμασιν ἄξιοι τῆς θείας λογίζονται γνώσεως, οὕτως οἱ τὸ κατ' εἰκόνα παραχαράξαντες καὶ τὴν τῆς ψυχῆς μορφὴν ἀλλοιώσαντες ἀγνοίας αἴτιοι γίνονται τῷ θεῷ. περιπατοῦντος οὖν ἀκούει τοῦ θεοῦ· ὥσπερ γὰρ πλαγιάζει τοῖς πλαγιάζουσιν, οὕτως ἕστηκε τοῖς ἑστηκόσιν, κεκίνηται δὲ καὶ περιπατεῖ τοῖς μετακινηθεῖσι τῆς θείας ὁδοῦ. διὰ ταῦτα οὖν ἴσως καὶ ἀεὶ κινουμένου αὐτοῦ τὰ ὀπίσθια ἑώρακε Μωυσῆς, ἑστηκότος δὲ τὸ πρόσωπον ἀτενίζει.

23

Εἰς τὸ 'ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν'

Ἀνεννόητον ὄντα με τοῦ ζητήματος θαυμασίως εἰς ἐπιστατικωτέραν συνήγαγες σύνεσιν. ἐζήτησας γάρ, ἐν τῇ κοσμοποιίᾳ κειμένου 'ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν

17–18 Gen. 3,8 || 20–22 cf. Exod. 33,23
1–2 Gen. 1,26

6 an αὐτῷ vel -ὸν leg.? || 8 συνηριθμ.. **m** || 20 fort. ἀεικινουμένου scr. **m**
23 **m** 311^r–v || ined. || 3 Ἀνενόητον **m**

καὶ καθ' ὁμοίωσιν', ⟨τί⟩ τὸ μὲν τῶν συμβουλευομένων εἴρηται, τὸ δὲ σεσίγηται. 'καὶ ἐποίησε' γάρ φησιν 'ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν'· ἀπορεῖς οὖν, διὰ τί μὴ καθ' ὁμοίωσιν κατὰ τὴν κοινὴν τῶν προσώπων γνώμην καὶ συμβουλήν.

Ἵνα γοῦν μὴ {τις} πολλοὺς περὶ τοῦδε τοῦ θείου λόγου ⟨λόγους⟩ κινήσω, τοσοῦτον ἐρῶ, ὅτι ὥσπερ ἡ εἰκὼν ἔλαττόν ἐστι {τοῦ} τῆς ὁμοιώσεως, οὕτω καὶ ⟨τὸ⟩ κατ' εἰκόνα τοῦ καθ' ὁμοίωσιν. ἐν μὲν οὖν τῷ ἐνεστῶτι βίῳ, κἂν εἰς ἄκραν φθάσωμεν τῆς θεοειδοῦς τελειώσεως, κατ' εἰκόνα γινόμεθα τοῦ θεοῦ, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι κατὰ πρόσωπον αὐτῷ στάντες τὸ καθ' ὁμοίωσιν εἶδος ἀπολαμβάνομεν. ἄμφω μὲν οὖν ἡ τριὰς τῷ ἀνθρώπῳ δεδώρηται, τὸ μὲν κατὰ ⟨τὴν⟩ ἐφεστῶσαν ψυχογονίαν, τὸ δὲ κατὰ τὴν μέλλουσαν θεοποιίαν. ἀλλ' ὅ γε πληρῶν τὸ πατρικὸν βούλημα υἱὸς τὸ μὲν ὡς μέλλον ὑπερέθετο, τὸ δὲ ὡς ἀναγκαῖον καὶ τῷ παρόντι καιρῷ χρησιμώτατον πεποίηκεν ἄριστα, καὶ τῷ θεῷ τὸν ἄνθρωπον ἀπεικόνισεν.

Καθ' ἑτέραν δὲ ἐκδοχὴν τὸ μὲν κατ' εἰκόνα τὰς ἐπιτηδείους δυνάμεις πρὸς ἀρετῆς ἐργασίαν τῆς ψυχῆς παριστᾷ, τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν αὐτὴν τὴν ἐνεργουμένην σημαίνει δύναμιν.

7–8 ibid. 1,27 || 24–27 cf. supra 4,10–14

11 τις secl. Wk. || 12 λόγους add. Wk. || 13 τοῦ secl. Wk. | τὸ add. Wk. || 19 ψυχαγονίαν, -ο- ex -ω-, **m**: corr. Wk. || 22 ἀπεικόνισεν Du.: ἐπ- **m**

24

Εἰς τὸ 'πηγὴ δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς'

Τὴν ἀναβαίνουσαν ἐκ τῆς γῆς πηγὴν καὶ ποτίζουσαν πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς εἴ τις ἀλληγορεῖν βούλοιτο, μετενέγκῃ ἂν εἰς τὸ κατεσπαρμένον τῇ ἡμετέρᾳ φύσει παρὰ τοῦ θεοῦ ἀγαθόν, ὃ τέως μὲν ἐμποδίζεται ἀνιέναι ἐπιπροσθούσης αὐτῷ τῆς γενέσεως, εἶθ' ὕστερον παντὸς ἀφαιρεθέντος καλύμματος ἄνεισι ⟨ὥσ⟩περ ἐκ βάθους καὶ τὸ πρόσωπον καταρδεύει τῆς γῆς, ἵνα κατὰ πρόσωπον ὁρῴη θεόν.

Ἀπὸ τῆς τοιαύτης πηγῆς καὶ ὁ μέγας ἐποχετεύεται ποταμός, ὁ γενικὸς τῶν ἀρετῶν λόγος, καὶ οἱ τέσσαρες ἐκεῖθεν διῄρηνται ποταμοί, ὁ τῆς φρονήσεως, ὁ τῆς σωφροσύνης, ὁ τῆς ἀνδρείας καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης. ὁ μὲν γὰρ Φισών, 'ἀλλοίωσις γλώσσης' ἑρμηνευόμενος, τὴν τῆς φρονήσεως ἕξιν ἀπεικονίζεται καὶ κυκλοῖ πᾶσαν τὴν γῆν Εὐιλὰτ ἤτοι τὴν ὠδίνουσαν καὶ πονοῦσαν ψυχήν, οὕτω γὰρ ἡ λέξις ἐξελληνίζεται· ἔνθα ἐστὶ τὸ καλὸν χρυσίον καὶ ὁ νοῦς, καὶ ὁ ἄνθραξ, ὁ πύρινος λόγος, ὁ πολυτίμητος τῷ ὄντι λίθος, καὶ ὁ ἕτερος λίθος ὁ πράσινος, ἡ ζῶσα καὶ χλοερὰ τῶν λοιπῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων δύναμις. ὁ δὲ Γεὼν ὁ κυκλῶν πᾶσαν τὴν γῆν Αἰθιοπίας τὸ βλύσμα τῆς σωφροσύνης ἐστί, τὴν μὲν φαινομένην τῆς ἡδονῆς χλόην καταφλεγούσης, ἀγῶσι δὲ πνευματικοῖς γυμναζούσης τὸν ἀθλητὴν ὄμβροις τε καταμελαινούσης καὶ θάλπεσιν. ὁ δὲ κατέναντι Ἀσσυρίων διαρρέων Τίγρις σύμβολον τῆς ἀνδρείας ἐστίν. ὁ δέ γε τέταρτος ὁ Εὐφράτης, ᾧ μηδεμία μερὶς ἀναγέγραπται γῆς, ὑπόκειται δὲ ξύμπασα, ἄντικρυς ἡ δικαιοσύνη ἐστίν, ἡ καθ' ἑαυτὴν περιγραφομένη καὶ πάσαις ταῖς ἀρεταῖς ἐπιβάλλουσα.

Καὶ πλείονα δ' ἄν τις ἕτερα εἰς τὸν τόπον ἐπινοήσειεν.

1 Gen. 2,6 || **9–12** cf. Philo Leg. alleg. I 63 || **12–13** ibid. 74 || **14–15** ὠδίνουσαν, ψυχήν] ibid. 74 et 76

24 **m** 311ᵛ–312ʳ || ined. || **7** ἄνεισι Wk.: ἀνίεισι **m** | ὥσπερ suppl. Du. || **23** ἀσυρίων **m** || **25** dist. post ἄντικρυς?

25

Εἰς τὸ 'εὔχεσθε μὴ γενέσθαι τὴν φυγὴν ὑμῶν ἐν χειμῶνι μηδὲ ἐν σαββάτῳ'

Καὶ κατὰ τὴν προκειμένην ἔννοιαν πολέμιόν ἐστι τοῖς Ἑβραίοις πολιορκουμένοις τὸ σάββατον, ἐκεχειρίαν τε ἄγουσι καὶ ἀνταίρειν μὴ δυναμένοις διὰ τὴν νομικὴν παρατήρησιν. κατὰ δὲ τὴν ἀλληγορίαν καὶ μάλιστα δεινὸν τοῖς ἐν τῷ νοητῷ πολέμῳ φεύγουσιν ἡ ἀπραξία τῶν ἀρετῶν, ὥσπερ δὴ καὶ χειμῶνος παγχάλεπον ἡ τοιαύτη φυγή· ἔστι δὲ ὁ χειμὼν σύμβολον τῆς τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἐπικρατείας καὶ τῆς τῶν τοιούτων νεφῶν συρρήξεως τοῦ τε ἀπροσδοκήτου λαίλαπος καὶ τῆς ἰσχυρᾶς καταιγίδος.

Καὶ αἱ ἐν γαστρὶ δὲ ἔχουσαι καὶ θηλάζουσαι οὐκ ἂν εὐχερῶς ἀποφύγοιεν τοὺς διώκοντας· αἱ μὲν γὰρ τῷ φυσικῷ φόρτῳ βαρούμεναι, αἱ δὲ διὰ μάλης τὰ βρέφη βαστάζουσαι καὶ τὴν θηλὴν τούτοις διὰ τὴν φιλοστοργίαν προτείνουσαι. καὶ ὅσαι δὲ τῶν ψυχῶν ⟨οὐ⟩ πάνυ τοι θαρροῦσι τὴν θεοσέβειαν οὐδὲ παρρησιάζονται τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἢ μόνον ἐγκυμονοῦσι μὲν τὸν πρὸς τὸν θεὸν ἔρωτα, οὐκ ἀποτίκτουσι δέ, καὶ αἱ τεκοῦσαι μὲν ἴσως ὃν ὠδινήσαντο πόθον, ἔτι δὲ ἁπαλὸν τοῦτον καὶ νεογνὸν περιφέρουσαι καὶ οἷον θηλάζουσαι γάλακτι, τῆς ἀντικειμένης καταλαβούσης στρατιᾶς καὶ τῆς νοητῆς πολιορκουμένης Ἱερουσαλὴμ καὶ διαλυομένης τῆς πόλεως ἁλώσονται {γὰρ} πάντως καὶ τῆς πολεμίας χειρὸς ἔργον γενήσονται.

Εἰ δὲ καὶ τὸ τῆς ἐρημώσεως βδέλυγμα ἐν τόπῳ σταίη ἁγίῳ καὶ ὁ ἀντικείμενος δαίμων ὁ τὴν ἡμετέραν πόλιν ἐξερημώσας

1–2 Matth. 24,20 || **8–11** cf. supra 17,126–137 || **12** Matth. 24,19 || **25** ibid. 24,15

25 **m** 315ʳ⁻ᵛ || ined. || **5** ἀντάρειν **m**: corr. Wk. || **16** οὐ Wk. || **23** γὰρ secl. Wk.

ἀντὶ θεοῦ τῷ ἱερῷ ἡμῶν ἐγκαθιδρύει νοΐ, τηνικαῦτα ὁ ἀναγινώσκων τοὺς θειοτέρους λόγους νοείτω, ὡς ἐξηφάνισται ἡμῖν παντάπασι τὰ τῆς μητροπόλεως καὶ οὐκ ἔστιν ὁ σῴζων οὐδὲ ὁ ῥυόμενος. 30

26

Εἰς τὸ 'ἀγάθυνον, κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιὼν καὶ οἰκοδομηθήτω τὰ τείχη Ἱερουσαλήμ'

Ἱερουσαλὴμ πόλις μὲν ἦν ἐπ' ἐδάφους κειμένη, τοῖς εἰσιέναι βουλομένοις οὐδὲν ἔχουσα πρόσαντες· ἡ δὲ Σιὼν ὄρος μετέωρον ἀγχοῦ που ὑπάρχον τῆς πόλεως. ἅτινα κατὰ ἀλληγορίαν Ἱερουσαλὴμ μὲν ἂν νομισθείη ἡ τοῦ καθ' ἕκαστον ἡμῶν 5 ψυχή, Σιὼν δὲ ὁ οὐσιώδης αὐτῆς νοῦς, πρὸς ὃν τὰ κρείττονα ἐνοπτρίζοιτο. ἔστι δὲ ὁ τοιοῦτος τῇ ψυχῇ νοῦς οὐχ ὡς ὀφθαλμός, καθάπερ τινὲς ὑπέλαβον (οὐ γὰρ μερικώτερος ἐκεῖνος, ἀλλὰ καθολικώτερος), ἀτεχνῶς δὲ λύχνος φωταυγής, ὁδηγῶν 10 τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ ἀκήρατον φῶς.

Ἀλλ' ἡ μὲν ψυχὴ τῷ τοιούτῳ νῷ τελεῖταί τε καὶ καθαίρεται, οὗτος δὲ ὁ νοῦς τῆς ὑπερφυοῦς τοῦ θεοῦ μετασχὼν ἀγαθότητος ἀγαθύνεται. καὶ οὐκ ἂν κατευθυνθείη ψυχὴ παρὰ νοῦ μὴ τούτου ἀγαθυνομένου παρὰ τοῦ θεοῦ. 15

Πληροῖ γοῦν τινα τῇ ψυχῇ ὁ νοῦς χρείαν οἰκοδομῆς, ὡς ἐτροπολόγησεν ὁ Δαυίδ, καὶ εἰ μὴ λάβῃ οὗτος τὴν τοῦ οἰκοδομεῖν ἐπιστήμην παρὰ θεοῦ, κατέστραπται τὰ τῆς ψυχῆς

27–28 ibid. ‖ **29–30** cf. Ps. 70,11
1–2 Ps. 50,20 ‖ **8–9** cf. Psell. Phil. min. II, opusc. 21 ‖ **10–11** cf. ibid., ll. 14–15

26 m 315ᵛ ‖ ined. ‖ **1** οἰκοδομηθείτω **m** ‖ **5** ἀληγορίαν **m** ‖ **6** ἕκαστον ex ἑκάστου **m** ‖ **12** fort. τελειοῦται legendum ‖ **17** δαβίδ **m**

τείχη, ἅπερ εἰσὶν αἱ τῶν ἀρετῶν περικυκλοῦσαι ταύτην περι-20 οχαί. ἀγαθυνόμενος δὲ οὗτος καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἕξιν δεχόμενος ἀνοικοδομεῖ παραυτίκα τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ περιφράγνυσι τεχνικώτατα, τὰ μὲν τείχεσιν, τὰ δὲ χαρακώμασιν ἢ περισταυρώσεσιν, ὡς εἰπεῖν.

Τηνικαῦτα οὖν καὶ ἡ τῆς 'δικαιοσύνης θυσία' προσάγεται 25 τῷ θεῷ, 'ἀναφέρεταί' τε αὐτῷ ἡ σύμπασα φύσις καὶ ὡς ἀκριβῶς εἰπεῖν 'ὁλοκαύτωμα' γίνεται ὁ ἄνθρωπος τῷ θεῷ.

27

Εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ θεολόγου πατρὸς Γρηγορίου, 'μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινηθεῖσα μέχρι τριάδος ἔστη'

Πᾶν τὸ κατὰ φύσιν κινούμενον δι' αἰτίαν πάντως κινεῖται· καὶ πᾶν δὲ τὸ δι' αἰτίαν κινούμενον δι' αἰτίαν πάντως καὶ 5 ἔστι· πᾶν δὲ τὸ δι' αἰτίαν ὂν καὶ δι' αἰτίαν κινούμενον ἀρχὴν μὲν ἔχει πάντως τοῦ εἶναι, τὴν δι' ἣν ἔστι καὶ ἐξ ἧς πρὸς τὸ εἶναι ἤχθη αἰτίαν, τέλος δὲ τοῦ κινεῖσθαι τὴν αὐτὴν δι' ἣν κινεῖται καὶ πρὸς ἣν ἐπείγεται αἰτίαν· πᾶν δὲ τὸ δι' αἰτίαν καὶ ὂν καὶ κινούμενον καὶ γεννητὸν πάντως. εἰ δὲ τοῦ κινουμένου 10 τέλος ἐστὶν ἡ δι' ἣν κινεῖται αἰτία, ἡ αὐτὴ πάντως ἐστὶ τῇ δι' ἣν γεγέννηται καὶ ἔστιν αἰτία. μία οὖν ἄρα πάντως τοῦ ὁπωσοῦν ὄντος καὶ κινουμένου κατὰ φύσιν ὡς ἀρχὴ καὶ τέλος αἰτία, δι' ἣν καὶ ἔστι καὶ κινεῖται πᾶν τὸ ὂν καὶ κινούμενον, δραστήριος ὑπάρχουσα δύναμις, καὶ ποιεῖ τὰ γενόμενα θεο-15 πρεπῶς καὶ προβάλλεται καὶ ἕλκει τὰ κινούμενα προνοητι-

24–26 Ps. 50,21
1–2 Greg. Naz. Or. 29,2 (ll. 13–14 Gallay)

19 ταύτης **m**: corr. Wk. ‖ **22** τεκνικώτατον **m**: corr. Wk.
27 m 320ʳ–321ʳ ‖ ined. ‖ **7** ἤρχθη **m**: corr. Wk. ‖ **9** γενητὸν, alterum ν s.l. pr. man. additum **m** ‖ **14** an γεννώμενα legendum?

κῶς ὡς τέλος καὶ ὁρίζει. εἰ δὲ τὸ κινούμενον καὶ γεννητὸν δι' αἰτίαν ἔστι τε καὶ κινεῖται καὶ γεγέννηται, πᾶν ὃ μὴ δι' αἰτίαν ἐστὶν οὐδὲ ποιητόν ἐστιν οὐδὲ κινητὸν δηλονότι· οὐ γὰρ κινεῖται τὸ παντάπασιν μὴ ἔχον τοῦ εἶναι αἰτίαν. εἰ δὲ τὸ ἀναίτιον πάντως καὶ ἀκίνητον, ἀκίνητον ἄρα τὸ θεῖον ὡς τοῦ (20) εἶναι μηδεμίαν ἔχον αἰτίαν καὶ πάντων τῶν ὄντων ὑπάρχον αἰτία.

Πῶς οὖν, ἴσως ἐρεῖ τις, ὁ θαυμαστὸς οὗτος διδάσκαλος κινούμενον εἰσάγει τὸ θεῖον τοῖς προταθεῖσι; πρὸς ὃν ἐροῦμεν, ὅτι ἐπὶ παντὸς καὶ μᾶλλον ἤδη τὸ θεῖον ἀκίνητον ὁ διδάσκα- (25) λος φρονεῖ. ἀλλ' ὥσπερ ὁ κατ' ἐπιστήμην ἑκάστης τέχνης συνεκτικὸς λόγος ἀκίνητος μένων παντάπασιν ἐφ' ἑαυτοῦ, ἵνα παραδείγματι χρήσωμαι, καθ' ἕκαστον εἶδος τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν τέχνην μορφούμενος κινεῖσθαι λέγεται τῷ κινεῖν μᾶλλον καθ' ἑαυτὸν τὸ τεχνούμενον ἢ τῷ κινεῖσθαι προφαινόμενος, ἢ (30) ὡς φῶς πρὸς τὸ ὁρᾶν τὴν ὄψιν κινοῦν λέγεται κινεῖσθαι, κινητικὸν ὑπάρχον πάσης ὄψεως κυρίως ἤπερ κινητόν, οὕτω καὶ τὸ θεῖον, ἀκίνητον πάντῃ κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν ὑπάρχον ὡς ἄπειρον καὶ ἄσχετον καὶ ἀόριστον, οἱονεί τις ἐπιστημονικὸς λόγος ἐνυπάρχων ταῖς τῶν ὄντων οὐσίαις λέγεται κινεῖσ- (35) θαι τῷ κινεῖν προνοητικῶς ἑκάστην τῶν ὄντων καθ' ὃν κινεῖσθαι πέφυκε λόγον καὶ ὡς αἴτιον πάντα τὰ κατηγορούμενα κατὰ τῶν ὧν ἐστιν αἴτιον ἀπαθῶς ἀναδεχόμενον.

Ἀμέλει τοῦτο ζητήσας ὁ θεοφάντωρ καὶ μέγας Ἀρεοπαγίτης ἅγιος Διονύσιος ἐν οἷς φησι, τί δήποτε τὸ θεῖον οἱ θεολό- (40) γοι ποτὲ μὲν ἔρωτα, ποτὲ δὲ ἀγάπην, ποτὲ δὲ ἐραστόν, ποτὲ δὲ ἀγαπητὸν ἀποκαλοῦσιν, συμπεραίνει τὸν λόγον οὑτωσὶ φάσκων, ὅτιπερ τῷ μὲν κινεῖται, τῷ δὲ κινεῖ, καὶ σαφέστερον

39–40 Ps.-Dionys. Div. nom. 712C

19 post ἔχον scr. et del. ἀρχὴν **m** ‖ 27 ἐφ' ἑαυτὸν **m**: corr. Wk. ‖ 28 χρήσωμαι] -ω- ex -ο- pr. man. **m** ‖ 30 τῷ Wk.: τὸ **m** ‖ 31 κινοῦν] -ῶν **m** ‖ 32 ἤπερ **m**: corr. Wk. ‖ 36 τῷ Wk.: τὸ **m** | ἑκάστην] scil. οὐσίαν ‖ 39 θεοφράντωρ **m**

εἰπεῖν, ὡς μὲν ἔρως ὑπάρχον τὸ θεῖον καὶ ἀγάπη κινεῖται, ὡς (45) δὲ ἐραστὸν καὶ ἀγαπητὸν κινεῖ πρὸς ἑαυτὸ πάντα τὰ ἔρωτος καὶ ἀγάπης δεκτικά. καὶ τρανότερον αὖθις φάναι, κινεῖται μὲν ὡς σχέσιν ἐμποιοῦν ἔρωτος καὶ ἀγάπης τοῖς τούτων δεκτικοῖς, κινεῖ δὲ ὡς ἑλκτικὸν φύσει τῆς τῶν ἐπ' αὐτὸ κινουμένων ἐφέσεως. καὶ πάλιν κινεῖ καὶ κινεῖται ὡς διψῶν τὸ διψᾶσ- (50) θαι καὶ ἐρῶν τὸ ἐρᾶσθαι καὶ ἀγαπῶν τὸ ἀγαπᾶσθαι.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ὁ θεόφρων Γρηγόριός φησιν, 'μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινηθεῖσα μέχρι τριάδος ἔστη.' κινεῖται γὰρ ἐν τῷ ταύτης δεκτικῷ νῷ, εἴτε ἀγγελικῷ εἴτε ἀνθρωπίνῳ, δι' ἑαυτῆς καὶ ἐν αὐτῇ τὰς περὶ αὐτῆς ἐξετάσεις (55) ποιουμένη· καὶ σαφέστερον εἰπεῖν, διδάσκει αὐτὸν ἀμερίστως ἐν τῇ πρώτῃ προσβολῇ τὸν περὶ μονάδος λόγον, ἵνα μὴ διαίρεσις τῷ πρώτῳ αἰτίῳ ἐπεισαχθῇ, προβιβάζει δὲ αὐτὸν καὶ τὴν θείαν καὶ ἀπόρρητον τούτου γονιμότητα δέξασθαι, λέγουσα μυστικῶς τε καὶ κρυφίως αὐτῷ μὴ δεῖν ἄγονον εἶναι (60) πώποτε φρονεῖν τοῦτο τὸ ἀγαθὸν λόγου σοφίας ἢ ἁγιαστικῆς δυνάμεως ὁμοουσίων τε καὶ ἐνυποστάτων, ἵνα μὴ σύνθετον ἐκ τούτων ὑποληφθῇ τὸ θεῖον ὡς συμβεβηκότων καὶ οὐχὶ ταῦτα ὑπάρχειν ἀεὶ πιστευθῇ.

Κινεῖσθαι οὖν ἡ θεότης λέγεται ὡς αἰτία τῆς καθ' ὃν (65) ὑπάρχει τρόπον ἐξετάσεως· ἄνευ γὰρ ἐλλάμψεως ἐπιβάλλειν θεότητα τῶν ἀμηχάνων ἐστίν. λέγεται δὲ κινεῖσθαι πάλιν καὶ διὰ τὴν κατὰ μέρος φανέρωσιν τοῦ περὶ αὐτῆς τελεωτέρου λόγου κατὰ τὴν ἁγίαν γραφήν, ἀπὸ τοῦ πατέρα ὁμολογεῖν ἀρχομένου καὶ εἰς τὸν υἱὸν συνομολογεῖν πατρὶ προβαί- (70) νοντος καὶ πατρὶ καὶ υἱῷ συμπαραδέχεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ συμπροσκυνεῖν τοὺς διδασκάλους ἀνάγοντος τριάδα τελείαν ἐν μονάδι τελείᾳ, ἤγουν μίαν οὐσίαν καὶ θεότητα καὶ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν.

46 τρανώτερον **m** ‖ 48 αὐτὸ Wk.: -ῷ **m** ‖ 49–50 scr. τῷ ter? ‖ 54 αὐτῇ ex ἑαυτῇ **m** ‖ 55 ποιουμένη Wk.: -ῃ **m** ‖ 61 ὁμοούσιόν … ἐνυπόστατον **m**: corr. Wk. ‖ 63 ὑπάρχειν Wk.: -ει **m** ‖ 69 εἰς sscr. **m**

28

⟨Θ⟩αυμάσιον οἷον τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Ἄισματος, περὶ οὗ
δή με ἠρώτησας· 'τίς δώσει σε, ἀδελφιδέ μου, θηλάζοντα μα-
στοὺς μητρός μου; εὑροῦσά σε ἔξω καταφιλήσω σε, καί γε οὐκ
ἐξουδενώσουσί με. παραλήψομαί σε καὶ εἰσάξω σε εἰς οἶκον
μητρός μου καὶ εἰς ταμιεῖον τῆς συλλαβούσης με.'

Οἶμαι γὰρ ἐν τούτοις τοῖς λόγοις τὸν Σολομῶντα διὰ τῆς
νύμφης προαναφωνεῖν τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον. ἐπειδὴ
γὰρ ὁ πατὴρ ἄνθρωπον εὐδόκησε τὸν υἱὸν γεγενῆσθαι καὶ
κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον νηπιάσαι τε καὶ θηλάσαι οὐ μό-
νον τοὺς μητρῴους μαστούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς τῆς ἐκκλησίας
κρουνοὺς καὶ τὸ παρὰ τῶν σῳζομένων ἐκχεόμενον γάλα τῶν
ἀρετῶν, 'τίς δώσει σε' φησὶν ἡ τετρωμένη ψυχὴ τῷ τοῦ θεοῦ
ἔρωτι 'θηλάζοντα μαστοὺς μητρός μου', εἰ μή που πάντως ὁ
μέγας πατήρ; ἐκεῖνος μὲν γὰρ εὐδόκησε τὴν τοῦ υἱοῦ κένω-
σιν, οὗτος δὲ συννηπιάσας ἡμῖν τὸ κατ' ἀρχὰς τοὺς μαστοὺς
τῆς ἐκκλησίας τεθήλακεν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν.

Τοῦτον δὴ καὶ εὑροῦσα ἔξω ἡ τῷ νυμφικῷ κόσμῳ κατε-
στεμμένη πεφίληκε· ἀπρόϊτον γὰρ ὄντα τῶν πατρικῶν κόλ-
πων πῶς ἂν ἠδυνήθη εὑρεῖν ἢ κατασπάσασθαι; διὰ ταῦτα
οὐδέ τις αὐτὴν ἐξουδένωσε τῆς πρὸς τὸν ἐρώμενον παρρη-
σίας.

Ἐπεὶ δὲ ἡ τῆς νύμφης μήτηρ οὐ μόνον μαστοὺς ἔχει γά-
λακτι βρύοντας, ἀλλὰ καὶ οἶκον ἐνδότερον καὶ ταμιεῖον ἀπό-
κρυφον, νῦν μέν, φησὶν ἡ νύμφη, εὑροῦσά σε ἔξω τῶν ἀδύτων
ἡδέως καταφιλήσω σε, εἶτα δή σε καὶ εἰς τὸν βαθύτερον οἶ-
κον παραλήψομαι τῆς μητρός μου, ἐκεῖ μὲν διὰ πράξεως κατ-
ασπασαμένη σε, ἐνταῦθα δὲ παραλαβοῦσα διὰ καθάρσεως·
καὶ αὖθις ἐν τῷ τελευταίῳ κοιτῶνι τῆς συλλαβούσης με ἀπο-

2–5 Cant. 8,1–2

28 v² 60ᵛ–61ʳ || ed. Gautier, "Collections", p. 62 || **3** καταφιλήσω scr. Gautier conferens 25: καὶ φιλήσω v²: φιλήσω LXX || **22** Ἐπεὶ δὲ Wk.: ἐπειδὴ v²

κρύψομαι, ἥτις ἐστὶν ἡ νοερὰ θεωρία καὶ ἡ κεκρυμμένη τῶν
ἀπορρήτων μυσταγωγία.

29

⟨Ἠ⟩ρώτησας, ὡς ὁ εἰς τὸν Σολομῶντα ἐπιγεγραμμένος ψαλ-
μὸς εἰς τὸν Χριστὸν τὴν ἀναφορὰν ἔχει τὸν εἰρηνεύσαντα
τὰ διεστῶτα καὶ διαλλάξαντα καὶ ναὸν ἑαυτῷ σωματικὸν οἰ-
κοδομήσαντα, πῶς ἂν σωθείη τὸ 'ζήσεται καὶ δοθήσεται
αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσίου τῆς Ἀραβίας'; ζήσεσθαι γάρ φαμεν τὸ
τεθνηκός, ὥσπερ τεθνήξεσθαι τὸ ζῶν. πῶς οὖν ζήσεται ὁ
θεός, χορηγὸς ὢν καὶ νοῦ καὶ ζωῆς καὶ οὐσίας;

Ἢ τοῦτο αὐτὸ μᾶλλον ἐνδείκνυται τὴν ἄρρητον τοῦ λόγου
πρὸς ἡμᾶς συγκατάβασιν, ὅτι κρείττων ἐκεῖνος ὢν ἢ οἷος ζῆν
καὶ πάσης ὑπεριδρυμένος ὑπάρξεως καὶ κινήσεως, διὰ τὴν
τοῦ ἀνθρώπου πρόσληψιν τρόπον τινὰ ἐν τῷ προσλήμματι
ζήσεται καὶ τῆς κατὰ τὸ ζῆν μεθέξει κινήσεως. ἄλλη μὲν γὰρ
ζωὴ σώματος καὶ ἑτέρα ψυχῆς καὶ ἑτέρα τοῦ νοῦ (ζῆν γὰρ
καὶ ταῦτα λέγεται) καὶ ἄλλο τι παρὰ ταῦτα αὐτὴ ἡ ἀρχοει-
δὴς ζωή, ἧς κατὰ μετοχὴν τἆλλα ζῆν λέγεται· ὁ δέ γε θεός,
ὥσπερ οὐσίας ὑποστάτης καὶ νοῦ, οὕτω δὴ καὶ ζωῆς. οὐ τοί-
νυν ζῆν ἂν εἴποι τις τὸν θεόν, οὐχ ὡς ἐστερημένον ζωῆς, ἀλλ'
ὡς τοῦ ζῆν κρείττονα· ἔζησε δὲ δι' ἡμᾶς, ὥσπερ καὶ ἐκο-
πίασε καὶ ἐπείνησε καὶ ἐδίψησε. καὶ ἐδόθη αὐτῷ 'ἐκ τοῦ χρυ-
σίου τῆς Ἀραβίας'. ἀρωματοφόρος ἡ γῆ αὕτη καὶ ἀναλογίαν
πρὸς τὴν ψυχὴν ἔχουσα, ἐξ ἧς ἡ τοῦ πνευματικοῦ μύρου εὐω-
δία ἀτμοειδῶς ἄνεισι· χρυσίον δὲ καθαρὸν τῆς τοιαύτης γῆς

4–5 Ps. 71,15 || **7** νοῦς, ζωή, οὐσία] cf. Procl. e.g. Elem. th. 115 || **9–10** cf. Procl. in Par. 1153,34 sq. Cousin || **13–14** cf. Procl. in Tim. II 140,24–25

29 v² 61ʳ–62ʳ || ed. Gautier, "Collections", p. 63 || **1** ὡς] leg. εἰ? || **5 (20, 25)** ἀρραβίας v² || **9** οἷος] super ὥστε per corr. scr. v²

ἡ ἀπλανὴς γνῶσις καὶ τῷ τῆς ἀληθείας χρώματι στίλβουσα, ἥτις ὥσπερ δασμός τις προσάγεται τῷ θεῷ. εἰ δὲ μὴ πᾶν τὸ χρυσίον τῆς Ἀραβίας, ἀλλὰ μέρος τι τούτου τῷ λόγῳ ἀπονε- 25 νέμηται, μὴ θαυμάσῃς· οὐ γὰρ πᾶσα γνῶσις οἰκεία μερὶς τῷ θεῷ, ἀλλ' ἡ καθαρὰ καὶ ἀκίβδηλος.

30

⟨Τ⟩ὸ 'δός μοι λύτρωσιν ὕδατος καὶ λύτρωσιν μετεώρων καὶ λύτρωσιν ταπεινῶν' σαφὲς μέν ἐστι κατὰ τὴν ἱστορίαν καὶ πρόχειρον εἰς κατάληψιν· αἰτεῖται γὰρ ἡ τοῦ Γοθονιὴλ γυνὴ τὸν πατέρα ἀπόλαυσιν ὑδρείας ὑδάτων καὶ τόπων μετεώρων τε καὶ ὑπτίων. 5

Κατὰ δέ γε ἀλληγορίαν πᾶσα ψυχὴ αἰτεῖται τὸν ἑαυτῆς πατέρα θεὸν ὡς μὲν λύτρωσιν ὕδατος τὴν ἐκ τοῦ βαπτίσματος κάθαρσιν, ὡς δὲ ἀπόλαυσιν μετεώρων {καὶ λύτρωσιν ταπεινῶν} τὴν τῶν ὑψηλοτέρων νοημάτων χάριν τε καὶ μετάδοσιν, ὡς δὲ λύτρωσιν ταπεινῶν τὴν τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν 10 κατόρθωσιν καὶ τελείωσιν. ὁ μὲν γὰρ ἀτελέστατος ἀμφοτέρων τῶν βίων ἐκβέβληται, καὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ θεωρητικοῦ· ἀλλ' οὐδὲ τὴν φύσιν τῶν ὄντων ἀνασκεπτόμενος πνευματικὴν ἔχει τὴν ἐντεῦθεν διάγνωσιν, ἀλλ' ἱστορικὴν καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν πλασματικήν. ὁ δὲ τὴν τῶν ὑδάτων λύτρωσιν κο- 15 μισάμενος καὶ καθαρθεὶς ἀκριβῶς τοῖς καθαρσίοις τοῦ βαπτίσματος ὕδασιν εὐθὺς μὲν θεωρὸς τῶν κρυπτῶν γίνεται καὶ θείων ἀκούει φωνῶν, αὖθις δὲ συστέλλεταί τε πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῆς πίστεως τοὺς ταπεινοτέρους πρότερον οἰκοδομεῖ λόγους ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ αὖθις κατὰ βραχὺ 20 ὑψούμενός τε καὶ ἀναγόμενος ἐπὶ τὴν μετέωρον θεωρίαν ἵπταται.

1–2 Iudic. 1,15

30 v² 62ʳ⁻ᵛ || ed. Gautier, "Collections", pp. 63–64 || 8–9 secl. Du.

Ἡ λύτρωσις ὑδάτων ἐστὶν ἡ τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἀποβολή, καὶ λύτρωσις μὲν ταπεινῶν ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπαλ- 25 λαγὴ ταπεινούντων ἀτεχνῶς τὴν ψυχὴν καὶ αἰχμαλωτιζόντων τῷ ἐν τοῖς μέλεσι νόμῳ, λύτρωσις δὲ ὑψηλῶν ἡ τύφου καὶ ὑπερηφανίας ἐλευθερία. ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων τὰ μὲν περὶ γῆν ἀναστρέφεται, τὰ δὲ ἐν τῷ ἀέρι περιποτᾶται, ἃ δὴ καὶ ἐπουράνια ὁ ἀπόστολος κατωνόμασεν, αἰτεῖται 30 ἡ κατανενυγμένη ψυχὴ λύτρωσιν εὑρέσθαι καὶ τῶν προσγείων δαιμόνων καὶ τῶν μετεώρων καὶ ὡσανεὶ κοσμοκρατόρων, τοῦ κοσμικοῦ ἡμῶν λέγω καὶ γεώδους φρονήματος. ἀλλ' αὕτη μὲν βεβίασται ἡ ἐξήγησις, ἡ δέ γε προτέρα ἀκριβεστέρα καὶ πρὸς ἀκρίβειαν τῇ ἱστορίᾳ συμφωνοτέρα.

31

Ὡσπερεὶ δύο ζῴων τοῦ τε ἐξ ἐθνῶν λαοῦ καὶ τοῦ τῆς περιτομῆς γινώσκεται κύριος μέσος ἱστάμενος. ὅτε μὲν γὰρ τὸν Ἰσραὴλ ᾠκειώσατο μόνον, οὐ πάνυ τι σαφεστάτην τὴν οἰκείαν ἐδίδου ἐπίγνωσιν, ἀλλ' ἐν σκιαῖς καὶ συμβόλοις ἐγνώρι- 5 ζεν ἑαυτόν· ὁπηνίκα δὲ καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν μερίδα εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας μάνδραν συνήγαγε καὶ μέσος ἀμφοῖν ἐγένετο τοῖν γενοῖν, τηνικαῦτα καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸ θεῖον πνεῦμα ἐθεολόγησε καὶ τὰ κρύφια τῆς θεότητος τοῖς συνιεῖσιν ἐγύμνωσε. καὶ οὕτω δὴ προϊὼν τελεώτερον ἐπεγινώσκετο 'προκόπτων 10 ἡλικίᾳ καὶ χάριτι' καὶ τοῖς 'εἰς τὰ τέλη τῶν αἰώνων καταντήσασι' τὴν τελείαν παρεῖχε τῆς οἰκείας δόξης ἐπίγνωσιν.

25–26 cf. Rom. 7,23 || 29 1 Cor. 15,40 || 31 κοσμοκρ.] cf. Ephes. 6,12
1–2 Habac. 3,2 || 9–10 Luc. 2,52 || 10–11 1 Cor. 10,11

23–24 mg. notavit scriba Μαριὰμ μόνη αὕτη ῥύσεται ἰοῦ ἅπαντας μισοκάλ(ου) || 27 ἐλευθέρα v²: corr. Gautier
31 v² 62ᵛ–63ʳ || ed. Gautier, "Collections", p. 64 || 10 καταντίσασι v²

Ἐπεὶ δὲ ἔδει τῷ παντὶ κόσμῳ καὶ τῆς διὰ τῶν σημείων αὐτοῦ κατὰ καιρὸν ἐπιδείξεως, παραγέγονε δὲ οὗτος, καὶ τριακοντούτης τὴν ἡλικίαν ὁ Χριστὸς ἔγνωστο, τὴν τῶν θαυμάτων ἀνοίγει πηγὴν καὶ διὰ τούτων τὴν θείαν φύσιν σαφῶς 15
ἐπιδείκνυσιν. οὐ γάρ, ὥς τινες οἴονται, καιρῶν δουλεύει φορᾷ, αἰώνων καὶ χρόνων ὑπάρχων κύριος. ἀλλ' εἰ καὶ 'κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανεν', ὥς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ λόγος πρὸς τὴν μητέρα θαύματος ἀπαιτοῦσαν ἀπόδειξιν, 'οὔπω' φησὶν 'ἥκει ἡ ὥρα μου', οὐκ ἀναπτέον 20
ταῦτα τῆς ἐκ τῶν ἄστρων κινήσεως, ἀλλ' οὕτως ἑρμηνευτέον, ὅτι τοὺς προσήκοντας ἑκάστῳ πράγματι καιροὺς ἐπιστάμενος ἐν ἑκάστῳ τούτων ᾠκονόμει τὰ δέοντα.

32

Περὶ αἰῶνος

Αἰῶνος εἰκόνα τὸν χρόνον ἐπίστασο· εἰ δὲ τοῦτο, ἀντιστρέψας ὁ λόγος ἐρεῖ, χρόνου παράδειγμα τὸν αἰῶνα τίθεσο. οὐ γὰρ ἐκ ταὐτομάτου τὰ ἐνταῦθα, ἀλλ' ἀπὸ κρείττονος ῥυέντα χείρονα· γεννᾶται γὰρ ἄνωθεν ἕκαστον, τὸ καλόν, τὸ δίκαιον, τὸ ἑστώς, ἡ ὁμοιότης, ἡ ἁρμονία, ἡ συμφωνία. τὰ μὲν 5
γὰρ ἐνταῦθα οὐχ οἷα τὰ πρῶτα, ἀλλ' ἐκείνων εἰκονίσματα καὶ μιμήματα. ἐπεὶ καὶ ἡ ἀλήθεια ἐνταῦθα μὲν λόγων ἐστὶ

13–14 τριακοντ.] Luc. 3,23 || 17–18 Rom. 5,6 || 20 Ioann. 2,4
2 Plot. Enn. III 7,11,20 || 3 cf. Plat. Tim. 38c

16 δουλεύει, οι super ει scr., v[2]
32 R 118r–119v N 43v–44r C 92r–94r a[1] 27r–31v v[3] 53v–55r (8 λόγων – 55 κατὰ fol. amisso om.) || edd. Westerink, *De omnifaria doctrina*, pp. 102–104 (cum RNC); Benakis, *Φιλοσοφία*, 10–11 (1980–81) 416–419 (ex ed. Wk.) || tit. RNa[1]: λόγος τοῦ ψελλοῦ περὶ αἰῶνος C: Περὶ τοῦ αἰῶνος v[3] || 4 τοῦ post ἀπὸ add. Na[1]

συμφωνία, ἐκεῖσε δὲ οὔτε λόγοι οὔτε ὀνομάτων καὶ ῥημάτων
10 συζυγίαι, ἀλλ' αὐταὶ τῶν ὑποκειμένων ἐμφάσεις ἀφθέγκτως καὶ ἀκινήτως ἑαυτοῖς συνομολογούντων καὶ τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἀποδεικνυόντων. ὥσπερ οὖν τἆλλα ἐκεῖθεν γεγένηται, οὕτω δὴ καὶ ὁ χρόνος αἰῶνος ἐκπέπτωκε.

Λέγω δὲ ταῦτα οὐ τὰς Πλατωνικὰς ἰδέας παρεισάγων τῷ
15 λόγῳ, ἀλλ' εἶναι πειθόμενος κόσμον τινὰ ἄλλον ὑπὲρ ἡμᾶς τῇ ἀιδίῳ καταστάσει κατάλληλον, ἔνθα ἡ τοῦ ἀγαθοῦ φύσις, ἡ τοῦ καλοῦ, ἡ τῆς δικαιοσύνης αὐγή, ἡ τῆς ἀληθείας λαμπρότης, ἡ ὁσιότης, ἡ ξύμπασα, ἵν' οὕτως εἴποιμι, ἀρετή, οὐ νενοθευμένην τὴν ἰδέαν ἔχοντα, οὐκ ἐπίμικτον, ἀλλ' ἀποστίλ-
20 βοντα καὶ κάλλει καὶ μεγέθει καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα καὶ ἑστηκότα πάγιά τε καὶ ἀμετακίνητα. τὰ γὰρ ἐνταῦθα οὐκ οἶδα εἴτε ἀπορροαὶ τῶν ἐκεῖσε εἴτε μετοχαὶ εἴθ' ὁμοιώσεις.

Ἀλλ' οὐδὲ ἐκεῖνα ἀγέννητα οὐδὲ τὸ ἐκεῖσε καλὸν τὸ πρώτως καλὸν οὐδὲ τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ ὅπερ ἐστὶ τἀγαθόν· ἐκπεπ-
25 τώκασι γὰρ κἀκεῖνα τῆς ὑπερεχούσης καὶ ἀρρήτου φύσεως. πρὸς μὲν οὖν τὰ τῇδε ἐν παραδείγματος λόγῳ ἐκεῖνα ἑστήκεσαν, πρὸς δὲ τὸ πρῶτον αἴτιον, καὶ ὑπὲρ ὃ τῶν πάντων οὐδέν, εἰκόνες εἰσὶν ἀκριβεῖς. ἀλλὰ περὶ μὲν ἐκεῖνο ὑπὲρ κατάληψιν πάντα· τὸ γὰρ ἀληθὲς οὔτε αἰὼν ἐκεῖσε οὔτε οὐσία
30 οὔτε στάσις οὔτε κίνησις οὐ ταὐτότης, ἀλλ' ἄρρητα πάντα καὶ ἀνωνόμαστα. τὰ γοῦν εὐθὺς πρὸς ἐκεῖνο ἀφομοιούμενα ζῶντά τε καὶ στάσιμα καὶ αἰώνια. ὁ τοίνυν παρ' ἐκείνοις αἰὼν οὐ τὸ ὑποκείμενόν ἐστιν, οἷον οὐσία τις ὑπεστρωμένη τοῖς ἄλλοις, ἀλλὰ ταύτης τε οὔσης καὶ τῆς νοερᾶς κινήσεως
35 καὶ τῆς ἐν ταὐτῷ στάσεως καὶ τῆς κατὰ τὸ ἀπαράλλακτον ταὐτότητος, συσταλείσης τῆς ἑτερότητος, τὸ ἐκ τούτων ἢ σὺν

33 Plot. III 7,3,24–25

9 ἐκεῖσε] ἐκεῖνα C || 10 ἐμφάσεις C: ἐκ- cett. || 12 ἀποδεικνύντων Na[1] || 22 οἶδεν C || 23 ἀγένητα C || 23–24 τὸ πρώτως καλὸν om. R | πρώτως] πρώτ(ε)ρον C || 31 ἀνων- R: ἀνον- cett. || 32 post τε add. ἐστι C || 35 ταὐτὸ C

τούτοις ἐκλάμπον, οὐκ ἔξωθεν οὐδ' ὡς ἐπεισοδιῶδες, ἀλλ' ἐμ-
φύτως καὶ οὐσιωδῶς, ἡ ξύμπασα (ἵν' αὖθις εἴποιμι) τῆς οὐ-
σίας καὶ τῆς ταὐτότητος καὶ τῆς κινήσεως καὶ τῆς στάσεως
συνοχή τε καὶ σύλληψις, τοῦτο ἂν εἴη, φιλοσοφώτατε, ὁ 40
αἰών· τὸ ξύμπαν ξυνειληφώς, ἀπὸ τοῦ ἀεὶ εἶναι τοὔνομα ἐσ-
χηκώς, ᾧ μηδὲν ἐλλείπει, οὗ μηδὲν ἄπεστιν, ὃν οὐδὲν τῶν ὄν-
των ἐκπέφευγεν, ὃς ἐφ' ἑαυτοῦ τε ἥδρασται καὶ τῶν ἄλλων
ἐστὶν ἔλλαμψις. τῷ γὰρ αἰῶνι οὐδὲν μὲν παρελήλυθεν οὐδὲ
μέλλει τι, οὐδὲ γὰρ τὸ ἑστὼς αὐτοῦ τοιοῦτον οἷον ἀπολελειμ- 45
μένον τῶν ἄκρων, τοῦ μὲν οὖν ἐκπεφευγότος, τοῦ δὲ ἐσομέ-
νου καὶ μέλλοντος· ἔστι γὰρ καὶ τὸ μέσον καὶ τὸ περὶ τὸ μέ-
σον.

Τοιοῦτος μὲν ὁ αἰών· ὁ δέ γε χρόνος γέννημα μὲν ἐκείνου,
ἀπολελειμμένον δὲ τῆς πατρικῆς στάσεως· γεγέννηται γάρ, 50
ἵνα καὶ ἐκδράμῃ, καὶ βούλεται μὲν μιμήσασθαι τὸ ἑστὼς τοῦ
γεννήτορος, ἀποτυγχάνει δὲ τοῦ ἀκριβοῦς, εἰ μὴ ὅσον ἐν τῷ
συνεχεῖ τῆς κινήσεως τὴν ἐκεῖσε στάσιν ἐξεικονίζει. τὸ δ'
ὅσον αὐτῷ διεστηκός, τὸ μέν τι παρῳχηκὸς γέγονε, τὸ δὲ
μέλλον, τὸ δὲ τὸ εἶναι ψευδόμενον. ἀπεκληρώθη δὲ κατὰ λό- 55
γον τοῖς μὲν ἑστηκόσι καὶ ὡσαύτως ἔχουσιν ὁ αἰών, τοῖς δὲ
κινουμένοις καὶ μεταβαλλομένοις ὁ χρόνος, ἐκεῖνος μὲν ἑδρά-
ζων τὴν φύσιν αὐτοῖς, οὗτος δὲ μὴ κωλύων ἡμῖν τὴν κίνησιν,
ἀλλὰ συμπροϊὼν καὶ συμπορευόμενος, κατὰ δέ γε συμβεβη-
κὸς καὶ τὰ τῶν κινήσεων ἡμῖν μέτρα ἀπαριθμούμενος. οὐ γὰρ 60
φύσις αὐτῷ τὸ τὴν κίνησιν ἀριθμεῖν, ἀλλ' οὗτος μὲν ἐν τῷ
προϊέναι οὐσίωται, τὸ δέ γε μέτρον ἐπεισοδιῶδες καὶ ἔξωθεν.

41–42 ibid. 4,13–15

39 τῆς[1] om. **C** || **40** φιλοσοφώτατον **C** || **41** ξυνειληφὼς **R**: ξυνειληφὸς **N**: συνειληφὼς **C a**[1] || **41** ἐσχηκὸς **R N** || **42** ἐλλείπῃ **R a**[1] | οὗ] ᾧ **C** || **43** ἀφ' **C** || **45** γὰρ om. **C** | ἀπολελειμένον **N**, -λελυμένων **a**[1] || **47** τὸ[3] om. **R** || **50** ἀπολελυμένος **C**, -λελυμένον **a**[1] | γεγένηται **C** | ante γάρ add. τε **R** || **51** καὶ[1] om. **C a**[1] || **54** αὐτὸ **R a**[1] | μέντοι **R** || **56** ἑστηκόσι] ἑκόσι **C**: ἑστηκάσι **v**[3] | ὁ om. **C v**[3]

καὶ ὅσα μὲν τῷ αἰῶνι ἐφέστηκεν, αἰώνια παρὰ τοῖς φιλοσό-
φοις προσαγορεύεται καὶ αἰῶνος ὕστερα τῷ λόγῳ τίθεται· εἴ
65 τι δὲ τοῦ αἰῶνος ἐπέκεινα, τοῦτο ὑπεραιώνιον προσαγορεύε-
ται.

Ἔστι τοιγαροῦν ὁ αἰὼν ὑπεραιωνίου μέσον καὶ αἰωνίου,
ὥσπερ κἀνταῦθα ὁ χρόνος τοῦ τε ὑπερχρόνου καὶ τοῦ ἐγχρό-
νου. ὥσπερ γὰρ αἰώνιά φαμεν τὰ τοῦ αἰῶνος μετέχοντα,
70 οὕτω δὴ καὶ ἔγχρονα τὰ χρόνου μετεσχηκότα. τῶν δὲ μετεσ-
χηκότων χρόνου ἡ μὲν τοῦ παντὸς περιφορὰ τῆς ὅλης αὐτοῦ
μετέσχηκε φύσεως, τὰ δὲ περὶ ἐκεῖνον σώματα μέρους μείζο-
νος καὶ ἐλάττονος· ἡμεῖς δὲ ἐν βραχεῖ μέρει τῆς τοῦ χρόνου
μετεσχήκαμεν φύσεως. ἡ δέ γε ψυχή, ὅπερ ἠρώτηκας, μεταξὺ
75 αἰῶνος καὶ χρόνου τετάχαται. ἐπειδὴ γὰρ αὐτῆς ἡ μὲν οὐσία
ἕστηκεν ἀναλλοίωτος, αἱ δέ γε ἐνέργειαι μεταβληταὶ καὶ κι-
νούμεναι, διὰ ταῦτα ἑκατέρωθεν αἰῶνα καὶ χρόνον συνεράνί-
ζεται, αἰωνίζει μὲν γὰρ αὐτῆς ἡ οὐσία, χρονίζει δὲ ἡ ἐνέρ-
γεια. συστείλασα δὲ τὰς κινήσεις καὶ ἀναδραμοῦσα πρὸς
80 νοῦν καὶ στᾶσα μετ' αὐτοῦ ἢ ὑπ' αὐτὸν ἀμετάβλητος καὶ
ἀκίνητος, τὸν μὲν χρόνον ἀφῆκε κάτω, ὅλη δὲ προσκεχώρηκε
τῷ αἰῶνι καὶ τῆς κρείττονος μερίδος γεγένηται.

Ἔχεις οὖν ἐντεῦθεν κάλλιστον πόρισμα τῆς τοῦ παντὸς μετα-
ποιήσεως καὶ πρὸς τὸ κάλλιστον ἀποκαταστάσεως. εἰ γὰρ ἡ
85 χρονωθεῖσα ψυχὴ αἰώνιος γίνεται μετὰ τοῦ νοῦ γενομένη,
πῶς οὐχὶ καὶ ὁ χρόνος ξύμπας εἰς τὸν αἰῶνα ἀναλυθήσεται,
ἀφ' οὗ καὶ τὴν πρόοδον ἔσχηκεν; ὥσπερ γὰρ ἦν τότε ὑπὸ τὸν
αἰῶνα ἀτρεμὴς καὶ ἀκίνητος, φύσις δέ τις πολυπράγμων τοῦ-
τον ἐκίνησεν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀσθενοῦσα ψυχὴ τὴν νοερὰν

85 χρον. ψυχὴ] Plot. Enn. III 7,11,30 || **87–89** cf. ibid. 11,1–16 || **89–90** cf. Procl. In Tim. II 141,2

67 μέσου **C** || **68** ὑπερχρονίου **C a**[1] | ἐγχρονίου **C** || **69** γὰρ om. **C v**[3] || **70** καὶ] καὶ τὰ **C v**[3] || **75** mg. versus adscr. **C** ἄνω πτέρωσον πρὸς θεόν σου τὰς φραίνας· βίον πόθησον ἔνθεν ἠγλαισμένον || **84** εἰ] ἡ **C** || **85** γίγνεται **R** || **88** ἦν post αἰῶνα iterum scr. **R N** (tantum hic **v**[3]) | τοῦτο **C** || **89** εἰπεῖν om. **C v**[3]

ἔχειν ἀμέρειαν, ἀνελιττομένη δὲ πρὸς τὴν θήραν τοῦ ὄντος 90
τοῦτον ὑπέστησεν, οὕτω δὴ καὶ αὖθις ὑπὸ τὸν πατέρα ἔσται
τὸ ἐκδραμὸν γέννημα. μήποτε γὰρ καὶ ὁ ἄσωτος οὗτός ἐστι
παῖς, τοῦ μὲν αἰῶνος ὡς πρεσβυτέρου παρὰ τῷ πατρὶ μείναν-
τος, τούτου δὲ ὡς νεωτέρου ὑπεκδραμόντος καὶ τὴν οὐσίαν
ἐν τῇ κινήσει καταναλώσαντος, εἶτ' αὖθις ἐπαναδραμόντος 95
καὶ τοὺς μὲν πόδας ὑποδήμασί τισι περισφιγχθέντος, ἵνα μὴ
καὶ αὖθις ὑπορρεύσῃ κινούμενος, δεξαμένου τε τὸν δακτύ-
λιον, τῆς ἀκινησίας τὴν σφραγῖδα, καὶ τὸν σιτευτὸν μόσχον
ἐδηδοκότος, τὴν τῆς αἰωνίου μετάληψιν φύσεως. ἐπάγεται
γάρ με εἰς τοῦτο καὶ ἡ παναρμόνιος συμφωνία χρόνου πρὸς 100
αἰῶνα κραθέντος καὶ τῶν ἐναντίων ἀλλήλοις συνομολογησάν-
των.

Γενήσεται γοῦν ταῦτα, βελτίστη ψυχή, καὶ ἔσται καινὸς
μὲν οὐρανός, καινὴ δὲ γῆ, καινὴ δὲ ζωὴ καὶ κατάστασις, τοῦ
ἀκρογωνιαίου λίθου τὰ διεστῶτα συνδέοντος καὶ χρόνον 105
αἰῶνι συγκαταλλάσσοντος καὶ τὰ ἐναντία συγκεραννύντος
καὶ ἁρμονίαν ἐμμελεστάτην κατασκευάζοντος. δεῖ γὰρ ἑνὸς
ὄντος τοῦ πρώτου αἰτίου ἓν τὰ πάντα γενήσεσθαι καὶ εἰς τὴν
ἀρχαίαν ταὐτότητα τὰς ἐκδρομὰς καὶ τὰς κινήσεις σταθή-
σεσθαι. 110

90 τὴν θήραν τοῦ ὄντος] cf. Plat. Phaed. 66c ‖ **92–99** Luc. 15,11–32

93 μείναντος παρὰ τῷ πατρὶ trp. **C** ‖ **97** ὑπορρεύσει **N**, ὑπορεύσῃ **C** ‖ **98** τὸν **a**^{1}**v**^{3}: τὸ cett. ‖ **100** εἰς] πρὸς **C** | πρὸς] προ **N** ‖ **103** ψυχῇ **R** ‖ **104** ante οὐρανὸς add. ὁ **C** | ἡ γῆ **C v**^{3} (ἡ s.l. **a**^{1})

33

Τοῦ αὐτοῦ εἰς ῥητὸν ἀποστολικόν

Ἐπεζήτησας ἐν τῷ γράμματι, τίνος ἕνεκα μὴ ἀθάνατον δύ-
ναμιν τῷ θεῷ ἀλλ' ἀΐδιον ὁ ἀπόστολος προσηρμήνευσε, καὶ
εἰ θάτερον θατέρου διήλλακται, καὶ διαλλαττόντοιν ὁποῖον
5 τὸ κρεῖττον καὶ ὑψηλότερον.

Φημὶ γοῦν, ὅτι καὶ διαλλάττει πρὸς ἄλληλα τὰ ὀνόματα
καὶ τὸ μᾶλλον κατ' οὐσίαν ὑπερανέχον, φημὶ δὴ τὸ ἀΐδιον,
τῷ κρείττονι προσμαρτυρεῖ ὁ ἀπόστολος. τὸ μὲν γὰρ ἀθάνα-
τον τῆς ἀειζώου δηλωτικὸν καθέστηκε φύσεως· εἰ γὰρ ὁ θά-
10 νατος ζωῆς ἐστι στέρησις, τὸ ἀθάνατον συντήρησίς ἐστι τῆς
τοιᾶσδε δυνάμεως· τὸ δέ γε ἀΐδιον τῆς τοῦ ἀεὶ εἶναι γνωρι-
στικόν ἐστιν ὑποστάσεως. τὸ δὲ εἶναι τοῦ ζῆν, ἤτοι τὸ ὂν τῆς
ζωῆς, τιμιώτερόν τε καὶ ὑψηλότερον. τὸ μὲν γὰρ ἀθάνατον ἐξ
ἀνάγκης ἐστὶ καὶ ἀΐδιον, τὸ δὲ ἀΐδιον οὐ πάντως ἐστὶ καὶ
15 ἀθάνατον· ὥστε τὸ μὲν ἀιδίως εἶναι ἕπεται τῷ ἀθανάτως
ὑφίστασθαι, τὸ δὲ ἀειζώως εἶναι οὐκ ἀντακολουθεῖ τῇ ἀιδίῳ
ὑπάρξει. ἐπεὶ τοιγαροῦν ὑπεραναβέβηκε τὸ ὂν τὴν ζωήν, δη-
λωτικὸν δὲ τῆς μὲν ζωῆς τὸ ἀθάνατον, τοῦ ὄντος δὲ τὸ ἀΐ-
διον, τὸ κρεῖττον τῶν ὀνομάτων τῇ ὑπερτελεῖ φύσει προσε-
20 μαρτύρησε.

Καὶ ἵνα σοι περὶ τούτου διέλωμαι ἐντελέστερον, ὂν καὶ
ζωὴ καὶ νοῦς, τὰ τρία ταῦτα πρὸς ἄλληλα διενήνοχε. καὶ
ἔστι τὸ μὲν ὂν ἀμφοῖν περιεκτικώτερον, ὁ δὲ νοῦς πρὸς ἄμφω
ὑπέσταλται, ἡ δὲ ζωὴ ἀμφοῖν οὖσα μέση καὶ οἷον κέντρον

3 Rom. 1,20 ‖ **9–17** cf. Procl. Elem. th. 105

33 R 119^v–120^v **N** 44^{r-v} **v**^{4} 60^v excerpta (**8** τὸ μὲν – **18** ἀΐδιον et **33** εἰ δέ τις – **44** θεὸς ἕν) ‖ ed. Westerink, *De omnifaria doctrina*, pp. 104–106 (cum **RN**) ‖ **7** δὴ **N**: δεῖ **R** ‖ **11** τοιᾶσδε **RN**: τοιαύτης **v**^{4} ‖ **11** γνωριστικόν **v**^{4}: γνωστικόν **RN** ‖ **14** ἀΐδιον^{1,2} **R v**^{4}: ἀείδιον **N** ‖ **15** ἀιδίως **R v**^{4}: ἀει- **N** ‖ **16** ἀειζώως **N v**^{4}: -οις **R** ‖ **17** τοιγαροῦν **RN**: τοίνυν **v**^{4} ‖ **18** δὲ τῆς μὲν **RN**: μὲν τῆς **v**^{4}

τῶν ἀφεστηκότων ὑποβέβηκε μὲν τὸ ὄν, τὸν δὲ νοῦν ὑπερβέ- 25
βηκεν. ὁ μὲν γὰρ νοῦς καὶ ζωὴ καὶ ὄν ἐστι· τὸ δὲ ζῶν ὑφέ-
στηκε μέν, οὐχ ἅπαν δὲ ἐξ ἀνάγκης καὶ νοῦ καθέστηκε μέτ-
οχον· ὁ δέ γε νοῦς ὑπερεκπίπτει ἀμφότερα. διὰ ταῦτα τοῦ μὲν
ὄντος πάντα μετέχει ὅσα τε νοῦ καὶ ὅσα ζωῆς μέτοχα, τὴν
δέ γε ζωὴν τὰ πλείω διέλαθεν, ὡς δὲ καὶ τὰ νοοῦντα ἐλάττω 30
τῶν ὄντων ἐστί.

Διὰ ταῦτα μὲν τὴν περιεκτικωτέραν δύναμιν, φημὶ δὴ τὴν
ἀίδιον, προσυφιστάνει ὁ ἀπόστολος τῷ θεῷ. εἰ δέ τις κυριο-
λογεῖν βούλοιτο, οὐδὲ ὄν ἐστιν ὁ θεός. εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ
τὸ ὄνομα τοῦτο προσμαρτυρεῖ χρηματίζων τῷ Μωυσεῖ, ἀλλὰ 35
συγκαταβατικώτερον πρὸς τὴν ἐκείνου παραδοχὴν τὴν μαρ-
τυρίαν πεποίηται. τὸ γὰρ ὂν ἑνώσεώς ἐστιν ὄνομα, ἡ δὲ ἕνω-
σις ἡνωμένων ἐστὶν ἕνωσις· ὁ δέ γε θεὸς τὸ πάντων ἁπλού-
στατον, ὥστε μᾶλλον ἂν τὸ ἓν ἢ τὸ ὂν προσμαρτυρήσαι τις
τῷ θεῷ. τοῦτο γὰρ καὶ νοῦ τιμιώτερον· ὁ γὰρ νοῦς πολλά, 40
καὶ ὁπόσα τὰ ὄντα, πρὸ δὲ τῶν πολλῶν τὸ ἕν, ὥστε καὶ πρὸ
τοῦ νοῦ ὁ θεός. εἴ τι δὲ τῶν ἄλλων ἓν λέγεται, οὐ κυρίως
ὠνόμασται, ἀλλὰ τὴν μὲν οὐσίαν ἑτεροῖόν ἐστι, διὰ δὲ τὴν
ἕνωσιν τετύχηκε τοῦ ὀνόματος, μόνος οὖν ὁ θεὸς ἕν.

Ὁ μὲν οὖν Ἀριστοτέλης μέχρι τοῦ νοῦ τὴν πολυπραγμο- 45
σύνην τῆς διανοίας προαγαγὼν τὴν ζήτησιν ἔστησεν, ὁ δέ γε
Πλάτων προσωτέρω προὐχώρησε καὶ ὑπὲρ τὸν νοῦν ἐφεῦρε
τὸ ἕν. ὁ δ' αὐτὸς ἀνὴρ οὐδὲ μέχρι τούτου τὸ θεῖον ὁρίζει
οὐδὲ τοῖς πᾶσιν ἐφίστησιν, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ πᾶν τίθησιν ὡς
ἀσύντακτον καὶ ἀόριστον καὶ ἀζήτητον. ἕτεροι δὲ αὖθις τῶν 50
φιλοσοφησάντων ἐξῃρημένην τοῦτο μονάδα τιθέασι· καὶ ἄλ-

34–35 Ex. 3,14 || 45–46 Aristot. Metaph. 1074 b 15–1075 a 10

26 ζωὴ N: ζῇ R || 30 leg. διέλαβεν? | καὶ τὰ νοοῦντα N: κατανοοῦντα R || 31 an ζώντων voluit? || 33 κυριολογεῖν RN: κυριολεκτεῖν v[4] || 34 δὲ καὶ v[4]: γὰρ RN | ἑαυτῷ RN: ἑαυτοῦ v[4] || 35 μωυσεῖ R: -ῇ N | loco χρηματίζων τῷ M. scr. τοῦ μωσέως ante ἐκείνου (36) v[4] || 39 προσμαρτυρήσαι v[4]: -σει RN || 49 ὡς Wk.: καὶ RN || 50 ἀζήτητον N: ἀναζήτητον R

λοι βυθὸν ὀνομάζουσιν. οἱ δέ γε τουτὶ τὸ ὄνομα, φημὶ δὴ τὸν
βυθόν, κάτω που τοῦ ἀνωνομάστου τεθείκασιν, ἐν δέ γε τῷ
βυθῷ τριαδικόν τινα ἀριθμὸν ἀναπλάττουσι, πατέρα καὶ δύ-
55 ναμιν καὶ νοῦν. ἕκαστος γὰρ ταῖς φυσικαῖς ἐννοίαις περιπλα-
νώμενος ὃ πέπονθε κατωνόμασεν. ἀλλ' ἡμῖν ὅροι καὶ κανόνες
ἑστᾶσιν ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς φιλοσοφίας, τὸ θεὸς ὄνομα, καὶ
αὖθις αἱ ἰδιότητες, αἱ ὑποστάσεις, οἱ χαρακτῆρες, ἡ οὐσία, ἡ
φύσις, ἡ μορφή· καὶ ἄνιμεν ἄχρι τούτων, καὶ αὖθις ἐντεῦθεν
60 πρὸς τὴν θεολογίαν καὶ τὴν τῶν δογμάτων ὁρμῶμεν ὀρθό-
τητα. τοῖς μὲν οὖν Ἕλλησιν ἡ αὐτονομία τὰς καινότητας τῶν
ὀνομάτων ὑπέστησεν, ἡμῖν δὲ ὁ θεῖος νόμος ἀφώρισεν ὁπό-
σοις τῶν ὀνομάτων καὶ οἷς τὸ θεῖον σεμνύνειν χρεὼν καὶ τι-
μᾶν.

34

Τοῦ αὐτοῦ λύσις τῆς κοινῆς ἀπορίας ἁπάντων τῶν ἔξω τοῦ
ἡμετέρου δόγματος τῶν Χριστιανῶν, ἣν οὕτως προσφέρουσι
λέγοντες· τίς ἦν ἡ ἀναγκαία χρεία ἡ κατεπείγουσα τὴν παντ-
αιτίαν οὐρανόθεν κατελθεῖν καὶ τῷ ἀνθρωπείῳ γένει συγ-
5 καταβῆναι καὶ τεχθῆναι καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα πάθη ὑπο-
στῆναι καὶ σταυρωθῆναι καὶ ταφῆναι καὶ ἀναστῆναι; τί γὰρ
οὐκ ἠδύνατο νεύματι μόνῳ σῶσαι τὸν ἅπαντα κόσμον καὶ μὴ
κενοῦσθαι τῆς ἰδίας δόξης μηδὲ τὸ ἐλάχιστον; τοῦτο γὰρ ἦν
καὶ τοῦ ὕψους τῆς θεότητος ἄξιον καὶ ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις
10 λυσιτελέστερον

52–55 cf. Psell. Phil. min. II, p. 146,13–14; 148,23–24; Theol. I, opusc. 23, 37–38; op. 23 A,7–9

52 γε N: δε (sic) R || 53 ἀνων- R: ἀνον- N || 58 αἱ ἰδιότητες R: ἀιδιότητες N

34 R 120[v]–122[r] N 44[v] v 391[v]/391 a[r–v]/390[r] || ed. Westerink, *De omnifaria doctrina*, pp. 106–108 (cum RN) || 1 Τοῦ αὐτοῦ] Τοῦ ψελλοῦ v || 3 κατεπείξασα v

Ταύτην τὴν ἀπορίαν οὐκ Ἀγαρηνοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἕλληνες
πάντες προβάλλονται, ἀναιρετικὴν οἰόμενοι ταύτην παντὸς
τοῦ ἡμετέρου δόγματος· ἀρχὴ γὰρ καὶ οἱονεί τις κρηπὶς
τοῦτο ἀσφαλεστάτη τῆς ἐνσάρκου ἐστὶν οἰκονομίας.

Λέγομεν τοίνυν πρὸς τούτους ἅπαντας, ὡς ὁμολογουμένως 15
ὁ θεὸς ὑπεράγαθός ἐστι καὶ φιλανθρωπότατος καὶ μεγαλο-
δωρότατος καὶ δικαιότατος. καὶ σκοπητέον τίνι κρίνομεν
παρ' ἡμῖν τὸν πάντων ἀνθρώπων εὐμεταδοτώτερον. ὁ μὲν
γὰρ ἡμῶν δωρεῖται χρήματα, ὁ δὲ λόγους διδασκαλικοὺς καὶ
νουθετικούς, ὁ δὲ σκέπην καὶ ὑπερασπισμόν· τούτων δὲ 20
ἁπάντων κρείττων ἐστὶν ὁ δωρούμενος ἑαυτόν. ἐπεὶ οὖν τὸ
θεῖον πάντῃ τέλειόν ἐστιν, ἄκρατον ἔχει παρ' ἑαυτῷ τὸ ἀγα-
θόν, διὸ οὐκ ἀπηξίωσε συγκαταβῆναι τῇ ἡμετέρᾳ χαμερπεῖ
φύσει καὶ χαρίσασθαι ἑαυτὸν δι' ἄκραν εὐσπλαγχνίαν τε καὶ
ἀγαθότητα. 25

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὡς δικαιότατος τοῦτο πεποίηκε καὶ τὰς
ὑπερηφανίας βδελυσσόμενος καὶ τὰς βίας ἀποτρεπόμενος. εἰ
γὰρ τὰ τῶν δαιμόνων θράση χωρὶς τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας
κατέβαλεν, ἐνεχώρει τούτοις λέγειν ὡς ἄνθρωπον μὲν ἡττή-
σαμεν, παρὰ δὲ θεοῦ ἡττήθημεν· καὶ τοῦτο οὐκ ἂν ἦν ἄκρας 30
δικαιοσύνης. ἐπεὶ δὲ τὰ μὲν τῶν σωμάτων ἰῶνται διὰ τῶν
ὁμοίων, τὰ δὲ διὰ τῶν ἐναντίων, τῷ διττῷ τῆς θεραπείας
τρόπῳ πρὸς τὴν ἡμετέραν δεινὴν καὶ θανατηφόρον νόσον ὁ
σοφὸς ἐχρήσατο δημιουργός, διὰ μὲν τοῦ ἀνθρώπου σώσας
τὸν ἄνθρωπον, διὰ δὲ τῆς σταυρώσεως τὴν ἐκ τοῦ ξύλου 35
παράβασιν ἰασάμενος, καὶ διὰ θανάτου θανατώσας τὸν θά-
νατον· διὰ δὲ τοῦ ἁγιασμοῦ καταργήσας τὴν ἁμαρτίαν καὶ
διὰ τῆς εὐλογίας τὴν κατάραν, καὶ διὰ τῆς πηγῆς τῆς ζωῆς
τὴν ζωὴν δωρησάμενος.

36–37 e.g. Epiph. Ancor. 93,4

12 ταύτην οἰόμενοι trp. **v** || **14** τοῦτο post γὰρ trp. **v** | τῆς] τὰ τῆς **v** | ἐστὶν mg. suppl. **v** || **18** παρ' ἡμῖν om. **RN** || **30** ἡττήθημεν] ἡττήμεθα **v** | ἂν om. **RN** || **38** τὴν πηγὴν **RN**

40 Εἶτα τί πέπονθε τῆς θεότητος ἡ θεότης ἀνάξιον ἐνανθρω-
πήσασα; οὐ πάντα πλήρη ταύτης, οὐρανός τε καὶ τὰ ὑπὲρ
τοῦτον καὶ γῆ καὶ τὰ ὑπ' αὐτήν; ὅπερ καὶ οἱ Ἕλληνες αἰνιτ-
τόμενοι ἐρραψῴδουν, 'Ζεῦ κύδιστε μέγιστε θεῶν, ἐπειλυμένε
κόπρῳ, ὅση τε μηλείη καὶ ἱππείη καὶ ἡμιονείη'. ἐδήλουν γὰρ
45 διὰ τούτων τὸ μὴ στερεῖσθαι μηδὲ τὰ παρ' ἡμῖν ἀτιμότερα
τῆς θείας ἐλλάμψεως. καὶ εἰ πάντα πλήρη τῆς θεότητος καὶ
οὐδέν ἐστι ταύτης κενόν, τί καινὸν εἰ ἐνηνθρώπησε καὶ ἐπὶ
γῆς ἐβάδισε καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη; καὶ γὰρ καὶ
πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν πλήρη
50 αὐτοῦ τὰ πάντα ἦν.

Ἀλλὰ καὶ τὸ σταυρωθῆναι καὶ τὸ ταφῆναι καὶ τὸ θανεῖν
οὐδ' ὅλως ἅπτεται τῆς θεότητος, ὥσπερ οὐδὲ τοῦ ἐπιλάμπον-
τος ἡλίου δένδρῳ τινὶ ἡ ἀξίνη παρ' αὐτῆς τεμνομένῳ. ἐκεῖνο
γὰρ ὑπείκει τῷ πάθει, τὸ τοῦ πάθους δεκτικόν· τὸ δὲ τούτου
55 ὑπέρτερον οὐ πάσχει παρά τινος. τὸ δὲ ῥαπίζεσθαι καὶ κο-
λαφίζεσθαι καὶ δικαστηρίοις παραστῆναι καὶ ἐπὶ ξύλου ἀρ-
θῆναι παρ' ἡμῖν μέν ἐστι καὶ φαίνεται δεινά, εἰθισμένοις
οὕτω κατὰ συνθήκην ταῦτα νοεῖν· ὥσπερ τοῖς νῦν ἀνθρώποις
ἄκρα ἀτιμία ἐστὶν ἡ τῶν τριχῶν τοῦ πώγωνος ἀφή, τοῖς πά-
60 λαι οὖσα δυσώπησις. παρὰ δὲ θεῷ οὐδὲν τούτων αἴσχιστον,
εἰ μὴ μόνον τὸ ἁμαρτάνειν.

Τί δ' ἂν εἴποις σὺ ὁ ἐκ τῆς Ἄγαρ, ὁ τὴν παλαιὰν διαθήκην
καὶ τὰ τοῦ Μωσέως δεχόμενος; τί ξενίζῃ καὶ ἄτοπον λογίζῃ
τὴν τοῦ θεοῦ ἐνανθρώπησιν ὁ πιστεύων τὸ θεῖον ὀφθῆναι

41 cf. Plat. Leg. X 899b9 || **43–44** Orpheus apud Greg. Naz. Or. 4,115 (ll. 17–20 Bernardi); cf. Philostr. Heroic. 162,14–20; Psell. Phil. min. I, op. 46,23–24 || **55–56** cf. Matth. 26,27 || **59–60** cf. Hom. Il. 1,501 || **62–63** cf. Gal. 4,23–24

43 ἐραψῴδουν **RN** | εἰλυμένε Greg., Philostr. || **47** κενόν] -ε- ex -αι- **v** | καινὸν] κενὸν **N** || **51** τὸ[1]] τῷ **N** || **52** τοῦ Wk.: τῷ **RN**, evan. **v** || **53** αὐτῆς Wk.: αὐτοῖς **RN**, litt. amissis non leg. **v** | ἐκεῖνο Wk.: ἐκείνῳ **RN**, non pro certo leg. **v** || **55** ἐγκολαφίζεσθαι **v** || **58** συνκην sic ut vid. **v** || **64** πιστεύω **v**

τῷ Μωυσεῖ ἐν τῇ βάτῳ τῇ χείρονι τῶν φυτῶν; εἰ γὰρ ἐν τῇ 65
βάτῳ οὐκ ἀπηξίωσεν ὀφθῆναι, πόσῳ γε μᾶλλον παρὰ τῷ
κρείττονι καὶ θειοτέρῳ τῶν κτισμάτων, τῷ ἀνθρώπῳ, δι' ὃν
οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ πᾶσα τελετὴ καὶ μυστήριον. τὸ δὲ λέ-
γειν σε καταβῆναι τὸ θεῖον καὶ ἐξ οὐρανοῦ κατελθεῖν οὐ κυ-
ρίως ἐστὶ κατέλευσις καὶ κατάβασις, ἀλλ' ὅσον πρὸς τὴν 70
ἡμετέραν διάνοιαν, ἀπορούσης τῆς γλώσσης διὰ τοῦ προφο-
ρικοῦ λόγου τὰ νοητὰ ἑρμηνεῦσαι. κυρίως γὰρ λέγεται κατ-
ελθεῖν τὰ σώματα, ὅταν τοῦ ἄνωθεν τόπου χωρισθέντα χω-
ρήσῃ ἐπὶ τὸν κάτωθεν. ἔνθα δὲ πλήρη τὰ πάντα τῆς θεότη-
τος, οὐ χρεία τοιαύτης κατελεύσεως· καὶ γὰρ ὢν ὁ υἱὸς καὶ 75
λόγος παρ' ἡμῖν ἀχώριστος ἦν τῶν νοητῶν κόλπων τοῦ πα-
τρός.

Καὶ δὴ ἕτερόν τι πόρισμα ἡμῖν ἀξιοθαυμαστότατον ἐπεγέ-
νετο διὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἐνανθρωπήσεως τῆς τούτου δικαιο-
σύνης ἐπάξιον. εἰ γάρ, μὴ κατελθών, πάντας ἔσωσε καὶ ἄκον- 80
τας, οὐκ ἂν ἦν τούτοις χάρις οὐδεμία· νῦν δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς
ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῶν ἀρετῶν ἐξ ἡμῶν λαμβάνων σῴζει
τρόπον μέν τινα ἀξίως διὰ τὴν προθυμίαν, τρόπον δέ τινα
κατὰ χάριν διὰ τὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀτέλειαν, ἵν' ᾖ,
καθά φησιν ἡ θεολόγος γλῶσσα, τοῦ ἑλομένου τὸ ἀγαθὸν 85
οὐχ ἧττον ἢ τοῦ παρασχόντος τὰ σπέρματα.

Δέδεικται οὖν διὰ τῶν εἰρημένων, ὡς εἰ μὴ τὸ θεῖον
ἐνηνθρώπησεν, οὔτε τέλειον εἶχε τὸ εὐμετάδοτον καὶ τὸ
ὑπεράγαθον, διὰ τὸ μὴ ἀποχαρίσασθαι ἑαυτό, οὔτε ⟨τὸ⟩ δί-
καιον, διὰ τὸ δυνάμει χειρὸς τὸν ἀντίπαλον κατασβέσαι, 90

64–65 Exod. 3,2 || 84–86 Greg. Naz. Or. 38,12 (ll. 2–4 Mor.)

65 τῷ Μωυσεῖ post βάτῳ trp. **v** | μωυσῆ **N** || 65–66 τῇ βάτῳ] ταύτῃ **v** || 67 θειοτέρῳ] τιμιωτέρω **v** | ὢν **v** || 71 γλώττης **v** || 72 διερμηνεῦσαι **v** || 73 ὅταν] ὅθεν **RN** || 73/74 χωρήσει **RN** || 74 τὸν] τῶν **N** | τῆς om. **N** || 76 post λόγος add. τοῦ θεοῦ **v** || 84 τὴν om. **v** || 85 ὁ θεολόγος φωνή, sscr. γλῶσσα **R** | γλῶσσα, ττ sscr. **v** || 88–89 τὸ ὑπεράγαθον καὶ τὸ εὐμετάδοτον trp. **v** || 89, 91 τὸ add. Wk.

οὔτε ⟨τὸ⟩ ἀκεσώδυνον, διὰ τὸ μὴ χρῆσθαι πρὸς τὴν ἡμετέ-
ραν νόσον τοῖς διττοῖς τῆς θεραπείας τρόποις. ὥστε τὸ ἐν-
ανθρωπῆσαι τὸ θεῖον ἄξιον ἦν τῆς ἑαυτοῦ εὐσπλαγχνίας καὶ
δικαιοσύνης καὶ προμηθείας. καὶ ταῦτα μέν, ἃ προχειρότατα
95 τῇ ἡμετέρᾳ διανοήσει περὶ τῆς τοιαύτης ὑπέδραμεν ἀπορίας·
ἐν ἄλλοις δὲ εἰρήσεται ἡμῖν τὰ περὶ τούτου καὶ τῶν τοιούτων
ἀποριῶν διεξοδικώτερον.

35

Τοῦ αὐτοῦ ἔκθεσις πίστεως ἐκδοθεῖσα τῷ βασιλεῖ τῷ Μονο-
μάχῳ πρὸς ἔλεγχον τῶν διαβαλλόντων αὐτόν

Πιστεύω εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν
ἁγίαν τριάδα καὶ ὁμοούσιον, τὴν διαιρετὴν μὲν τοῖς προσώ-
5 ποις, ἀδιαίρετον δὲ τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ θεότητι, ἐξ ἧς πάντα τὰ
ὄντα ὑφέστηκεν, ὅσα νοητὰ καὶ ὅσα ἐν σωματικαῖς τάξεσι.
πιστεύω καὶ ὁμολογῶ τρία πρόσωπα, τρεῖς ὑποστάσεις, ἀρ-
χὴν δὲ μίαν καὶ κυριότητα, ἄναρχον ἀτελεύτητον ἀΐδιον καὶ
αἰώνιον· καὶ ἀναθεματίζω Σαβέλλιον τὸν εἰς ἓν πρόσωπον τὰ
10 τρία συστέλλοντα καὶ Ἄρειον τὸν τὴν μίαν θεότητα φύσεσι
τρισὶ κατατέμνοντα. πιστεύω ἐκ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν γεννη-
θῆναι καὶ τὸ πνεῦμα ἐκπορευθῆναι χρόνων καὶ αἰώνων ἐπέ-

7–8 Ioann. Damasc. Expos. fid. 8,2; 8,22 || 8–9 ibid. 2,10 || 12–13 αἰώνων ἐπέκεινα] cf. Basil. De spir. sancto XIX, 49 (Pruche)

95 τὸ ὑπέδραμε ante τῇ trp. **v** | post ἀπορίας def. **v**
35 **D** 69^r–71^r **i** 10^v–11^v **u** 144^r–146^r **p** 130^v–132^r **v^5** 7^{r-v} **b^1** p. 413 || ed. Garzya, *ΕΕΒΣ* 35 (1966–67) 44–46 (cum Laur. gr. 59, 28) || 1 Τοῦ αὐτοῦ] **D** | ἔκθεσις – 2 αὐτόν] **D**, sim. **u**, ἔκθεσις πίστεως tantum **i**: ἔκθεσις πίστεως τοῦ σοφωτάτου κωνσταντίνου τοῦ ψελλοῦ **pv^5b^1** || 3 πνεῦμα τὸ ἅγιον] **Dpv^5b^1**: πνεῦμα ἅγιον **i**: ἅγιον πνεῦμα **u** || 4 μὲν om. **iu** || 6 ὅσα νοητὰ] **pv^5b^1**: om. **Diu** || 9 καὶ ἀναθ. – 11 κατατέμνοντα] **Diu**: om. **pv^5b^1** qui post 12 ἐπέκεινα scr. καὶ ἀναθεματίζω σαβέλλιον τὸν εἰς ἓν πρόσωπον τὰ τρία συστέλλοντα· καὶ ἄρειον καὶ εὐνόμιον τοὺς τὴν ὁμοουσιότητα τῆς μιᾶς θεότητος ταῖς ὑποστάσεσι κατατέμνοντας

κεινα. πιστεύω, ὅτι ὁ πατήρ ἐστιν αἴτιος τοῦ υἱοῦ φυσικῶς·
καὶ ὅτι ὁ υἱὸς τελεία ὑπόστασίς ἐστι τῆς πατρικῆς ἀχώριστος
ὑποστάσεως· καὶ ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς 15
ἐκπορευόμενον ⟨πατρὶ⟩ καὶ υἱῷ συμπροσκυνεῖται καὶ συνδο-
ξάζεται ἀχώριστον ὂν καὶ ἀνεκφοίτητον πατρὸς καὶ υἱοῦ. πι-
στεύω καὶ ὁμολογῶ πάσης οὐσίας ἐξῃρημένην εἶναι τὴν
ὑπέρχρονον τριάδα καὶ ὁμοούσιον, ἀσυγχύτως ἑνουμένην καὶ
ἀδιαστάτως διαιρουμένην· μίαν οὐσίαν καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, 20
τελείαν ἐξ ἀρχῆς καὶ μηδενὶ προσώπῳ ἐλλείπουσαν, ἅμα γὰρ
πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα ἅγιον.

Πιστεύω ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων, ἤτοι ἐπὶ τῶν χρόνων
Αὐγούστου Καίσαρος, κατὰ τὸ ͵εφ' ἔτος, ἄνθρωπον γενέσθαι
τὸν ἕνα τῆς ἁγίας τριάδος ἤτοι τὸν μονογενῆ υἱὸν τοῦ πατρός· 25
καὶ τῶν μὲν πατρικῶν κόλπων μὴ ἀποφοιτῆσαι, διὰ δὲ τὴν ἐμὴν
ἁμαρτίαν (ἐμὴ γὰρ ἡ τοῦ προπάτορος) κλῖναι τοὺς οὐρανοὺς
καὶ καταβῆναι καὶ τὴν τῆς θεότητος φύσιν μὴ ἀλλοιώσαντα
ἄνθρωπον γενέσθαι τέλειον. πιστεύω ἐκ τῶν ἀχράντων αἱμά-
των τῆς ἁγίας καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ 30
σωματωθῆναι καὶ κύριον ἡμῶν, καὶ προελθεῖν ἐκ τῆς ἐκείνης
νηδύος ὑπόστασιν μίαν ἐκ δύο σύνθετον φύσεων· εἰ γὰρ καὶ
ἄνθρωπός ἐστι καὶ θεός, ἀλλ' ἓν πέφυκε πρόσωπον, ἐν δυσὶ
φύσεσι γνωριζόμενον. πιστεύω, ὅτι ἀτρέπτως καὶ ἀναλλοιώ-

13 Ioann. Damasc. op. cit. 8,151 || **16–17** cf. Ioann. Damasc. Ep. de hymno trisag. 3,4–6 || **17** Ioann. Damasc. Expos. fid. 8,185 || **17–19** ibid. 8,14 || **19–20** ibid. 8,25 || **23** cf. ibid. 51,7; 1 Petr. 1,20 || **26** Ioann. Damasc. op. cit. 51,6–7 || **27–28** Ps. 143,5 || **29–31** cf. Ioann. Damasc. op. cit. 46,21–22; 87,73–75 || **32** ibid. e.g. 47,67–69; 48,14–15 || **32–34** cf. ibid. 78,6–7 || **34–35** ibid. 47,2

16 πατρὶ add. Wk. | συνπροσκυνεῖται codd. praeter **D** || **22** καὶ^1] **pv^{5}b^1**: om. **Diu** || **23** χρόνων^1] **Diu**: αἰώνων **pv^{5}b^1** | ἤτοι – χρόνων om. **iu** || **27** post προπάτορος add. πτῶσις **iu** || **28** θεώσεως **iu**

35 τως ἡνώθησαν αἱ φύσεις καὶ ὅτι ἐκ δύο φύσεων τελείων ἡ
ἕνωσις γέγονεν, οὐχ ὅτι αἱ δύο φύσεις μίαν σύνθετον ἀπετέ-
λεσαν φύσιν, ἀλλ' ὅτι αἱ δύο φύσεις μίαν σύνθετον ἀπετέλε-
σαν φύσιν, ἀλλ' ὅτι ἡνώθησαν ἀλλήλαις εἰς μίαν ὑπόστασιν
σύνθετον τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· καὶ ἀναθεματίζω Νεστόριον τὸν
40 εἰς δύο υἱοὺς τὸν ἕνα κατατέμνοντα καὶ Εὐτυχῆ καὶ Σεβῆρον
τοὺς σύγχυσιν τῶν συνελθουσῶν δύο φύσεων δογματίζοντας.
πιστεύω καὶ ὁμολογῶ τὴν ἁγίαν θεομήτορα Μαρίαν ἄνευ ἀν-
δρὸς συλλαβεῖν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἄνευ
ὠδίνων τεκεῖν· τὴν αὐτὴν ὁμολογῶ ὑπερτέραν γενέσθαι τῶν
45 χερουβὶμ καὶ ἁγιωτέραν τῶν σεραφὶμ καὶ καθαρωτέραν πά-
σης γενητῆς φύσεως. πιστεύω, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἐσαρκώθη
ὁ κύριος καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, καὶ ὅτι ἐπείνησε καὶ ἐδί-
ψησε καὶ ἠγωνίασε νόμῳ σώματος· καὶ ὅτι θνητὸς ὁ αὐτὸς
καὶ ἀθάνατος ἦν, ὁρατὸς καὶ ἀόρατος, περιγραπτὸς καὶ ἀ-
50 περίγραπτος, καὶ ὅτι εἷς ἦν καὶ ὁ αὐτὸς ὁ καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ
ἀνθρώπινα ἐνεργῶν.

Πιστεύω, ὅτι ἄλλο ἐστὶν οὐσία καὶ ἄλλο ὑπόστασις· ἡ μὲν
γὰρ οὐσία τὸ περιεκτικὸν εἶδος σημαίνει τῶν ὑποστάσεων,
οἷον θεός, ἄνθρωπος, ἡ δ' ὑπόστασις τὸ πρόσωπον δηλοῖ,
55 πατέρα, υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον· μίαν οὖν ὑπόστασίν φαμεν
σεσαρκῶσθαι τῆς θείας οὐσίας, ἤτοι τὸν υἱόν, ἀλλ' οὐκ αὐ-
τὴν τὴν οὐσίαν. πιστεύω καὶ ὁμολογῶ τὴν μὲν ἁγίαν τριάδα
ἐν τρισὶ προσώποις καὶ μιᾷ φύσει χαρακτηρίζεσθαι, τὸν δὲ
σαρκωθέντα κύριον ἐν ἑνὶ προσώπῳ καὶ δυσὶ γινώσκεσθαι

34–39 ibid. 47,60–69 || **42–43** cf. ibid. 87,69 sqq. || **43–44** ἄνευ ὠδίνων] cf. ibid. 87,81–84 || **46–47** cf. ibid. 47,66–67 || **47–48** ibid. 2,28; 62,38 || **48–50** ibid. 47,71–73 || **50–51** ibid. 47,78–79 || **52–55** ibid. 48,2–5 || **55–57** cf. ibid. 50,60–68 || **58** ibid. 54,22–23

40 post ἕνα add. χριστὸν **pv^{5}b^1** || **41** τῶν συνελθουσῶν] **Diu**: ἐπὶ τῶν συνελθουσῶν ἐπὶ χριστοῦ **pv^{5}b^1** || **46** γενητῆς] **Du**: γεννητῆς **ipv^{5}b^1** || **47** ἐπείνασε **iu** || **50** post ὅτι add. αὐτὸς **iu** | τὰ^2] **Diu**: om. **pv^{5}b^1** || **54** οἷον – ἄνθρωπος] **Diu**: om. **pv^{5}b^1** | δ'] **D**: δὲ cett. || **55** φαμεν om. **iu**

φύσει· καὶ ἵνα συντόμως εἴπω, πιστεύω οἷς προκατήγγειλαν 60
οἱ προφῆται, οἷς εἰσηγήσαντο οἱ ἀπόστολοι, οἷς ἐν ταῖς ἑπτὰ
συνόδοις οἱ πατέρες ὡρίσαντο. ἐπὶ τρισὶ προσώποις βεβάπ-
τισμαι, σύμφυτος γεγονὼς τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου Χρι-
στοῦ τρὶς καταδὺς εἰς τὸ ὕδωρ, συμμέτοχος καὶ τῆς ἀναστά-
σεως αὖθις ἀναδύς. 65

Πιστεύω καὶ ὁμολογῶ τὴν ἐκ νεκρῶν τριήμερον ἔγερσιν
τοῦ Χριστοῦ, τὴν εἰς οὐρανοὺς μετὰ τοῦ σώματος ἄνοδον,
τὴν μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος συνεδρίαν, τὴν δευ-
τέραν αὐτοῦ παρουσίαν, τὸ ἀδέκαστον καὶ φρικτὸν δικαστή-
ριον, τὴν τῶν δικαίων ἀπόλαυσιν, τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν κόλα- 70
σιν.

Προσκυνῶ καὶ λατρεύω τῇ εἰκόνι τοῦ σαρκωθέντος υἱοῦ
τοῦ θεοῦ, τῷ τύπῳ τοῦ σώματος τῆς ἁγίας αὐτοῦ μητρός,
ταῖς διὰ χρωμάτων μορφαῖς τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάν-
των αὐτῷ, οὐκ ἐμμένων αὐταῖς ταῖς σκιαῖς, ἀλλ' εἰς τὸ πρω- 75
τότυπον ἀναφέρων τὴν ὁμοιότητα.

36

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ θεολόγου τὸ 'πῶς κυρίως καὶ οὐ κυρίως;'

Τοῦ κυρίως πρὸς τὸ μὴ κυρίως πολλὰς εὑρίσκω διαφοράς.
καὶ πρώτη μέν ἐστιν, ὅταν τὸ μὲν ἐφ' ᾧ τὸ κυρίως λέγεται

63 Rom. 6,5 ‖ **66–69** cf. Ps.-Ioann. Damasc. Vit. Barl. et Ioas. PG 96, 924 A 13–B 2
1–2 Greg. Naz. Or. 29,5 (ll. 3–5 Gallay)

62 ὁρίσαντο **Di** ‖ **68** ante πνεύματος add. ἁγίου **iu** ‖ **73** τῆς – μητρός] **Diu**: τῇ ἀχράντου μητρὸς αὐτοῦ **pv⁵b¹** ‖ **74** post ταῖς add. τῶν ἁγίων **pv⁵b¹** | τῶν – **75** αὐτῷ om. **pv⁵b¹**
36 D 119ʳ–120ʳ ‖ ed. Gautier, "Collections", pp. 66–67 ‖ **4** et **6** ἐφ' ὃ **D**: corr. Wk.

5 τὴν φύσιν ἔχει τοιαύτην, οἵαν τὸ ὄνομα ἐσήμανε καταλλήλως
τῷ πράγματι τεθέν· μὴ κυρίως δέ, ὅταν τὸ ἐφ' ᾧ τοῦτο τέ-
τακται ὁμοίωσίν τινα πρὸς τὸ κύριον ἔχει καὶ οὐ ταὐτότητα.
ζῷον γοῦν φαμεν καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ ἀνθρωπείκελον,
ἀλλὰ τὸ μὲν κυρίως, ὅτι ἀπὸ τοῦ ζῆν παρωνομάσθη καὶ αὐτὸ
10 τοῦτό ἐστιν, ὅπερ λέγεται, τὸ δὲ οὐ κυρίως, ὅτι μὴ τῆς ζωτι-
κῆς μετέχει δυνάμεως, ὡμοίωται δὲ ἐκείνῳ, ᾧ ἡ δύναμις αὕτη
ἐμπέφυκεν κατὰ τὰς τῶν σχημάτων καὶ τῶν μορφῶν ὁμοιότη-
τας. ἑτέρα δὲ τούτων διαφορά, ὅταν τὸ μὲν κυριολεκτοῦντες
λέγομεν, τὸ δὲ ἐκεῖθεν λαβὸν τὴν τροπήν· εἰ μὲν οὖν τὸ
15 ναυάγιον ἐπὶ θαλάσσης εἴποι τις, κυριολεκτήσει, εἰ δ' ἐπὶ
πραγμάτων μεταρριπτουμένων, μεταφορικῶς ἐρεῖ.

Εἰσὶ δέ τινες καὶ ἄλλαι διαφοραί, ἀλλ' αἱ τοιαῦται σχεδὸν
τῷ μεγάλῳ τούτῳ πατρὶ καινήν τινα τῶν ὀνομάτων τούτων
εὗρον διαφοράν· ὃ γάρ, φησί, μόνως λέγεται, μὴ μέντοι γε
20 καὶ τὸ τούτου ἀντικείμενον, τοῦτο κυρίως ἐστίν, ὃ δὲ λέγεται
ἄμφω, τοῦτο οὐ κυρίως. ὡς συμβαίνειν ἐντεῦθεν ἡμᾶς μὲν
μήτε κυρίως πατέρας λέγεσθαι μήτε μὴν υἱούς, διότι τῶν μὲν
γεννώμεθα, τοὺς δὲ γεγεννήκαμεν, καὶ τῶν μὲν υἱεῖς ἐσμεν,
ἀφ' ὧν τὴν γένεσιν ἔχομεν, τῶν δὲ πατέρες, οἷς τὴν εἰς τὸ
25 εἶναι πρόοδον παρεχόμεθα· κἂν γὰρ ἐκεῖνος πρὸ τοῦ υἱοῦ
τέθνηκεν, ἀλλ' ὅμως καὶ τεθνηκότος αὐτοῦ τοῦ πατρὸς υἱὸς
λέγεται, καὶ τοῦ υἱοῦ προαναλυθέντος πολλάκις πατήρ, οὐχ
ὅτι υἱός ἐστι καὶ πατήρ, ἀλλ' ὅτι ταῦτα ἐγένετο. κατελείφθη-
σαν γοῦν αὗται αἱ σχέσεις ὀρφαναί, καὶ τῶν πραγμάτων
30 ἀπολωλότων πατὴρ αὐτὸς λέγεται καὶ υἱός. διὰ ταῦτα τοίνυν
ἡμεῖς οὔτε πατέρες ἐσμὲν κυρίως οὔτε υἱεῖς· οἷς δὲ οὐ προσ-
τρίβεται ταῦτα τὰ ἐλαττώματα, ἐκείνων ὁ μὲν πατὴρ κυ-
ρίως, ὁ δὲ υἱὸς ὄντως υἱός· ὁποῖοι τυγχάνουσιν ὁ ἐπὶ πάντων
θεός, ὁ ἀληθινὸς πατήρ, καὶ ὁ τούτου μονογενὴς υἱός, ὁ τοῦ

22 ibid. 80 A 10 ‖ **28–29** ibid. 80 B 1–2 ‖ **33–34** Rom. 9,5

13 διαφορᾶ **D** ‖ **16** μεταριπτ. **D** ‖ **26** τέθνηκεν Wk.: τεθνηκός **D**

πατρὸς ὅρος καὶ λόγος, ἡ αὐθυπόστατος σοφία, ὁ πρὸ πάντων βουνῶν κατὰ τὴν προφητικὴν ῥῆσιν τῷ πατρὶ γεννηθείς.

37

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητὰς περὶ τῆς ἐγγαστριμύθου

Ἀπὸ τῶν ἐγγαστριμύθων πνευμάτων αἱ ἐγγαστρίμυθοι πάλαι τὴν κλῆσιν εἰλήχασι· τουτὶ δὲ τὸ ὄνομα βραχύτατον μὲν καὶ καθωμιλημένον τοῖς πλείοσιν, οὔπω δὲ οὐδεὶς ἔγνωκε τοῦ ὑποκειμένου τὴν δύναμιν, ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι, πολλαῖς ἐντυχόντα περὶ αὐτοῦ ἐξηγήσεσιν. οὐ γὰρ πρὸς ἀρχὰς ἐγνωσμένας ἀναβεβήκασιν οἱ ἐξηγησάμενοι τὴν φωνήν, ἵν' ἐκεῖθέν τι πλέον εἴποιεν τῶν πολλῶν, ἀλλ' ἁπλῶς οὕτως τῷ ὀνόματι προσεσχηκότες αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ ἡρμηνεύκασιν, οὐδ' ὁπόθεν ἡ φωνὴ τῆς ἐγγαστριμύθου προσειρηκότες, οὔτ' εἰ καὶ προσειρήκασι, τὸν λόγον τῆς κλήσεως ἀναπτύξαντες. ἐγὼ δὲ ἀπορρητοτέρων μὲν τοῖς πολλοῖς ἅψομαι λόγων ἑρμηνεύων τὸ ὄνομα, οὐ πόρρω δὲ τῆς φιλοσόφου διατριβῆς. φιλοσοφίᾳ μὲν γὰρ οὐδὲν ἄρρητον, ἀλλὰ καὶ τὰ δοκοῦντά πως εἶναι ἀνεκφοίτητα ὥσπερ ἐπῳδαῖς ἢ θελκτηρίοις ἔξεισί τε καὶ ἀπογυμνοῦται τοῖς λόγοις αὐτῆς.

Ὅτι μὲν οὖν εἰσιν ἔνυλα πνεύματα τῆς ἀγγελικῆς πάλαι ἀπολισθήσαντα τάξεως, ὁμολόγημα τοῦτο κείσθω κοινόν τε καὶ ἀπαράβατον παρὰ τῆς ἡμετέρας γραφῆς· καὶ τὸ βασκαίνειν δὲ ἡμῖν ἀνιοῦσιν ὅθεν ἐκεῖνα καταπεπτώκασι, καὶ τοῦτο παρ' ἐκείνης εἰλήχαμεν. τῶν δ' ἄλλων, ἃ μέλλω ἐρεῖν, τὰ μὲν Χαλδαίων βίβλοι διδάσκουσι, περὶ δὲ ἃ Αἰγύπτιοι πεπραγμα-

35–36 Prov. 8,25
17–18 cf. 2 Petr. 2,4

37 k 162ᵛ–164ʳ ‖ ed. Littlewood, *JÖB* 40 (1990) 228–231

τεύκασιν, ἔστι δὲ ἃ καὶ Ἰουλιανὸς ὁ συστρατεύσας ποτὲ Τραϊανῷ ἐπὶ Δάκας ἐλαύνοντι ἠκρίβωσε καὶ ἀνέγραψε, τὴν ἀναγραφὴν τέχνην ἱερατικὴν ἐπιγράψας. ἔστι δὲ ὁ λόγος οὔτε πεζὸς οὔτ' εὔληπτος, ἀλλ' ἐπῆρται μὲν μέτρῳ ἡρωϊκῷ, ἀσυμφανὴς δὲ ἡ λέξις αὐτῷ· καὶ τῆς ἐννοίας οἱ πλείους κατεμαντεύσαντο, μόνος δὲ Πρόκλος ὁ Συριανῷ φοιτήσας τῷ πάνυ καὶ Πλουτάρχῳ συνεσχολακώς (ἔστι δὲ οὗτος οὐχ ὁ τοὺς παραλλήλους τῶν βίων συγγεγραφώς, ἀλλ' ὁ τὸν τοῦ Πλάτωνος Γοργίαν ἡρμηνευκώς)· οὗτος τοίνυν ὁ Πρόκλος ὀλίγα μὲν τῶν Ὀρφικῶν λόγων, ὅλην δὲ τὴν ἱερατικὴν τέχνην ἐξηγησάμενος μερίδα τινὰ τῶν δαιμόνων περὶ τὰ ἡμεδαπὰ σώματα ἔχειν φησὶ καὶ εἰσδύνειν ἐς αὐτὰ ἀποφαίνεται, καὶ τὸν λόγον διδάσκει τῆς παρεμπτώσεως.

Ἀλλ' οὗτος ἡμῖν ἀναβεβλήσθω τὰ νῦν· προστίθησι δέ, ὅτι οὐχ ἕκαστος παντὸς τοῦ ἡμετέρου κατάρχει σώματος, ἀλλὰ τῷ μὲν διὰ ὤτων ἡ εἴσοδος, καὶ εἰσιὼν αὐτόθι που ἐπὶ τοῦ κοχλιοειδοῦς πόρου κάθηται, ὁ δὲ διὰ τῆς ῥινός, καὶ ἄλλος διὰ τοῦ στόματος, καὶ ἕτερος διὰ τῶν ἐν ταῖς κεφαλαῖς ῥαφῶν εἴσεισιν, οἱ δὲ καὶ διὰ τῶν ἀφανῶν πόρων ἐπὶ τὰ ἐντὸς χωροῦσι τοῦ σώματος· καὶ ὁ μὲν ἐφ' ἥπατος κάθηται καὶ τὸ σπλάγχνον πρὸς ἐπιθυμίαν κινεῖ, ὁ δὲ καρδιακός ἐστι καὶ πρὸς θυμὸν ἐγείρει τὸν κάτοχον, ὁ δὲ κακοῖ τοὺς μήνιγγας ἢ τὴν παρεγκρανίδα καὶ θολοῖ τὰς ἐν αὐτοῖς ὀχετηγοὺς κοιλίας καὶ τὸ πνεῦμα μολύνει τὸ ψυχικόν· ὁ δέ τις τὴν σιτοδόχον γαστέρα ποιεῖται οἴκημα καὶ ἐμφιλοχωρεῖ τῷ κώλῳ, τοῦτο δὲ ⟨ἐν⟩ τοῖς παχέσιν ἐντέροις ἠρίθμηται, καὶ οἱ ἀλγοῦντες τὸν τόπον τὴν κωλικὴν νοσοῦσι διάθεσιν. ταυτὶ δὲ τὰ πνεύματα ἔχει μὲν καὶ φυσικὰς προσηγορίας, τάς γε πλείους ἀρρήτους ἡμῖν, καὶ ἀπὸ τῶν πρὸς ἡμᾶς δὲ συμπαθειῶν παρὰ τὰ μέρη

23–24 cf. Psell. Phil. min. I, op. 3,141–144 (ubi Μάρκῳ pro Τραϊανῷ); K.-D. I 241,25–32 ‖ 33–35 cf.? Psell. Or. hag. 4,676–681; Procl. Art. hier. 151,14–23 Bidez

25 ἀναγράψας k: corr. Wk. ‖ 48 ἐν add. Wk.

ἐφ' ὧν βεβήκασιν ὀνομάζονται. ἡπατῶδες γοῦν πνεῦμα καὶ
καρδιακὸν ἕτερον καὶ παρεγκράνιον καὶ ὠτόρρυτον καὶ ἐγγα-
στρίμυθον λέγεται.
Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων οὐ τοῦ παρόντος ἐστὶ καιροῦ λέ- 55
γειν· τὸ δὲ ἐγγαστρίμυθον (λεγέσθω γὰρ οὕτως) 'ἐπ' ὀμφα-
λοῦ γαστρὸς' δεδύνηται κατὰ τὸν Ἰώβ, πλὴν ὅσον ἐκεῖνο μὲν
πρὸς ἀφροδίσια τὴν φύσιν κινεῖ καὶ πυροῖ τοὺς νεφρούς,
τοῦτο δὲ οἷς παρεμπίπτει ἐξογκοῖ μὲν τὸ σπλάγχνον, τὰς δὲ
ὁρμὰς οὐκ ἐπεγείρει τῆς φύσεως. ἐπεὶ δὲ ἡ γαστὴρ μέση τοῦ 60
σώματος ἵδρυται, τὰ μὲν καρδίᾳ συμπαθοῦσα, τὰ δὲ ἥπατι,
τὰ δὲ ἐγκεφάλῳ (δέχεται γὰρ κἀκεῖθεν συζυγίαν νεύρων, δι'
ὧν ἔχει τὴν αἴσθησιν), τὸ ἐν αὐτῇ ἐνεργοῦν πνεῦμα ὁμοῦ τε
ταύτην κακοῖ καὶ συμπαθεῖν δια[τίθησι] τὸν ἐγκέφαλον· ἐξ-
ιστᾷ τοίνυν αὐτὸν καὶ ἀλλοιοῖ καὶ οὐκ ἐᾷ νήφειν τὸν κάτοχον. 65
πᾶ[ς δὲ] ὁ ἐκεῖθεν ἐνεργούμενος δύναμίν τε ἔχει κατασιγάζειν
τὸ πνεῦμα καὶ δύναμιν ἐπεγείρειν καὶ οὐκ ἄν ποτε παρενεχθῇ
μὴ προῃρημένος. ἀλλ' οἵ γε πλεῖστοι τῶν οὕτω τυραννουμέ-
νων, οὐ τὴν τυραννίδα ἀποδυρόμενοι, ἀλλ' ἔρωτα τῆς προ-
γνώσεως ἴσχοντες, τοῖς πυνθανομένοις περὶ ὅτου βούλοιντο 70
χρηστηριάζουσιν ὥσπερ καὶ προκαταγγέλλουσι τὰ ἐσόμενα,
τὰ μὲν αὐτοὶ λέγοντες, τὰ δ' ἑτέρους εἰσάγοντες προαγορεύ-
οντας.
Καὶ τό γε θαυμασιώτερον, ὅτι τὸ ἄρρεν γένος ἧττον ἁλίσ-
κεται τούτῳ τῷ πνεύματι. καὶ τὴν μὲν ἀληθῆ αἰτίαν οὔπω εὕ- 75
ρηκα, πείθουσι δέ με λόγοι φιλόσοφοι, ὅτι ὅπερ παρ' ἡμῖν τὸ
ἄρρεν καὶ θῆλυ διαφοραῖς σωμάτων ἐστί, τοῦτο παρὰ τοῖς
πνεύμασιν ἠθῶν μεταλλαγαῖς καὶ καταστάσεων ἑτερότησι,
καὶ ὅτι κομψῶς τοῖς Ἕλλησι τὰ θήλεα τῶν ὀνομάτων ἐπὶ
τούτων συντίθενται· συμπαθοῦντα γοῦν ταῦτα τοῖς ὁμοίοις 80
τὴν φύσιν καταλλήλως πρὸς ἐκεῖνα χωρεῖ. ἔστι γοῦν καὶ τὸ
ἐγγαστρίμυθον πνεῦμα χαῦνον καὶ διερρυηκός, καὶ διὰ ταῦτα
ταῖς θηλείαις συμπαθεῖ φύσεσιν.
Ἐγγαστρίμυθον δὲ αὐτόθεν ὠνόμασται, ὅτι παρακαθήμε-

56–57 Job 40,16

85 νον τῇ γαστρὶ ἐκεῖθεν τὰς προρρήσεις μυθεύεται, ὀργάνῳ τῷ
κατόχῳ χρώμενον. τοῦτο δὲ τὸ γένος ἀφθόνως πάλαι τοῖς
Ἑβραίοις ἐπεχωρίαζε, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς γυναικῶν αἱ
πλείους ἀθρόον ἀνεβακχεύοντο καὶ σοβάδες διὰ μέσης τῆς
πόλεως ἔθεον· τοῦ γὰρ γένους τῶν θείων καταφρονήσαντος
90 παρρησίαν ἐπὶ τούτῳ τὰ πονηρὰ εἰλήχασι πνεύματα· καὶ ὁ
Ἰσραήλ, δέον παρὰ θεοῦ τὴν γνῶσιν τῶν ἐσομένων λαμβά-
νειν, οἱ δὲ κληδόσι καὶ ἐγγαστριμύθοις προσεῖχον καὶ τὸ
ἐφοὺδ μάτην τῇ ἱερατικῇ στολῇ ἐπῃώρητο.
Ὁ δὲ τοῦ Κὶς υἱὸς Σαούλ, ὁ 'εὐμεγέθης' ἐκεῖνος καὶ ὄντως
95 'ὑπερωμίας', πρῶτος βασιλεὺς τοῦ γένους ἀναρρηθείς, τοῦτο
μόνον τῆς χρίσεως ἀνταπέδωκε τῷ θεῷ, τὰς ἐγγαστριμύθους
ἀπελάσας τῆς πόλεως. ἀλλ' οὐ μέχρι παντὸς τὸ δόγμα τῆς
ὑπερορίας ἐτήρησεν, ἀλλ' αὐτὸς πρῶτος τὰ δόξαντα παρα-
βέβηκεν. ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς πρώτης εὐδαιμονίας ὥσπερ
100 ψάμμου ποδῶν ὑποσπασθείσης ὑπέρρει τὰ τῆς βασιλείας
αὐτῷ, πονηρῷ γεγονότι περί τε τὸν βασιλεύσαντα κύριον καὶ
τὸν εὐηργετηκότα Δαυίδ (τῷ μὲν γὰρ ἀποστασίαν ὤδινε, τῷ
δὲ ἐπανάστασιν), ὁ δὲ χρίσας Σαμουὴλ ἐτεθνήκει, τὰ δὲ τῶν
ἀλλοφύλων ἐκράτει καὶ πάντα ἦν ὁμοῦ τὰ δεινά, δέον προσ-
105 ιέναι τοῖς δήλοις κἀκεῖθεν γνῶναι τὴν ἐκ τοῦ πολέμου τύ-
χην, ὁ δὲ τὰς ἐγγαστριμύθους ἐζήτει καὶ ἐπὶ τῷ κατ' αὐτῶν
δόγματι μετεμέλετο. ὡς δέ τις αὐτῷ μίαν ἐν τῇ πόλει κατα-
κεκρύφθαι δέει τοῦ δόξαντος εἴρηκεν, ἐπ' αὐτὴν ἰέναι δεῖν
ἔγνω καὶ οἷον μαντεύεσθαι. καὶ ἵνα μὴ φοβήσῃ τὴν γάστριν
110 ἰδών, τῆς ἀμφιάσεως ἀλλάξας τὸ βασιλικὸν τῇ σοβάδι προσ-
ῆλθε καὶ ὡς περὶ ἑτέρου πυνθάνεται τοῦ Σαούλ, καὶ ἐρωτᾷ
περὶ τοῦ πολέμου καὶ καταβιάζεται ταύτην ἀναβιβάσαι αὐτῷ

94–95 1 Regn. 9,1–2 || **96** χρίσεως] ibid. e.g. 9,16; 11,15 || **96–97** ibid. 28,3; 28,9 || **105** δήλοις] ibid. 28,6 || **106–117** ibid. 28,7–13

93 ἐπῃώρητο] παρει sscr. **k** || **96** χρίσεως Littlewood: κρίσεως **k** || **110** ἰδών] ἰδοῦσαν vel ἐλθὼν temptaverit Littlewood

τὸν Σαμουήλ, εἴ ποι δύναιτο, ἀπὸ τῶν κευθμώνων τῆς γῆς. ἡ
δὲ τέως μὲν ἀνεβάλλετο, τὸν φόβον προβαλλομένη καὶ τὴν
τοῦ βασιλέως ὀργήν. ὡς δὲ πεισθεῖσά ποτε ἀνεβάκχευσεν 115
ἑαυτὴν καὶ τῆς τέχνης κατήρξατο καὶ τὸ πνεῦμα ἠρέθιστο
καὶ ἡ τοῦ νοῦ περιήλλακτο δύναμις, αὐτίκα δὴ τὸν προσομι-
λοῦντα ἔγνω καὶ τοὔνομα εἴρηκε καὶ μικροῦ δεῖν ἀποπεπνεύ-
κει, εἰ μὴ ὁ Σαοὺλ ἀνεκτήσατο.

Καὶ μέχρι μὲν τούτου ὁ λόγος εὔδρομος, τὰ δ' ἐντεῦθεν 120
ἄδηλα πάντα καὶ ἄγνωστα. ἐφάνη γὰρ ἀπὸ γῆς ἀναβαίνων
μετὰ τῆς στολῆς καὶ τοῦ σχήματος, ἀπεικασμένος θεῷ, καὶ
καταδειμαίνει τὸν Σαοὺλ καὶ τὴν τόλμαν αὐτῷ ὀνειδίζει καὶ
προαγορεύει τὰ μέλλοντα καὶ ὁπόσα αὐτῷ τῇ ἐφεξῆς ἡμέρᾳ
συμβέβηκεν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν ἄλλοις ἐροῦμεν καιροῖς· τὸ 125
δὲ τῆς ἐγγαστριμύθου ὄνομα ἀφ' ὧν εἰρήκαμεν εἴληπται.
πλὴν ἐγὼ οὐ πάνυ περὶ τῶν ἀδήλων διισχυρίζομαι, ἀλλ' ὅσα
μὲν ἀναγνοὺς ἔσχηκα, ταῦτα δὴ κοινοῦμαι καὶ πρὸς ὑμᾶς,
οὔτε δογματίζων οὔτε ἀποφαινόμενος, μόνον δὲ πολυμάθειαν
ἐνδεικνύμενος, καὶ τοῦτο δι' ὑμᾶς. οὐ γὰρ ἔγωγε φιλοτιμοῦ- 130
μαι, πάλαι τὴν περὶ τοῦτο σπουδὴν καταλελυκώς, τὸ δ' ἔχειν
ἐπιστήμην καὶ τούτων οὐ πάνυ ἀποπροσποιοῦμαι. περὶ γὰρ
τῶν ἀρρήτων καὶ ἀπορρήτων καὶ ὁ βραχύ τι κατειληφὼς
ἐπαίνων ἄξιος, ὅτι τῶν πολλῶν οὐδὲ τὰ ἐν ποσὶ μόνον ὁρών-
των αὐτὸς ὑπερνεφὴς ὥσπερ γενόμενος καὶ τὰ ἐντὸς τοῦ αἰ- 135
θέρος ἑώρακεν.

120–125 ibid. 28,13–19

113 που maluit Littlewood || **126** utrum ἀφ' an ἐφ' incertum **k**

38

Τοῦ Ψελλοῦ περὶ τοῦ διὰ τί εἰσιν οἱ ἄγγελοι πτερωτοὶ καὶ
ἐστεμμένοι καὶ ἀνθρωπόμορφοι καὶ σφαῖραν ἐν ταῖς χερσὶ
φέροντες, καὶ δι' ἣν αἰτίαν μνήμην αὐτῶν ποιούμεθα τῇ β'
τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ, τῇ γ' δὲ τοῦ προδρόμου καὶ τῶν καθ-
5 εξῆς ἄχρι τῆς ζ'

Περὶ μὲν τοῦ ἀνθρωπομόρφους εἶναι τοὺς θείους ἀγγέλους
ἰστέον ὅτι τοῦτο τὸ λογικὰ ζῷα τούτους εἶναι δηλοῖ· μόνος
γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἐν πᾶσι τοῖς ζῴοις νοῦ καὶ λόγου χάριν πε-
πλούτηκε. τὸ δὲ πτερωτοὺς εἶναι τὸ ἀνωφερὲς αὐτῶν αἰνίττε-
10 ται καὶ ἀνατατικὸν καὶ οὐράνιον, ὡς καὶ τὸ σφαίρας ἐπει-
λῆφθαι τὸ ὀξυκίνητον τούτων· τοιοῦτον γὰρ ἡ σφαῖρα, βρα-
χεῖ τινι μορίῳ τοῦ ἐπιπέδου προσαπτομένη καὶ τὸ ἀχρόνως
καὶ ῥοπῆς τάχιον ἥκειν ἔχουσα ἔνθα καὶ βούλοιτο· τὰ γὰρ
ἡμέτερα καὶ ἔγχρονα καὶ νωχελῆ, βρίθοντος τοῦ γεώδους
15 σκήνους καὶ κάτω ῥέοντος. ἡ δὲ λεπτὴ ταινία τῆς κεφαλῆς
τὴν ἀφθορίαν καὶ ἁγνείαν τῶν ἀχράντων οὐσιῶν ὑποφαίνει·
σύνηθες γὰρ ἐκ πολλοῦ, μάλιστα τοῖς ἀρχαίοις, τὰς παρθέ-
νους οὕτως ἐστάλθαι καὶ ἀσκεπεῖς προϊέναι μετὰ λεπτοῦ τῆς
κεφαλῆς διαδήματος διὰ τὸ τὰς γυναῖκας σύμβολον τῆς δου-
20 λείας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς περιφέρειν κατὰ τὸν θεσπέσιον Παῦ-
λον. ἡ γοῦν ταινία ἡ συνδέουσα τὰς παρθενικὰς κεφαλὰς τὸν

6–9 cf. Ps.-Dionys. Cael. hier. 15,3 PG 3, 329C8–D4 || **9–10** ibid. 332C14–D2 || **14–15** Sap. 9,15 || **19–20** 1 Cor. 11,9–10

38 **S** 342r–v (**S**s = manus posterior scripturam evanidam superscribens) **v**6 199r–200r **b** 244v–246v || ed. Snipes, *Gonimos*, pp. 200–204 ||
1 Τοῦ Ψελλοῦ] mg. **b** || **4–5** τῶν καθεξῆς ἄχρι τῆς ζ' **S**: καθεξῆς ἕως τῶν ζ' **v**6: τῶν καθολικῶν ἄχρη τῆς εὐδόμης **b** || **10** ἐπειλῆφθαι **S** p.c.: ἐπιλῆφθαι **S** a.c., **v**6**b** || **11** τοιοῦτον **Sb**: τοιοῦτο **v**6 || **13** ἔχουσα **S**: ἔχουσαι **v**6**b** | βούλοιτο **Sb**: βούλοιντο **v**6 || **14** ἔχρονα **v**6: ἔγρονα **S**: ἔχρονα **b** a.c. || **15** καὶ **v**6**b**: om. **S** || **17** πολλοῦ **v**6**b**: πολλῶν ut vid. **S** ||
18 λεπτοῦ **v**6**b**: λεπτὸν **S**s

στέφανον ἔτι τῆς ἀφθαρσίας περικεῖσθαι ταύτας μυστικῶς ὑπαινίττεται.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα· ἐπεὶ δ' ἐρεῖν προεθέμεθα καὶ δι' ἣν αἰτίαν μνείαν τῶν νοερῶν δυνάμεων τῇ δευτέρᾳ 25 ἡμέρᾳ ποιούμεθα, ῥητέον καὶ περὶ τούτου. ἡ κυριακὴ πρώτη λέγεται καὶ ὀγδόη, πρώτη μὲν τῶν μετ' αὐτήν, ὀγδόη δὲ τῶν πρὸ αὐτῆς· καὶ ἐπεὶ αὕτη πρώτη καὶ μία καλουμένη τῇ λαμπρότητι σεμνύνεται τῆς δεσποτικῆς ἀναστάσεως, πρῶτον δέ ἐστι φῶς ὁ θεός, δεύτερον δὲ φῶς ἄγγελος, ἀπαύγασμα τοῦ 30 πρώτου φωτός, εἰκότως ἡ δευτέρα τῆς ἑβδομάδος ἡμέρα τὰ δεύτερα φῶτα τιμᾷ ὡς πρῶτα τῆς πρώτης φωτοχυσίας ἔσοπτρα. ἀλλὰ καὶ ὁ Ἑλληνικὸς λόγος τὴν πρώτην μὲν ἀπονέμει τῷ ἡλίῳ, τὴν δὲ δευτέραν τῇ σελήνῃ· ὅπερ γάρ ἐστιν ἐν τοῖς νοητοῖς ὁ θεός, τοῦτο ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὁ ἥλιος, καὶ ὥσπερ ὁ 35 ἄγγελος ἀπορροή τίς ἐστι τοῦ πρώτου φωτὸς κατὰ μέθεξιν ἔχων τὴν ἔλλαμψιν, οὕτω καὶ ἡ σελήνη καθ' ἑαυτὴν ἀλαμπὴς οὖσα καὶ ἀφώτιστος, ἐκ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων λαμβάνουσα τὸ σέλας κατ' ἀνάκλασιν ἡμῖν τὸ σεληναῖον φῶς ἐπιχορηγεῖ. διὰ τοῦτο τοίνυν μετὰ τὸν ὕμνον καὶ τὴν δοξολογίαν τῆς 40 πρώτης καὶ αὐτοφυοῦς αἴγλης ἐν τῇ πρώτῃ τὴν δευτέραν κατὰ μέθεξιν ἐν τῇ δευτέρᾳ γεραίρομεν.

Ἐπεὶ δὲ τὰς ἡμέρας ἑπτὰ λέγουσι καὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι πρὸς ἑαυτὰς ἀνακυκλουμένας διὰ τὸ τοσούτους εἶναι καὶ τοὺς πλανήτας καὶ τούτων ἑκάστῳ τῶν ἡμερῶν ἑκάστην ἀνα- 45 τιθέασιν, οὐδέν μοι παρέλκον δοκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρεῖν. τὴν μὲν οὖν τρίτην Ἄρης ὁ πολεμόκλονος παρὰ τοῖς Ἕλλησιν

30–31 cf. Greg. Naz. Or. 44,3 PG 36, 609 B 5–6 || 35 id. Or. 40,5 (ll. 3–4 Moreschini) || 36 ibid. ll. 10–11

24 δ' Sb: δὲ v^{6} || 28 ἐπὶ b || 30 ἄγγελος S^{s}b: ἄγγελ( ) v^{6} || 35 ὥσπερ S^{s}v^{6}: ὥπερ b || 39 ἡμῖν v^{6}b: ἡμῶν S^{s} | σεληναῖον S^{s}b: σεληνιαῖον v^{6} || 41 αὐτοφυοῦς Sv^{6}: αὐτοφανοὺς b || 43 ἐπὶ b || 44 ἑαυτὰς v^{6}b: fort. ἑαυτὴν ex ἑαυτῆς S^{s} || 45 ἑκάστην Snipes: ἑκάστ( ) v^{6}: ἑκάστη Sb || 46 δοκεῖ] S: ἐστὶ b: om. v^{6} | ἐρεῖν Sb: εἰπεῖν v^{6}

ἔλαχεν· ἡ ἐκκλησία δὲ μακαρίζει τὸν πρόδρομον τρίτον φῶς ὑλαῖον ὑπάρχοντα, ὃς ὡς λέων δίκαιος ὧν ἐπεποίθει καὶ ὡς 50 πῦρ κατὰ τῶν ἀναξίων ἀποτόμως ἐχώρει καὶ τοῖς ἀχυρώδεσι καὶ ἀκάρποις τμητικὴν ἀξίνην διαπειλούμενος εἴδετο.

Τὴν δὲ τετάρτην καὶ ἕκτην τοῖς σταυρωσίμοις καὶ θείοις ᾄσμασι κατακηλούμεθα καὶ κατανυσσόμεθα· παρὰ δὲ τοῖς Ἑλληνίζουσιν ὁ κερδῷος καὶ δόλους ῥάπτων Ἑρμῆς ἐκληρώ- 55 σατο. καθ' ἣν ὁ δόλιος μαθητὴς μετὰ τῶν εἰς τὸ γλωσσόκομον βαλλομένων χρημάτων ἔτι καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ὑπὸ δούλου ὡς δούλου πραθέντος δολίως ἐπὶ κακῷ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς ἀπεκέρδησε.

Τὴν δὲ πέμπτην τοῦ Διὸς εἶναι λέγουσιν, ὃς τὸν πατέρα 60 Κρόνον παύσας τῆς βασιλείας αὐτὸς τὴν πᾶσαν ἀρχὴν καὶ δυναστείαν περιεζώσατο. ὁ δὲ χορὸς τῶν ἀποστόλων τὸν πατέρα Μωσέα παύσας τῆς ἐξουσίας, νομοθετοῦντα πρόσκαιρα καὶ ἀτελῆ διὰ τὴν τῶν παιδαγωγουμένων ἀσθένειαν, αὐτὸς διὰ δευτέρας νομοθεσίας τὰ τέλεια παρέδωκε τῆς εὐσεβείας 65 μυστήρια ('τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι'), καὶ οὕτω κατέστησαν ἄρχοντες καὶ βασιλεῖς πάσης τῆς γῆς οἱ ἀπόστολοι.

Τῷ δὲ Ἑωσφόρῳ τὴν ἕκτην ἀφιεροῦσι, τούτῳ δὲ καὶ τὸ τῆς Ἀφροδίτης ὄνομα περιάπτουσι, διότι διαθέσεως ἐρωτικῆς καὶ 70 φιλίας ἐπιστατεῖ καὶ κάλλη περιαθρεῖ καὶ εὐχροίας καὶ ὡραιότητα. κατὰ ταύτην δὲ παρ' ἡμῖν ὁ 'ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων' εἰς τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον

49 Prov. 28,1 || 50–51 cf. Matth. 3,10 et 12 || 55–56 Ioann. 12,6 || 65–66 Rom. 10,4 || 71–72 Ps. 44,3

48 ἔλαχεν v^{6}b: ἔλεγον S^{s} || 49 ὡς^{1} v^{6}: ὁ Sb | δίκαιος post ὧν trp. v^{6} || 51 τμητικὴν Wk.: τμητὴν codd. || 53 παρὰ v^{6}: περὶ S^{s}b || 55 τῶν v^{6}b: τὰς S^{s} || 56 ὑπὸ δούλου S: ὑπὸ δούλ( ) v^{6}: ὑποδούλου b || 58 ἀπεκέρδισε ut vid. v^{6} || 60 παύσας v^{6}b: παύσαν S^{s} | βασιλείας] evan. S || 68 τούτῳ S: τοῦτο b: τούτ( ) v^{6} || 70 εὐχροίας Sv^{6}: εὐκλείας b || 71 ὡραιότητα v^{6}b: -τας S | post παρ' ἡμῖν add. καὶ v^{6}

ἐκρέματο, ὃν καὶ ὡς 'ῥομφαίαν ἐπὶ τῶν μηρῶν ἑαυτοῦ περιέζωσε τῷ κάλλει ἑαυτοῦ καὶ τῇ ὡραιότητι'.
Καὶ τὸ σάββατον τῷ Κρόνῳ πάλιν ἀποτέτακται παρ' αὐ- 75
τῶν, ὃς τῆς ἀρχῆς ἐκπεσὼν ἀλύτοις ὑπεβλήθη δεσμοῖς καὶ πεδηθεὶς τεταρτάρωται. ἡ ἐκκλησία δὲ τοῦτο τοῖς κεκοιμημένοις καὶ πάσης πράξεως πεπαυμένοις καὶ ταῖς σειραῖς τοῦ Ἅιδου κατεχομένοις ἀφιεροῖ, δεήσεις ἱκετηρίους ὑπὲρ αὐτῶν ποιουμένη καὶ τὸ θεῖον δι' αὐτῶν ἐξιλάσκουσα. 80

39

Τοῦ Ψελλοῦ

[..] ἄφατον παρέχεται
[............................ δύ]ναμιν. αὐτίκα γὰρ τὸ 'ἀναστήσομαι καὶ διαμεριῶ Σίκιμα' καὶ ὁ Γαλαά[δ καὶ] ὁ Μανασσῆς καὶ ὁ Ἐφραὶμ καὶ ὁ Μωὰβ Ἑλληνικώτερον ἑξερμηνευόμενα 5
ὑποκινήσει τὸν νοῦν ἡμῶν εἰς ἀπορρητοτέρας θεωρίας καὶ κρείττονας. ἑρμηνεύεται γὰρ Σίκιμα μὲν ὠμίασις, Γαλαὰδ δὲ ἀποκάλυψις, καὶ Μανασσῆς λήθη, καὶ Ἰδουμαία μὲν αἱματώδης πηλός, Ἐφραὶμ δὲ πλατυσμός. 'ἀναστήσομαι' γάρ φησιν

73–74 ibid. 44,4 ‖ 78–79 cf. 2 Petr. 2,4
3–4 Ps. 59,8 ‖ 7 Psell. Theol. I, opusc. 35,33–34; Max. Conf. Expos. in Ps. LIX PG 90, 864 C 11–12 ‖ 7–8 Psell. op. cit. 39–40; Max. 865 B 7–8 ‖ 8 Psell. ibid. 40; Max. 865 B 8 ‖ 8–9 Psell. ibid. 61; Max. 868 A 11 ‖ 9 Psell. ibid. 40; Max. 865 B 13–14

73 τὸν μηρὸν *LXX* | ἑαυτοῦ **Sb**: αὐτοῦ **v**6 ‖ 75 post σάββατον add. δὲ **v**6 ‖ 75 αὐτὸν **b** ‖ 76 ὑπεβλήθη **Sv**6: ἐπεβλήθη **b** ‖ 77 ἡ ἐκκλησία δὲ **S**: ἡ δὲ ἐκκλησία **v**6**b** ‖ 79 ἀφιεροῖ **v**6: -εῖ **S**: -οῖς **b** | ὑπὲρ om. **b** ‖ 80 ποιουμένη **Sb**: ποιουμένους **v**6 | ἐξιλάσκουσα **Sb**: -ουσιν **v**6
39 **l** 17r–v mg. ‖ ined. ‖ **2** si catalogi descriptioni credendum est, initium habuerit **1** τὰ παρ' Ἑβραίοις ὀνόματα εἰς τὴν Ἑλλάδα μεθερμηνευόμενα ἄφατον παρέχεται τοῖς ἀλληγορεῖν βουλομένοις δύναμιν· ‖ **3** ἀναστήσομαι] ἀγαλλιάσομαι LXX ‖ **8** ἰδουμαῖα cod.

10 ὁ θεὸς 'καὶ διαμεριῶ Σίκιμα', ὅπερ ἐστί, 'διακληρώσω τοῖς ἀνθρώποις τὰς ἐπιπόνους καὶ πρακτικὰς ἀρετάς'· εἰώθαμεν γὰρ τοῖς ὤμοις ἀχθοφορεῖν, καὶ τὸ μέρος δὲ τοῦτο τοῦ σώματος πράξεώς ἐστι σύμβολον. ἐπεὶ δὲ μετὰ τὴν τοιαύτην εἰς τὸ καλὸν πρόβασιν ἡ τῶν φυσικῶν θεωρημάτων ἐπανατέλλει
15 αὐγή, ὧν ἐπισφαλὴς ἡ πέρα τοῦ δέοντος πολυπραγμοσύνη, 'καὶ τὴν κοιλάδα' φησὶ 'τῶν σκηνῶν διαμετρήσω'. κοιλὰς δὲ σκηνῶν ἐστιν ὁ σωματικὸς κόσμος πρὸς τὸν ἀσώματον συγκρινόμενος, καὶ σκηναὶ τὰ κατὰ μέρος ἐν τούτῳ [............
.... ὁ μὲν γὰ]ρ
20 ἀποκαλύπτει [........] μυστήρια, ὁ δὲ λήθην λαμβάνων τῶν ὄπισθεν τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεται, ἕτερος δὲ ταῖς θλίψεσιν ἐμπλατύνεται, καὶ αὖθις ἄλλος περὶ τὸ σῶμα κακοπαθεῖ ταῖς τομαῖς τῶν πειρασμῶν ἐξαιματούμενος οὕτως εἰπεῖν. διὰ ταῦτα καὶ τὸν Γαλαὰδ προσίεται ὁ θεὸς καὶ τὸν Μανασσῆν
25 καὶ τὸν Ἐφραὶμ καὶ τὸν Μωάβ.

40

Τοῦ αὐτοῦ

Πόλις ἐστὶν ὀχυρά, εἰς ἣν οὐ δεδύνηται εἰσιέναι ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς οὐδὲ βαλεῖν ἐπ' αὐτὴν βέλος οὔτε μὴν θυρεὸν οὐδὲ κυκλῶσαι ἐπ' αὐτὴν χάρακα, ἡ εἰρηνεύουσα ψυχὴ
5 ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν παθῶν καὶ κατοχυρωθεῖσα ἀγγελικαῖς κύκλῳ δυνάμεσι. θαυμασίως δὲ ὁ προφητικὸς λόγος τὰς τοῦ πονηροῦ δαίμονος ὑπογράφει κατὰ τῆς ψυχῆς ἐπιχει-

10–13 cf. Psell. ibid. 34–35 ‖ **12–13** Max. 864 C 14–15 ‖ **14** φυσικῶν θεωρ.] cf. Psell. ibid. 36–37 ‖ **16** Ps. 59,8 ‖ **16–17** cf. Max. 865 A 14–B 3 ‖ **20–21** Phil. 3,13
2 Isai. 37,26 ‖ **2–4** ibid. 37,33

20 vel ἀποκαλύπτεται
40 **l** 17v–18r mg. ‖ ined.

ρήσεις καὶ παρατάξεις. εἰ μὲν γὰρ παντάπασιν αὐτὴν εὕρῃ ἐγκειμένην τοῖς πάθεσιν, ὅλος εἴσεισιν ἐλευθερίως· εἰ δὲ βραχεῖ τῷ προτειχίσματι τῶν ἀρετῶν περιῳκοδομημένην, [....... 10 ....]· εἰ δὲ ἀκριβῶς ἐκείνη κεκάλυπται, [......................................], ἵνα τοξεύσῃ ἐν σκοτομήνῃ καὶ λάθῃ τὴν ἐπιχείρησιν· εἰ δὲ διὰ πάσης ἐκείνη κατ[η]σφάλισται φυλακῆς, χάρακά τε βάλλεται προφανῶς, τὰς πρὸς θεὸν αὐτῆς ἐξόδους ἀπείργων καὶ πει- 15 ρᾶται ταύτην κατασείειν τοῖς μηχανήμασι. καὶ ἰσχύει μὲν ὁ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει βασιλεύς, ὅστις ἐστὶν ὁ δυνατὸς ἐν θεῷ νοῦς· τοῦτο γάρ ἐστιν Ἐζεκίας, ἐρρωμένως πρὸς τοὺς κινδύνους ἀντικαθιστάμενος. βραχὺ δέ τι μαλακισθεὶς πρὸς τὴν νοερὰν κινδυνεύει ζωήν, καὶ φροντίζειν περὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ 20 παρὰ τοῦ προφητικοῦ διατάττεται λόγου, ὅπερ ἐστὶ περὶ τῆς σωματικωτέρας ζωῆς, ἵνα μὴ καὶ ταύτης ἀμελήσας πάντῃ ἀπόληται. ἀλλὰ στραφεὶς αὖθις πρὸς τὸν τοῖχον, ὅστις ἐστὶν ὁ μεσιτεύσας ἡμᾶς λόγος καὶ συνάψας τὰ διεστῶτα, προσθήκην ζωῆς δέχεται χρόνων πεντεκαίδεκα, ἵνα καὶ τὴν πενταδι- 25 κὴν αὖθις καθαρῶς αἴσθησιν καὶ τὴν δεκαδικὴν κτήσηται τελειότητα.

41

⟨Τοῦ αὐτοῦ⟩

[..
.... μετα]πέφρασται· ἰδιώματι δὲ Ἑβραϊκοῦ χαρακτῆρος αὐτούς φησι τοὺς καταδιώκοντας. τὸ γὰρ ὅλον τοιοῦ-

13 Ps. 10,2 || **18–20** Isai. 38,1 || **23** ibid. 38,2 || **24** cf. Psell. Theol. I, opusc. 59,122–123; Greg. Naz. Or. 2,23 (ll. 6–7 Bernardi); Greg. Nyss. Contra Eunom. III PG 45, 597C5 || **24–25** Isai. 38,5

41 I 18ᵛ–19ʳ mg. || ined.

5 τόν ἐστιν· 'ἔκχεον' φησὶ 'ῥομφαίαν κατέναντι τῶν καταδιωκόντων με' καὶ σύστειλον τούτους. οἱ δὲ καταδιώκοντες τὸν θεῖον Δαυὶδ καὶ πᾶσαν ψυχὴν τοῦ εὐγενοῦς σπέρματος βασιλεύουσαν τίνες ἂν εἶεν ἕτεροι ἢ οἱ δυσμενεῖς δαίμονες; τὸ δέ γε 'ἐξ ἐναντίας' ἐμφαντικόν ἐστι τῆς θείας δυνάμεως, μὴ 10 κρύβδην μηδὲ κατὰ νώτου τῶν ἐναντίων βαλλούσης, ἀλλὰ κατὰ πρόσωπον ἀπαντώσης καὶ μόνῃ τῇ τῆς ῥομφαίας ἐπιδείξει τὴν φάλαγγα τρεπούσης τῶν ἐναντίων.

Εἰ δὲ καταδιώκοντας μὴ τοὺς δαίμονάς τις οἰηθείη, ἀλλὰ τοὺς παροικοῦντας τῷ γένει τοῦ Ἰσραὴλ ἀλλοφύλους, φημὶ 15 δὴ τοὺς Παλαιστινοὺς ἢ τὰς καταλειφθείσας αὐτοῖς τῶν ἐχθρῶν μερίδας, ἑτέρως ἑρμηνευ[τέον ....] αὐτοῖς στιλβωθῆναι τὴν θείαν ῥομφ[αίαν ....] τούτους καὶ διαιρεθῆναι. 'ἔκχεον' γάρ φησι 'τὴν ῥομφαίαν καὶ σύγκλεισον', ὅπερ ἐστί, 20 δεῖξον αὐτοῖς ἣν περιέζωσαι κατὰ τῶν ἀπειθούντων τῷ νόμῳ σου μάχαιραν καὶ παραγύμνωσόν τι τοῦ ξίφους αὐτοῖς, εἶτα δὴ ὥσπερ ἐν ξιφοθήκῃ τὴν τοῦ σιδήρου ἀκμὴν σύγκλεισον, ἵνα τῇ ἀπειλῇ μόνῃ παιδαγωγηθέντες τῆς κρείττονος ἕξεως γένωνται. τὸ δὲ 'ἐξ ἐναντίας τῶν καταδιωκόντων' τὸ προῦπ- 25 τον ἐμφαίνει τῆς ἀπειλῆς.

Οὐκ ἀπεικότως δέ τις καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐνανθρωπήσαντα λόγον ῥομφαίαν ἐρεῖ, ἣν 'ἐκχεθῆναι' παρὰ τοῦ πατρὸς ὁ προφήτης ἐπεύχεται 'ἐξ ἐναντίας τῶν καταδιωκόντων ἡμᾶς'. πρὸ μὲν γὰρ τῆς οἰκονομίας ἐν μερικοῖς εἴδεσιν ὁ λόγος ὠπτά- 30 νετο, ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τῶν ἐτῶν, ὅλος ἐκκέχυται, κατ' οὐσίαν γενόμενος ἄνθρωπος.

5–6 Ps. 34,3 || **17–18** cf. Ps. 7,13 || **30** cf. Gal. 4,4

15 παλαιστηνοὺς I

42

⟨Τοῦ αὐτοῦ⟩

[...]
έτω σου τῆς διανοίας [..........] τ[ὸν] τρόπον. καί φημι ὡς
τοῖς τοιούτοις οὐχ ὁ θεὸς τὴν ἡγεμονίαν ἔδωκεν, ἀλλ' ἡ τῶν
ἀρχομένων πονηρία τὴν τούτων ἀρχὴν ἐπεσπάσατο. ὄνησιν 5
γὰρ οὐδεμίαν παρὰ τῶν καλῶς ἡγησαμένων ἑλκύσαι θελή-
σαντες, ἀλλὰ τῇ μοχθηρίᾳ τοῦ τρόπου τὴν ἐκείνων διδασκα-
λίαν ἐξυβρίσαντες τῆς θείας ἐπιμελείας ἑαυτοὺς ἀπεστέρη-
σαν, εἶτα τῆς θείας γυμνωθέντες οἰκονομίας τῶν τοιούτων
ἡγουμένων ἀπήλαυσαν· πάτταλοι γὰρ παττάλοις ἐκκρούον- 10
ται. δώσω γάρ, φησίν, ἄρχοντας κατὰ τὰς καρδίας αὐτῶν,
ἵνα τῇ πείρᾳ τῶν χειρόνων εἰς μνήμην ἔλθωσι τῶν κρειττόνων
καὶ τῆς καλῆς καὶ ἀγαθῆς ἐκείνων ἀναμνησθῶσι παιδαγω-
γίας. εὑρίσκομεν δὲ τὸν θεὸν δι' ὑπερβολὴν πονηρίας ἀνθρώ-
πων τὰς ἡνίας ἐῶντα πολλάκις καὶ φέρεσθαι τῶν ἀνθρώπων 15
ὡς ἂν ἐθέλῃ συγχωροῦντα τὸ γένος. καὶ τοῦτο ἡμᾶς αὐτὸς
διὰ Ζαχαρίου διδάσκων πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ἔλεγεν· 'καὶ εἶπον,
οὐ ποιμα[νῶ ὑμᾶς· τὸ ἀποθνῆσκον ἀποθνησκέτω καὶ τὸ
ἐκλεῖπον ἐκλειπέτω, καὶ τὰ] κατάλοιπα ἐσθιέτωσαν ἕκαστος
τὰς σάρκας τοῦ πλησίον αὐτοῦ.' 20

10–11 CPG I 253; II 116,9–10; 171,15–16 || **11** Ierem. 3,15 || **17–20** Zach. 11,9

42 l 19ᵛ–20ʳ mg. || ined. || **16** ἐθέλ( ) l || **18–19** unus versus abscissus in l

43

⟨Τοῦ Ψελλοῦ⟩

[...
....] τὸ βιβλίον
[.....................................] χωρῆσαι δυνήσεται·
'καθ' ἓν' δὲ συντιθέμενα ἀχώρητα ἔσται. τί δὲ τοῦτό ἐστιν,
5 ἄκουσον. τὰ πολλὰ τῆς οἰκονομίας μυστήρια εἰς ἓν τοῦτο
συντείνει τοῖς ὑψηλοτέροις τὴν ἔννοιαν, φημὶ δὴ τὸν λόγον
τῆς ἀπορρήτου συγκαταβάσεως, ὃς δὴ ἀχώρητός ἐστι τῷ
κόσμῳ παντί, τῷ τε αἰσθητῷ καὶ τῷ νοητῷ. τὴν γὰρ ἀκριβῆ
τῆς ἐνανθρωπήσεως γνῶσιν οὐδέπω οὐδὲ τὰ σεραφὶμ διεγνώ-
10 κασι. διὰ τοῦτο ταῦτα μὲν ἢ ἐκεῖνα τῶν παρὰ τοῦ σωματω-
θέντος λόγου γεγενημένων διῃρημένως νοούμενα χωρητά τι-
σιν ἴσως εἰσίν, εἰς ἓν δὲ πάντα συναγόμενα, λέγω δὴ τὴν τοῦ
μυστηρίου κατάληψιν, ἀχώρητά εἰσι τῷ σύμπαντι κόσμῳ.

44

Τοῦ αὐτοῦ

Τὸ ἐστρωμένον ἀνώγεων, ἐφ' ᾧ τελεῖ τὸ ἱερὸν πάσχα ὁ κύ-
ριος, ὁ θεοειδής ἐστι νοῦς ἐν μετεώρῳ τῆς ψυχῆς κείμενος
καὶ οἷά τισι πολυμόρφοις πλαξὶ [.................................
5 ....] ἀναβαίνει [.................................

2–4 cf. Ioann. 21,25
2–3 Marc. 14,12–16; Luc. 22,7–13 || **4** πολυμόρφοις πλαξὶ] cf. Psell. Theol. I, opusc. 1,84–85; 98 sqq.; Max. Conf. Qu. ad Thal. 3,56–59

43 l 20ᵛ mg. || ined. || **2** initium fort. (sec. catalogum Spyridon-Eustratiades) erat Μὴ θαυμάσῃς ἀκούων οὐ δύναται ὁ κόσμος χωρῆσαι τὰ γραφόμενα τοῦ λόγου βιβλία ἐὰν καθ' ἓν γράφηται || **12** ἐιστίν (sic) l
44 l 20ᵛ–21ᵛ mg. || ined.

...........] καὶ κίρνησιν εἰς κρατῆρα τὸν πνευματικὸν οἶνον. ὥσπερ γὰρ 'εἰς κακότεχνον ψυχὴν' οὐκ εἴσεισιν ὁ θεός, οὕτως οὐδὲ εἰς ἀνέτοιμον νοῦν· διὰ τοῦτο τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο κατέστρωται οἴκημα καὶ ποικιλώτερον ηὐτρέπισται, ἵνα πολυτελῶς βασιλέως ὑποδέξηται παρουσίαν.

Ἡ δέ γε πόλις, πρὸς ἣν οἱ κορυφαῖοι τῶν μαθητῶν Πέτρος καὶ Ἰωάννης παρὰ τοῦ λόγου ἐκπέμπονται, ἡ τοῦ καθ' ἕκαστόν ἐστι ψυχή, 'ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ θεός', καὶ ἧς μόνος ἐκεῖνος τὴν πολιαρχίαν πεπίστευται, ὑπερκείμενος μὲν πάσης ἀρχῆς, ὥσπερ δὲ 'ὑπήκοος μέχρι θανάτου γενόμενος' τῷ πατρί, οὕτω καὶ τὰς νοερὰς ἐγκεχειρισμένος διοικήσεις τῶν ἀΰλων πόλεων.

Καὶ ἡ δυὰς δὲ τῶν μαθητῶν ἐξακριβοῦται, δι' ὧν ἡ πόλις κοσμεῖσθαι εἴωθεν. ὁ μὲν γὰρ Πέτρος [........................ .... ὁ υἱὸς] τῆς βροντῆς.

Καὶ ὁ τὸ τοῦ ὕδατος {τὸ} κεράμιον ἐπὶ τῶν ὤμων ἀνέχων οὐκ ἀσύμβολος πρὸς ἀλληγορίαν ἐστί. τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ χαρακτήρ ἐστι τοῦ βαπτίσματος, τὸ δέ γε πεπλασμένον κεράμιον τῆς σωματικῆς νεκρώσεως, ὁ δὲ ὦμος, ἐφ' οὗ ταῦτα, τὸ τῆς ἐγκρατείας γνωρίζει φερέπονον. ὁ τοίνυν διὰ τῆς τοιαύτης ἀρετῆς τὴν τοῦ λουτροῦ χάριν ἀταπείνωτον ὑψοῦ φέρων ἐν τῇ νεκρώσει τοῦ σώματος, οὗτός ἐστιν ὁ τὸ κεράμιον βαστάζων τοῦ ὕδατος.

7 Sap. 1,4 || **11–13** cf. Psell. op. cit. 50; Max. op. cit. 50–51 || **13** Hebr. 11,10 || **15** Phil. 2,8 || **19–20** cf. Psell. op. cit. 58–62 || **20** Marc. 3,17 || **24** σωματικῆς νεκρώσεως] cf. Max. op. cit. 28–29 || **25–28** cf. ibid. 53–56

9 ποικιλλώτερον l || **14** πολυαρχίαν l: corr. Wk. || **24** ὁ δὲ] fort. καὶ (comp.) l

45

[Τοῦ Ψε]λλοῦ

Μ[...΄]αν τις κατ[....]ειν [.............................] ἡ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου φωνὴ ἡ λέγουσα 'πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ ἁμαρτίαν ποιεῖν οὐ δύναται, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστι', συλλογιζόμενος ὡς ὁ ἀναγεννώμενος τῷ βαπτίσματι τῆς πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν δυνάμεως ἠλευθέρωται, ἔπειτα εὑρίσκων τὸ πρᾶγμα ἀκριβῶς ἐψευσμένον τοῖς βαπτισθεῖσι μέν, ἁμαρτάνουσι δέ.

Οὐχ ἅπαξ γάρ, ἀλλὰ πολλάκις γεννώμεθα ἢ ἀναγεννώμεθα τῷ θεῷ· καὶ τῶν τοιούτων γεννήσεων ἢ ἀναγεννήσεων ἡ μέν τις δύναμιν τῆς ἀναμαρτησίας καὶ ἐπιτηδειότητα δίδωσιν, οἵα τίς ἐστιν ἡ τοῦ βαπτίσματος τελετή, ἡ δὲ κατ' ἐνέργειαν υἱοθετοῦσα ἡμᾶς τῷ θεῷ διὰ τῆς ὠδῖνος τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς ἐν πνεύματι τελειώσεως ἀναμαρτήτους εἰς τὸ μέλλον παρέχεται· περὶ ἧς δὴ γεννήσεως καὶ ὁ θεολόγος Ἰωάννης ἀσφαλῶς εἰρηκὼς τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν τοὺς ἐντεῦθεν γεννωμένους ἀνεπισφαλῶς ἀπεφήνατο. ἀλλ' οὐδὲ ἑκάστη τῶν ἀρετῶν τὴν χάριν τῆς ἀπαθοῦς ζωῆς προξενεῖ, ἀλλ' ἢ μόνον ἡ τὴν ψυχὴν ἡμῶν πάντῃ τῶν ἐντεῦθεν ἀναπτερώσασα καὶ πρὸς θεὸν καταπαύσασα, οὗ μὴ ἔστιν ὄφις ἐπιβουλεύων μηδὲ λανθάνουσα τοὺς πολλοὺς ὑπόκρισις μηδ' ἄλλο τι τῶν ἐνεδρευόντων ἡμῖν καὶ τῆς θεοειδεστάτης ἀπάγον ζωῆς.

Τὸ δὲ τοῦ θεοῦ σπέρμα, οὗ μετείληφεν ὁ τετυχηκὼς τῆς τοιαύτης γεννήσεως ἡ τοῦ πνεύματος ἐνεργητικὴ τῆς ἐκθεώσεως χάρις ἐστί, συμπαραμένουσα τῷ υἱοθετηθέντι καὶ ἀεὶ τελειοῦσα καὶ πρὸς κρείττονα τῶν κρειττόνων ἀντίληψιν ὑπανάπτουσα. οὐ γὰρ ἀφίσταται τοῦ κεκαθαρμένου νοὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οἷον σπορά τις αὐτῷ γίνεται παντὸς ἀγαθοῦ καὶ πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς τόκον ἀκριβὴς ἀφορμή.

3–5 1 Ioann. 3,9 || **11–15** cf. Max. Conf. Qu. ad Thal. 6,8–16

45 l 155^{r} mg. || ined. || **2** Ματαίαν proponit Papaioannou || **12** οἷά l

INITIA

INDEX AVCTORVM

Sacra Scriptura

INDEX NOMINVM

INDEX VERBORVM